

R 440

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

Шарқ юлдузи

Sharq yulduzi

ISSN 0131 – 1832

7 / 2018

**Академик
Матёқуб ҚЎШЖОНОВ
(1918 – 2005)**

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Энаҳон Сиддиқова
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Жумакул Қурбонов
Фармон Тошев
Ислом Ёқубов

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Шерзод Ирзоев
Йўлдош Солижонов
Тоштемир Турдиев
Шухрат Маткаримов
Адҳамбек Алимбеков
Умарали Норматов
Жамолiddин Муслим

Бош муҳаррир — Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари — Азиз Саид

Масъул котиб — Дилором Муротова

Назм бўлими мудири — Икром Отамурод

Наср бўлими мудири — Саид Анвар

Адабиётшунослик бўлими мудири — Ориф Ҳожи

УШБУ СОНДА:

НАЗМ

Йўлдош ЭШБЕК

ҚЎНЛИМДА КЕЗАДИ
ОВОЗСИЗ ҚЎШИҚ

Шеърлар

Мафтун айлар мени ранглар ҳар қачон,
уфқлар, шафақлар ёрқин қирмизи.
Шафтоли гуллари каби бу жаҳон
отланган қушларнинг ўзи ва изи.

НАСР

Баҳодир ҚОБУЛ

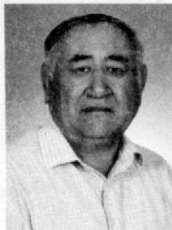
ОИ ЙЎЛИ

Қисса

Жаркўчага биров бир нарса эрмаган, бир нарсани кесмаган ҳам. Кесгани кесилган. Кесаман деб келганиям. Ҳамма нарсани кўтарар экан деб ўйламанг, жини суймаганини, кўнглига текканни кўтармайди, ағдариб ташлайди. Жаркўчанинг деви, парисиям бор дейишади. Жаркўчанинг деви қилиғи элга ёрмаганларни йўлини пойлаб, тўғри келганда ярим кечаси мешдай бўлиб олдиға чиқаркан. Ўнгдан ҳам чапдан ҳам йўл бермасмиш.

МАТЁҚУБ ҚЎШЖОНОВНИНГ
100 ЙИЛИГА

Қурдош ҚАҲРАМОНОВ

МУНАҚҚИД ИЖОДИДА ПЛАНҚИДИЙ
ПЛАҚИНИНГ ЎРНИ

Матёқуб Қўшжоновнинг тадқиқотлари ўзбек адабиётшунослигида кодирийшунослик, ойбекшунослик ва қаҳҳоршуносликда янги бир саҳифа очди. Олим кейинчалик ҳам бу адиблар ижодига қайта-қайта мурожаат қилди, улар ижодининг очилмаган қирраларини бутун илмий фаолияти давомида тадқиқ этиб борди.

Гулистон МАТЁҚУБОВА

НАЗМ

КЕЛАЖАККА ПИРТАК
БЎЛМОҚ БАХТ

Шеърлар

Қандайин завқ ҳаётга келмоқ,
Ҳайратланмоқ, ишонмоқ, севмоқ.
Бахтли онда кўзга ёш олиб,
Чин юракдан қувонмоқ, кулмоқ.

Кулмон ОЧИЛ

НАСР

ТАРДАН БА ТАРДАН

Қисса

Журналист гапиради: “Мумтоз адабиётимиз вакилларининг асарларида учрайдиган диний сўзлар ва ибораларни нима қиламиз?.. Беруний, Навоий, Бобур... Бу ёқда жаҳон адабиёти вакиллари – Пушкин, Тольстой, Горький, Данте, Шекспир... Уларнинг асарларини ҳам таҳрир қиламизми?”

Дилмурод ХОЛДОРОВ

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА

БАДИИЙ НАСБИР БА
СЕРЖИМО ИФОДА

2017 йил газеталарда чоп этилган шеърларда истиқлол неъматларига шукроналик, ватанга муҳаббат, шиддат билан ўзгараётган янгиланишларга поэтик муносабат йўсинида ёзилган шеърлар талайгина. Гулчеҳра Жўраева, Саъдулла Ҳаким, Икром Отамурод, Иқбол Мирзо, Абдували Кутбиддинларнинг айрим шеърларида юртимизда кечаётган буюк ўзгаришлар, халқ манфаатлари, юрт келажагини кўзлаб олиб борилаётган сиёсатдан масрурлик кайфияти барқ уриб туради.

“ЎЗБЕК МУМТОЗ ВА ЗАМОНАВИЙ АДАБИЁТИНИ ХАЛҚАРО МИҚЁСДА ЎРГАНИШ ВА ТАРҒИБ ҚИЛИШНИНГ ДОЛЗАРБ MASALALARI” MAVZUSIDAГИ ХАЛҚАРО КОНФЕРЕНЦИЯ ИШТИРОКЧИЛАРИГА

Хурматли конференция катнашчилари!

Қадрли дўстлар!

Хонимлар ва жаноблар!

Авваламбор, сиз азизларни – дунёнинг олис ва яқин турли китъа ва минтақаларидан юртимизга ташриф буюрган мухтарам меҳмонларимизни бугунги адабий анжуманнинг очилиши билан чин қалбимдан муборакбод этаман.

Сизларнинг ушбу нуфузли халқаро конференциядаги иштирокингизни биз биринчи навбатда ўзбек халқига, унинг қадимий ва бой маънавий меросига, замонавий адабиётига бўлган чуқур ҳурмат ва эътиборнинг амалий ифодаси сифатида қабул қиламиз.

Биз сизларнинг ҳар бирингизни ўзбек адабиёти ва маданиятининг моҳир билмидони ва жонқуяр тарғиботчиси, Ўзбекистоннинг чинакам дўсти, маънавият соҳасидаги ишончли ҳамкоримиз деб биламиз ва сизларнинг олижаноб фаолиятингизни юксак баҳолаймиз.

Фурсатдан фойдаланиб, миллий адабиётимизни ўз юртингизда ва халқаро майдонда бегараз тарғиб ва ташвиқ этиб келаётганингиз учун барчангизга самимий миннатдорлик изҳор этишни ўзимнинг шарафли бурчим, деб биламан.

Мухтарам анжуман иштирокчилари!

Гоят муҳим ва долзарб мавзуга бағишланган ушбу конференция Ўзбекистон Республикасининг мустақиллик байрами арафасида бўлиб ўтаётгани ўзига хос рамзий маънога эга.

Бундан йигирма етти йил олдин халқимизнинг хоҳиш-иродаси ва азму қарори билан қўлга киритилган миллий мустақиллик биз учун жаҳон халқларининг эркин ва озод оиласига тенг ҳуқуқли аъзо бўлиб кириш, дунё ҳамжамияти билан барча соҳаларда, жумладан, маданий-гуманитар соҳада самарали ҳамкорлик ўрнатиш имконини яратиб берди.

Бугунги кунда Ўзбекистон ўз тараққиётининг янги, юксак босқичига қадам қўймоқда. Биз миллий тикланишдан – миллий юксалишга эришишни ўз олдимизга энг муҳим ва устувор вазифа қилиб қўйдик. Бу улуг мақсадга эса жаҳон аҳли билан ҳамжиҳат ва ҳамкор бўлиб яшаш, очиқ демократик жамият қуриш, ҳаётимизда миллий ва умумбашарий қадриятларга ҳурмат туйғусини янада кенг қарор топтириш орқалигина эришиш мумкинлигини биз яхши англаймиз.

Айни шу нуқтаи назардан қараганда, ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилиш, кўпқиррали бу мавзунини бугунги кунда дунё адабий маконида юз бераётган энг муҳим жараёнлар билан узвий боғлиқ ҳолда таҳлил этиб, зарур илмий-амалий хулосалар чиқариш, келгуси вазифаларимизни белгилаб олиш, ўйлайманки, катта аҳамиятга эга.

Айниқса, ҳозирги нотинч ва таҳликали замонда бутун башарият олдида пайдо бўлаётган, биз илгари дуч келмаган ғоят мураккаб муаммолар, глобал хавф-хатарларни биргаликда бартараф этиш, шу йўлда барча эзгу ниятли инсонларни бирлаштиришда, дунё аҳолисининг қарийб учдан бир қисмини ташкил этадиган ёшларни гуманистик ғоялар руҳида тарбиялашда бадий сўз санъатининг ўрни ва масъулиятини ҳар қачонгидан ҳам юксалтириш зарурлигини бугун ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда.

Бу борада Ўзбекистонда амалга оширилаётган эътиборга молик ишлар, хусусан, илм-фан, таълим-тарбия, маданият, санъат ва адабиёт соҳаларини изчил ривожлантириш, бозор иқтисодиёти шароитида илм ва ижод аҳлини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, китобхонлик маданиятини ошириш каби вазифалар давлат сиёсатининг устувор йўналишига айлангани ҳақида сизлар конференция иши давомида етарлича маълумотга эга бўласиз, деб ўйлайман.

Бу ҳақда гапирганда, бир фикрга алоҳида урғу беришни ўринли, деб биламан.

Биз Ўзбекистонда “Адабий дўстлик – абадий дўстлик” деган чуқур маъноли тамойилга амал қилган ҳолда, жаҳон адабиётининг дурдона асарларини ўзбек тилига таржима қилиш ва нашр этиш масаласига ғоят жиддий эътибор қаратмоқдамиз.

Юртимизда дунё адабиётининг бебаҳо мулки бўлган минг-минглаб асарлар таржима қилиниб, китобхонлар қалбидан жой олгани, бадий таржима ва таржимашунослик бўйича ўзига хос ижодий мактаб шаклланганини алоҳида таъкидлаш лозим.

Шу билан бир қаторда, асрлар давомида комил инсон тарбияси, адолатли жамият, шахс эркинлиги, Ватан озодлиги, бунёдкорлик, бағрикенглик ва байналмилалчилик, одамийлик каби ўлмас фазилатларни тараннум этиб келаётган мумтоз ва замонавий адабиётимизнинг энг сара намуналарини хорижий тилларга ўгириш ва чет элларда тарғиб этиш бўйича ҳам мамлакатимизда катта ишлар амалга оширилмоқда.

Бу борада республикаимиз таълим муассасаларида ўзбек тили билан бирга қорақалпоқ, рус, тожик, қozoқ, қирғиз, туркман тилларида таълим бериш йўлга қўйилгани, олий ўқув юртларимизда инглиз, француз, немис, испан, япон, хитой, корейс, араб филологияси махсус фан сифатида ўқитилаётгани муҳим аҳамият касб этмоқда.

Айни вақтда бу соҳада ҳам олдимизда кўпгина долзарб ва муҳим вазифалар турганини ҳам қайд этиш зарур. Хусусан, ҳозирга қадар жаҳон адабиётидан она тилимизга таржима қилинган аксарият асарлар восита тиллар орқали амалга оширилган ва бу ҳол бугунги кунда ҳам давом этмоқда. Ёш таржимонларимиз аслият

тилини яхши билсалар-да, кўп ҳолларда уларда бадний маҳорат етишмаяпти. Худди шундай ҳолатни ўзбек адабиёти намуналарини бошқа тилларга таржима қилиш соҳасида ҳам кузатиш мумкин.

Бугун мамлакатимизда сизларнинг фаол саъй-ҳаракатингиз билан биринчи бор ўтказилаётган ушбу халқаро конференция мана шундай муҳим ижодий муаммоларни атрофлича муҳокама қилиш, бу борада халқаро тажриба, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, Интернет имкониятларидан янада кенгрок фойдаланиш, дўстлик алоқаларини тиклаш ва мустаҳкамлаш, ижодий уюшмалар, адабий нашрлар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш, ўзаро борди-келдиларни йўлга қўйишга доир амалий таклифлар ишлаб чиқишга хизмат қилади, деб ишонаман.

Бу муҳим йўналишда биз сизлар билан ҳар томонлама самарали ҳамкорлик қилишга доимо тайёرمиз. Жумладан, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошида сизларнинг иштирокингизда Ўзбек адабиётининг хорижий дўстлари кенгашини тузиш ва унинг фаолиятини тизимли асосда ташкил этиш бу йўлдаги дастлабки амалий қадам бўлиши мумкин.

Муҳтарам дўстлар!

Бундан юз йил муқаддам буюк ўзбек шоири Абдулҳамид Сулаймон ўғли – Чўлпон “Адабиёт яшаса, миллат яшар!” деган оташин даъват билан майдонга чиққан эди.

Ҳаёт ва тарих синовларидан ўтган теран маъноли бу сўзлар бугун ҳам ўз аҳамияти ва қимматини йўқотган эмас. Дарҳақиқат, адабиёт, санъат ва маданият яшаса, миллат ва халқ, бутун инсоният безавол яшайди.

Мана шундай эзгу ва шарафли ишга ўз ҳаётини бағишлаган сиз, азизларга сихат-саломатлик, ижодий ютуқлар, бахт ва омад, конференция ишига муваффақият тилайман.

Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти

АДАБИЙ ДЎСТЛИК – АБАДИЙ ДЎСТЛИК

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 5 апрелдаги “Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси фаолиятини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги қарорида ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда тарғиб этиш, бу борада дунёнинг турли минтақаларида туриб адабиётимиз тарихини ўрганаётган, адибларимиз асарларини таржима қилаётган барча таржимонларни ҳамкорликка чорлаш вазифалари қўйилган эди.

2018 йилнинг 7–8 август кунлари Тошкентда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Ўзбекистон Фанлар академияси ҳамкорлигида ташкил этилган “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференциянинг бош мақсади ҳам адабиётимиз намуналарини ўрганаётган, хорижий тилларга таржима қилаётган чет эллик таржимонлар, мазкур соҳаларда илмий изланиш олиб бораётган хорижлик мутахассислар билан яқиндан мулоқотни йўлга қўйиш, уларнинг ўзбек адабиёти тарихи, бугуни ва истикболига доир фикр-мулоҳазаларини эшитиш ҳамда ўзбек олимлари эришаётган ютуқлар, замонавий миллий адабиётда яратилаётган янги асарлар билан чет эллик ҳамкорларни таништиришга қаратилди.

Конференция арафасида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасига қатор хорижий ижодий ташкилотлардан табриклар келди. Беларусь Республикаси Ахборот вазири Александр Карлюкевичнинг табригида ўзбек-белорус адабий алоқалари тарихига тўхталиб, жумладан, шундай тилаклар билдирилади: “Биз конференциянгиз самарали ўтишини тилаймиз, умид қиламизки, у белорус-ўзбек адабий алоқаларини кенгайтириш учун ҳам анъанавий майдонга айланади. Ишонамизки, Янка Купала ва Якуб Колас номлари ва уларнинг ижоди мамлакатимиз қатори Ўзбекистонда ҳам бизнинг инсонпарварлик ҳукм сурадиган, бадий сўз жаҳолатпарастлик ва ҳўрликдан ҳимоя қилувчи қалқон бўлган дунёни яратиш учун бўлган умумий интилишларимизни шакллантирувчи муҳим маънавий асос сифатида кераклидир. Алишер Навоий ва бошқа ўзбек миллий адабиёти вакиллариининг ижоди ҳам бизнинг қадрли Беларусимизда, давлатнинг саъй-ҳаракатлари тинчликпарварлик, яхши қўшничилик ва турли халқлар ўртасида дўстликни қарор топтиришга қаратилган мамлакатда янги куч билан янграйди.”

Дунёнинг йигирма беш давлатидан қирққа яқин шоир, ёзувчи, таржимон ва адабиётшунос олимлар, таниқли адабий нашрларнинг вакиллари қаторида Қозоғистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Улуғбек Есдавлат, Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим, Озарбойжон Ёзувчилар бирлиги раиси Анор, Ҳиндистоннинг Панжоб штати Ёзувчилар ассоциацияси раиси Дев Бхадбей ва бошқалар иштирок этди. Шунингдек, айна пайтда “Бобурнома”ни туркман тилига таржима қилаётган Туркманистон Фанлар академияси қўлғезмалар миллий институти катта илмий ходими, филология фанлари номзоди Раҳиммамет Қуренов, Гафур Ғулом, Чўлпон, Фитрат, Элбек, Ойбек, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов шеърларини ўзбек тилидан озарбойжон тилига таржима қилган Озарбойжон Ёзувчилар бирлиги раис ўринбосари,

филология фанлари доктори Фируз Мустафо, Ўзбек мумтоз адабиёти ва Ўзбек маданияти тадқиқотига оид йиғирмага яқин китоб муаллифи, Бобур халқаро хайрия жамғармаси ёрлиғи соҳиби Муҳаммад Ҳалим Ёркин (Швеция), Алишер Навоийнинг “Ҳазойин ул-маоний”, Абулғозихоннинг “Шажараи турк” асарларини янгидан нашрга тайёрлаган, Мозори Шариф шаҳридаги Ўзбек маданий маркази бошлиғи Абдуллоҳ Рўйин (Афғонистон), Алишер Навоийнинг “Муҳокамат ул-луғатайн”, “Мезон ул-авзон” асарлари ҳақида рисола ёзган, хатларини, ҳикматли сўзларини тўплаб, форс тилига таржима қилиб чоп этган, Навоий асарлари луғатини яратган Техрон педагогика университети профессори Муҳаммадзода Ҳусайн Сидиг (Эрон), Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” дostonини украин тилига таржима қилиб чоп этган, «Адеф-Украина» НУ директори Игорь Шпак (Украина), “Алпомиш”, “Равшанхон” дostonларини немис тилига таржима қилиб, Германияда чоп эттирган Бонн университети профессори Карл Райхл (Германия), “Бобурнома”нинг янги немисча таржимасини Германияда чоп эттирган фан доктори Хелмут Далов (Германия), Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романини инглиз тилига таржима қилган Кристофер Форт (АҚШ), Ҳиндистон олий таълим тизимидаги Ўзбек тили бўйича биринчи ўқитувчи, Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясида 2017 йилда сўзлаган нутқини инглиз тилидан Ўзбекчага таржима қилиб, талабаларга ўқитган Жамия Миллий Исломия Марказий университети, Халқаро тадқиқот Академияси Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири, профессор Шаҳид Таслем (Ҳиндистон), Ўзбек жадид адабиёти, хусусан, Фитрат ижоди бўйича йирик тадқиқотлар олиб борган Токио университети профессори Хисао Коматсу (Япония) сингари Ўзбек маданиятининг хориждаги жонкуярлари бор.

Халқаро конференция тадбирлари Адиблар хиёбони ва Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан атрофлича танишув, буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳайкали пойига гул қўйиш билан бошланди. Шундан сўнг иштирокчилар Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университетида ташкил этилган китоблар кўргазмаси билан танишишди. Бу кўргазма жаҳон адабиёти дурдоналарининг Ўзбек тилига таржималаридан ва “Жаҳон адабиёти” ҳамда “Шарқ юлдузи” журналларининг қўйиллик сонлари намуналаридан иборат бўлиб, Ўзбек таржимонларининг машаққатли меҳнатлари самарасидир.

Миллий адабиётимиз тарихининг ёркин саҳифаси бўлиб қолажак мазкур анжуман иштирокчиларига Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев табрик йўллади.

Табрикни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Раиси Н. Йўлдошев ўқиб эшиттирди.

Халқаро конференция ишида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси Хайриддин Султонов, Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари А. Абдуҳакимов иштирок этди.

Тадбирнинг очилиш маросимини олиб борган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, Ўзбекистон халқ шоири Сирожиiddин Саййид бу конференциянинг аҳамияти ҳақида гапириб, жумладан, шундай деди: “Атоқли олимлар, машҳур адиблар, салоҳиятли таржимонлар илмий-ижодий лабораторияси билан яқиндан танишиш, маҳорат сирларидан сабоқ олиш имконияти берилиши жиҳатидан ҳам анжуманнинг аҳамияти тенгсиз деб ўйлайман”. Шунингдек, ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси раҳбари Дендев Бадарч, Ўзбекистон Фанлар Академияси Президенти Беҳзод Йўлдошев, Озарбойжон Ёзувчилар бирлиги раиси Анор, Қозоғистон Ёзув-

чилар уюшмаси раиси Улуғбек Есдавлат, Тожикистон Ёзувчилар иттифоқи раиси Низом Қосим, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ректори Шухрат Сирождидинов ўзаро ҳамжиҳатлик, халқаро адабий алоқалар равнақи ва бу борада олдинда турган вазифалар ҳақида тўхталиб, тадбир иштирокчиларини қутладилар.

Конференция давомида Ўзбекистон адабиёти ва маданияти тарихи ва бугунига бағишланган фильм намоиш этилди.

Президентимиз табригини меҳмонларимиз кўтаринки кайфият ва хурсандчилик билан кутиб олдилар. Конференциядан сўнг табрик акс садоси ўлароқ ўзларининг кизгин муносабатларини изҳор этдилар.

* * *

Низом ҚОСИМ, Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, Тожикистон халқ шоири:

– Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференция иштирокчиларига йўллаган табригини диққат билан эшитдим. Жуда самимий, юракдан айтилган сўзлар. Айниқса, “Биз сизларнинг ҳар бирингизни ўзбек адабиёти ва маданиятининг моҳир билимдони ва жонқуяр тарғиботчиси, Ўзбекистоннинг чинакам дўсти, маънавият соҳасидаги ишончли ҳамкоримиз деб биламиз ва сизларнинг олижаноб фаолиятингизни юксак баҳолаймиз”, деган улкан эътирофи барча қатори мени ҳам тўлқинлантириб, илҳомлантириб юборди.

Дилсора КОМИЛ, Британия Колумбияси Университети (University of British Columbia) докторанти (Канада):

– Президент табригидаги ҳар бир сўз, ҳар бир кўтарилган масала давлатингиз раҳбарининг адабиётни чуқур билиши ва ундаги муаммоларнинг илдизини яхши ҳис этишини кўрсатиб турибди. Бугунги кунда мамлакатингизда ўзбек миллий адабиётини ривожлантириш, ижодкорларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилаётган эътибордан хурсанд бўлдим. “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференциянинг ташкил этилиши ҳам ана шу эътиборнинг маҳсулидир. Бу нафақат ўзбек адабиётини тарғиб қилиш, балки халқаро адабий алоқаларни мустаҳкамлаш йўлидаги янги, умидбахш ташаббусдир.

Хендрик БОЁШОТЕН, Жиованни университети туркология факультети профессори, олим ва таржимон (Нидерландия):

– Мамлакатингизда адабиёт аҳлига, ижод аҳлига кўрсатилаётган эътиборга ҳавас қилса азийди. Бундай эътибор бошқа мамлакатларда деярли йўқ. Кўпгина давлатларда ижодкорлар ўз асарларини хусусий нашрларда чоп эттиради. Ўзбекистонда ижодкорлар давлат томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланмоқда. “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференцияда қатнашаётганимдан мамнунман. Ўзбекистон Президентининг халқаро конференция иштирокчиларига йўллаган табриги унинг адабиётга, ижодкорларга нақадар ҳурмат-эътиромининг юксак эканини кўрсатиб турибди.

Куннинг иккинчи ярмида конференция қатнашчилари бешта шўъбага бўлинган ҳолда ишни давом эттирдилар. Жумладан, филология фанлари номзоди Шухрат Ризаев ва Бонн университети профессори Карл Райхл (Германия) бошчилигидаги “Ўзбек мумтоз адабиётини хорижда ўрганиш ва тарғиб этиш масалалари” шўъбасида Эрон, Швеция, Туркменистон, Арманистон, Афғонистон, Нидерландия сингари давлатлардан келган мутахассислар ва ўзбек адабиётшунослари мумтоз адабиётимизнинг улуғ намояндalари Махмуд Кошғарий, Ҳофиз, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Рабғўзий, Абулғозихон асарлари таҳлилига бағишланган маърузаларини ўқидилар.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али ҳамда Ғози университети профессори Фатма Ачик (Туркия) раҳбарлик қилган иккинчи шўъбада “Ўзбек замонавий адабиётини хорижда ўрганиш ва тарғиб этиш муаммолари” мавзусида АҚШ, Туркия, Япония, Ҳиндистон, Озарбойжон, Миср ва бошқа давлатлардан ташриф буюрган олимлар ва адибларнинг истиқлол адабиёти тарихини яратиш вазифалари, ўзбек жадид адабиёти, ўзбек замонавий ҳикоячилиги, замонавий адабиётимизнинг халқаро миқёсда ўрганилиши, ўзбек-озарбойжон адабий алоқаларининг муҳим жиҳатларига бағишланган маърузалари тингланди ва муҳокама этилди. “Ўзбек адабиётини хорижий тилларга таржима қилиш ва таржималарни тарғиб қилиш масалалари”га бағишланган учинчи шўъбада (етакчилар: “Жаҳон адабиёти” журнали бош муҳаррири, филология фанлари номзоди Аҳмаджон Мелибоев, Қирғизистон Фанлар академияси вице-президенти Абдуллажон Аҳмадалиев) Германия, Франция, Туркия, Литва ва бошқа мамлакатлардан келган мутахассислар таржима соҳасидаги муаммолар, таклифлар, ечимлар, таржима адабиёти, ўзбек адабиёти олмонзабон мамлакатларда ва бошқа мавзуларда маъруза қилдилар. Шунингдек, конференциянинг тўртинчи шўъбасида соҳанинг долзарб муаммоларидан бири – Бадий таржима соҳаси мутахассисларини тайёрлашда халқаро илгор тажрибалар борасида фикрлашилди. Самарқанд давлат чет тиллар институти профессори Муҳаммаджон Холбеков ва Донгдук университети профессори Инг Ёнг О (Жанубий Корея) ҳамраислик қилган бу шўъбада Россия, Жанубий Корея, Ҳиндистон давлатларидан келган мутахассислар билан бирга ўзбек таржимашуносларининг ҳам маърузалари тингланди ва бу масалалар юзасидан баҳс-мунозаралар бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Минхожиддин Мирзо бошчилигида ўтган бешинчи шўъба иши халқаро адабий алоқаларни қучайтиришга доир долзарб масалаларга бағишланди, унда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Сирожиддин Саййид, Озарбойжон Ёзувчилар бирлиги раиси Анор, Қозоғистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Улуғбек Есдавлат, Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим, “Роман-газета” журнали бош муҳаррири Юрий Козлов, “Литературная газета” бош муҳаррир ўринбосари Анастасия Ермакова, “Литературная газета”нинг “Песнь Хумо” лойихаси муаллифи Алексей Шавлов, “Иностранная литература” журнали бош муҳаррири Александр Ливергант ва бошқалар ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

Конференция доирасида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим иштирокида 6 август кuni буюк шоир Абдурахмон Жомийнинг “Муҳаббат махзани” китоби тақдими бўлиб ўтди. Конференция қунлари Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси билан ҳамкорлик меморандуми имзоланди.

Озарбойжонлик адиблар билан Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида Низомий Ганжавий меросига бағишланган тадбир бўлиб ўтди.

Шунингдек, шоира Вика Чембарцева билан ҳам пойтахтимиздаги Сергей Есенин уй-музейида шеърят шайдолари иштирокида учрашув ташкил этилди.

Тадбир доирасида ўзбек адабиёти намуналарини чет элларда нашр қилиш масаласида ҳам бир қанча музокаралар ўтказилди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан Тожикистон ва Қозоғистон Ёзувчилар уюшмалари билан ҳамкорлик меморандумлари имзоланди. Ёзувчилар уюшмаси муассислигида чоп этилаётган “Жаҳон адабиёти”, “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журналлари ва “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газеталари тахририятлари бир қанча хорижий адабий нашрлар билан ҳамкорлик шартномалари имзоладилар. Адабий анжуманга тайёргарлик кўриш арафасида “Шарқ юлдузи” журналарида ҳам қатор материаллар эълон қилинди. Жумладан, журналнинг 2018 йил 1-сонига тожик шоирларининг шеърларидан намуналар чоп этилди. Яна шуниси қувончли бўлдики, журналимиз адабий ходими Насрулло Эргашев халқаро конференциянинг рамзий белгисини яратди.

Конференциядан сўнг тадбир иштирокчилари қадим ва навқирон Самарқанд шаҳрида бўлдилар. Саёҳат харитасига кўра, қатнашчилар Амир Темури, Имом Мотуридий мақбарасини, Биринчи Президент Ислам Каримов қабрини зиёрат қилишди. Регистон майдони, Мирзо Улуғбек расадхонаси, Шоҳи Зинда ансамбли ва Имом Мотуридий мақбараси сингари тарихий масканлар билан танишдилар.

Ўзбек адабиёти кўп асрлик тарихга эга бой адабиётдир. У неча-неча замонлар оша шаклланиб, яшаб, юксалиб келмоқда. Ана шу меросни асраб-авайлаш, замонавий ўзбек адабиётининг забардаст вакиллари ва ёш ижодкорларнинг асарларини бутун жаҳонга тарғиб қилиш, келажак авлодга безавол етказиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан.

Халқаро конференцияда ана шундай кўпгина долзарб масалаларга ечим топилди, десак асло муболаға бўлмайди. Бу меҳмонларнинг мамнун нигоҳларидан сезилиб турарди. Уларнинг қирқдан зиёд маърузалари китоб шаклида чоп этилди. Меҳмонлар юртимиз ва адабиётимиздан олган бир олам таассуротлари ва янги режалар билан юртларига жўнаб кетдилар.

Тахририят

Умархон АМИРИЙ

*Фалак илгина олгон бир
варақ хусниг китобидур*

* * *

Сарву гулдин зоҳир этти шоҳиди гулзор зеб,
Боғ аро бермиш магар у сарви гулрухсор зеб.

Ул гули хандон каби ҳаргиз музайян кўрмадим,
Гарчи кўрмишмен жаҳон боғи аро бисёр зеб.

Куфр зулфи ҳалқасидин кўрсатиб рухсорини,
Чиқмангиз, эй аҳли дин, бермиш ўзига ёр зеб.

Ишқ ҳайрат ашқидан чехрамни гулгун айлади,
Топти ул наққошдин бу суврати девор зеб.

Гул никобин очмади, гулшанда сунбул тутмади,
Берди то рухсориға ул туррайи тарпор зеб.

Қон тўқар ҳар лаҳза ёш ўрниға кўз мардумлари,
То берибдур ғоза бирлан оразиға ёр зеб.

Орази хат зоҳир айлаб, бўлди манзури Амир,
Берди бу ойинаи иқболға зангор зеб.

* * *

Жаҳон, жоно, жамолинга тасаддуқ,
Дилу жон хатту холинга тасаддуқ.

Чаманда сарв, шамшоду санавбар,
Эрур мавзун ниҳолинга тасаддуқ.

Умархон АМИРИЙ – 1787-1822. Қўқон хони (1810-1822). Мумтоз адабиётимизнинг йирик вакилларидан бири. Зуллисонини шоир сифатида ўзбек ва форс-тожик тилида икки “Девон”и ҳамда “Қошингга тегузмагил қаламни” китоби нашр этилган.

Лабинг сарчашмайи оби бакодур,
Хизр хатгу зилолингга тасаддук.

Тутарман тан аро жонни киромий,
Бўлур бир кун висолингга тасаддук.

Лабинг ҳажрида захри ғам ютарман,
Ҳаловат ёди болингга тасаддук.

Кўнгул ойинасида жўши хайрат,
Жамоли бемисолингга тасаддук.

Қолиб эрди вужудимдин хаёли,
Ани қилдим хаёлингга тасаддук.

Эрурсан ҳусн мулкининг Амири,
Жаҳон жоҳу жамолингга тасаддук.

* * *

Айлади мушкин соғинч рухсори гулнорингни банд,
Шоми ҳижрон қилди гўё субҳи дийдорингни банд.

Сўрмассан зор ҳолимким, чучуклик айлади
Бир-бирига ул икки лаъли шакарборингни банд.

Ёрнинг то тори зулфидур сабодин тор-тор,
Борғил, эй охуйи Чин, қил мушки тоторингни банд.

Икки афъий кокулинг савдосининг бемориман,
Айла бу бемор бўйнига ики морингни банд.

Ушбу Мажнунни маломат тоши абгор айлади,
Айлағил занжири зулфунг бирла абгорингни банд.

Хаста ҳолимни сўрарға оч шакархо лаълингни,
Қилма аччиғ дардлар қайдиға беморингни банд.

Нақди жон бермакка йўл топмас харидоринг санинг,
Аҳли савдолар ҳужуми қилди бозорингни банд.

Кўнглум иқлимини шом этти сувайдойи фирок,
Қилди то гису саҳоби меҳри рухсорингни банд.

Фош қилғил тийра бахту вожгун толилиғим,
Бўйнима қил ул қаро зулфинг нигунсорингни банд.

Белу оғзи қилу қолидин на сўз эттинг Амир,
Ким тааммул бирла қилдур роҳи гуфторингни банд.

* * *

Паришон этма кокул даста-даста,
Бўлур ошуфта сунбул даста-даста.

Чаманда ёд этиб раъно кадингни,
Хаёлим боғлади гул даста-даста.

Юлиб, эй гул, ғамингдин берди барбод,
Пару болини булбул даста-даста.

Кўнгул мулкани ҳижрон лашкаридин
Етар ҳар дам чаповул даста-даста.

Хатинг райҳонига килки хаёлим
Ёзар хатти тарассул даста-даста.

Амир очилди хомам рашҳасидин
Гули боғи тажаммул даста-даста.

* * *

Ғар эмас бир ой ғамидин волаи ҳайрон фалак,
На учун мендек эрур оламда саргардон фалак.

Ҳажр шомиким фиғонимни эшитти раҳм этиб,
Бўлди анжум ашқини кўздин солиб гирён фалак.

Гох фурқат, гох ҳижрон, гох шиддат кўргузиб,
Юз укубатлар била бағримни қилди қон фалак.

Ҳар кеча ниҳон ғамидин айладим огоҳ ани,
Оҳ ким, бир мушқулимни этмади осон фалак.

Бўлди то қатми адамдин етти торум ошқор,
Кўрмади ҳаргиз жамолингдек маҳи тобон фалак.

Бир кеча кўрди висолингни сўнгра топмади,
Қолди бу андух аро бесабру бесомон фалак.

Моҳвашлар меҳри руҳсори муяссардур, Амир,
Шукрим, айлар манинг комим била даврон фалак.

* * *

Эй, юзинг хуршиди оламтобдек,
Зор кўнғлум зарраи бетобдек.

Шоми ҳижрон ҳажр субҳидин йирок,
Васл аёми кўринур хобдек.

Хаста кўнғлумни кашон барги каби
Жилва айлаб, чок этар моҳтобдек.

Чархи дўлоби сифат адворидин
Кўргузур дунё ишин дўлобдек.

Ишқ баҳри ичра кўнглум даврида
Чарх урарман ҳалқайи гирдобдек.

Зулфининг ҳар торида юз ҳалкадур,
Ҳар бири сайд этмага қуллобдек.

Шавқи тобидин ҳазин кўнглум, Амир,
Кўксум ичра титрамиш сиймобдек.

* * *

Дема хуршиди рухсорин кўриб, чарх офтобидур,
Фалак илгина олгон бир варақ хуснинг китобидур.

Наволар соз этиб, фориг эмас ушшоқ чангидин,
Бу қонун уйла кўнглим махфили шавқинг рубобидур.

Гирифторингни юз занжир бирла банд этиб бўлмас,
Вале, тадбири онинг ҳалқайи зулфунг танобидур.

Юзи ойина кўргузса, таҳайюр они таъбири,
Лаби ҳар нуктадин баҳс этса, жон бермак жавобидур.

Жамоли офтобига назар қилмак эмас мумкин,
Ани эл фаҳм этарким, барқнинг тийра шиҳобидур.

Амир, икки кўзунг ёш ўрнига гар қон тўқар ҳар дам,
Ани бас қилмаким, ҳар катраси раҳмат саҳобидур.

* * *

Бу гулшан ичра йўқ сарви сарафроз,
Вале, йўқтур санингдек соҳиби ноз.

Кўзумға чиқти ашқим ёшлиғидин,
Юзумға келди, бўлди қошифи роз.

Фусунсоз ўлди юз найранг бирла,
Нечунким, наргисингдур сеҳрпардоз.

Нечун махмурлигдин чекмайин ун,
Қилур соғар тихи бўлғонда овоз.

Жаҳон совуғлиғида бор исиглиғ,
Не учунким келур кишдин кейин ёз.

Қилур мағлубларни ишқ ғолиб,
Қабулардир бу водий ичра шаҳбоз.

Мухаббат кишвари ичра Амирам,
Манингдек бор эканми толеи соз?

Йўлдош ЭШБЕК

Кўнглимда кезади овозсиз кўшик

* * *

Хар жойга борганда сени излайман,
кўриб, кўринмас соям бўлар нам,
топмасам бўзлайман, топсам бўзлайман,
ғам тортсам эрур ғам, тортмасам ҳам ғам.

Изламоқ муродим, умидим топмоқ,
бири кам дунёнинг камини ёпмоқ.
Мен босиб ўтилган ғариб издайман,
изингман, хар жойдан сени излайман.

Кўрмайман эргашиб, демам, олам кенг,
сен ортда қолдирган изингдирман, мен.

* * *

Ҳаво қул тус, кун ҳам қул рангдир,
кайфият ҳам шунга яраша.
Кўринадир, аранг-арангдир,
ҳув, тоғлар мунғайиб қарашар.

Зада айлар кун бўйи жонни,
осмонлигин билдирмай осмон.
Не қуйдириб қўйди жаҳонни,
қул рангида кўринар хар ён.

* * *

Мафтун айлар мени ранглар хар қачон,
уфқлар, шафаклар ёрқин қирмизи.
Шафтоли гуллари каби бу жаҳон
отланган қушларнинг ўзи ва изи.

Йўлдош ЭШБЕК – 1950 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тугатган. Унинг “Согиниб яшайман”, “Юксак дарахтлар”, “Мовий турналар”, “Яхшиликка қарайман”, “Дарахтлар эртаги”, “Ҳаёт чечаги”, “Мангу масофа” каби шеърый тўпламлари нашр этилган. Шоир “Шуҳрат” медали билан тақдирланган.

Бир ранг олар қушлар, гўзалдир бу дам,
парвозлари бир ранг, овозлари ҳам.
Қирмиз туюлади осмонда ҳаво,
ғойиб бўлсаларда қуюлар наво.

Учмокни чинакам истар бу лаҳза,
тушиб юрагига гўзал бир лаҳза.
Юмук кўзларидан томиб қирмиз нур,
ҳаяжон кўкида инсон учар ҳур!

Соғиниб яшайман

Менинг тушларимга киради гулшан:
гулдай ниҳоллар, зиёдай зотлар.
Муаттар мусиқа танимни қуршаб,
овоссиз янграмиш ажиб ҳаётлар.

Тушларимга кирар шаффоф қасрлар,
камалакка монанд товланган сувлар.
Жайронлар кўзида поклик асрлар,
шодон ҳайратларда қотмиш охулар.

Тушларимга кирар шуъладай бола,
юзлари менимдир, кўзлари меним.
Томларда қизғалдоқ ў, хушбўй нола, —
сўзлари менимдир, ўзлари меним.

Тушларимга кирар хонадон оппоқ —
бир мунглуғ сиймодан ёришар макон.
Унинг кўзёшидан порламиш чирок,
дуолари боис, гулламиш осмон.

Тушларимга кириб келмиш бир жуфт қўл,
қўк томон ёзилган ёзувдай улкан
ва кетмоқ изига ўхшаш узун йўл,
бир тоғнинг тафтини сезмишдир елкам.

Тушларимга кирмиш бир Гул нур Чехра,
мен уни қай ерда кўрмишмен, билмам.
Бир жуфт қош тафтидан титрайди теграм,
бир жуфт кўз зулмидан куйгайдир олам.

Тушларимга кирмиш ажиб қайғулар,
ғуссалар ва бахтлар, севинчлар кирмиш.
Тушларимга кирмиш бедор уйқулар
ва мен ҳеч билмаган соғинчлар кирмиш.

Соғиниб яшайман, зилол анҳорлар
узра ҳур боғларни, мен ҳам соғиниб!
Соғиниб яшайман, мангу баҳорлар
ва ширин оҳларни, мен ҳам соғиниб!

Куйлар... қўшигининг йўқ эди сўзи.

Маъруф ЖАЛИЛ

Кўнглимда кезади овозсиз қўшиқ
хиргойи мисол у, жонон мисол у,
айланиб юрару келади жўшиб,
мени тебратади уммон мисол у.

Барг каби қалқиниб, кетаман титраб,
кўзимни юмаман энтикиб, тинглаб.
Гўё ўз ичимда кезаман инграб
ва титрар арғанун торлари минглаб.

Асли, мусикасиз мисли мусика,
овозсиз ва сўзсиз қўшиқ шарпаси.
У буюк зотларга наводир сийка,
мендай ҳайронага хушлик зарбаси.

Гўзаллик зарбаси чайқаб юборар,
кайтасан урилиб юмшоқ кирғокка.
Мендай бир телбани кўтариб борар,
гўзаллик денгизи сари сурмоқка.

Мусикасиз мусикада не маъно,
яъниким, овозсиз қўшиқда дейман.
Бешиқ куйлар уни бир тўлкинона
титраб қўлга ололмасдан ғам ейман.

* * *

Наво – бир диёрки олови сарин,
саринлик ҳарорат хушлик дилбари.

Тушларимда наво тинглайман майин,
шаффоф биноларда хушбахтлик найин.

Нур қуйлар ўрмалар биллур адрда,
уйғониб бораман шабнам атирда.

Шабнам атирлари ҳавога тўлиб,
мен учиб бораман мусиқор бўлиб.

Ул қушки, нафаси муаттар наво,
дунёда дунёни ёд билмас маъво.

Дунёсиз диёрда сойлари синик,
синик сойларида ойлари тиник.

Сокинлик кўлида оққушлар сузар,
Йўлдош нафас олма, тинчликни бузар.

* * *

Дашти бепоён. Бу тарқоқ хотира –
қўқларда, қўлларда қолгандир акси.
Одам айрилса ҳам, айрилмас сира
қўзларда, сўзларда толгандир расми.

Ҳайратдай жо бўлар қорачиғларда,
соғинчли сўзларда узилган ёлқин
таралар уйларга ва очикларга
кенгликлар бағрига шарпадай толғин.

Ҳижрон ҳарорати каби ёндирар,
умид шабадаси сингари сарин.
Магар хотирадир, қачон қондирар,
магар олов нечун қул қилмас бағрин.

Бепоевлик эса нечун бағрига
сиғмас, сўнгсиз ўйим, орзуим нечун?
Йўқотма, ёлвордим тонлар Тангрига,
наҳот, фақат тинчим олгани учун?

Кўз олдимга келар отлар дупури,
гоҳида бепоев дала, гиёҳлар.
Кўк қўлларда сузган оқ ғозлар нури
ҳавони ёритиб учгандек оҳлар.

Қўшиқлар тинглайман, маъноси ниҳон,
бўлинган сўзларни эслайман хиёл.
Парча-парча бўлган дашти бепоев,
парча-парча осмон тупроқ ва ҳаёл.

Кимдир овоз берар танишдек ғоят,
илтижо ва хитоб бордек сўзида.
Аммо, бу хотира – паришон ҳаёт,
яшатиб-яшатмас мени ўзида.

Кўк қўллар қўлини чўзгандек бўлар,
оқ қушлар қаноти соядек бошда.
Қўринар, хув, тоғлар нур билан тўла,
“Ў, ён!” деган ёзув ҳар битта тошда!

* * *

Нурота сабоси юзга урилар,
Жиззах қирларидан ўтишим билан.
Оқимин қиблага ўнглаб сурилар
Сангзор қўпригидан қараган билан.

Ярқираб, ёйилиб ётар Самарканд,
Зарафшон йўл билан қиблага ботар.
Бу ўлкада тоғдан, ҳар бир камардан
битта қуёш чиқиб кўнгул уйғотар.

Уйғотар ҳар томон, ўнг қўл нур отар
чапда Ойқор каби, ўнг йўл Нурота.
Энди, мен, тўғрига юрмоғим керак,
токи, қиблагача қуйласин юрак!

Фарида ҲУСАИНОВА

Тўлиқ ойга айтаман сирим

* * *

Ҳаёт асли сертўлқин уммон,
Сабрингизни роса синайди.
Бир қайиқда сузар эканмиз,
Кўп саволлар дилни қийнайди.

Бу баҳрнинг тўлқинларида
Чорасизлик бўлганида тош.
Ақл ўрнин олганда жаҳл,
Киясизми бир либос – бардош?

Оила бу – бир бутун олма,
Ўйлайсизми бўлишни бутун?
Ғам, ташвишлар мисоли қуртдек
Кемирганда қопларми тутун?

Бир хил мева пишмас бир шохда:
Бирин севинч, бириси қайғу.
Дуч келганда аччиқ томони
Дилингизга тушмасми ғулу.

Оғриқларим, озорларимга
Тайёرمىсиз бўлгани малҳам.
Ундай бўлса, ушланг кўлимдан,
Неки бўлса, кўрамиз баҳам.

Фарида ҲУСАИНОВА – 1959 йилда туғилган. Қўқон давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини битирган. Ижодкорнинг “Сунбулгинам”, “Порлаётган шуъла”, “Кўнгил кўзи” номли шеърий тўпламлари нашр этилган.

Андиша

Андиша нимадир? Унда мужассам
Рухият дунёсин минг бир жилоси.
Эзгу амалларнинг пойдевори у,
Барча фазилатлар ичра тиллоси.

Андиша нимадир? Бир мисол айтсам
Авайлаб киямиз либосимизни.
Авайлаймиз идиш-товоқни чандон,
Тоштамаймиз, асло, китоб, баёзимизни.

Синса, ахир, янги бўларку идиш,
Эскирса янгилаб кийим оҳорин.
Охиста ёпамиз ёғоч эшикни,
Янгилаш мумкинми инсоннинг орин?

Хонадон гулзордир, ҳар инсон боғбон,
Кўнгли синса, гуркирамас боғлари.
Кўчатлари ҳамки берса нишона,
Мевасида қолур оғрик доғлари.

Андиша нимадир? Меҳр, оқибат,
Масъуликми, бурчми, фидойиликми?
Туғишган оғалар қўллашими ё
Уят деб аталган қаттиққўлликми?

Андиша билсангиз, фидойиликдир,
Бус-бутун асрашдир инсон зотини.
Бани яхшиликлар пасангисидир,
Ҳоритмангиз, асло, унинг отини.

Биласизми?

Биласизми, мен бир сунбулгул,
Узиб олса, сўлиб қолгувчи.
Кўнглингизда борми менга йўл,
Меҳрим, ишқим кутиб олгувчи?

У йўлларнинг куёши борми,
Нурсиз дунё мен учун азоб.
Орзули қалб сиз учун орми,
Булутли кун берурмикин тоб?

Илдизларим куриб, ковжираб,
Об-рахматга бўлмайманми зор?
Ота юртдан қолсам мен ажраб,
Сиз нималар қиласиз нисор?

Ойдин кеча

Ойдин кеча.
Тун бағри сокин.
Тўлиқ ойга айтаман сирим.
Бутун борлиқ ола бошлар тин,
Юлдузчалар ташлар кўз қирин.

Теракларга ўтов қураб ой,
Розим тинглаш учун чоғланиб.
Сезасанми, балки, ҳайнаҳой,
Қолмоқдаман ипсиз боғланиб.

Баъзан ёғар гумон ёмғири,
Оймома лол, боқар узрли.
Дом ташлайди муҳаббат тўри,
Тушунмайман муҳаббат – сирли.

– Пишиқ, пухта меҳр риштаси,
Чиқолмайман, – дейсиз, – домидан.
Тушларимнинг сен фариштаси,
Ўзинг қайси инсон қавмидан?

Ойдин кеча.
Тун бағри сокин.
Ойдин ҳислар оловли, қурли.
Мунаввар тонг кутмоқда ўрин,
Кун бошланар янада нурли.

* * *

Сиз куёшга ўхшайсиз, жоним,
Яқин борсам куйиб кетарман.
Узоқлашсам, моҳитобоним,
Ёруғликсиз яшаб нетарман?

Қанотлари куйган парвона
Қаби сизга интилар юрак.
Нур қўйнида жон берсам магар,
Қадрим сизга билинса керак.

* * *

Деворнинг ҳам бордир қулоғи,
У садони яшар саралаб.
Яшнаб турса меҳрнинг боғи
Муҳаббатин ҳар тонг аллалаб.

Қанот қокса шодлик ва кулгу,
Куй, қўшиқлар янграса бот-бот.
Пойдевори метин қоядай
Нурамайди меҳр умрбод.

ГАРДАН ВА ГАРДУН

Қисса

Қулмон ОЧИЛ

Тугамайдиган базм йўқ.

Мақол

Ўқ

Бош прокурор ўринбосари!
Ҳа, айнан ўзи! Республика бош прокурорининг ўринбосари.
“Дуэл”га чакирибди!

Рашид бу воқеани бировдан эшитса, ишонмасди. Ўзи кўрди. Ўзи гувоҳ. Ёкангни ушламасдан иложинг йўқ. Қилмиши учун не бир жойларда, не бир ақибларга сўзу сўроқ беришни, уларнинг қаршисида етим кўзидек мунғайиб туришни ўйлагандир. Тасаввур қилгандир. Бундай қалтис, ваҳимали суҳбатларга анча кўникиб, пўписалардан эти хийла ўлиб қолган бўлса-да, дили ғашланган, таҳликага тушгандир. Лекин бунчалик тез – ҳали куннинг қизиқи кўриниб, эл-улус уйкудан кўзини очмасидан бош прокурор ўринбосари билан бақамти келиш тушига ҳам кирмаган эди. Мақола эълон қилинганидан кейин уни каерларгадир чакиришлари, танбех беришлари, балки ишдан олишлари мумкинлигини биларди. Йўқ, Рашид унчалик бебош ҳам, ўз билганидан қолмайдиган қайсару нодон, ўтакетган каж ҳам эмасди. Таниганлардан, билганлардан сўрасангиз, ўнидан тўққизи уни, албатта, мақтайди: меҳнатқаш, ақлли. Бўйи... жуда новча эмас, лекин пакана ҳам дея олмайсиз. Қорувли. Аждодлари орасидан зобит ўтмаган бўлса-да, ўта батартиб, жиддий. Ширинсухан дейиш қийинроқдир-у, лекин дағал ҳам эмас. Чўрткесар. Сочларига оқ оралай бошлаганини айтмаса, ўттиз ёшли йигитда қусур на қилсин!

Лекин шунча танбехлар, огоҳлантиришлару пўписаларни писанд қилмаган маҳмадонанинг ўзбошимчаликлари яна қанча чидаш мумкин? Қайси мамлакатда, қайси жамиятда, қайси амалдор танқидни касбга айлантирган журналистнинг елкасига тўн ёпган?

Ўтмишдан изламанг – тополмайсиз. Келажакдан боумид бўлманг – гумон бисёр. Инсон (фақат инсонми?!) шундай яралган. Тинчини бузаверганни, ҳадди

Қулмон ОЧИЛ – 1957 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Жайдари фалсафа”, “Сой соҳили”, “Сайроблик баракали йигит” китоблари нашр этилган.

сифса, тўздирмай қўймайди. Узокқа бориб не килдик, ўзингизни олайлик. Ўзингиз ўша амалдорнинг ўрнида бўлсангиз, бир миллион нухали газетада авра-астарингизни чиқарган одамнинг, яъни Рашиднинг бошини силармидингиз? Ишончим комилки, сочингиз тикка бўларди, соч деган жонивордан қолган бўлса, албатта. Зеро, аҳли икром даврасига етишгунича бандаси, эркақдир-аёлдир, нафақат сочидан, балки бошқа яна кўп нарсаларидан, дейлик, анча-мунча тишидан, кўз нуридан айрилиши тайин. Майли, инсоф билан айтايлик: жуда айрилиб қолмаса ҳам, саломатлигига хийла путур етиши муқаррар. Бир ҳисобдан, бандасининг оғзи “ошга етганда” ҳаловатини ўйлаб қолишининг боиси ҳам шунда...

Бу кун Рашиднинг оёғи ерга тегмади.

Теккизишмади.

У эрталаб ишга келиб, хонасига кирмасидан Анзират “суюнчи” олди. Ма-лол келди. Қизнинг синиқлиги, Рашидга боумид боқишларию изидан ҳўрсиниб қолишлари учун эмас. Отнинг ёлидек тим қора ва ялтираган сочлари елкасида доим қўқиб ётгани учун. Қани энди, қайчини олсангу қоронғи ва қалин чакалакзорни эслатувчи шу узун сочларни қўйнинг жунини қирққандай шартта-шартта кесиб ташласанг. Кессанг-да, бирор сартарош хонимга икки отим носнинг пулини бериб, қолган сочларини қалта, шу даражада қалтаки, нақд ўғил боланикидек, тарокқа илинар-илинмас қилиб кузаттирсанг! Нафис қулоқларию чиройли бўйинлари очилиб, зулфларининг учи иягининг остигача тушиб турса. Ана шунда Анзиратдан соҳибжамол қизни, ярқираган юлдузни, ойни топиб бўлармикан! Не тонгки, бугун бечоранинг юз-кўзига оғир дард – чорасизлик ва синиқлик қалин қўланка ташлаган. Гўё ҳозиргина ўқсиб-ўқсиб йиғлагандай. Гўё нимадир бутун вужудини, юрагини аёвсиз қамираётгандай, эзаётгандай. Гўё дилидаги ғам тошдек қотиб қолган. Юз-кўзлари доим маъюс, доим қизарган. Зўриққан.

Котиба бугунгидек бирор сабаб – дейлик, тумовга чалинган кунлари ижтимоият бўлимининг катта муҳбири Анзират Жўраеванинг чироғи ёнади. Шалви-раб қолган ночоргина курсига етмагунича, бош муҳаррир билан ўринбосарининг торгина қабулхонаси остонасини чуқур қилиб юборади. Курсига ўтиргач... танимай қоласиз. Тамомила бошқа одам. Лавозими уч поғона паст котибанинг жойига эмас, бош муҳаррирнинг, бош муҳаррир нима, вазирнинг курсисига эришгандай ўймоқдайгина лабларининг таноби қочгани-қочган. Чиллала келинчакдек очилиб-сочилиб кетади.

“Қиз етишса ёшига, шайтон қўнар бошига, – дейди бош муҳаррир Журъат Ра-сулов. – Рашиддон, эҳтиёт бўлинг. Бу қизнинг чилим-самоварингизга ишқи туш-ган. Лекин зўр ёзади, қизиталок. Етим қиз овга чиқиб, изидан ғавғо чиққани ёмон”.

“Майли, – деб чайналади Рашид. – Ҳар ким ўзидан ўтганини ўзи билади”.

– Яна қакиришяпти, – деди Анзират қўлидаги газетага ишора қилар экан, ҳам ачиниш, ҳам ҳадик билан. Жавдирашларидан гўё ҳозир Рашидни операция хонаси-га олиб киришадю у ердан тирик чиқиши даргумон. – Тезда етиб бораркансиз. Бакиров кутаётган эмиш...

– Ҳўп, – деди Рашид хаёлчан ва исирик бўйи уфуриб турган хонасига кириб, ўтирмасданок Анзират берган газетани очди. Учинчи саҳифа ҳар қандай одамнинг кўзини олади: “Топталган тақдирлар”.

“Қимнинг тақдири топталган? Қим топтаган? Нега топтаган?”

“Сарлавҳаси зўр!” деб пичирлади у. Мақолага ишланган расмлар қўнғилга ун-дан ҳам кўпроқ қутку солади! Ғамзаси баланд соҳибжамолдай ўзига чорлаб, газет-хоннинг акли-хушини оламан дейди.

“Одамлар ўқимай кўрсин-чи! Ўқийди-и! Ўқишга мажбур қиламан!..”

Газетани очган одамнинг биринчи сатрга кўзи тушса, бас! Адойи тамом бўлгани – шу. Биринчи сатр – гурзи. Рашиднинг гурзиси! Эс-хушидан айрилиб, инон-ихтиёрини муаллифнинг қўлига қўшқўллаб топширганини ўзи билмай қолади. Мақолани охиригача ўқимасдан қўймайди. Охирида оғирдир-енгилдир – хўрсинади. Бу ҳушига келгани. Газетхоннинг шу хўрсиниғи учун жонингни берсанг арзийди. Де-мак, бу дунёда қаламқашман, муҳаррирман деб юрганинг беҳуда эмас.

Бундай лаҳзаларда Рашид муаллифни – Анзиратни бағрига босиб ўпгиси, қўлгинанг дард кўрмасин, сингилжон, деб алқагиси, чин дилдан суйгиси келади. Анзират эмас, бирор эркак киши бўлганида ҳозирок бош муҳаррир ўринбосарининг мақтовини эшитиши тайин эди. Қалам ҳақидан сийланарди. Балки, Рашид яна айттардики, газетамиз тарихида бундай дадил мақола чиқмаган, чиқмайди ҳам. Зеро, сиздай жўмарднинг ўзи кам!

Бир чеккаси, аёл зотиға бундай ситойиш зое. Ўзидан кетиб қолади.

Айни дамда Рашид дарवेशлиги тутиб, зикр тушгиси, овозини баралла қўйиб ашула айтгиси, далаларга чикиб ҳайкиргиси, кўринган одамнинг тумшугига газетани тутиб, мақтангиси, ахли муштариининг олқишларини эшитгиси (“*Яна боп-лабсиз, Рашиджон! Қойил!*”) келаётганини сезд. Лекин қани ўша фоний дунё дардлари унутиладиган хонақоҳ – дарवेशхона? Қани ўша кенг дала, беҳудуд ва бегубор осмон? Мусаффо ҳаво! Қани ўша қувонч, тантана? Эътибор! Эътироф!

Қабулхонадаги телефон ваҳимали жиринглади.

– Ҳозир, – деди Анзират ғижиниб. – Ҳозир дедим-ку! Энди келдилар, ахир!..

Қизил гўшакнинг ийиғи чикиб кетган сарғиш телефон устига тарақлаб тушгани эшитилди:

– Овозинг гўрдан чиқсин сенинг!..

Бу мулоқот Рашиднинг ҳаёлот осмонида кенг ёзилган қанотларига қадалган ўқ, оёқларига осилган зилдай тош бўлди – яна ташвиш, ғам-ғусса, муаммоларга тўла гуноҳқор заминга “гап” этиб тушди. Вужудида, айниқса, елкасида оғир толиқиш, оғриқ сезд. Ярим тунда ишдан қайтиб, дуруст ухлай олмаган, бугун яна нонушта қилмасдан таҳририятга шошилган, оқшомги овқати эса насия бўлган эди. Бундай кезларда томоғидан овқат ўтиши, кўзига уйқу келиши учун одам ё бир қайнатими кам, ёки темиртан бўлиши керак. У сезиб-англаб турарди, бу ҳорғинлигу дарднинг, оғриқнинг боиси уйқусизликда ҳам, очин-тўқин юришда ҳам эмас. Уни кутаётган кўнгилсиз учрашувда, совукдан-совук суҳбатларда. Сўроқларда. Бундай кўнгилсиз гаплар – фавқуллодда ходиса эмас. Хориқуллодда ҳам дея олмайсиз. Қовоғи солинган силлиқ башаралар, қаҳрли қарашлар, оғир сўлиш олиб гапиришлар, юракка игнадек санчиладиган пичинглари, кинояларда. Гўё сен ашаддий жиноятчисану улар – фаришта! Йўқ, изқувар, терговчи. Фарқи – сенинг кўлингда (*ҳали!*) кишан, уларнинг кўлтиғида тўппонча йўқ. (*Балки бордир?*) Қабулхоналарда атайлаб соатлаб сарғайтириб қўйишлар: “Майли, ўтираверсин, хузурингга асаблари қакшаб, тавбасига таяниб кирса, мушукдек ювош тортиб қолади. Нима шарт қўйсанг, талаб қилсанг, рози бўлади”.

Оппон-соппон

“Шарқ тонги” газетасининг муассиси саналмиш Қўмитада ўтган кўкламда бир “сирли” суҳбат бўлган эди.

“Сен ҳаммадан ақлимисан? – деб тишини ғижирлатганди ўшанда Қўмита раиси Бакиров. – Ё давлатнинг иши сенга майнавозчилик бўпқолганми?”

“Йўқ”.

“Бўмаса, нега яна саситиб, ҳамма ёқни бўлғадинг? Муддаонг нима ўзи?..”

“Нима кипман?” талмовсиради Рашид.

Бошқа нима дейсан? Тортишиш — нодоннинг иши. Шамолга қараб туфлаш билан баробар. Мункир ҳам келолмайсан. Риёкорликдан ким барака топган? Ишнинг арқоқ-ўришини билиб олган. Тепаверсанг, лой ҳам пишийди. Ўзингни ўламсаликка оласан. Меровсирайсан. Чидайсан. Алами, азоби шунда. Рашид “воиз”нинг насиҳатларини одоб сақлаб тинглайди. Танбехлари ҳам, ҳатто бакириб-чакиришларини ҳам миқ этмай эшитади. Бўйни жуда бўш бўлмаса ҳам, қасддан бўшроқ кўяди. Бўйни бўш ходим раҳбар зотининг ҳаммасига ёқади. Рашид қўйнида тош сақламайди. Яна апоқ-чапоқ бўлиб кетаверади.

“Нима кипма-ан?! — тутакиб кетди раис. — Ўв бола, гарангсима. Хўпми? Гарангсима! Ўтган ҳафта Мафкура Кенгаши йиғилишида бормидинг? Бор эдинг! Министрдай кўр тўкиб ўтирган эдинг-ку! Ё гапим ёлғонми?”

Рашид бош ирғади. Кўр тўкмаган бўлса-да, барча отахон газетлару онахон журналлар, неварашлару кўшиқсевар телерадио дастурларнинг раҳбарлари қатори кунгабоқар гулидек зафaron столу курсилардан ўзга жиҳози бўлмаган, машварат жойидан ҳам кўра, кўпроқ музхонани эслатувчи залда у ҳам ўтирган эди. Қизик, деб ўйлаган эди ўшанда, бундай захиллик, бетуслик улкан мамлакатдаги барча идораларни — қишлоқ шўросининг хонасидан то салтанат сардорларининг кабинетларигача эгаллаган. Улардаги барча мебеллар, гиламлар, пардалар, деразалар, бошқа ашёлар, ҳатто одамлар ҳам бир жойдан — бир корхонадан чиқкану тарикка ўхшаб тўрт томонга сочилиб кетган. Ҳаммаси бир хил: имтихон топшираётган талабадек ўта жиддий, хўмрайган, асабий. Гўё қандайдир душман хуфиялари эл-юрт оралаб юрибдию уларни зудлик билан фош этмоқ лозим. Ҳамма бир-биридан хавфсираган, ҳадиксираган. Ҳамма таҳликада. Ҳамманинг дами ичида.

“Ўша мажлисда айтилган гаплар бу қулоғингдан кириб, у қулоғингдан чиқиб кетдими, ё?!”

Йўқ. Чиқиб кетмаган. Чиқиб кетмайди ҳам. Кенгаш раиси Норгул Орифбоеванинг — Опанинг локи ойнадек ялтираган, полдан кўз узмай, ҳеч бир шубҳа-гумон, ортиқча мулоҳаза, савол-жавобга ўрин қолдирмайдиган йўсинда, кесиб-кесиб, ҳукм оҳангида, тишлари орасидан айтган гапларини, топшириқларини ўлса унутармикан: “Ҳамма қулоғига қуйиб олсин: рўза ҳайит, қурбон ҳайит, наврўз деган удум-маросимларнинг ҳаммаси — диний байрамлар. Бидъат! Бирорта ҳам оммавий ахборот воситасида, бирорта ҳам китобда, таъкидлайман, бирорта ҳам, бу сўзлар энди ишлатилмасин! Худо, Оллох, Парвардигор каби сўзлар ҳам мутлақо тилга олинмаслиги, чоп этилмаслиги керак. Бу — партия ва ҳукуматимизнинг сиёсати ва талаби. Дин — биз учун афюн!..”

Мажлис аҳли жанозада ўтиргандек маъюс тортган. Эзилган. Гўё жаноза тезроқ тугашини, майитни тезроқ ерга топшириб, кабристондан тезроқ қочишни истайди.

Марказдан махфийлик тамғаси билан юборилган қарор — ҳукм. Ҳукм муҳокама қилинмайди. Ижро этилади. Партия айтдими, демак, тўғри: миллий, диний байрамлар — бидъат!

“Масала тушунарлими?” деб сўрайди қорага бўялган сочлари энсасига отнинг жиловидек қаттиқ, шу даражада қаттиқки, гўё эмин-эркин гапиришига, бошини буришига ҳам монелик қилаётгандай, ўраб-бураб, муштдай қилиб (айтишларича, гарданидаги ёнғокдай норини яшириш учун) тортиб тугилган, турмакланган Опа. Унинг кичкинагина оғзига маҳлиё тикилиб ўтирган Рашиднинг кўз олдига Ҳадра майдонидаги тупроқ қўрғон орасида қад ростлаган, лекин ҳали расмий очилиши ўтказилмаган маҳобатли хайкал келади. Озод ўзбек аёлининг тимсоли! Жилмаяди.

Ёшлигини айтмаса, ҳайкал Опанинг айнан ўзи: кулча юзли, юпка лаблари қатъий қимтилган. Сочлари энсасига тортиб турмакланган. Фақат каншарида темир гардишли кўзойнаги йўк. Бўйи тикрок, мавзунрок. Ўктам ва дадил. Ҳайкалдаги аёл ўткир нигоҳларини Шимолга (*Марказ томонга!*), кенг уфқларга (*Порлоқ келажакка!*) тиккан. Қўлидаги китобни (*Маърифат ва маданият тимсолини!*) кўксига маҳкам босган. Тумшуги кўкка интилган чарм ковушларининг учи шоҳсупадан хиёл олдинга чиқиб турибди. (*Аёл ўз замонидан хийла илгарилаб кетган. Илгор! Илмда ҳам, меҳнатда ҳам илгор!*)

“Масала ҳаммага тушунарлими?” деб боз сўрайди Опа нимадандир кўнгли тўлмагандек.

“Ҳа, — биринчи синф ўқувчиларидек жўр овозда жавоб беради зал ва гувва ўрнидан турмоқка шайланади. — Тушунарли-и!..”

“Саволлар борми?” деб сўрайди энди воиз. Шунчаки. Йўлига. Марҳумнинг устига тупроқ тортилиб, чим босилганидан кейин, мулла: “Майит қандай одам эди?” деб сўрагани каби. Жавоб доим аник: яхши одам эди! Бу жавобни айтар экан, тириклар гўё мункарнакир келиб, сўроғини бошлашидан олдин, кеча бирга арақ ичиб юрган шишадошини ҳимоя қилмоқчи, окламоқчи бўлади...

“Йўқ!..” дейди зал гўё ўргатилгандай яна жўр овозда.

“Бор!”

Енгил тортиб, ўрнидан кўзгалган Опа сесканиб кетгандек бўлади. Илқис бошини кўтариб, залга аланглайди. Бундай машваратларда одатда савол берилмайди. Баҳс-мунозарага ўрин йўк. Савол бериш — шаккоклик. Партия, демак, давлат, белгилаб берган йўлга шубҳа билан қараш — айни куфр. Дили куфрга мойил одамлар, минг донишманду мутафаккир бўлмасин, эл-юрт тақдири ҳал қилинадиган бу каби олиймақом машваратларга таклиф этилмайди. Уларнинг бундай пинҳоний сирларга насибаси қўшилмаган. Жойлари — кўчада. Пана-пастқамда ўзларича тўнғиллаб, ўзларича сасиб юраверишсин.

Рашид одоб саклаб, ўрнидан туради.

Ўтирганларнинг ҳаммаси дувва орқага — у томонга ўгирилади. Нигоҳларида хайрихоҳликдан ҳам кўра ҳайрат ва ажабланиш кўп. Сўнг ҳайрат ўрнини дарҳол истехзо ва ҳадик эгаллайди: “Вой нодон-ей, шунга ҳам ақлинг етмайдими!” Зал аҳлига йигитнинг ўз бўйидан баланд гап қилиши ёқмайди: “Бундай машваратларни кўравериб, ҳар хил топшириғу гапларни эшитавериб, кўзи пишиб кетган биздек тажрибали раҳбар кадрлар турганда сен жўжаҳўрозга ким қўйибди бўйин чўзишни? Касринг ҳаммамизга уриб кетмасин тағин, маҳмадона!..”

Опа ижирғанади. Йигитга, сўнг олдинги каторда мўлтираб ўтирган Мафкура Кенгаши ходимлари — мажлис учун масъул аъёнларига қаҳрли нигоҳ ташлайди: “Сурувдан ортда қолган бу етимкўзи ким?! Қайси аҳмоқ бу ерга чақирган уни?!..”

Майда кўзлари тешиб юборай дейди:

“Говорите!”

Журналист гапиради: “Мумтоз адабиётимиз вакилларининг асарларида учрайдиган диний сўзлар ва ибораларни нима қиламиз?.. Беруний, Навоий, Бобур... Бу ёқда жаҳон адабиёти вакиллари — Пушкин, Тольстой, Горький, Данте, Шекспир... Уларнинг асарларини ҳам таҳрир қиламизми?”

Ўтирганларнинг юз-кўзидаги истехзо, норозилик ва зарда ўрнини энди шоён қизиқиш эгаллайди. Ажойиб фильм томошасига шайланган авомдай савол назари билан ҳамма Опага қарайди: “Дарвоқе, нима қиламиз? Айтинг-да, нима қилайлик ўтган буюкларнинг асарларини? Ахир Навоий комфирка аъзоси бўлмаса? Алишер Ғиёсидинович, марҳамат, келиб ғазалингизни таҳрир қилиб, замона зайлига мос-

лаб беринг, дея олмаймиз-ку! Яъни, Сиз беш юз йил бурун сиғинган, ҳамду санолар айтган Оллоҳ, севиб, шодланиб мадҳ этган ҳайиту байрамлар бугунги авлодларингиз томонидан бидъат деб эълон қилинди...”

Опанинг қовоғи солиниб, юз-қўзи янада қаҳрли тус олади. Қаршисидаги ингичкагина қора симга уланган муштдай унолгичга – микрофонга юпқа лабларини қаттиқ қимтганча бир лаҳза тикилиб қолади. Бор-йўғи бир лаҳза. Унолгич воизнинг маърузасини аҳли зал безавол эшитиши учун эмас, магнитофонга ёзиб олиш ва махсус архивда сақлаш учун қўйилган. Зарурат туғилганида текшириш, муҳокама қилиш, ҳатто, Марказга жўнатиш учун. Шу боис гала ўзбек йиғилиб, ўз миллий ва диний байрамининг тақдирини ҳал қилаётганида ҳам дорилдавлатнинг расмий тилида гапиради. Шуниси қулай, шуниси маъқул. Марказга, албатта. Демак, ҳаммага маъқул. Йўқса, таржима қилдириб, ортиқча ташвишу азият, харажат чекишга тўғри келади.

Опа шу саволни кутган. Шу саволдан чўчиган экан, чамаси. Бу киртайган кўзлари беҳосдан пирпираб кетганидан сезилади. Унинг ҳаёлида Марказдан кетма-кет келган ва зарварағига қизил рангда ваҳимали “Сов. Секретно” (*мутлақо махфий!*) муҳри босилган учта қалин қарор жонланган эди: “Раъият, айникса, зиёлилар ўртасида миллатчилик ва диннинг таъсири тобора кучайиб бормоқда. Бундай муаммоларнинг олдини олиш учун махсус дастур ишлаб чиқилсин ва ижроси ҳақида Марказга мунтазам ахборот бериб борилсин!..”

Ҳар учала қарор ижроси учун масъул – Опа!

“Учинди, бечора! Қаттиқ учинди!..”

Афтидан, Опанинг тайёр жавоби йўқ, бўлса ҳам айтиши душвор. Нетсин? Неча аср бурун ўтганларнинг асарларини таҳрир қиламиз, дея олмайсан. Десанг, марҳумларнинг руҳидан балога, тириклардан кулгига қоласан. Демасанг, залда ўтирганларнинг ҳаммаси ҳам дўст эмас. Марказга шипшитиши мумкин: “Фалончиева мурасасозлик, кўнгилчанлик йўлини тутиб, бир гуруҳ диндорлару миллатчиларнинг ноғорасига ўйнамоқда”. Бу ўлкада фотиҳ ҳам, тобе ҳам эшитса тиззаси зир титрайдиган бир тавқи лаънат бор: миллатчи! Бу лаънат ёпишса, ёпиштирилса, сўраб-суриштириб ўтирилмайди. Баҳрингдан ўтиб юборишади. Олдин мажлиси олийда обдон сазойи қилиниб, сўнг партиядан, ишдан ҳайдаласан. Ҳеч ким, ҳеч қачон кечирмайди. Ишдан кетдинг – кучдан кетдинг. Омадинг келса, кейин сени ит ҳам сўрамайди. Келмаса ҳам чидайсан: оқшом эшигингни “қизил шапкалар” тақиллатади. Қолгани – маълум. Буюк Пушкин айтиб кетган: “Сибирь конларининг тагида сақланг мағрур сабот ва нажот”.

Мартабанинг васли ҳам, ҳажри ҳам азобга айланган замон.

Отаси Сталин замонида – кирчинида ўққа учган, халқ душмани сифатида отиб ташланганидан сўнг Чимкентнинг Турбат кишлоғида ўксиниб ўсган бўлса-да, Опани акли кутоҳ дейиш кийин. Касби шарқшунос-тарихчи, олима бу аёл чечан, ўз ишига ўта берилган. Босиб ишлашга одатланган. Иш деганда рўзғор, бола-чақасини ҳам унутади. Назарида, тараққиёт йўлидаги энг катта ғов – дин ва миллий анъаналар. Дорилдавлат ҳужжатларида битилган аҳкомларни авомга ошириб-тошириб етказди: “Бир умр комсомол, коммунист сифатида фаолият юритган арбоб вафот этганидан кейин нега чаласавод муллаларнинг қўлида қолиб кетиши керак? Нега уни сўнгги йўлга партия, совет, комсомол ташкилотларида бирга ишлаган маслакдошлари, сафдошлари эмас, муллалар кузатиши керак? Нега алвидони диндорлар айтиши керак? Йўқ! Ҳам коммунистларга, ҳам миллий анъаналаримизга хос замонавий дафн маросимини яратайлик. Фақат у диндан йироқ, жонажон партиямиз ва ҳукуматимизнинг одилона сиёсатига мос бўлсин!”

Лекин Опа бу режасини амалга оширишга улгурмайди.

Камалади.

Орадан уч ярим йил ўтгач, одамлар уни бошида рўймол, эғнида еғи узун сидирга кўк кўйлак, қўлида Қуръони Карим билан кўрадишлар. Кўрганлар кўзларига ишонмайдди. Опа нималарнидир пичирлаган. Нигоҳи ердан узилмайдди. Ўн йигитга ҳам кўплик қиладиган шиддатию ғайрати, ҳукми ҳозиклигидан энди асар ҳам йўқ. Лафзи ҳам, ўзи ҳам, нигоҳию, залларни тўлдириб турадиган овози ҳам мулойим тортиб қолган. Баҳорнинг майин тонглари каби мулойим. Гўё биров уни сеҳрли бир иморатнинг бу эшигидан киритиб, нариги эшигидан бошқа Аёл сифатида чиқарган. “Савдойига ўхшаб қопти”, дейди одамлар. Онасининг ёстиги тагида доим “халқлар доҳийси” Лениннинг китобларини кўриб ўрганган қизи ҳайратини яшира олмайди:

“Ойи, ўзбекчани қаерда бунча равон ўрганиб олдингиз?”

“Бутиркада!”

У ҳали Чимкендаги туман ёшлар ташкилотининг раҳбари эканида тенгдошларини миллионерларга тиним бермас, бодом гулга кирди дегунча тунлари маҳаллаларга кўтилмаган юришлар қилар, ҳовли-жойларга бостириб кириб, сумалак учун бугдой кўкартираётганларнинг шўрини қуритар эди. Сабза урган майсаларни хандакка ағдарар, ғазаб ўтида ёниб, тепкилар, қозонидаги сумалакларни анҳору сойларга оқизиб юборар, наврўзпарастларни газеталарда танкид қилар эди. “Минг йиллардан буён кўчада, оёқ остидаги лойга, балчикка беланиб ётган тошларни дошқозонга солиб, сумалак қайнатиш санитариянинг қайси қондасига тўғри келади? — деб куюнарди у мажлисларда. — Кўлбола ўчоққа қозон осиб, тепасида ёшман демай, қариман демай, минг хил касннинг қуймаланиши — сумалак пишириши — санитариянинг қайси қондасига мо-ос? Қозоннинг бўйида тонгтача чанг-тўзон кўтариб, ҳар хил ўйинлар ўйнаши, тупигини сачратиб, эскича ашулалар айтиши партиямиз сиёсатининг қайси йўналишига ҳамоҳанг? Бундай шубҳали маросим ва тадбирларга комсомол-ёшларнинг, айниқса, мактаб ўқувчиларининг тобора кўпроқ тортилаётганига қандай чидаш мумкин, ўртоқлар!.. Сумалак — очу ғарибининг, камбағал-қашшоқнинг таоми. Шўролар мамлакатига камбағаллар йўқ. Бўлиши ҳам мумкин эмас! Ҳамма тенг. Ҳамма фаровон!.. Халқимизни бидъатга бошлайдиган эскича наврўзу ҳайитларнинг ўрнига бошқа, моҳиятан шўроларга, коммунистларга хос, янги байрамларни ташкил этайлик!..”

Лекин улгурмайди. Камалади.

Орадан уч, бор-йўғи уч йил ўтгач, дала-дашлар, лойсувоқ иморатларнинг томларига майсалар нозиккина қулоқларини кўрсата бошлаганида, Марказдаги “Бутирка” деб ном қозongan машғум ҳибсхонадаги икки ярим йиллик тутқинликдан сўнг, олий суд залидан тақир қирилган боши билан уйига чиқиб келгач, биринчи сўраган насибаси сумалак бўлади. Икки ярим йиллик авахтада ширдонни қуриб, тишлари, қошу киприкларигача тўкилиб кетган Аёл, яқиндагина улкан республикани сўраб турган нуфузли Аёл, ҳаммани зириллатган Аёл, пахтагулли пиёладаги сумалакни аслзодаларга хос назокат билан кумуш қошиқчада эмас, терилари тиришиб, ёрилиб, ёриқлари гўлаҳнинг қўлларидек қорайиб кетган кўрсаткич бармогини тикиб ялайди. Сумалакка бошқоронги бўлган келинчақдек ютоқиб ялайди. Ялар экан, хира тортиган кўзларидан юм-юм ёш тўкилади. Эри, қизи, ўғли — ҳаммаси унга қўшилиб йиғлайди.

“Анойигина аёлим-а!” дейди эри.

“Анойининг ҳаммаси ўтиб кетган, — дейди Опа оҳиста. — Ҳаммаси Чигатойда ётибди!”

Чигатой кўчасига — шариф зотлар мазорига бориб, кимнидир, ниманидир излагандай, қабрлар орасида соатлаб тентираб юради. Балки у ҳали онасининг вужудида, гумона пайтида Сталиннинг мурдашўйлари тепкилаб кўмган отасининг

қабрини излагандир. Балки етимлик азобида ўтган болалиги, алдаб, адаштириб кетган ёшлигининг изларини топмоқчи бўлгандир.

“Балки, бечора аёл ўзига хилхона, қабрига жой ахтараётгандир”, дейди уни кўрганлар.

“Йўқ, — дейди билгичлар. — Энди у “Чизатой”дан умид қилолмайди. Энди унинг турбати — авомнинг орасида”.

“Кимнинг қабрини қидиряпсиз, синглим?” деб сўрайди ундан қабристон қоравули.

“Ёшлигимнинг! — деб тигирлайди аёл иштов билан узоқлашар экан. — Ёшлигимнинг!..”

Булар кейинчалик бўлган гаплар.

Орка қатордан туриб савол берган Рашиднинг қулоғига чалинган эди: Опа нишонни кўзламай уради. Олов. Оловки, дами қиличдан қолишмайди! Ҳаммага, вақти келса, Юрт Сардорига ҳам гапини ўтказди. Кўпинча Сардор ҳам ўз айтганидан қайтмайдиган “Қайсарбиби”нинг оғзига қараб туради. “Биби”нинг тобора ошиб бораётган нуфузидан ташвишда.

Опа бу гал ҳам йўлини топди: Рашид берган калтис саволни, мавзунни, сездирмайгина четлаб ўтиб, Бобурнинг қабрига гишт қалашга тушиб кетди. Ўтганларга осилсанг кўтаради. Мухими, устингдан Марказга шикоят ёзолмайди!

“Сиз, ука, провакация қилманг! — деди Опа таҳдид билан. — Бундай бузмакорлигингиз жуда қимматга тушиши мумкин. Между прочим, ўша Бобурингиз феодад, золим подшо бўлган. Йўқ деб кўринг-чи! Ҳиндистонни босиб олгани тарихдан маълум!.. Совет матбуотида, коммунистик мафкурада бундай золимларга, қонхўр подшоларга ўрин йўқ! Кўйиб берсак, сиз ҳали Амир Темурни ҳам бошингизга кўтарадиганга ўхшайсиз!..”

Опа бу талаби унчалик тўғри эмаслигини, Худо билан ҳазиллашиб бўлмаслигини сезиб, ҳадиксираб турарди. Наврўзнинг эса диндан, партия, совет ташкилотлари раҳбарлари Азройилдан кўрққандай кўрқадиган ислом динидан олдин пайдо бўлганини ҳам биларди. Бу озми-кўпми китоб кўрган одамга аён, жўн гаплар. Лекин Марказнинг топшириғи қатъий бўлса нима қиласан: диний ва миллий байрамларнинг авж олиши — миллатчиликка, хурофотга, хурофот — жанжалга, жанжал эса қон тўкилишга сабаб бўлади. Халқ комфирка, яъни давлат белгилаб берган, шўроларга хос байрамларни нишонлаши керак. Тамом-вассалом! Ҳамма ўзбошимчалик қилаверса, мамлакат тарикдай сочилиб, тумтарақай бўлиб кетади...

Мажлис аҳли гапни, муҳокамани залдан чиқиб, илгакка осилган қалин кийим-бошларини кийгач, кўчада қотиради.

“Шунча одамдан бирортаси мик этмади-я, — дейди улардан бири маҳзун овозда. — Барака топкур, Парвардигор кимга ҳалақит беряпти, демади-я. Тавба-а!..”

“Деди-ку, анави бола”, гап қўшади иккинчиси ва атрофига аланглаб олади. Рашид ўзини эшитмаганга солади.

“Маҳмадонагина экан, — дейди учинчиси шивирлаб. — Ҳали шаллоқ емаган-да”.

“У эмас, бу эмас, ҳаммамизнинг олдимиз — айвон, кетимиз равон бўп кетган, — дейди тўртинчиси хансираб. — Ҳаммамиз бичилган қулга ўхшаб қолганмиз!..”

“Кўйсангиз-чи бефойда гапларни, — деб кесади бошқаси. — Ошга борамизми? Бутун Абдуворис кизини чиқарвотти...”

“Мени айтмаган-ку. Қандок бўларкан?..”

“Нима бўпти? Барибир обед қилишингиз керак-ку!”

“Бўпти. Борсак бордик-да...”

“Оппон-соппон дейдиган борми?”

Ўркач

Бакиров шу мажлисдан сўнг — 21 март — Наврўз куни Рашидни чорлаган эди. Опанинг, демак, партия ва ҳукуматнинг топшириғи четда қолиб, ўша куни “Шарк тонги” (*фақат Рашиднинг газетаси!*) бошдан-охир Наврўзга бағишланган материаллар билан тўлиб чиққан ва одамлар орасида тала-тала бўлиб кетган эди.

Раисни узун ва кенг хонани коплаб олган куюк тутун орасида кўрди. Ойнаванд шкафларда — дохийнинг кизғиш муқовали, чиройли терилган эллик беш томлиги. Терилгану бирортасининг муқовасига фаррош хотиннинг қўлидан бошқа қўл тегмаган. Ярғоқи ялтираб қолган Салтанат Сардорининг девордаги ёлобатли суратидек, сержилд китоблар ҳам дорилдавлатга садоқат ва орифлик тимсоли бўлиб жавонда намоишкорона саф тортиб турибди.

Бакировнинг юзлари алвондай бўлиб кетган, қўллари тинимсиз титрайди.

“Бечорани роса тузлашибди!”

Раис чуқур уф тортди ва беҳосдан сигарет узатди. “Астра” қутисини кўриб, йигитнинг қорачиқлари кенгайиб кетди: бундай бадбўй тамакини аскарлар ҳам қўлига олишга уялади.

“Раҳмат! — деди журналист шоша-пиша. — Яқинда ташладим”.

Мезбон тамакисини икки-уч марта босиб-босиб тортгач, тутуни осмонга ўрлаб турган қолдиғини қулдон четига қўяди. Қора қулдон лабидаги сигарет Рашиднинг кўзига нафисроқдай кўринади. Узун, фильтри чиройли. Қизил белбоғи ҳам бор. “Marlboro!” “Астра”нинг қутиси тўла қимматбаҳо “Marlboro” эди.

Хона соҳиби секин ўрнидан туриб, салобатли сариқ столини айланиб ўтади ва унинг ёнига келади. Меҳмон ҳам туради. Мезбон калтарок, қирқ ёшлардаги қотма одам. Кийими юзидай, юзи кийимидай: на бир ғижим, на бир ажин. Рашид уни ўн йилдан бери танишини эслайди. Ўн йилдан бери заррача ўзгармаган. Юз йилдан кейин ҳам қилг этмаса керак. Лақабининг жуда мосини топишган: Қадимий ва Навқирон! Доим бир хил либосда: кулранг костюм, оқ кўйлак, ингичка бўйнини сиқиб турувчи қора галстук, тумшуғи тумтоқ қора туфли. Айтишларича, кийим-бошни бирийўла уч-тўртталаб олади. Қаттиқ танбех эшитган: “Артистлардай ялтир-юлтир қилиб, жилпангламасдан, ишласанг бўлмайдим, нокас!..”

“Мен, ука, сени илгари ҳам кўп огоҳлантирганман-а? — дейди Бакиров ўпкаси оғзига тикилмоқдан бери бўлиб. Ҳазабини босиши осон бўлмаётгани сезилиб турарди. — Эсингдами?”

“Ҳа, эсимда”.

“Энди огоҳлантирмайман!”

У Рашиднинг чап билагидан тутиб, этини яхшилаб эзғилайди. Яккат костюмнинг енги дош бера олмайди. Раис доим ўстириб юрадиган “ҳазина” бармоғининг тирноғи бигиздай санчилади. Йигитнинг кўзларидан олов чиқиб кетади. Лекин сездирмайди. Чидайди. Кейин, ишхонага келиб караса, қон силқиб турганини кўради.

“Жуфт қилиб юр! Билдингми, кисиб! Йўқса, йўғон ичагингни сўғуриб оламан!..”

Йигит оғринмайди. Туғёнга ҳам тушмайди. Ғудранади. Ғудраниш санъатини хўб эгаллаган. Отасининг гапини эслайди: “Намоз ҳам вақти билан фарз, болам”.

Шу суҳбатдан кейин унинг раис билан йўли бугунгача туташмаган эди. Йўк, бир марта туташган. Журъат Расуловнинг отаси қазо қилгач, кўнгил сўраш учун борганида, маросимда уч киши, каттадир-кичикдир уч раҳбар, уч зиёлининг бирортаси Қуръондан икки оғиз тиловат қилиб, савобини марҳумнинг руҳига бағишлай олмади. Балки ростдан ҳам исми-расмини билмас, балки сотиб қўяди, деб бир-биридан хавф-сирагандир: жанозага бориб, муллага рўбарў бўлган раҳбарларнинг қанчаси аввал

фирка билетидан, сўнг лавозимию мол-мулкдан айрилаётган замон. Мулла келиб, жанозага тараддуд бошланиши билан мархумнинг ҳовлиси бўшаб қолади. Галстук тақаннинг ҳаммаси ёв бостириб келаётгандай тумтаракай кочишга тушади.

Меҳмонлар ўзларича гарангсиб, маъюсланган бўлиб турмоққа ҳозирланган маҳал сувлар сепилиб, тоза супурилган ҳовлига икки ёнида икки ўринбосари билан Бакиров кириб келади. Одати шу – тўй-маъракага ёлғиз бормади. Аъёнлари доим ёнида. Ҳамма енгил тортиб, оёққа қалқийди. Ҳам раиснинг ҳурмати, ҳам хижолатпазликдан қутулганига шукр: шу бахонада жуфтакни ростлаш мумкин. Лекин раис имо қилади: “Шошилманглар. Бирга турамиз”. Ҳамма яна мулойим кўрпачалар солинган узун курсиларга чўқади. Раис тўрга чиқади ва ўтирганларга, ўтирганлар ерга қарайди. Кимдир оғир хўрсинади. Раис енгил томоқ киради ва тиловат бошлайди. Қироатида андак намоёйишкоралик бордек туюлса-да, берилиб ўқийди. Айникса, гала “қўли кетига етиб, бетига етмаганлар”нинг олдида жуда таъсирли чиқади. У кўзларини ярим юмиб, оёқлари остидаги бетон йўлакка тикилганча, мунгли тебранади. Кўп чўзмайди. Лекин даврадагилар бу сирли машғулот, тиловат давом этишини истайди. Уларни Бакировнинг ширали овози сеҳрлаб қўяди. Ўн йил мадраса тупроғини ялаган мулланинг ҳам ҳавасию ҳасади келган бўларди бу тиловат, бу ҳолату бу манзарага!

Билса, “камбағал деҳқон оиласидан чиққан” Бакировнинг отаси нафаси ўткир мулла ўтган, ўғлининг ҳам эскичадан саводи бинойи экан.

“Туя кўрдингларми?” деди раис ҳамманинг кўлини сиқиб хайрлашар экан.

“Шаҳарда туя нима қилади!” деди ўринбосарларидан бири шошиб-пишиб.

“Кўрдик! Ўркачи иккита экан”.

Нега йиғлаяпсиз, Анзират?

– Ҳайдовчига айтинг, – деди Рашид Анзиратга, – машинасини тайёрласин.

– Хўп бўлади!

Қиз уни йўлакнинг охиригача кузатиб боради. Ишхонада ҳали одам сийрак, лифтгача эргашиб келармикин, деб чўчиган эди. Ҳар қалай, инсоф берди. Тортинди, чамаси. Қизнинг Қўмигагача бирга боргиси ҳам йўқ эмасди. “Пальтонгизнинг ёқасини кўтариб олинг, Рашид ака, – деди. – Кўча жуда совуқ!”

Йигитнинг кулгиси кистади. Киноларда кўрганлари эсига тушган эди: жувонлар урушга кетаётган эрларини мана шундай – кўзлари намланиб кузатиб қолади. Анзиратнинг ҳам салга кўнгли бузилади. Асабийлашади. “Эрга тегса, тузалиб кетади”, дейди бош муҳаррир тамшаниб. Кейин синамоқчи бўлгандай қўшиб қўяди: “Шу кизга уйланиб қўя қолсангиз бўлмайдими, Рашиджон? Бечора, чўридай хизматингизни қилади...”

“Биласиз-ку, ака, шароитим йўқ. Лекин ўзи тилло қиз!”

“Ҳа, юзига таппи ёпиштириб қўйсангиз ҳам ярашади, – деб боз тамшанади Журъат Расулов. – Биз тезроқ тўйини есак деймиз-да...”

Рашиднинг ҳам кўнгли тусайди кизни...

“Ҳамма менга ит теккан, деб ўйлайди, – деб йиғлаган эди бир куни у Рашидга. – Агар шундай бўлганида, аллақачон ўзимни осиб қўярдим. Қамашгани рост! Олти кишилиқ камерада ўн икки аёлга қўшиб бир ой ҳибсда сақлашгани рост! Товонимга тушадиган икки ўрим сочимни пакки билан кириб ташлашгани рост! Қўлимга кишан солиб, отамга рўбарў қилиб қўрқитишгани, отам бечорани ўлдиришгани рост!.. Шукрки, ҳаммаси ўтиб кетди. Юрагимда коп-қора доғи қолди! Ўлсам кетмайди”.

– Нега йиғлаяпсиз, Анзират? – деб сўрайди йигит ёнида хансираб бораётган киздан. – Тинчликми?

– Сизга бир гап бўлса, нима килишни ўзим биламан!..

Йигитга бу гап жуда ёқади. “Нима ҳам қилардингиз, Анзират?” дегиси келади. Лекин одатдагидек тилини тияди. Рашиднинг хаёлидан ўтган андишани қиз сезгандек, янада мулойим, янада эрка овозда хайрлашади:

– Яхши бориб келинг, Рашид ака! Чой дамлаб тураман. Кўк чой!..

Йигит лифтга кирар экан, елкаси оша ортига кўз кирини ташлайди ва қиз ҳамон йўлак ўртасида паришон қараб турганини кўради. Унинг ҳам кўзлари киртайиб қолганини эслайди. Бедорликдан. Айни дамда Хўжан Хизр олдидан чиқиб, Рашиддан тила тилагингни деса, шу қизга чин дилдан бахт тилаган бўлардим, деб ўйлайди. Ўйлайди-ю, хаёлига келган фикрдан дили ёришиб кетади: ўзгага яхшилик соғинишнинг ўзи бахт эмасми!

Бир куни Рашид қизга сочидан гап очди. Анзират йиғлади: “Отам раҳматли оқланмагунича сочимни ўрмайман ҳам, турмакламайман ҳам!..”

Колхозда ҳисобчилик қилиб юрган ота “Пахта иши” бўйича ҳибсга олиниб, тобутда қайтган. Темир тобутни очишга изн беришмайди. Нимкалагина ҳисобчининг суддаги ҳукми қанча узоқ – бир йилдан ортиқ кутилган бўлса, жанозаси жуда қисқа – чала-чулпа ўкилади. Мулла, кўни-қўшни, қариндош-уруғ хабарсиз қолади. Лекин чарм камзулидан тўппончасининг қўндоғи бўртиб турган одамнинг камии бўлмайди. Улар табелчини ярим тунда эшигига қизил юлдуз расми чизилган қаҳайбат юк машинасида олиб келиб, тонг қоронғисига ўзлари тепасида туриб кўмдиришади. Тобутдаги майит қотмагина, жиккаккина Тўхта бухгалтермиди ё бошқа? Олти киши (*олти чарм камзул*) аранг елкасига олган тобутда инсон зоти бормиди ё икки қоп қум? Бу саволларнинг жавобини ҳам тобутга қўшиб кўмиб юборишади. Кўмилмаган – марҳумнинг ёлғиз тирноғи – Анзират қолади.

Қизни дорилфунундан, аудиториядан олиб кетишган эди. Ўттиз чоғли талаба, соч-соқолининг тайини қолмаган профессорнинг кўз ўнгига қизнинг билагига темир кишан солишади: “Кўриб қўйинглар. Финг деганнинг бошига шу кўй тушади!” Аудитория бўри оралаган сурувдай, изиллаб, биғиллаб қолади. Ҳеч ким бу бечоранинг айби нима, деб сўрай олмайди. Фақат профессор овози титраб-қақшаб далда берган бўлади: “Сен қўркма, Анзират! Ўзингни қўлга ол, жон қизим!..”

“Бир қоп гўштга ўхшаб қолган отам, бечора отам, мени панжара ортида аввал танимади, – деб йиғлайди Анзират. – Йўқ, таниди. Таниди-ю, кўзларига ишонмай аввал анграйиб, сўнг гандирақлаб қолди. Овозимни эшитгач, бошини панжарали эшикка урди. “Сизга нима бўлди, отажон?” Отамнинг кулоқларигача яра босиб кетган, юзларида йиринг аралаш қон қотиб қолган эди. “Қана, – деди отам бечора. – Тахтакана еб қўйди!” “Хаёлинггни йиғ, Жўраев! – деб бақиради терговчи. – Нариги камерада ўн йилдан бери хотин зотини кўрмаган йигирмата эш-шак ётибди. Қизингни ўша эш-шакларнинг орасига ташлаймиз!.. Кўз олдингда би-ир маза қилишсин! Ўзинг томоша қилиб турасан!..” Ота додлайди. Жони бўғзига қелиб додлайди: “Майли, майли! Нима десанглар, розиман! Нима десанглар, кўнаман! Қоғозларингни опкелинглар, қўл қўйиб бераман! Колхоз раисигаям, райкўмгаям, обкўмгаям – ҳаммасига пора берганман. Ойма-ой бериб турганман! Ҳаммасига! Ленин билан Сталингаям, Гитлер билан Чингизхонгаям пахтанинг пулидан бериб турганман-ан!.. Фақат қизимга тегманглар. Фақат Анзиратимни қўйиб юборинглар!..”

Бир ойдан кейин, тонг қоронғисида темир тобут келади. “Ўзини осиб қўйди”, дейишади чарм камзулчилар. Она ҳушидан кетади-ю, қайтиб келмайди.

“Отам ўзини осадиган одам эмасди...” дейди Анзират.

“Жонингни қандай сақлаб қолдинг?” деб сўрайди Рашид ерга қараб.

“Мени тузук-қуруқ сўроқ қилишгани йўқ. Мақсадлари отамни тилга кири-

тиш бўлган. Терговга чакирганларида юзимга саримсоқ пиёз билан қулдондаги қорақуядан суртиб олардим. Алвастига ўхшаб. Камерадощларим ўргатишган... Камерадощларимнинг ярмидан кўпи ўзимга ўхшаганлар – гаровдаги қиз-жувонлар эди...”

Машинага ўтирар экан, Рашид тотлироқ ҳаёлларга берилгиси келади. Анзиратнинг хатини эслайди:

“Кўзимни юмсам, тоғдай елкаларингиз кўриниб кетаверади. Йўлакда, кўча-кўйда, қаерда дуч келиб қолсам, кўзларим ҳеч нарсани кўрмай, қулоқларим ҳеч нарсани эшитмай қолади. Қани энди Сиз томонга қарашига журъатим етса! Қани энди Сиз томонга қарамасликка қурбим, қудратим етса! Қарагим, қайта-қайта қарагиларим келаверса нима қилай! Ўктам овозингизни эшитсам, ҳушимдан кетиб қолай дейман. Ҳар қандай қизни ақлдан оздириб қўядиган кўзларингиз кўзимни кўр, сеҳрли овозингиз қулоқларимни қар қилиб қўйган. Мажлисларда мажлис тугамаса экан, деб тавалло қилиб ўтираман. Лифтда бирга чиқсак, унинг бешинчи қаватга етмасдан, ора-йўлда бузилиб, тўхтаб қолишларини орзу қиламан. Матнларни ўзим машинада терганда баъзи сўзларни, сатрларни атайлаб нотўғри, ажи-бужи ёзаман. Ёзаман-да, жаҳлингиз чиқиб, танбеҳ бериш учун қўнғироқ қилишингизни ёки хонамизга кириб келишингизни кута бошлайман. Бир мартагина бўлсин овозингизни эшитсам, деб минг илҳақ ўтираман. Танбеҳ берсалар ҳам, уришсалар ҳам, жазоласалар ҳам майли, дейман. Сизни узоқдан бўлса-да, кўрсам, овозингизни эшитсам, икки оғизгина гаплашсам – ўша куни мен учун энг улуг байрам! Овозим бирдан ипакдек мулоийм тортиб, кўзларим чарақлаб, тошдай зил, муздан совуқ танам яйраб кетганини сезаман! Худойимга минг, миллион марта лаб шукрлар айтаман. Яхшиям, бу дунёда Сиз борсиз!.. Қани энди, изларингизни юзларимга уна қила олсам!.. Кўзларимга сурма қила олсам!..”

...Хирагина ялтираб турган куёшнинг тафти йўқ. Осмон бўзарган. Қора совуқ. Заҳри баланд изғирин халқобдаги сувни музлата олмаган бўлса-да, юзини қаймоқлатибди. Одамлар топган-тутганини устига илган. Баланд иморатлар пана-сида қолган қиламуқдек қор оёкости бўлиб, қирланиб, қорайиб ётибди.

Ҳайдовчи йўлни қисқа, “Ўзбекистон” кўчасидан олди. Меҳмонхонанинг олдини айланиб ўтиб, ўнгга бурилди ва чорраҳада тўхтади.

Шу чорраҳа ҳеч сонга кирмади-да, деб ўйлади журналист. Ҳар йили таъмирлашади. Ҳар йили бомба тушгандай ўйдим-чуқур бўлиб қолади. Яна ямашади. Яна ўша аҳвол. Охири йўқ.

Мусофирхона тагидаги гастроном олдида турган қора-қура одамларни кўриб, юраги эзилди. Кўпининг ёши қайтган – кампирлар, чоллар. Мунчоқдек тизилиб туришибди. Навбат узун. Уруш йилларини эслатади. Ҳамма маънос, ҳорғин. Ҳамманинг юзида умидсизлик. Гўё шаҳар, шаҳар не, бутун ўлка бой берилган.

Қор учкунлай бошлади.

– Шакар кепти, – деди ҳайдовчи. – Хўп десангиз, сиз мажлисдан чиққунингизча, дўконга бирров шўнғиб чиқаман. Эрталаб навбат олиб қўйганман.

– Бемалол.

– Сизга ҳам олайми?

– Ҳа, – Рашид ҳайдовчига пул узатди. – Иложи бўлса, кўпроқ олинг.

“Қишлоққа, энамга жўнатаман”.

– Жон бошига – икки килодан. Ортиқ берилмас экан.

– Майли. Бориға барака.

Жилдилар.

Учинчи саҳифа

Кеча, пешинга якин Анзират ярми машинкада, ярми ручкада, қолгани қаламда “пийпаланган” – одатдагидек таҳрир қилинавериб, тўғриланавериб, бўялиб кетган навбатдаги мақоласини кўтариб кирди. У кам ёзади. Ёзгани ерга тушмайди, қўлма-қўл бўлиб кетади. Ўқиладим, демак, бирор жанжални бошлаб келади. “Мақолани мен ёзаман-у, жабрини Сиз тортасиз”, дейди киз. Йигит гапни ҳазилга боради: “Балки бу гал мукофот беришар!”

Рашид унинг янги мақоласини ҳам кўз узмай, нафас олмай ўкиб чиқди. Ўқидиyo ирғиб туриб, ойнаванд шкафининг эшигини шарақлатиб очди. Кишти келган эди. Бундай пайтларда уни одам нарида турсин, бульдозер, ҳатто танк ҳам тўхтата олмайди. Тенги-тўшининг тушларига кизлар, жувонлар кирса, у тушида ҳам бир парча қоғозни кучоқлаб, бўйларига тўймай чиқади. Тенгдошлари чойхонаю майхоналарда оби нобдан ҳўплашни, тамакидан тортишни хуш кўрса, унинг даҳани доим босмахона бўёғидан қорайган...

“Рашиднинг дарди ёмон, – дейишади ҳамкасблари. – Газета касалига чалинган. Энди ўлганда қутулади”.

“Худонинг бергани-да, – дейди унинг ўзи. – Бўлган-турганим – шу!”

“Бу дунёнинг ташвиши фақат сенга қолганми? – деб ёзғиришади тенгдошлари. – Ўзингни ўтга-чўкка уравермасдан, кисибгина юрсанг бўлмайдим?”

“Унда яшаб нима қиламан!”

Раҳматли отаси (*Жума шопирма*) куйиб ўтди. Гапни жуда кўпиртирарди: “Бизди шу улнинг қоғоз билан киндиги бир. Газетани энасидан ҳам яхши кўради. Доим юрак ҳовучлаб юраман. Нетай, оғзига кучи етмаган бир кас элнинг орасида: “Аввалгисидан ҳам тирноқ кўрмаган эди. Болангиз ўзи нарми-модами?” деб тергаб қолса нима қиламан! Ах, нодон бола-я!.. Ах, нодонгина-я! Биринчиси пешонангга сиғмади. Куни кам экан. Лекин “сарик” бир сенинг хотинингни қақшатгани йўқ-ку. Ахир бир йилдан ошди. Уйлан, қачонгача белингга бойлаб юрасан, деб ёзғирсам, кўнмайди. Энди бошпана олиб, кейин уйланармиш. Йигит кишининг боши иккита бўмагунча бири икки бўлганини ким кўрган!..”

Мақоласини ўқиган бош муҳаррир ўринбосарининг шошиб, ҳовликиб қолганини кўриб, Анзиратни ваҳима босди.

“Тинчликми, Рашид ака?”

“Рашид ака”ни шундай мулойим, шундай секин ва эҳтирос билан айтдики, бошқа йигит бўлганида, олдидаги қўлёмани тўғри келган томонга отиб, кизга бургутдай ташланар ва унинг қурукшаб турган лабларидан ютоқиб-ютоқиб ўпган бўларди. Ташланса, тишланса Анзират йўқ дермиди! Чанкаб, чўллаб, қуриб-қақшаб кетган одамга сув тутсангиз йўқ дермиди!

Аммо Рашиднинг фикри ҳаёли шу топда ерда ҳам, осмонда ҳам, кизда ҳам эмас. Эшиклари кийшайиб, ойналари тушай деб қолган сарғимтил шкафда эди.

“Сарлавҳаси – бир тийинга қиммат”, деди шкафдаги папкаларни титкилар экан.

“Бефарқлик” ҳам гапми! “Топталган тақдирлар”, деймиз. “Топталган тақдирлар-ар”. Қалай?”

“Дуруст, – деб чайналади ранглари оқариб, хўрлиги келиб ўтирган киз ва ўз овозини ўзи эшитмаётганини сезади. Нима деётганини ўзи ҳам англамайди. Гўё қулоқлари том битиб, мастга ўхшаб қолган. Шкафни титкилаётган йигитнинг, эркак атрининг бўйи димоғига келиб урилган эди. Кўзига Рашиднинг кенг елкаларидан бошқа нарса кўринмайди. Шу елкаларни биргина кучгиси, шу бўйга бир-

гина тўйгиси, шу мавзун ва вазмин келбатнинг оғирини биргина туйгиси келади. Қолгани бир гап бўлар. Қолгани ёниб-қуйиб, ўлиб-ётиб кетмайдими!..

“Лекин... ошириб юбормайми? Гап эшитиб қолмайлик тагин!..”

“Эшитсак-чи?”

Йигитнинг кўнгли тўқ эди: “дуэлга чиқаришса”, бош муҳаррир ташлаб қўймайди. Ваъдаси бор. Бошлиқдан хато ўтса, ўринбосари уни ҳимоя қилиши душвор. Лекин айни ҳолатда у Рашидни қаноти остига олиши, анча-мунча ҳужумлардан омон сақлаб қолиши мумкин. Гап кўтарилса, ўйлаб-нетиб ўтирмай, менга тўнкаб юбораверинг, дейди ўринбосар. Журъат Расулов – кўп юришли одам. Чет элдан бери келмай қўйган. “Бомба” материаллар у сафарга кетганида босилади. Келиши билан, табиийки, унинг ёқасидан олишади. “Оббо, шунақа бўптими? – дейди бош муҳаррир афсус билан қоракўл попокли бошини сараклаб. – Мен муовинимга ишонган эдим. Ҳали ёш-да. Ғўр. Гайрати зўр, журъати зўр, қалами зўр. Тажрибаси камрок. Майли, ҳаммамиз ҳам қачонлардир ёш бўлганмиз. Ғўр бўлганмиз. Саркашроқ бўлганмиз. Хотин – жафосиз, газет хатосиз бўлмас. Бу ёғини энди бизга қўйиб беринглار. Ўзимиз гаплашамиз. Керак бўлса, ўзимиз жазолаймиз!..”

Журъат Расулов – фаросатли. Жонининг кадрини ҳам билади. Ўз ҳолини билиб, ишнинг жиловини ўринбосарига бериб қўйган. Инсофи ҳам бор. Рашидни олдида мактамаса ҳам, изидан алқайди: “Аломат йигит! Ҳали мўртроқ, авайлашимиз керак”.

Рашид қилмишлари учун ишдан дарров олиб ташланмаслигини билади. Бошқа хавф бор: макташади, кўтар-кўтар қилишади, рад этишинг қийин, жуда қийин бўлган ваъдалар беришади. “Сиз, ука, давлатимизнинг ишонган кадрларидансиз. Фалон ташкилотни ҳам “Шарқ тонги”дай кўтариб беринг. Ахир деворий газетадан ҳам ҳароб нашрнинг тиражини икки йилда бир миллиондан ошириб юбордингиз. Одамлар овқат қолиб, газетхўрликка ўтиб кетди. Отангизга балли! Дарвоқе, шу баҳонада уй-жойингизни ҳам тўғрилаб оласиз. Уйланасиз. Ижрокўмга айтилди. Икки-уч ой ичида сизга квартира ажратади...” Шундай қилиб, “кўтарилиб кетасан”. Қарасанг, маоши икки баробар кўп, иши ўн баробар кам, обрў-эътибори, машинаси жойида, лекин бир ойда ҳам бирор зот сендан итмисан, кучукмисан деб сўрамайдиган қайсидир Қўмитанинг серхашам кабинетида савлат тўкиб ўтирибсан. Сийналари селкиллаган, думбалари диркиллаган, кўзлари сузук бир хоним – котиба хизматингда: “Шаҳардан телефон этиб турибдилар, ёшулли. Сўйлашасизми?” Хужраи хосингга чорласанг ҳам йўқ демайди... Ижрокўм садақа қилган квартирада бутингни кўтариб ётасан, кечалари ширин тушлар кўриб ухлайсан. Тушларингга яланғоч жувонлар киради. Ҳеч кас сени безовта қилмайди. Занжирбанд итдан ким чўчийди! Нар и борса, окшомлари майхоналарда ичган шаробинг безовта қилади: конингни кўпиртириб, бошингни оғритади.

Фотиҳангнинг ўқилгани шу!

Дилингдаги ўт сўна бошлайди. Қуйруғи тоғорага солинса, кимга ёқмайди! Қарабсанки, кетинг билан бетинг – бир. Суякка ўрганасан. Ит эса қуруқ суякни кўриб ҳам севинади. Қорни тўйса, Қурбон ҳайит!

Фотиҳангнинг ўқилгани шу!

Рашид нисбатан эрта кўтарилган эди: комфиркага эрта – ҳарбийдалигида аъзо бўлганию “иккинчи она тили”ни ҳам дуруст билгани, унда-бунда ёзган нарсалари эътиборга тушгани сабаб. Кўпнинг ичидан саралаб олиниб, шарафли рўйхатларга киритилган. Марказга аввал ўқишга, сўнг ишга юборилган. Кишвари аъзамнинг у кезмаган ўлкасию йўлкаси кам қолган.

“Сизга нима бўлди? – деб сўрайди Рашид сарғайиб кетган папкадаги қоғозларни Анзиратнинг олдида – столга ағдарар экан. – Рангингизда ранг қомапти?..”

“Тумов тегмоқчи, шекилли... – Қиз аввал кўзини, сўнг гапини олиб қочади. – Уҳ-ху! Шунча қоғозни эринмай йиғиб юрибсизми, Рашид ака? Қойил!”

“Керакли тошнинг оғири йўқ. Йикқан-терганим, хазинам – шу!..”

Йигит лоақал “дори-пори ичдингизми?” деб ҳам сўрамайди. Мақолага мос расм ва суратларни танлашга тушиб кетади. Танлаш қийин бўлмайди. Қабохат курбони – бўйнига галстук таққан, портфель кўтарган зиёли йигит – бошини қамоқхонанинг бетон деворига урмоқда. Қалин тиканли симлар. Кишан солинган қўллар. Сочлари патакка айланган афтодаҳол аёллар, хўрланган кизлар... Ноҳақ камалганлар. Таҳқирланганлар. Анзиратнинг мақоласи ана шундай (*ўзидай!*) бечоралар – ака-сингилнинг аянчли тақдири ҳақида эди. Уларнинг айби на йиллаб чўзилган терговда, на тумандан бошланиб, Марказдаги олий судгача давом этган жараёнларда исботини топган. Бундай пайтларда отасига ҳам ишонмайдиган Рашид мақоладаги ҳар бир сатр, ҳар бир даъво, ҳар бир рақамни синчиклаб текширади. Иккиланган жойларини олиб ташлайди. Кўнгли тўлғач, устига ғажакдор имзосини чекади: учинчи саҳифага!

Ширинкома

Мана энди газетада чоп этилган ўша мақола учун жавоб бериш фурсати етди.

Бакировнинг қабулхонасида малла сочили котиба жимитдайгина бурнини тортиб ўтирарди. Пеши кўтарилган баҳмал шляпаси кип-кизил, наслдор сигирнинг оғзини эслатувчи лаблари кип-кизил, даҳан-яноқлари – кип-кизил, тирноқлари кип-кизил. Гўё ҳозиргина кино экранидан тушиб келган оврупалик ажнабий хоним. Котиба унга қайрилиб ҳам қарамади. Йўқ, қаради. Қаради-ю, эътиборига лойиқ бирор нарсани кўрмади, чамаси, яна электр машинкасини шарақа-шурук қилишга тушди ва раиснинг эшигига совуққина имо қилди: “Кириг”.

– Кимлар бор?

Журналистнинг лабидан учган шу икки сўз котибага малол келди. Бошини зардали чайқади: “Кираверинг!..”

Рашид залворли эшикни секин тақиллатган бўлди. Садо бўлмагач, дадил очди.

Тўрдаги салобатли столга тиркалган столчанинг икки буржида икки киши бақамти ўтирарди. Рашид меҳмонни таниди: мажлисларда кўриб юрадигани – бош прокурор ўринбосари Майданов. Бугун газетада чоп этилган мақоланинг “бош қаҳрамони”.

“Уҳ-ху! Бунча тез!”

– Мумкинми?

– Келинг, Рашид Жумаевич, – деди Бакиров кутилмаган илтифот билан ва ўрнидан турди. Ростга ўхшаб кетадиган бу чорлашда умид уйғотувчи ва таскин берувчи нимадир бордай эди.

“Ширинкомаси ёмон эмас”.

Бакировнинг кўли иссиқ экан. Лекин қаттиқроқ. Қоқсуяклигидан. Кўришганингда пайраҳани ушлагандай бўласан. Ўтирган жойида кўлини чўзган Майдановники совуқроқ ва юмшоққина. Унинг калта, лекин этдор панжалари, кафти аёл кишининг кўлини эслатарди. Рашид кўлини дарҳол тортиб олмоқчи бўлган эди, прокурор қўйиб юбормади. Қаттиқроқ қисди. Бу ҳам бир одат, рақибини таҳликага солиб қўйишнинг прокурорларга хос йўли бўлса керак. Ўзига истехзоли тикилиб турган Майдановнинг кўзига кўзи тушиб, сал қизаринқираганини сезд. Прокурорнинг

нигоҳида бироз ажабланиш, ҳатто ҳайрат зоҳир. Бакировга очик истехзою такаб-бурлик билан қаради: “Олам жаҳон фитнани бошлаб юрган шу ғўдакми?”

Бу журналистга ёқмади:

“Вой, энагар-ей! Мени ким деб ўйлаётсан ўзи?!”

Прокурор кимтиниbroк турган йигитни ҳамон синчков кузатарди. Ғўё у қассобу журналист ялоққа ётқизиладиган қўй: эти қанча тош босади? Рашиднинг нимдош-гина қора костюми, охори тўкила бошлаган хаворанг қўйлаги, ингичка галстути кимлигини айтиб турарди. Аслзода бойнинг боласи журналист бўлмайди. Насл-насабига тортади.

Рашиднинг дилидаги гашлик, ҳадик, елкасидаги оғрик бирдан йўқолгандай бўлди. Ўрнини англаш қийин қандайдир иштиёқ, қаердандир пайдо бўлган ишонч, қўйилиб келган куч-ғайрат эгаллади. Ғўё даврага чиққан алп. Бундан ўзи ҳайрон.

“Тиккама-тикка тортишаман. Керак бўлса, солишаман!”

Раис столининг устига ёзиб қўйилган “отахон” газетага қўзи тушди. Сарлавҳаси йирик-йирик ҳарфлар билан терилган мақолани таниди: “Адолат – фаолиятимизнинг бош мезони”. Майдановнинг мақоласи. Прокуратура ходимларининг хур ўлкада амалга ошираётган олижаноб ишлари ҳақидаги ҳисобот. Ўтган ҳафта барча газеталарнинг биринчи саҳифаларида чоп этилган эди. Бугунги “Шарқ тонги” кўринмайди. Йўқ, “отахон”нинг тагида экан.

“Бу ҳам бир санъат!”

Бакировнинг аллақачон эси кетиб бўлган, икки ўт орасида тутаб ёнаётгани сезилиб турари.

Бугун у ишга хар кунгидан эрта, шошилиб келди.

Пединститут томондан ўқдай учиб келган оқ “Волга” чорраҳада милтираб турган қизил чирокқа парво қилмади. Илкис тўхтаб, унга йўл бўшатишга мажбур бўлган “Москвич” зор-зор бонг чалиб қолди. Чорраҳанинг четида анграйиб турган қорни катта автоинспектор зангиллаб ўтиб кетган “Волга”ни кўриб, жон ҳолатда қизил таёқчасини кўтарди ва ҳуштагини чуриллатди: “Стоп!” Лекин автомобиль уни масҳара қилгандай думидаги ўнг чироғини милтиллаганча дарҳол кўздан йўқолди. Инспектор шахтидан тушиб, Қўмита томонга бурилиб кетган машинадаги одамни сўқиш билан кифояланишга мажбур бўлди: “Онани қози зўрласа, додингни кимга айтасан!”

– Тўғри қилдингиз, – деди орқа ўриндикда ўтирган Бакиров ҳайдовчига. – Баъзан қондани ҳам бузиб туриш керак.

– Шошганда лаббай топилмас, ока.

– Меҳмонхонанинг тагида бунча одам кўп? Яна афғон ёшларини ўқишга олиб келишганми, нима бало?

– Гастрономга арақ-парақ келган-ов. Яна билмадим. Боя сизга бораётганимда яшиқ кўтариб юришган эди. Булар навбатда турганлар.

Бакиров ўз қабулхонасини кимсасиз кўрди. Бир ҳисобга шуниси маъқул эди. Шартта шкафни очиб, таҳламлар орасидан зарур газеталарни суғуриб олди...

Майданов қўлини қўйиб юборган бўлса-да, Рашидни ҳамон синовчан кузатмоқда, чамаси, айтажак гапларининг суробини тўғриламоқда эди. Йигит сезди, бир ваҳимали қараш, бир гап билан эсанкиратиб, галдиратиб ташламоқчи. Туядек тиз чўктирмоқчи. Аммо у тутмоқчи бўлиб, қувлаб юрган товукни Рашид аллақачон сўйиб, патларини юлиб, шўрвасини қайнатиб қўйганини билармикан? Билмаса, энди билади!

У прокурорга дадил каради. Кўзи кўзига тушди. Тушди-ю, титраб кетди. Йўк, боши айланди, чамаси. Майдановнинг ўнг кўзида истехзоли жилмайишга мойиллик сезилиб турган бўлса, чапи ўлжасига ташланишга тайёр йирткичнинг кўзларидек совук, синчков ва қаҳр билан боқарди. Зим-зиё, тубсиз қудукка қарагандай бўласиз. Рашид сесканганини сездирмади. Ҳаяжони жунбушга келиб, танаси ҳар қанча музлаб кетмасин, ичидагини сиртига чиқармасликка ўрганган. Ўзини шунга ўргатган. Билади, бундай лаҳзаларда унинг қуюқ соқоллари киртишлаб олинган оқ юзи, каттақон кўзларидан бирор маъно уқиш қийин. Ҳозиргина узоқ давом этган йиғилишдан эзилиб чиққан одамнинг қиёфасидек зерикарли, ҳатто бефарқ тус олади. Ҳорғинликдан бошқа нарсани кўрмайсиз. Бўлар-бўлмасга сапчиб тушаверса, ким деган одам бўлади.

У прокурор ўзини анча билармон, кўзлари ўткир одам деб ҳисоблашини сезди. Лекин нигоҳи мойчироқдек хира. Ҳар ҳолда Рашидга шундай туюлди.

“Бадғумон бўлма”.

Миқти гавда, ялтираган пешона, кенг ва қалин гардишли кўзойнаги ўзига ярашган бу одам, димоғининг хийла баландлигини айтмаса, прокурордан кўра олимга ўхшаб кетарди. Юриш-туришидан шаҳарнинг энг кўркем, кўчаларига ҳар куни машиналарда сув сепилиб, супуриладиган дилқушо қасабасида яшаса керак. Эрталаблари югурса, бадантарбия қилса, муздай сувда ювиниб, тобланса, эҳтимол. Майшати жойида: дудланган гўшт, колбаса, пишлок, сариёғ, асал, ёнғоқ, майиз... Қаҳваси нақд Бразилияники... Ой охираганда чака санаш унга бегона...

Қора “Волга”си меҳмонхонанинг орқа томонидаги чорраҳада тўхтаганида, Майданов телефондаги гапини тугатди:

– Яқинлашиб қолдим, – деди ёрдамчисига. – Дарвозада кутиб олинг, деб айтганми-сан?.. Бўпти. Узоғи билан ярим соатда қайтиб бораман. Хужжатларни тайёрлаб қўй.

Хива гиламидан қалин пояндоз солинган машинада қўйлақчан ўтирса бўлади. Шунга қарамай, ойнадек ялтираб турган тигдор этикдаги оёқлари совук емоқда эди. Ҳайдовчининг ёнига, печканинг олдида ўтирмаганига афсусланди. Ялтираб турган куёшга қараб ҳаво илик бўлса керак, деб ўйлаганди. Заҳардан баттар экан.

“Москванинг кишидан ҳеч қолишмайди! – деб ўйлади у кўчма телефон гўшагини ҳайдовчига узатар экан. – Иморатлари ҳам бир хил. Туссиз”.

Меҳмонхона тагида қуймалашиб турган одамларга кўзи тушди.

– Булар нима кип туришибди? – деб сўради ҳайдовчидан. – Яна митингми?

– Гастрономга бирор нарса опкелишганга ўхшайди. Навбатда туришибди-ку.

– Колбасами?

– Кўтариб чиқаётган нарсалари колбасага ўхшамайди... Ё ун, ё шакар...

– Шакар ҳозир неча пул ўзи?

– Давлатнинг магазинларида – ўша-ўша. Лекин топиш қийин.

– Кооперативларда-чи?

– Яқинлашгилги йўк. Осмон.

“Ана пул қаерда! – деб ўйлади Майданов. – Магазинда номига икки-уч қоп сотишади-да, қолганини ширкатларга пуллашади...”

Машина яланғоч дарахтларга бурканган кенг майдонга бурилди. Файзсиз жой. Шохи ерга қараб ўсган пасткам тутлар “териси” шилиб ташланган шамсияга ўхшайди. Шаҳарнинг марказига экиладиган дарахтми шулар? Акас бошқа. Кўркем. Шохлари чайир. Болта нарида турсин, арра билан ҳам ололмайсан. Янги япроқ ёз-гунича эскиси жойида осилиб тураверади. Кузми, кишми – фарқи йўк. Сўнг бир кечада дувва тўкилади. Чинорга ўхшаб йил бўйи тагини супурмайсан.

Бакировнинг котибаси уни таниди, шекилли, иргиб ўрнидан турди. Қиз кўзига оловдай кўринди. Иваново томонлардан бўлса керак, деб ўйлади Майданов. Қарсиллаган олмадай. Елини тарвуздай. Қиз билан бирозгина гаплашгиси келди. Лекин атрофингда мингта кўз, мингта кулоқ. Падарига минг лаънат, деб ўкинди прокурор. Шуям иш бўлдимиз? Шуям ҳаёт бўлдимиз? Ресторан-песторанга боролмасанг. Бировга тишингнинг оқини кўрсатиб гапиролмасанг!

“Устимдан кулсангиз ҳам, телбага, ҳатто беҳаёга чиқариб қўйсангиз ҳам майли, Рашид ака. Акажон! Сизга юрагимни очгим келади. Келаверади! Гапирмасам, дилмдагиларни ёзмасам, ўлиб қоладиганга ўхшайман. Ўхшайвераман! Ёзсам!... Ёзсам... Ҳар тонг руҳсиз, ҳолсиз, журъатсиз кўз очаман. Очаману, ёстигим ёнидаги соатга, столдаги тақвимга талвасада кўз ташлайман: бугун қандай кун? Худога шукр, иш куни экан! Юрагим ҳаприкиб кетади. Бадбин ўйлар мендан қочмоққа тушади. Тумтарақай! Соат қўнғироғи – дунёдаги энг ширин, энг жозибали наво. Ижарахонам деразасидан жилваланиб мўралаётган куёш – энг яқин, энг садоқатли дугонам! Бугун – иш куни. Байрам! Сизни кўраман! Овозингизни эшитаман! Балки, Худо насиб қилса, гаплашаман!

Узун кун бир хил ҳаёл билан яшаиш, бир инсон ҳақида ўйлаш мумкин, десалар, ҳаргиз ишонмас эдим. Ҳаргиз! Энди эса шундай бахт менга насиб этганидан бошим осмонда. Дунёдаги энг тотли туйғу – Сизнинг ҳаёлингиз. Дунёдаги энг тотли овоз – Сизнинг овозингиз. Дунёдаги энг ширин гаплар – Сизнинг танбеҳларингиз! Ҳа, танбеҳларингиз ҳам менга қанчалар хуш ёқишини билсангиз эди! Сизнинг ҳар бир нигоҳингиз, ҳар бир гапингиз, ҳар бир нафасингиз – менинг мулким, давлатим!

Худойим менга ака-ука, опа-сингил насиб этмади. Бошим икки бўлмасидан отаонамни Ўз даргоҳига чақириб олди. Қабрдек ёлғиз, басирдек йўлсиз, гадодек навосиз қолганимда Сиздай инсоннинг суҳбатига аржуманд этди. Ёлғиз яратгунча тош қилиб ярат демишларки, ҳақ – ростдир.

Фақат бир илтимос: мен муштипарнинг устидан кулманг!..”

Назаркарда

У Майданов ҳақида ёмон ҳаёлларга боришни истамасди. Қилдан қийик кидириш одатидан эмас. Шу даражага, бош прокурор ўринбосари мартабасигача эришиши осон бўлмагандир. Худо марҳамат қилмаса, эшак бозорга даллол бўлолмайсан. Яратганга маъкул бирор фазилати бордирки, нотаниш ўлкаларда ўта қалтис ишларга бош бўлиб юрибди. (“Балки Худога хуш келмагани учун уни сандирақлатиб қўйгандир!”) Бу ерда дўстидан кўра ғаними кўп. Кийиниши одми, ўзи ҳам дўлворгина экан. Мухтасиблик – касби. Кишини одам ўрнида кўрмаслиги аламли. Бу дуруст тарбия кўрмаганидан, ишнинг кўзини билмаслигидан...

Майли, билганидан қолмасин!

Бир ҳисобга, Майданов билан Рашиднинг ёшида ўн икки йил фарқ бўлса-да, қисматлари жуда ўхшаш эди. Иккаласи ҳам саҳройи. Бири Саратов ябонларидан, иккинчиси Қарши чўлидан. Иккаласининг ҳам суяги меҳнатда қотган: қора ишчидан чиккан. Кишвари бир, фиркаси бир. Олган таълимию ўрганган таълимоти бир. Қўшини бир: иккаласи ҳам Сибирда, махфий қисмда хизмат қилган. Ҳарбийга аскар сифатида чакирилиб, уйига зобит унвонида қайтган. Бирининг отаси урушдан бир қўлидан айрилиб, иккинчисининг отаси икки қўлтиктаёқда келган. Бири оиланинг учинчи, иккинчиси бешинчи фарзанди. Бири университетнинг сиртки бўлимида, иккинчиси кечкисиди ўқиган. Бири курсдошига, иккинчиси синфдошига уйланган. Бу кунларга

етгунича, бири заводда ишчи, иккинчиси курилишда дурадгор бўлган. Аммо улар бир давлат фуқаролари бўлса-да, бир иқлим одамлари эмасди. Фарқи шунда!

Майданов — куши қочиб, давлати таназзулга учраб бораётган улкан салтанатнинг назаркардаси. Ўзи умргузaronлик қилиб турган ўзбек юрти одамларининг на майлидан, на хайлидан хабардор. Салтанат сарварлари бу юртга тўрт ярим мингдан ортиқ ана шундай “навкар”ни ташлаган. Шунча одамга жой бўшатиш учун камида тўрт ярим минг тобени камаш, талаш, бадном қилиш зарур. “Тўрт ярим минг назаркарда пахта экани, ғалла ўргани ёки пахса ургани келгани йўқ, — деб ёзган эди Анзират Жўраева “Топталган тақдирлар”да. — Улар “оми халқ”қа яшашни ўргатгани, ўргатиш асносида, уй-жой, машина, маошлари баланд-баланд лавозимларни бўлиб олгани келган. Бўлиб олишди ҳам! Қорни очни бир амаллаб тўйдириш мумкин. Кўзи очдан ўзи асрасин”.

Назаркардаларнинг бошида турганлардан бири — Майдановнинг бу ўлкада на кўнгил етар махрами, на дилтортар ҳамрози бор. Лабига учук тошса ҳам, суиқасд деб учиниши шундан. Хотиндан куйган. “Москвадан чикмайман”, дейди танноз! Эр лабини тишлайди. Отлик аёл пиёдани эр қилмаслигини кеч тушунди. Оқшомлари зерикканидан ўзини қўярга жой тополмай, аламини шишадан олади. Беваларга бокай деса, юрак йўқ. “Чучмал, — деб кулади хотини эрининг ортидан. — Гапида туз йўқ!” Аёли, айна ширага тўлган жувон — мамлакатнинг зодагонларидан, Сиёсий бюро аъзосининг қизи. Эрининг изидан Тошкентга келишни ўзига ор билади. Келганда-чи? Қўлини совуқ сувга урармиди. Чой қўйсаям тагига олиб кетади-ку.

Шу пайтгача Майдановни очик-ошкора, эл-улус орасида, бунинг устига, Ўзбекистондай мўмин-қобил, тобе ўлкада, ҳатто Марказда ҳам очикчасига танкид қилишга, танкид не, фикрига эътироз билдиришга бировнинг журъати етмаган. Кимлигини, дасти қаерларга етишини аҳли акобир яхши билади. Раъйи қайтмаган. Ўлканинг энг олий раҳбарлари бир сари, Марказдан юборилган бош прокурор ҳам ўзининг ўринбосари олдида қўл қовуштириб, кош-қовоғига қараб туради. Кимнинг боши иккита?!.

Майданов каршисида турган журналистни беписанд кузатар экан, бу битлики жўжаҳўрозга бир томондан раҳминг ҳам келади, деган хаёлларга бораётгандай эди. Зоҳирида унчалик сездирмаётган бўлса-да, ботинида шундай ўйлаётгани аниқ. Қурбонликка кетадиган жонлик эканини муҳаррир боланинг ўзи билмайди. Мухими — унинг ортида турганлар. Зимдан иш кўраётган миллатчилар дўпписи тор келганда бу жўқини ўйлаб-нетиб ўтирмай қурбонликка бериб юборади. Ўрмонга ўт кетса, хасга ким ачинади? Инсоният пайдо бўлибдики — шундай. Панада туриб нодонларни гизгизлайдилар. Лекин “вах” десанг, ҳаммасининг жони халқумига келади. Фақат қачон, кимга, қандай “вах” дейишни билиш керак. Ўн қаргага — бир кесак. Ҳаммаси аввал қисиб, сўнг писиб кетади. Майданов кериладики, мен келаверсам, аҳли фуқарони ваҳима босади: қамармикан ё фақат тинтув қилармикан?

Рашид эса кеча тунда хаёлидан ўтганларни эслади. Империя — салтанат мудом қон сўриб яшайди. Ўзининг қонхўрлигини дунёдаги энг буюк, энг эзгу ғоялар билан хаспўшлайди, оқлайди. Қаршисида бир қарорга келолмай ўтирган ва унга беписанд қараётган мана бу қибор, ўзини тутишидан ақлида қусури бор мана шу қас, бутун бошли миллатни, халқни ўғрига чиқариб қўйганининг боиси ҳам шунда. Энг баланд минбарлардан энг юксак, энг эзгу ғояларни авомга баён этиб, ўзлари тескарисини қиладиганлар хилидан. Адолат учун курашнинг тағ-замирида хуфия мақсад, манфаат, сиёсат яширинган — жаҳон бозорида нефту газнинг нархи тушиб кетгач, давлат хазинаси бўшаб қолган: энди уни қандай бўлмасин тўлдириш зарур! Шусиз ҳам тинкаси қуриган авомга қўшимча солиқ сололмайсан. Маданий йўл билан талаш бошқа

гап. Талаш тамойили эса ўша-ўша: мендан қолгани — давлатга. Нафс. Беписандлигининг боиси: ортида — бутун бир давлат. Рашиднинг ортида эса... Орти ҳам, ёни ҳам бўм-бўш. Бошига бир бало ёғса, зимдан хайрихоҳлик билдирса-да, очикчасига ҳеч ким, ҳатто бош муҳаррир ҳам ёнини олмайди. Ололмайди. Нима деб минғирлаши маълум: “Ўзи қизикқон эди. Сал ўйлаброк иш қилса бўларди. Келиб-келиб Майдановдай одам билан ўйнашадими?..”

Суянадигани, эртақлардаги каби эранлари, чилтонлари йўқ. Анзират-чи. “Сизга бир гап бўлса, нима қилишни ўзим биламан”. Аёл боши билан нима ҳам қила оларди? Йиғлайди-сиктайди. Қўнади.

Балки минг, балки икки минг йил илгари ҳам тобе қабила вакилини фотиҳ мана шундай — менсимай, истехзою масҳарамуз қузатгандир: сен тирранча нима қилиб юрибсан? Балки Соҳибқирон Амир Темурнинг олдида мана шу прокурорнинг бобокалони тиз чўкиб шафқат сўрагандир? Гардуну дун адоқсиз айланаверади. Янги авлодлар келиб-кетаверади. Яна минг, ўн минг йилдан кейин нима ўзгаради? Ўзгарадими?

Майданов истаса, Рашидни чивиндек эзиб, янчиб ташлаши, беном-бенишон йўқ қилиб юбориши мумкин. Қанчадан-қанча одамни шундай қилган, қияпти-ку. Тошталган тақдирлар камми? Улар ҳам чакана одамлар эмасди. Хотини, ўғли, бўйи етган кизи — бутун оиласи — ҳаммаси қамоқда. Сезилиб турибди: Майданов бугун салтанат ишларига дохиллик майдан маст. Исталган одамни қамоққа тикиши мумкин. Исталган. Дамининг баландлиги шундан.

Майданов эса шу топда қуни кеча Опани хибсга олиш учун имзо чекканини жуда-жуда айтгиси, айтиб, олдида соме турган шу икки сартни гангитгиси келаётган эди. Опа нима, “Қатта”нинг ҳам санокли қуналари қолганига ишора қилса-ку, иштонларини хўллаб қўйиши аниқ. Афсуски, айтиш мумкин эмас. Тилини аранг тийди. Тергов сири.

“Бу қама-қамаларнинг охири борми ўзи? — деб ёзғирган эди Опа телефонда прокурорга сал илгарироқ, пахтасаноат вазирлигида бошқарма бошлиғи бўлиб ишлайдиган укасини хибсга олишгач. — Ҳаммани авахтага тикаверсанглар, ишни ким қилади?..”

“Қанча истасак, шунчани тикамиз! — деди Майданов этни жунжиктирадиган совуққонлик билан. — Истасак, ҳаммани тикамиз!..”

“Сизни ҳам!” дегиси келади. Лекин демайди. Инсоф қилганидан эмас. Тергов сири очилиб кетишидан чўчийди. Бахслашаётгани аёл киши эканлиги, тортишув телефонда бўлаётгани эсига тушади.

“Устингиздан арз қиламан!..”

“Ўх-ўх! Қўрқитиб юбордингиз-ку! Марҳамат! Арз қилинг, қилаверинг! Лекин ўзингиз ҳам, ҳар эҳтимолга қарши, талқонингизни туйиб қўйинг!”

Опа бўш келмайди:

“Менга дўқ урманг, ўртоқ Майданов! Қўрқадиган жойим йўқ. Мен ҳалол ва покиза аёлман. Коммунистман!..”

Аёл арз қилади.

“Хўш, нима бўпти? — дейди Майданов Марказдан чалинган қўнғирокка жавобан. — Устимиздан ёзаётганлар ачиб-бижғиб ётибди. Бу хотинча ҳам ўшаларнинг биттаси. Қўл-оёғи мурдор. Қамалишини сезиб, тахликага тушиб қолган. Яқинда хибсга оламиз”.

Олади ҳам.

“Узоқ кавламадик, — деб мактанади у кейинчалик давраларда. — Одам бўлса, жиноят кодексидан унга мос модда топилади. Бу дунёда кети тоза одамнинг ўзи йўқ. Кавласанг, кўп нарсани топасан. Ҳи-хи!. Топдик. Икки-уч киши унга қарши кўрсатма берди: фалон пайтда мендан фалон минг пора олган, деб. Ўзим хибсга олдим”.

Опани темирйўлчи эри сафарда, кизи билан ўғли она юрти — Чимкентга кетган тунда олишди. Иссиқкина тўшагидан.

“Бечора жуда афтодаҳол яшар экан, — дейди эртаси куни терговчи йигит Майдановга. — Бир даста атиргулини ҳам қатиқ шишасида кўрдим. Балки, тилхат олиб, кўйиб юбориш керакдир?..”

“Прокуратура сенга меҳр-шафқат жамғармаси эмас! — деб бакиради Майданов. — Адвокатлик қилма! Бировларга раҳм-шафқат тилайдиган бўлсанг, черковга бор. Ибодатхонага бо-ор! Лекин аввал аризангни ёз!..”

Замонлар ўтиб, салом берганнинг ўнгиридан тутиб, тутгач кўйиб юбормай, панду насиҳат қиладиган, қилар чоғида ўзининг ривоятнамо гапларидан ўзи мутаассир бўлиб, кўзлари намланадиган ёшга етганида бот-бот иқроор бўлади: “Манаман деган зодагонларнинг даргоҳларида кўп бўлганман. Қандай яшашини, маишатини жуда яхши биламан. Лекин Опанинг уйини кўриб, қотиб қолдим. Йўқ-йўқ! Уйига ўзим борганим йўқ. Қамокқа олиш пайтида олинган видеотасвирни томоша қилиб, кўзларимга ишонмадим. Ўзбекистондай нуфузли республика олиймаком раҳбарининг уйи эмас, қишлоқ касалхонасининг ғарибгина палатаси дейсиз. Китобдан бошқа қўлга илинадиган нарсанинг ўзи йўқ. Маҳбусанинг қулоғидан ечиб олинган тақинчоғи ҳам момосидан қолган эски жез зирак экан. Терговчилар ишонишмади. “Яширган нарсаларинг қаерда? Айт!” деб уч-тўрт соат роса ҳамма ёқни ағдар-тўнтар қилишди, қийноқ-қистовга олишди. Йўқ. Опа кейин ҳам “ёрилмади”. Икки ярим йиллик сўроқ икки пуллик фойда бермади”.

Майданов ўша куни ордерга имзо чекар экан, терговчига маслаҳат солади: “Ҳибсхонага бориб, бу маҳмадона хотиннинг ўтиришини ўз кўзим билан кўрсам дейман. Бўладими?”

“Бемалол”.

Кушанда

У камеранинг қалин темир эшигидаги туйнукдан қаради. Опа торгина, на дурустроқ дераза, на токча, на оёқни узатиб чўзилса бўладиган арзирли бирор тахтаси, тахтасида на тўшамчиси бор, хонанинг бурчагидаги бетон супада, жужунча камзулининг устида, икки букилиб, букланиб, пешонасини икки тиззасига босганча қунишиб ўтирарди. Сочлари тўзғиган. Деворидан чағир тошли бетон “оқиб турган” камеранинг сал этакроғи, бурчакда ҳожат челаги. Туйнукдан гуп этиб аччиқ зах ва қўланса хид келди. Камеранинг деворлари ялтираб, намланиб турибди. Ҳавоси димикиб, “терлаб” кетганидан. Бундай хонада бир ҳафта ўтирган одам кейин мондимайди. Бандасининг қамокда чиригани — шу. Майданов келишини билиб, Опани атайлаб яккалик камерага ўтказишганини сизди. Бир ҳисобга тўғри қилишибди. Қамокхона аслзодалар ҳордиқ чиқарадиган чорбоғ эмас. Кўрсин. Ҳаммасини кўрсин. Ўзи шуни истади, ўзи шунга интилди. Энди чидасин. Ҳали “кўтирхона” деган жойлардан хабари йўқ. Ҳибсхонада энг кадрли нарса тоза ҳаво билан суварак эканини билмайди. Буни катакдай хонада ўн-ўн беш одам қанорга тикилган сомондай эзилиб ўтирса билади. Буни овқат таркатувчи маҳбуслар ошхонаю омборхоналарда атайлаб кўпайтириб, семиртириб сотадиган бир гугурт кути — уч-тўртта суваракни икки шиша арақнинг пулига ялиниб-ёлвориб сотиб олганда билади. Камерада битта суваракни бехосдан босиб олгани учун одамнинг боши кетиши мумкин. Суварак — тахта кананинг кушандаси. Кана — одамнинг. Бундай жойларда ҳашарот — суварак одамдан азиз эканини билмайди. Бандасининг қамокда чиригани — шу!

Прокурор атир пуркалган рўмолчаси билан димоғини бекитди. Опа камера эшиги олдидаги шивир-шивир, тақир-туқурни ё эшитмади, ёки оғир хаёл юки остида эканми, бурилиб ҳам қарамади. Чамаси, томоша қилишаётганини сезди. Лекин қилт этмади.

Майданов томоқ қирди. Келганини билдириб, сездириб қўйишдан ўзини тия олмади. Аёл барибир пинагини бузмади. Тошдай қотиб ўтирарди. Кейинчалик прокурор хотираларида ёзади: “Норгул Орифбоева — мен ҳаётимда учратган аёлларнинг энг ақлли ва матонатлиси. Бандаси мўрт бўлади. Тез синади. Терговчилар сўроқ жараёнида қандай усул ва услубларни қўлласин, у миқ этмади. Таҳликага тушмади. Собит турди. Синмади. Жони тошдан экан. Баъзи эркакларга ўхшаб, ўзини ерга уриб, кўзидан ёшини сел қилиб ёлвормади. Ҳеч кимни сотмади...”

У Опанинг тилга кирганини айтмайди. Қизи билан келини ҳибсга олингач, “сайрагани”ни, терговчиларнинг йўриғига тўла юрганини, кейин, судда тонганини, тониб-тониб қутулганини, ўзининг, яъни Майдановнинг, барча уринишлари барбод бўлганини айтмайди...

“Мени журналистлар ҳимоя қилди, — дейди Опа кейинчалик. — Лекин не бир йигитларнинг жонлари минг азобда узилди. Қийнаш тун яримдан оққанда бошланар эди. “Онажон, қутқаринг!” деб жон азобида додлар эди кечагина бир вилоятни бошқариб турган кап-катта одам. Бошқаси “Ойижон!” деса, яна бир “Энажон!” “Бибижон!” деб чинқирар эди. Овозлари таниш эди. Додлаганига қараб кимни қийнашаётганини тахминлаб ўтирар эдим: “Бу — фалончи, буниси...” Ҳаммаси элнинг олди, ўзбекнинг энг сара фарзандлари эди. Уларни аввал бутун дунёга бадном қилишиб, сўнг кетма-кет ўлдириб юборишди. Ҳаммаси ўзини ўзи осган, ўзини ўзи пичоқлаган эммиш... Ўттиз еттинчи йилда отам бечора қандай қилиб инглиз айғоқчисига айланиб қолганини “Бутирка”да англаб етдим... Ленин ҳам, Сталин ҳам, Берия ҳам ўлмаган экан!.. Совет ҳукумати бор экан, улар ҳеч қачон ўлмайди!..”

Прокурор Майданов махбуслар камерасига, айникса, яккалик камерага кам кирарди. Киши душманига ҳам раво кўрмайдиган жой. Манзара. Бу сафар камеранинг эшигини рўйирост очдириб, Опа билан юзма-юз бўлгиси, аччиқ-аччиқ гаплар билан аламидан чиққиси келди. Яна фикридан қайтди. Бу аёлдан ҳар нарсани кутиш мумкин. Жаҳлгига эрк бериб, анави ахлат тўла челақни бошингга отса, нима қиласан?

Орадан кўп ўтмай, кабинети тинтув қилиниб, ўзининг қўлига ҳам кишан солинганида, Майдановнинг, ўз вақтида минглаб одамларни авахтага ташлаган прокурорнинг, кўз ўнгидида бошқалар эмас, яккалик камерада икки букланиб ўтирган шу Аёл негадир намоён бўлади. Адоқдаги челақка бурнини жийириб, кўз қирини ташлаганини, димоғини хушбўй атир пуркалган қизил рўмолчаси билан бекитганини эслайди. Эслайдию энди тумов бурнини арта олмайди. Қўлидаги темир кишан чўнтагидан рўмолчасини олишга монелик қилади. Соқчидан илтимос қилишга ори йўл қўймайди. Орқа қилиб юрган қайнотаси ишдан олиниб, хотини жазман тутиб кетган. Опага берилган ўша саволини Майдановга ҳам беришади: “Кимлардан пора олиб, кимларга бериб тургансан?”

Ковла-ковла аркони давлат сараларининг даргоҳларига етган эди.

Қизариб кетган бурнидан оққан шилимишқ оқова аввал озгиза кириб, сўнг ияги оша оппоқ кўйлаги, нафис матодан тикилган ҳашаматли генераллик мундирининг кўкрагига, қирмизи галстугининг устига тушиб, ҳамма ёғини мурдор қилади. Пуфак бўлиб ишиадию елим бўлиб сачрайди. Хўрлиги келади. Соқчи йигит уни заҳарханда кузатади: “Баттар бўл!”. “Энди бундай муомалага чидашим керак, — деб лабини қаттиқ тишлайди диабетни — қандига қўшилиб, қон босими ҳам қўтарилиб кетган

ва оғзи қуруқшаб қолган прокурор. – Аёл боши билан Орифбоева чидаган азобларга мен ҳам чидашим керак!..”

Тутқунликдан чиққанида эғнидаги жулдур кийимидан бошиқа ҳеч вақоси йўқ: на хотин, на фарзанд, на уй, на иш. Ҳаммасидан мосуво бўлган. Ҳаммасидан. Саратовдаги хуторда отасидан қолган эски ёғоч уйга бориб, серфарзанд укасининг ёнига тиқилишдан ўзга чораси қолмайди.

Прокурор Бакировга ўтирилди. Хона соҳиби ўзининг эски кадрдони – Майдоновни кўриб, димоғи чоғ бўлиб кетгандай, майину мулоим тутаетган, меҳмоннинг соясига кўрпача тўшашга уринаётгандай кўринса-да, кўзларида – саросима. Жавдираган. Гўё прокурор Рашид билан гаплашгани эмас, Бакировнинг жонини олгани келган. Раис журналистни кўриб, ичидан зил кетди: “Яна сен аблахнинг касрингга қоладиган бўлдим. Энди ўзинг пиширган ошни ўзинг ич!..”

– Хўп десангиз, нариги столга ўтиб гаплашсак, – деди Бакиров ботинолмайгина. Прокурор гўё қаршисидаги икки мардумни қарзи хасанасига ботириб қўйгандай, иддао билан бош иргади. Бакиров атрофига камида ўттиз чоғли одам сиғадиган узун столга ишора қилди. Иккаласи тўлқинсимон парда осилган дераза томонга ўтди. Рашид уларнинг қаршисига – сунъий оқ матодан ғилоф сирилган оғир, ўриндиғи қаттиқ (минг йиллик!) курсилардан бирига ўтирди.

Журналист чўнтагидан ён дафтари ва тумшугига кўк изолента ўралган ручкасини олди. Гўё муҳим мажлисга келган. Маърузачи – прокурор, узр, бош прокурор ўринбосари. Сухбатдошларининг иккаласи ҳам аввал дафтарчага, сўнг ручкага, ручканинг учига кўк изолентага қарашди. Хаёллари қочди. Рашид сезмагандек, дафтарининг янги, тоза варағига бугунги кун, ой, йил ва соатни, Қўмитанинг номи-ни, қаршисида ўтирган арбоблар ўқий оладиган даражада, йирик-йирик, дон-дона қилиб ёзди. Соат ўндан йигирма беш дақиқа ўтган эди. Сухбатдошлари тушунишди. Воқеа шу билан тугамаслигини, айни хонада, айни лаҳзаларда бўладиган гаплар эрта-бир куни батафсил, шарҳу тафсилотлари, таънаю иштибоҳлари, қувончу изтироблари билан бирор газета ёки журнал, китобда пайдо бўлиши мумкинлигини англашди. Қалам аҳлидан ҳар нарсани кутиш мумкин. Иккаласининг ҳам хаёлидан, бу боланинг чўнтагида хуфия диктафони йўқмикан, деган шубҳа ўтди. Ўзаро кўз уриштириб олишди. Лекин сўрашга ор қилишди.

Қўрққандан ҳовлиққан ёмон

Хона соҳиби шоша-пиша сўзни Майдановга бериб юборди:

– Марҳамат, Андрей Васильевич! – деди кўлини кўксига қўйиб. – Ўзингиз бошлайсизми?..

“Ў-ў қирриқ!”

Раис стулнинг бир четига омонатгина ўтирар экан, дарҳол курк товукка ўхшаб хурпайиб олди. Бош прокурор ўринбосари тепангда тик турса-ю, сен қандай яйраб-ялпайиб ўтирасан!

Майданов ўтирмади. Прокурорлар судда туриб, киноларда эса юриб гапиради. Давлат, қудратли давлат номидан гапиради улар. Ном и ҳам давлат кораловчиси.

Бакировнинг гапни ўзидан бунчалик тез қочиришини кутмаган Андрей Васильевич саросимада қолди. Шериғи атайлаб гапни калта қилганини сезди. Прокурор томоғини кирди. Йўталган бўлди. Катта минбарлардагидек сўлиш олиб, манзиратдан – комфирқаю ҳукуматга ҳамду сано ўқишдан бошлашнинг иложи йўқ. Қахру ғазабга дарҳол эрк беришнинг эса жойи ҳам, мавриди ҳам эмас.

– Бу қандай гап?

Прокурорнинг овози шанғиллаб, худди ишга кечикиб келган қурувчига танбех бермоққа шайланган прорабнинг хайкиришидай, ёлғон пўписа билан чиқди. Бу шанғиллашдан Рашид-ку майли, бошини ҳам қилиб, гап эшитмоққа шайланиб ўтирибди, Бакиров ҳам чўчиб тушгандай бўлди. Ранги олдин оқариб, кейин бўзарди. Пешоби захританг қилаётгандай безовта. Прокурорнинг овозида на салобат, на малоҳат бор. Айтаётган гапига ўзи ишонмаса, кишининг тилидан сўзи мана шундай сунъий, бачкана ва хунук чиқади.

Рашид энгил тортди. Дафтарига “*жиззаки, тоши жуда энгил экан*” деб ёзди. Унга прокурорнинг дўлворлиги ёқди. Худо бундай одамларни узоқ ва чуқур ўйлашдан, фикр-мулоҳазадан қисган. Жунундан сийлаган. Гапни майдалаб ўтирмайди. Шартта-шартта айтади-кўяди. Шуниси тузук. Момогулдиракнинг ёмғиридан чўчимаса бўлади. Ерни от терлагандай ҳам қилолмайди. Тез ўтиб кетади.

– Партия ва ҳукумат сенга шундай йирик газетани ишониб топширса, сен давлатга қарши иш юритасанми?..

“*Миллатчилик қиласанми?*”

– Атрофингга ҳар хил ғаламисларни йиғиб, миллатчилик қиласанми?

Рашиднинг дафтарида “*давлат*” деган сўз пайдо бўлди. Гўё суд жараёни бошлангану прокурор жиноятчиларнинг кирдикорларини пешма-пеш фош қилишга киришган. Рашид – ҳам гумондор, ҳам оқловчи. Қонун бўйича, қоида тарикасида бўлса-да, прокурордан кейин унга ҳам сўз берилиши керак. Аслида унинг талашиб-тортишиш нияти йўқ. Журналистнинг бахсхонаси машварат жойи эмас. Шундай бўлса-да, дафтарига яна йирик-йирик қилиб “*давлат одами*” деб ёзди ва ёнига хитоб белгисини қўйди. Бакиров ўкиди. Лабини тишлаб, Рашидга бошини надомат билан чайқади.

– Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари раҳбарлари, адолат посбонларига тухмат қилиш, уларнинг пок номларини булғаш, миллатчилик қандай оқибатларга олиб келишини санларга кўрсатиб қўяман!

Рашид “*ҳуқуқни муҳофаза қилиш*”, деб ёзди ва изидан қўшиб қўйди: “*қимларнинг ҳуқуқини?*”

Бакиров энди маънодор томоқ кирди: “Қачонгача шалтоғингни артаман?! Қачонгача мени қон қакшатасан?!”

Майданов заҳархандага ўтди:

– Бундай кирдикорлар учун, биласанми, қандай жазо берилади?..

“Қандай? – деб ёзди энди йигит. – *Жонимни сугуриб олишмас*”.

Йўқ, қамаш ҳам қўлингиздан келмайди, деган фикр хаёлидан ўтди журналистнинг. Қилмишим, агар қилмиш дейиш мумкин бўлса, жиноятга тортмайди. Уриб-сўқолмайси. Давлатнинг идорасида ўтирибсиз, ахир. Журъатингиз ҳам, курбингиз ҳам етмайди. Устимдан арз қилиб, ишдан бўшатишингиз мумкин. Марҳамат! Мабо-до дов-дастгоҳингни кўтар, дейилса, кўпам оғринмайман. Қўлимда гулдай хунарим бор: дурадгорлик қилсам ҳам куним ўтади. Йўқ, бўшатиш ҳам қўлингиздан келиши даргумон. Юрагингиз нечта? Миллион нусхали газетанинг раҳбари чўлда юрган чўпон эмас, бир жаҳон ғавғою тавқи лаънатга қоласиз. Ахир адолатни шиор, демократияни байроқ қилиб, бошингизга кўтаргансиз. Ё буғдойни кўрсатиб, арпани сотасизми?.. Ягона йўл – ваҳимали гаплар, дўқ-пўписалар билан пўстакни қоқиш. Журналистни саваламаган сиз қолувдингиз! Армонда кетманг!

– Мен сени, сенга ўхшаганларнинг ҳаммасини турмада чиритаман! Ҳаммангни! Ўйнаб юрибсан ҳали ҳамманг! Битта қолдирмай, ҳаммангни Сибирга сургун қиламан! Сибирда дарахт кесиб, ҳамманг итдай ўлиб кетасан!

Кафтини пешонасига қўйиб ўтирган раис дафтарга битилган янги сўзларни ўқиди: “Қўрққандан ҳовлиққан ёмон!”

Раис журналистга совуқ тикилди: “Бу раёйингдан қайт! Қайт, жувонмарг бўл кетасан! Орган билан ҳазиллашиб бўлмайди!”

“Гезарманг, ака!.. Йўқ, гезарсанг – энангнинг қорнига!”

Раиснинг қарашида ҳам илтижо, ҳам ҳўрланиш бор эди. “Кечирим сўра. Сўрайвер. Кейин бир гап бўлар. Бошқа такрорланмайди, де. Тавба қилдим, де. Маҳмадоналиқни бас қил, нодон! Йўқ жойдаги гапларни ёзма, гапирма! Кўтармалиқ қилма!..”

Қани энди бу азоб тезроқ тугасаю, Бакиров, бечора Бакиров меҳмонларни кузатиб, енгил тортса. Михнинг устидан тушса! Тушсаю “Астра” қутисидаги “Marlboro”дан тутатиб, ютокиб-ютокиб тортса!

Рашид кутганидай бўлди. Бакировнинг садоқат дастурхони – столнинг устига намоишкорона ёзиб қўйган мақола четлаб ўтилмади. Майдановнинг жағи-жағига тегай демади. Нутқини ёдлаб олган воиздек илҳому иштиёқ билан, жўшиб гапирди. Неча минг одам ҳибсадаю қанчаси судланган! Яна қанчаси қўлга олинади. Республикада адолатни тиклаш, халққа енгиллик бериш борасидаги бундай олижаноб ишлар яна қанча давом этади? Гапир десам, ҳаммаси ер чизиб қолади, деб ўйлаган, чамаси. Неча марта тупуги Рашиднинг пешонасига, юзига келиб ёпишди. Бакиров неча марта сапчиб тушди. Лекин дақиқ гапдан дарак йўқ.

Журналист ёзди: *“Бу жазавани тўхтатиши керак!”*

Бакиров кўкариб кетди. Юзини бурди. Янги ёзувни кўрмаганга олди. Рашид шимнинг чўнтагига қўл юбориб, дастрўмолини олди ва прокурорнинг лабидан ўз пешонасига сачраган тупукни намоишкорона артган бўлди.

Майданов такка тўхтади.

Рашид бошини кўтарди ва гапга чоғланди. Гўё кўпни кўриб, кўзи пишиб кетган профессор имтиҳон топшираётган нўноқ талабанинг гапларидан энсаси қотгану қўшимча савол беришга мажбур. Секин, чоллардек сўлиш олиб, ўта хотиржам сўз қотди:

– Андрей Васильевич, бўлдимиз? Гапингиз тугадимиз?

Саволнинг бу даражада томдан тараша тушгандай, боз устига, масхараомуз, ўта осойишта, ишонч ва хотиржамлик билан берилганини кўриб, прокурорнинг кўзлари кинидан чиқиб кетай деди. Кўзларига, қулоқларига ишонмагандай йигитга бакрайиб қолди:

– Тушунмадим? Нима дедингиз?

“Сизлашга ўтдинг-ку, анагар!”

– Гапингизни тугатдингизми?

– Ҳа... Тугатдим. Нима эди?..

Рашид кулимсиради. Атайлаб бироз тин олиб турган, ўта мулоим овозда сўради:

– Сизга битта савол берсам бўладими?

Саволни эшитиб эмас, бериб ўрганган прокурор, бош прокурор ўринбосари Майданов беҳосдан уйғониб кетгандай атрофига аланг-жалаңг кўз югуртиради. Сийрак-кина, тумтоқкина қошларининг ўртаси чимирилиб, ранги тутилган ойдай гезариб кетади. Нима бўлаётганини тўла англай олмайди, чамаси, гўё беҳосдан шапалоқ еган одамдай, нажот истаб Бакировга қарайди: “Бу боланинг тани-жони соғми ўзи? Менга, бош прокурор ўринбосарига савол беришга қандай ҳадди сиғаяпти?” Бакиров кўзларини олиб қочади. Нимадир демокка чоғланадию дарҳол фикридан қайтади. Ножоиз гап айтиб, ўсал бўлиб қолишдан чўчийди, чамаси. Чамаси эмас, аниқ.

“Унинг жони икки ўт, икки бало ўртасида ҳалак эди, – деб ёзади кейинчалик дафтарига Рашид буюк шоирнинг ташбеҳидан улғи олиб. – На ўлиққа, на тирикка ўхшарди”.

Гарангсиб қолган прокурор ёнида ўтирган раисдан жўяли гап чиқишни кийинлигини сезади. Дўппи тор келганда ҳамма сендан юз ўгиради.

Майданов, *орадан йиғирма етти йил ўтгач*, бошини буткул ярғок босиб, ягини оппоқ чўкки сокол безагач, ошхона-ю майхоналардан кўра черковни кўпрок ихтиёр этишга одатланган кезлари, журналистлар билан суҳбатда ушбу кун, ушбу дақиқаларни аччиқ алам билан эслайди: “Ўлкада адолат тантанаси, инсон ҳақ-ҳуқуқларини тиклаш борасида бошлаган хайрли ишларимизни бир гуруҳ ёзғувчи-журналистлар чиппакка чиқарди. Бизни эл-улус олдида ёмонотлиқ қилиб қўйди. Бошида жуда қаҳрим келган эди. Кейин ўйлаб кўрсам, улар тўғри қилишган экан. Ҳаётнинг аччиқ сабоғи шундаки, балиқ бошидан сасиб, думидан тозаланар экан”.

Қантар оғди

– Сизга битта савол берсам бўладими? – деб боз сўради Рашид ҳамон олдида серрайиб турган прокурордан.

Одам суҳбатдошининг гапини эшитишни мутлако истамаганида, бошини кескин тескари буради ва ўта дағаллик билан жавоб қайтаради. Майданов боядан бери гоҳ бигиз – (*Рашидга*), гоҳ паҳса (*Бакировга*), гоҳ мушт қилиб (*Ўлка раҳбарларига*) таҳдидли силкитаётган кўлларини энди қаерга қўйишни, қайси чўнтагига тикишни билмай қолади. Ўзига ярашиб турган қора костюмининг енларидан чиқиб турган кўллари дами чиққан пуфакдек икки ёнига шалвираб тушган. Шимининг чўнтагига солади ва дарҳол чиқариб олади. Балки буни одобсизликка йўйганидандир, балки тарбия кўрмаган кўча безориларига ўхшаб кетишдан чўчиганидандир.

– Ҳа-а! – деди прокурор зарда билан. – Беринг ўша саволингизни!

Рашиднинг лабларидан сўзлар янада хотиржам янграйди:

– Бугун газетамизда чоп этилган ва сизга ёкмаган ўша “Топпалган тақдирлар” мақоласини шахсан ўзингиз, ўз кўзларингиз билан ўқиб чиқдингизми?

– Йўқ! – Прокурорнинг овозидаги ўқтамлик, дағдаға, ваҳимаю ишонч беҳосдан қаергадир йўқолиб, ўрнини асабий ва ожизона бир дағаллик эгаллайди. – Менга айтиб бериши!..

“Эй фарзанд! – деб ёзади энди Рашид шошилмасдан. То у ёзиб бўлгунича прокурор ҳам, раис ҳам портлаб кетай деди. Майданов товонини кўтариб, от каби бетокат депсингандай бўлади. – *Билгилки, сени мутаб ётган фотиҳ тилиннга ҳам, дилиннга ҳам тутиради*”.

Энди журналист учига қўқ изолента ўралган ручкасини дафтарининг ўртасига авайлаб қўяди-да, ўнг кафтини очади. Сочлари чиройли таралган бошини сарак-сарак қилади. Сўнг республика бош прокурори ўринбосарига кулимсираб қарайди. Одатда оғир кечган халқаро учрашувларда қўли баланд келган мохир дипломатлар музокаралар якунида ўзга мамлакатлик ҳамкасбига мана шундай – ҳавас қиларлик даражада осойишта, ишонч ва мулоимлик билан қарайди. Ҳар бир сўзни чертиб-чертиб, оҳиста, лекин чўнг ишонч ва қатъият, салобат ва вазминлик билан гапирди.

– Ҳурматли Андрей Васильевич, – дейди Рашид овозига ўта расмий тус бериб, лекин ғоят мулоимлик билан, – сиз, марҳамат қилиб, аввал ўша мақолани ўзингиз синчиклаб ўқиб чиқинг. Бошидан охиригача. Илтимо-ос! – Шу ерга етганда кишти келади. Овози энди дадил ва қатъий чиқади: – Мабодо ундан тариқдай хато топсангиз, айтинг. – Йигит кафтининг киррасини гарданига қиличдай қўяди. – Бошим билан жавоб бераман. Бошим билан!..

Майданов энди беўхшов кулимсирайди. Ўғрилик устида қўлга тушган одам ана

шундай, энди мени нима қилишади, дегандай аянчли, йиғламокдан бери бўлиб кулимсираса керак. Бош прокурор ўринбосари қуршовда қолган асрдай саросима тўла кўзларини яна Бакировга тикади. Майданов сўраса жонини ҳам беришга тай-ёр турган Бакиров энди ўзини гўлликка солади ва ҳансирай бошлаган қози калондан дарҳол нигоҳини олиб қочади.

Шу топда Рашид ўзини ақлини жойига солиб қўйиш учун Қўмига чақир-тирилган “маҳмадона журналист” эмас, балки мустақил мамлакатнинг, қудратли давлатнинг ваколатли вакили – буюк элчиси хис қилади. Хузурланади. Балки ўта оғир, ғоят чигал ва узоқ давом этган суд жараёнида мижози – айбланувчининг гуноҳи йўқлигини тўла исботлай олган оқловчи – адвокатнинг вужудию шуурини иш якунида ана шундай масрурлик, ғалаба наштаи чулғаб олар. Эҳтимол, ўн икки раундлик жангнинг ўн биттасида беомон калтак еб, охирида рақибини ер тиш-латган боксчи ана шундай наштаининг ҳавосидан осмонга сапчир. Сақраб-сақраб, ўйноқлаб-ўйноқлаб кетар. Лекин буларнинг ҳаммасини йиғиб келсангиз ҳам бўй етган бир маъсуманинг чиройли кўзларидан оққан бир томчи ёшга, паришон сочларининг бир толасига арзирмиди!

“Шохи синди!”

Олис-олислардан минора соатнинг жом чалгани эшитилади. Ўн икки марта. Қалн пардалар орти ёришиб, қуёш чарақлаб кетгандай бўлади.

“Қантар оғди!” – деб ўйлайди йигит завқ билан.

“Сизни фақат кўзларингиз, мансаб-мартабангиз учун яхши кўрсам, мени асло ке-чирманг. Сиз мендан икки ёш каттасиз. Не тонгки, қаршингизда ўзимни тили энди чиқа бошлаган сабий сезаман. Ақлингиз, бардошингиз, дадиллигу гайратингизни кўриб, ҳайратларга тушишдан ўзимни тўхтата олмайман. Гўё Сиз бу дунёдаги жаммики сир-синоатни биласиз! Гўё бу дунёдаги жаммики иш қўлингиздан келади! Мен шу пайтгача кўрган, билган, таниган одамларнинг энг ақллиси, энг фидойиси, энг меҳнаткаш ва хокисори – Сиз. Сиз ягонасиз! Танҳосиз! Ҳеч бир йигит ҳеч қачон Сиз билан бўйлаша олмайди. Ҳеч қачон! Мабодо, Хўжаи Хизр олдимдан чиқсалар-у, тила тилагингни, қизим, деб марҳамат қилсалар, мен ўйлаб-нетиб, иккиланиб ўтирармидим? Ўзим учун бирор нарса сўрармидим? Тиз чўкиб илтижолар қилар эдимки, Хизр бува! Садагангиз кетай, буважон! Сиздан илтимосим: Рашид акамга Бахт ва Ҳаловат беринг! Соғлиқ, омонлик, узоқ умр беринг!..”

Шу пайтгача гап қотмай, совуқда қотган мусичадай қотиб ўтирган Бакиров бо-шини кўтариб, кўрка-писа йигитга қарайди. Рашиднинг юзидаги ишончини кўриб, қадди кўтарилиб, кўзлари муғомбирона ялтираб кетади: “Зўрсан, уккағарнинг бо-ласи, зўрсан! Боладинг!”

Ҳозиргина қаршисида турган йигитни итдек ғажиб ташлашга тайёр Майданов гўё бирдан сўниб, ичи тушган тарвузга айланади...

“Сочингни ўр! Кўк чойингни дамла, Анзират!”

Сўзлари қойим йигит дафтариини ёпади ва ўрнидан қўзғалади: “Базм тугади!..”

Гулистон
МАТЕКУБОВА

Келажакка тирғак Бўлмоқ бахт

Ота маконим

Боғлар гуллаб ётар қалбимдай тошкин,
Нозик бир новдага қуш бўлиб кўндим.
Мен уни топгунча шошдим, адашдим,
Иссик, совуғига бирдайин кўндим.

Дарахтлар бағрини кенгдай очдилар,
Ҳориган руҳимга мен топдим паноҳ.
Боғдаги ҳар ниҳол хушвақт эдилар,
Қуёшга кўтариб турган сўнг тупрок.

Мен кўнган новда ҳам япроқлар ёзиб,
Шохалай бошлади баҳор келганда.
Мен ҳам кучга тўлиб, кенг қанот ёзиб,
Парвозга шайландим боғлар тўлганда.

Учдим, кенгликлари берди куч-қувват,
Пастда далда бўлди узун дарахтлар.
Толсам, келиб кўндим боғда ҳар гиёҳ,
Жондай яқин бўлиб қолган эдилар.

Инсон

Сен дунёда бир оддий одам,
Ким учундир эса бир дунё.
Сен кимнингдир кўнглига малҳам,
Сен ёғдусан, шамолсан, гўё.

Сен гулшанда очилган райҳон,
Сенсиз атроф кимсасиз бўшлиқ.
Нафосат ҳам йўқолар шу он,
Камалак ҳам сўнаётган ишқ.

Гулистон МАТЕКУБОВА – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. Қорақалпоғистон халқ шоири. 1948 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) битирган. Ижодкорнинг ўттиздан ортиқ шеърий, насрий, публицистик китоблари нашр этилган.

Кундуз – осмон садоси билан,
Тун – ой, юлдуз нури билан жам.
Кекса дунё қувониб куйлар,
Сен кулоқ тут унга эй одам.

Сен парвозга тайёрсан мудом,
Фикринг мудом изловда юрар.
Танграм сендан олиб имтиҳон,
Юқорида кузатиб турар.

Имтиҳондан ўтганга балли,
Аниқланар мурод ва мақсад.
Мақсадига етганга балли,
Дилга ҳамроҳ меҳр-шафоат.

Омадлисан очиқдир йўлинг,
Сен олимсан, сен зўр учувчи.
Сен бадавлат, гар очиқ қўлинг,
Ҳожатмандга сенсан ёрдамчи.

Сен дунёда бир оддий одам,
Ким учундир эса бир дунё.
Сен кимнингдир қўнглига малҳам,
Сен ёмғирсан, шамолсан, гўё.

Дийдор орзуси

Ёруғ шуъла хона пардасин,
Нақшин маржон каби тизади.
Йиқилади туннинг гавдаси,
Зулмат занжирларин узади
Ва янги кун завкин англайди.

Гуллар ранги осмонга кўчиб,
Тонг оқарабошлар узокда.
Кўздан уйқу, дилдан дард ўчиб,
Туйғулар тушгандай тузокка,
Самонинг садосин тинглайди.

Рўмолига ўраб шамолни,
Бир сулув киз гул ичра юрар,
Кўзларига кўчган хаёлни,
Ким учун у нафис гул терар,
Ғунчалар ийманиб сўрайди.

Гуллар ранги юзига кўчар,
Қувонтирар интизор дийдор,
Гўё гулдан бир қўйлак бичар,
Тонг рангида мунчоқлари бор,
Қиз йигит йўлига қарайди.

Ҳаёт тилсими

Қандайин завқ ҳаётга келмоқ,
Ҳайратланмоқ, ишонмоқ, севмоқ.
Бахтли онда кўзга ёш олиб,
Чин юракдан қувонмоқ, кулмоқ.

Кенгликларга ёзиб кўнгилни,
Мақсадларга ўрамоқ дилни.
Кумуш шабнам тушганда тонгда,
Шудрингларга чаймоқ ҳар гулни.

Янги кундан янги бахт излаб,
Саломлардан яхшилик излаб.
Авайламоқ инсон зотини,
Сухбатларда бир-бирни сизлаб.

Яна қилмоқ шукр-қаноат,
Юракларга боғламоқ қанот.
Учмоқ, ортиб, куч-қудратимиз,
Ҳам тўпламоқ ақл, куч, сабот.

Ким учундир керак бўлмоқ бахт,
Очик кўнгил, юрак бўлмоқ бахт.
Насл-насабингни авайлаб,
Келажакка тиргак бўлмоқ бахт.

Ҳиёнатни садоқат билан,
Ёлғонларни ҳақиқат билан.
Енгмоқ учун сабр-ирода,
Топмоқ фақат муҳаббат билан.

Қандайин завқ ҳаётга келмоқ,
Ҳайратланмоқ, ишонмоқ, севмоқ.
Бахтли онда кўзга ёш олиб,
Чин юракдан қувонмоқ, кулмоқ.

Мехримдан яралган сержило кошин

Муҳиддин ОМОН

* * *

Учта бўгин – атиги бир сўз,
Кўзинг айтар, канглунгда такрор.
Нахот, қийин этмоқ талаффуз
Нахот, шунча қийиндир изхор?

Бир шу сўзга маҳталдир бу жон,
Айт, яйрасин озурда кўнгил.
Ганиматдир ҳар лаҳза, ҳар он,
Дунё, ахир, омонат манзил.

Учта бўгин – атиги бир сўз.

* * *

Мен сени шундай бир муҳаббат билан
севаманки, унинг забонлари гунг.
Ошкор сўзламайди бу ишким абад,
фақат дилдан кечар, азобдай маҳзун.

Мен сени шундай бир муҳаббат билан
севаманки, севгим тушга ўхшайди.
Баъзан наздимда, у – боғи беҳишдан
қувилган маконсиз қушга ўхшайди.

Бир рангин, бир соҳир, омонат фараҳ,
тинмай юрагимга ҳарорат қуяр.
Шул ишқ сафосидан шуурим қарахт,
вужудим жаннатий лаззатни туяр.

Муҳиддин ОМОН – 1963 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) битирган. Ижодкорнинг “Кўнгил дарбозаси”, “Толе фасли”, “Мунаввар соғинч”, “Ўртамизда ишқнинг гулхани” номли шеърӣй китоблари нашр этилган.

Мен сени шундай бир муҳаббат билан
севаманки, севгим мисоли ханжар.
Ранжу андуҳларим боши кесилган,
кўзим саҳросида кезар саросар.

Мен сени шундай бир муҳаббат билан
севаманки, унинг адоғи бўлмас.
Магар дарахт бўлсам, сени демаган
вужудимнинг бирор япроғи бўлмас.

Кўнглим сени шундай муҳаббат билан,
шундай бир садокат билан севадир.
Оҳ, афсус, қанчалар тотли бўлмасин,
бу ишқ – қорда қолган кечки мевадир.

* * *

– Шундай бўлишини билардик – дединг –
Манзилга элтмасди биз танлаган йўл.
Хафа бўлиб, не ҳам қилардик – дединг –
Нимтабассум ила узатганча қўл.

Ҳаммаси олдиндан маълум ва аён,
Беҳишт эмас эди бизлар кезган боғ.
Хайрият, кўмакка шошилди виждон,
Қаранг, елкамиздан қулагандек тоғ...

...Ва, яна дедингки: – Бу тақдир эмас,
Шунчаки ўйланмай босилган қадам.
Гарчи, ишқ муқаддас, севги муқаддас,
Аммо ақл билан яшайди одам!

...Кейин кетдинг, гўё олам гулистон,
Гўё шу интиҳо – дилинг матлаби.
Менчи қолавердим, юрак-бағрим қон,
Сени сўнгги йўлга қузатган каби.

Лекин, билар эдим, қулган чехрангда
Изтироб, ўқинчнинг тамғаси пинҳон.
Гарчи, ҳозир ортга боқмай кетсангда,
Елқангдан тоғ қулаб тушгани – ёлғон.

Ахир, неча йиллик ҳайрат, ҳаяжон,
Рангин туйғуларнинг не кечар холи.
Наҳот, дилни сотмоқ шунчалар осон,
Наҳотки, тутмагайдир севги уволи?

Биламан, бир кунми, уч кунми тайин,
Терс боқиб, лаб буриб юришинг мумкин.
Аммо, унутмоқни истаган сайин,
Севгининг армони кўрсатар кучин.

Нихоят, бир куни кўксингни ёриб,
Отилиб чиқади аламли фиғон.
Нозик бармоқларинг топар ахтариб,
Кафтингга қўнади нажот – телефон.

Юрак дер: – Севгила мавжуддир одам,
Ўзликдан тонмоғинг, шунчалар жўнми?
Сенчи, йиғлаб-йиғлаб терасан рақам:
Олти юз тўксон беш, олтмиш уч, ўнни...

Шундай бўлишини билардим мен ҳам...

Висол ҳам юракни япроқдек узар

Хонада иккимиз. Ташқари – ёмғир.
Деразадан шаффоф томчилар сизар.
Ўртада сукунат: майин ва дилгир,
Ох, майин сукунат, бағримни эзар.

Мен жимман. Билмайман, не дейин шу тоб,
Сен мунгли боқасан маҳзун ёмғирга.
Қўлингдан сирғалиб тушади китоб,
Қароқларинг тўлар аламли дурга.

“Бас – дейсан пичирлаб – тамом, вассалом!”
Андухдан титрайди нозик елкалар.
Кўнглимдан кечади бир шеърин калом:
“Сочларингдан жаннат ислари келар!”

“Хайрлашмоқ керак буткул, абадий,
Ишқ эмас, бу – гуноҳ, гуноҳ муқаррар!”
Қирмиз дудоқларинг титрар асабий,
Ўйлайман: “Лаб эмас, бу – оби кавсар!”

Гарчи, шуур англар, кетмоғим керак,
Муваққат сафолар топди интиҳо.
Бирок, бўйсунмайди ақлга юрак:
“Кўнглим аршидаги малаксан танҳо!”

Висол ҳам юракни япроқдек узар,
Сенла видолашмоқ, учрашмоқ оғир.
Деразадан шаффоф томчилар сизар,
Хонада иккимиз. Ташқари – ёмғир...

* * *

Озурда қалбимга соғинч мардикор,
Фирок кўрғонини сувайди ашким.
Муҳаббат биносин тикламас меъмор,
Юрак бунёд этар, дея, адашдим.

Умидим синч килиб дийдор қасрига,
Висол ҳаёлларин айладим пештоқ,
Тахайюл дунёси, толе фаслига
Бокира хислардан тикладим равоқ.

Вафо дарвозасин қилди зубаржад
Меҳримдан яралган сержило кошин.
Ишқ учун раво деб азал ибодат,
Шам каби куйдирдим кўнгил бардошин.

Саждага бош қўйдим, бўлиб умидвор,
Ёнимга оҳиста тиз чўкди кимдир.
Демак, ишқ биносин тикламас меъмор,
Юрак бунёд этар деганим чиндир.

Олтин куз

Олтин куз...
Рақс тушар заррин япроқлар.
Борликда донишманд
Сукут ҳукмрон.
Бизга яқинлашар,
Кўкла бўйлашган,
Пурвиқор, сарбаланд
Тоғлар ногаҳон.

Олтин куз...
Боғларда замин неъматини,
Самоларда қушлар
Парвози ўзга.
Кузда намоёндин ур сарвати,
Куздаги ҳар нарсан тансиқдин кўзга.

Олтин куз...
Кўзгуси баҳор ифторини,
Меҳру ҳароратини,
Ёз каби эзгу.
Олтин куз –
Белгилар
Йилнинг барорини,
Олтин куз –
Ҳаётга
Олтин тарозу...

* * *

Кўзининг оч, қалб кўзларининг
Очиб боккил ҳаётга, гулюз.
Тавоф килиб, мен изларининг,
Севдим дея, чўқаяпман тиз.

Аммо, бундан руҳланиб зинҳор,
Ўзининг сен чоғлама кўёш.
Қалбим, сенга қилсамда нисор,
Муҳаббатга эғаяпман бош.

ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАН ҚИЗАЛОҚ

Ҳикоя

Тоҳир МАЛИК

Сочлари жингалак, киприклари узун-узун, чарос кўз, бетлари лўппи, дўмбоқкина, оппоқкина бу қизалоқ бир ёшга тўлганида худди қўғирчоқка ўхшарди. Чакалоқ туғилганида оилада қанчалик шодиёна бўлса, бир ёшга тўлганида ундан-да кўпроқ қувонадилар. Гўдак ҳеч нарсага тушунмаса ҳам, унга ҳар турли совғалар берадилар, суйиб-суйиб эркалайдилар, ўпиб-ўпиб табриклайдилар, Оллоҳга илтижолар қилиб, саодатли умр тилайдилар.

Мингларча оилаларда шодлик руҳи кезади. Тўққиз қаватли уйнинг барча хонадонларига меҳмон бўлиб келиб турувчи бахт еттинчи қаватдаги икки хонали уйни нечундир четлаб ўтади. Ҳатто бир йил олдин ширин қизалоқ туғилганида бахт мўралаб ҳам қўймаган эди.

Сочлари жингалак, шириндан ширин қизалоқ бир ёшга тўлган куни оилада шодлик қаҳқаҳаси янграмади, ҳеч ким совға келтирмади, суйиб-суйиб эркаламади, ўпиб-ўпиб табрикламади, саодатли умр тиламади...

Бир қўли узилган, қирланиб кетган қўғирчоғини силтаб-силтаб ўйнаб ўтираверди.

Қир қўғирчоқни ўйнаб зериккан асал қизалоқ хонтахта устига ёзилган дастурхонга тирмашиб туриб олди, онаси “хай!” дейишга улгурмай, чой тўла пиёлага дўмбоқкина, оппоқкина панжасини урди. Чой тўкилиб, ўша заҳоти дўмбоқкина, оппоқкина бетига онасининг қип-қизилга бўялган, узун-узун тирноқли панжаси тушди. Оппоқкина, дўмбоқкина бетда бераҳм онанинг бармоқлари изи қолди.

Иссик чойдан қўли қуйгани учун йиғладими ё ширингина бетига тушган аччиқ тарсақиданми, она фарқлай олмади. Чинқираётган асал қизалоқни жаҳл билан четга олиб қўяётганида кампирдан дакки эшитди:

- Болани урма, қўлинг сингур.
- Ўлар бўлсам ўлиб бўлдим, энди бу итваччани эплай олмайман, етимхонага бераман, – деди ширин қизалоқнинг онаси.
- Бекор айтибсан! Етимхонага ғирт етимлар берилади. Бунинг отаси бор, онаси бор, – деди асал қизалоқнинг бувиси.
- Отасига керак эмас-ку?
- Отасига керак бўлмаса, онасига керак.

Тоҳир МАЛИК – Ўзбекистон халқ ёзувчиси. 1946 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг журналистика факультетини тугатган. “Сўнги ўқ”, “Шайтанат”, “Ов”, “Мурдалар гапирмайдилар”, “Иблис девори”, “Меҳмон туйгулар”, “Жиноятнинг узун йўли”, “Одамийлик мулки” сингари детектив ва маърифий асарлар муаллифи.

– Менга ҳам керакмас. Ўша ҳўкизнинг сарқити деб мен ёш умримни хазон қилишим керакми?

– Болани “сарқит” дема, гуноҳига қоласан. Ўша ҳўкизни ўзинг яхши кўриб қолган эдинг.

– Унда ҳўкизлигини билмаганман. Буни етимхонага бериб, ўзим Туркиягами, Россиягами кетаман.

– Қайси гўрга кетсанг кетавер, лекин болани етимхонага бермайсан.

– Етимхонага бермасам, сиз олиб қоласизми, сиз боқасизми?

Бир ёшга тўлган ширин-ширин гўдақларнинг туғилган кунлари шодлик билан нишонланаётган дамда бахт четлаб ўтаётган бу икки хонали хонадонда шундай мо-жаро бўлиб ўтган эди.

Кўли куйганиданми ё онасининг тарсакисиданми чинқираб йиғлаётган ширингина қизалоқ бу гапларни эшитганда ҳам маъносига тушунмаган бўларди. Бу шириндан шакар оппоққина бетларга бундан олдин ҳам тарсакилар тушиб турган, узун-узун киприкли бу чарос кўзлардан илгари ҳам шашкатор ёшлар тўкилган эди. Буниси охиргиси бўлди. Шундан сўнг у онасини бошқа кўрмади...

Отасини бирон марта ҳам кўрмаган эди, онаси ҳам ғойиб бўлди. Беш ойлигида кўкракдан чиққан эди, эмишни кўмсамади. Лекин онасининг ҳидини соғинди, онасининг иссиққина, юмшоққина бағрида ором олишни истади. Бувисининг бағри ҳам иссиққина, юмшоққина эди, лекин онасиникига ўхшата олмади. Силтаб, калтаклаб турса ҳам онаси яхши эди...

Бувиси кўтарганида жавондаги суратга интиларди. Суратдаги жувон – унинг онаси. Бир куни бувиси унга суратни олиб берди. Ҳали иккига тўлмаган ширингина қизалоқ суратдаги бемехр чехрани суйиб-суйиб, соғиниб-соғиниб ўпа бошлаганда бувиси чидаб тутолмади, аввал йиғлади, сўнг суратни она меҳрига зор қизалоқнинг кўлидан юлиб олиб, йиртиб-йиртиб ташлади. Шундан сўнг бечорагина, дили яримта қизалоқ онасини мутлако кўрмай қолди. Лекин тарсаки тушириб турадиган онасини унутмади, тушларида кўрганида қувона-қувона, маҳкам-маҳкам қучоқлади, суйиб-суйиб, тўйиб-тўйиб ўлди. Шириндан ширин бетларига, орқаларига тушган калтаклар, чимчилашлар азоби ёдидан кўтарилди, аммо онасининг суйиб-суйиб бағрида эркалаб ўтирганларини унутмади. Уч ёшга тўлганида онасининг чехрасини кўз олдига келтира олмасди, лекин онасининг йўқлигидан юраги сиқиларди. “Ойим қанилар, ойим қачон келадилар?” деб бувисидан кўп сўрарди, баъзан жавоб олмасди, баъзан “Яқинда келади” деган ишончсиз сўзларни эшитарди. Бувисининг хўрсиниб қўйиши сабабини эса англамасди.

Кунлар, ҳафталар, ойлар шу зайлда ўтаверди.

Бу орада кимдир кўнғироқ қилиб: “Қизингиз оғир касалга чалиниб қолди, Москвадаги касалхонада ётибди, даволаш учун пул керак”, деди.

Бувиси жавоб бермай, гўшакни жойига қўйди. Сўнг хайкалга ўхшаб қотиб ўтирди. Кечаси бувиси хўнграб-хўнграб йиғлаб, ширингина қизалоқни уйғотиб юборди. Чарос кўзли қизалоқ кўрқиб кетди. Кейин бувисини қучоқлаб олиб, бор овози билан чинқириб йиғлай бошлади. Бувиси уни бағрига маҳкам босди. Йиғиси янада қучайди, ширингина қизчанинг лўпши юзи бувисининг кўз ёшларидан ҳўл бўлди.

Бахорнинг инжиқликлари тугаб, иссиқ кунлар бошланганида яна кимдир кўнғироқ қилиб: “Қизингиз касалхонада ўлди. Ўлигини олиб кетасизми ё Москвада кўмаверайликми? Бу ерда кўмиш учун қабристонга анча пул тўлаш керак. Олиб кетсангиз арзонроққа тушади. Ўликни ҳеч ким олмаса, крематорийда қуйдириб ташлашлари мумкин”, деди. Бувиси бу сафар ҳам индамади. Гўшакни қўйиб, бу сафар ҳам хайкалдай қотиб ўтирди. Онасини соғиниб яшаётган ширингина қизалоқ ярим кечада кўркинчли туш кўриб, чинқирганича уйғониб кетди. Бувиси хайкалдай қотиб ўтирган эди. У ҳам

чўчиб тушди. Киприклари узун-узун, бетлари лўппи-лўппи қизалоқни тезгина бағрига олди. Қаттиқ кучоклаб, ўпа кетди, сўнг хўрсинди, сўнг хўнграб йиғлай бошлади.

Тонгга қадар йиғидан тинмади. Кўзёшлари ҳам қуриб қолди. Нонушта пайти томоғидан бир хўплам чой ҳам ўтмади. Ширингина қизалоқнинг ҳам иштаҳаси йўқ эди, аммо бувисининг зўрлаши туфайли сарёғ сурилган бир бурда нонни еб, ярим пиёла чойни аранг ичди. Кўзлари кизариб, қовоқлари шишиб кетган буви чарос кўзлари нажот излаб мўлтиллаётган ширингина қизалоқнинг дўмбоқ билагини маҳкам сиққанича етаклаб, боғчасига ташлаб келди.

Ширингина қизалоқ боғчанинг ширин таомини ҳам емади, ўртоқлари билан қўғирчоқ ҳам ўйнамади, маъюсгина бўлиб ўтираверди. Қўғирчоққа ўхшаган жингалак сочли ширингина қизалоқни боғча опаси жуда яхши кўрарди. Унинг маъюслигидан хавотирланиб: “Қасал бўлиб қолмадингми, асалим, иссиғинг йўқми?” деб пешонасидан ушлади. Кейин бирпас кучоклаб ўтирди. Боғча опасининг бағри ҳам иссиқкина, юмшоқкина эди... Аммо... онасиникига ўхшамасди...

Пешиндан кейин барча болалар ухлашди, ширингина қизалоқ эса чарос кўзларини шифтга тикиб, қимирламай ётди. Боғча опаси икки марта келиб, пешонасига кафтини қўйди, бетларини меҳр билан силади. Уйқудан сўнг ширин чой ичилгач, болалар уйга қайтишга тайёргарлик кўра бошладилар. Бунақа пайтда боғча опаси ҳам шошиб қолади:

- Диёрахон, бўла қол, аянг келдилар...
- Иброҳимжон, чойни уйингда ичарсан, ойинг келдилар...
- Робияхон қўғирчоқ талашма, ойижонинг келдилар...

Ҳамманинг онаси келиб, соғиниб-соғиниб кучоклайди, суйиб-суйиб ўпади... Фақат ширингина қизалоқнинг онаси келмайди... Соғиниб-соғиниб кучокламайди, суйиб-суйиб ўпмайди...

Боғчанинг ширин чойи ичилиб, уйга қайтиш вақти келганда сочлари жингалак-жингалак, ширин-ширин қизалоқнинг юраги сиқила бошлайди, узун-узун киприклари ҳимоясидаги чарос кўзларига маъюслик қўнади, ҳатто йиғлагиси келади...

Боғчада ҳаммадан каттароқ, ҳаммадан кўп гапирадиган бир киз бор. Боғча опа уни нима учундир “Қайнона-қиз”, деб атади, гапларидан қулаверади. Бугун уйқуга ётишдан олдин ширингина қизалоқ расм чизиб ўтирганида “Қайнона-қиз” яқинлашиб:

- Вой-бў, бунча чиройли, бу ким? – деб сўради.
- “Бунча чиройли” деган баҳодан асалгина қизалоқ қувониб кетди:
- Бу ойим, – деди фаҳр билан.
- Ойинг қаердалар?

“Қайнона-қиз”нинг бу саволи ширингина қизалоққа ёқмади, узун-узун киприклари пирпиради, жавоб бергиси келмади. Хирагина, ёпишқоқкина “Қайнона-қиз” эса нари кета қолмай, яна сўради:

- Ойингни нега мен кўрмаганман, қаердалар?

Ширингина қизалоқ юзини ўтириб, паст овозда: “Ойим узокдалар”, деб хўрсинди. “Қайнона-қиз” бу жавобдан қаноатланмади, қўғирчоққа ўхшаган қизалоқни яна сиқувга олди:

- Узокда деганинг қаерда?
- Жудаям-жудаям узокдалар, бу ерга келишлари кийин.
- Гапинг ғалати-я, жудам-жудаям узокда бўлсалар... – “Қайнона-қиз” бироз ўйлангач, давом этди: – Унда юлдуздамилар? Энг узок жой юлдуз-ку?

“Қайнона-қиз”нинг бу гапидан ширингина қизалоқ қувониб кетди, шодликдан чараклаган чарос кўзлари билан унга бокиб:

– Ҳа, ҳа, юлдуздалар, жудаям узок юлдуздалар! – деб тасдиқлади-да, бу хира кизнинг навбатдаги саволидан чўчиб, қўғирчоқ ўйнаётган дугоналари томон югурди. Боғчадан қайтганда: “Бувижон, юлдузлар қаерда?” деб сўради.

Қайнона-қиз

– Юлдузлар осмонда, – деди бувиси унинг саволидан ажабланиб. – Кундузи кўринмайди, қоронғи тушганда қарасанг, митти-митти чироқчаларга ўхшаб ёниб туради.

– Юлдузда одамлар яшашадими?

Бу савол бувини янада ажаблантирди. Умид билан тикилиб турган қарос кўзларга қараб, жилмайиб қўйди:

– Билмадим... балки яшашар. Катта бўлиб, яхши ўқисанг, олима бўласан, юлдузларга учиб бориб, ўзинг кўрасан.

Бувисининг бу гапи асалгина қизалоқнинг ширингина орзусига қанот бўлди: демак, юлдузлар осмонда, у ерда одамлар яшашади... уни соғинтираётган онажони ҳам ўша юлдузда... юлдузлар қоронғида кўринади, учиб бориб, онажонининг иссиқ бағрига етиш мумкин...

Бувижонига бошқа савол бермади. Қарос кўзларини дераза томон тикиб қоронғи тупишини кутди.

Бу пайтда... етти қаватли уйдан мингларча қақирим узокликда, баланд бинолар томига қизил юлдузлар қўндирилган шаҳарнинг бадбўй ўликхонасида йигирма беш ёшлардаги, келиб чиқиши Марказий Осиёдан бўлган, исми насаби номаълум жувоннинг мурдасини крематорийга жўнатишга тайёрлашаётган эди...

Қоронғи тушди. Қўшни уй деразаларидан чироқларнинг нурлари таралди.

– Нимага тикилиб қолдинг? – деб сўради бувижони.

– Ана, юлдузлар кўринди! – деди ширингина қизалоқ ҳаяжон билан.

– Булар юлдузлар эмас, уйлардаги чироқлар. Юлдузлар осмонда бўлади. Бу чироқлар ўчганида юлдузлар кўринади...

Бувижони бу кеч нима учундир телевизорни ёкмади. Дам-бадам хўрсиниб, дераза томон тикилиб ўтираверди.

– Бувижон, юлдузга бирга учиб бора қолайлик, – деди ширингина қизалоқ умид билан тикилиб.

Оҳ... қани эди уча олсам...

Бувижони шундай дегач, пиқиллаб йиғлай бошлади. Дўмбоққина, оппоққина, ширингина набираси яқинлашган эди, уни қучоқлаб олиб узок йиғлади...

Йиғлаб-йиғлаб чарчаб, асалгина қизалоқни қаравотига ётқизди. Чироқларни ўчириб, ўзи ҳам ётди. Хўрсинишлари анчагача тинмади. Онажонини кўриш орзусидаги қизалоқ ухламади. Деразага қараб ётаверди. Рўпарадаги уйнинг чироқлари бирин-бирин ўча бошлади. Ташқари зулмат чодирига ўралгач, умидли қизалоқ секингина ўрнидан туриб, деразага яқинлашди. Рўпарадаги баланд уй қоп-қора қутига ўхшаб қолган. Унинг тепасида милт-милт қилиб ожиз нур таратаётган юлдузлар кўринди. Ширингина қизалоқ бувижонини уйғотиб юбормаслик учун лиқиллаб қолган эски стулни асталик билан сурди. Сўнг стулга, ундан дераза тоқчасига чиқди. Энди юлдузлар янада кўпроқ кўринди. Улар орасида биттаси ялтиллаб нур сочаётган эди. Юлдузлар орасида онажонининг қулиб турган чиройли кўзларини ҳам кўрди.

– Ойижоним шу юлдуздалар, мени соғинганлар, мен ҳам соғинганман, кўпгина кўпгина соғинганман... Ойижон, ухлаб қолманг, ҳозир учиб бораман...

Шу аҳд билан деразани очди. Юзига майин шабада урилди. Назарида аяжонининг ёқимли, илиқ нафаси урилгандай бўлиб, энтикди. Юлдузга тикилганча бир оз ҳаракатсиз турди. Фалакда яна онажонининг қулиб турган кўзлари кўрингач, юлдузлар сари қадам қўйди...

Ёши катта одам юқори қаватдан ўзини ташласа, қўрқув туфайли ерга етиб келгунича жони узилар экан. Чиройли кўғирчоққа ўхшаган ширингина қизалоқ кўрқмади, аксинча қувонди: у онаси томон учиб борар эди... Онажонига етиб боради, онажони билан юлдузда яшайди...

Худди шу онда крематорийнинг қайноқ нафаси йигирма беш ёшлардаги жувоннинг жасадини қуйдириб қул қилиб бўлган эди...

ЙИРИК ХОТИРАНАВИС

Сувон МЕЛИ

Хар ким ҳам хотира ёзолмайди ёки ёзганда ҳам қизиқ, яъни эътиборга лойик ҳамда ҳаққоний чиқара олмайди. Хотира онг-шуурнинг жавҳари, инсон иштирокчи ва гувоҳ бўлган сон-саноксиз воқеалардан ёдда муҳрланиб қоладиган нурли нукталардир. Илмий тил билан айтганда, хотира – муайян мақсад ва ғоя асосида қайта ҳосил қилинган, қайта тикланган воқелиқдир.

Буюк рус адиби А. И. Герцен ўзининг эсдаликларини “Кечмиш ва ўйлар” деб атаган эдики, бунда хотиранависликнинг азалий қонуниятларидан бири акс этади. Кечмишни эслаш, хотирлаш, тафаккур қилиш билан бирга кечади. Тафаккур қилмайдиган одам хотира ёзолмайди ёки у ёзган хотира қиймати арзимас бўлади. Бир ҳолда хотира муайян фикрни уйғотса, бошқа ўринда муайян фикр эсининг бир пучмоғида ҳаракатсиз ётган хотирани тиклаб, тирилтириб юборади. Хотирланаётган одамни худди кўргандек бўласиз. “Хотирами, энди бизга энг ширин дийдор?” (Б. Назаров, Сабргул).

Хотира одатда ёш улғайганда ёзилади. Ўтган умрни сарҳисоб қилиш, кўрган, мулоқотга киришган одамлар қиёфасини қайта тиклаш эҳтиёжи, давъати одатда нуроний одам кўнглида туғилади. Зеро узоқ яшаш, кўпни кўриш ҳам Яратганнинг неъматидир.

Академик Матёқуб Қўшжонов умрининг сўнгги йигирма йилида бутун бир **хотиранома** яратди. Булар – “Дағиш” ўзи туғилиб ўсган юрт одамлари, ўзи гувоҳ бўлган тарихий давр ҳақида, “Алам” Иккинчи жаҳон урушидаги иштироки, қонли ва шонли дамлари ҳақида, “Дийдор” пойтахтга келиб, ижтимоий ҳаётга шўнғиган пайтлари ўзи учрашган, суҳбатлашган, бирга ишлашган ва халқимиз ҳаётида муайян нурли из қолдирган устоз ва ҳамкасб, ҳамкор замондошлари ҳақида. Ушбу уч асарни ўзига хос мемуар-трилогия дейиш мумкинки, унда Олим ва Адибнинг болаликдан то нуроний кексаликгача бўлган бутун ҳаёти камраб олинган. Буларнинг ёнида ўзи узоқ йиллар самарали раҳбарлик қилган ЎзФА Тил ва адабиёт институти (ҳозир ЎзРФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти)га бағишланган ва муаллиф вафотидан кейин нашр этилган “Армон” китоби ва ҳозир нашрга тайёрланаётган уруш эсдаликларини қўшсак, йирик адабиётшунос олим ёнига йирик хотиранавис адиб қўшилажагига гувоҳ бўламыз.

Мумтоз адабиётимизга оид луғатда хотира сўзининг ўзаги бўлмиш “хотир”

Сувон МЕЛИ – Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими. Филология фанлари номзоди. 1951 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Икки юздан ортиқ илмий мақолалари матбуотда эълон қилинган.

сўзига шундай изоҳ берилади: “1. ўй, фикр, хаёл; эс. 2. кўнгил” (Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат. Т., 1953. 378-бет). Биз “хотира” сўзини эслаш, ёдга олиш каби маъноларда ишлатганимиз билан, унинг тағзамирида юкорида саналган маънолар ғайришуурий тарзда ишлаб турган бўлади. Хотира, хотирлаш – ўйлаш, фикрлаш, хаёл суриш демакдир, ўтган-кетганни эслаш демакдир. Буларнинг барчаси воқе бўладиган жой эса **кўнгил**дир. Мана бизга хотира замирини, қонуниятини очгувчи калит.

Хотира битаётган одам бировни эслаганда нимани эслайди-ю нимани қоғозга туширади – бу энди унинг кўнгилида, қалбида жам бўлган илм ва муҳаббатга боғлиқ. Бу айрича муҳаббат, авлиё шоир бобомиз айтганидек, “Муҳаббатдан муҳаббат бўлди пайдо, Муҳаббатсиз кишидан қоч, Хувайдо”.

Ёзувда муҳрланган хотира хотиранавис қаршида қўйилган кўзгу кабидир, у нимани эслайди-ю, қай тахлит қоғозга туширади – бари ушбу кўзгуда аён кўриниб туради.

Матёкуб Қўшжонов ўзининг “Дийдор: Улуғлар билан ўтган онларим...” китобида кирган Ўзбекистон халқ рассоми Абдулҳақ Абдуллаев ҳақидаги “Асрларни пайваста қилган мусаввир” ёдномасини ёзар экан, ҳаётий ҳолатдан келиб чикиб бир усул қўллайди. Асарда ёзилишича, рассом, олим ва жамоат арбоби бўлган М. Қўшжонов ўзининг портретини чизиш жараёнида бир неча кун қатнаб, мусаввир учун натурачи бўлиб турган. Одатда рассом киёфа чизар экан, қаршида турган одамни синчков кузатган ҳолда ишлайди, яъни кузатиш бир томонлама йўналишда – рассомдан натурачига, лекин бу ерда, яъни хотирада кузатиш йўналиши қўштомонлама – рассом натурачини, натурачи рассомни кузатади.

Хотиранавис рассомнинг чизиш пайтидаги ҳолатини тасвирлаш қийин, деса-да, шунга уринади:

“Қўлида мўйқалам, гоҳ олға босиб, гоҳ орқага тисарилиб, тўхтовсиз ишлаётган рассом бир зум ҳайкалдек қотиб қолди, портрет томон йўналган қўл мўйқалам ушлаганча муаллак тўхтади. Шиддат билан гоҳ менга, гоҳ портретга тикиладиган ўткир кўзлари маъюсланиб, мужмал ҳолатда жонсизланиб қолгандай бўлди. У энди мен икки-уч ой давомида кузатган моҳир рассом эмас, касб-кори номаълум бир кимса киёфасида эди” (“Дийдор: Улуғлар билан кечган онларим...”, Т.: Шарқ, 2004. 22-бет. Бундан кейинги ўринларда фақат китобнинг қисқа номи ва саҳифалари кўрсатилади).

Бу ҳам портрет, фақат мойбўёқ билан эмас, сўз билан чизилган портрет, холос.

Бу анчайин ноёб ҳолат – чунки ҳамма натурачилар ҳам ўзини чизган рассом ҳақида ёзавермайдилар – асар, яъни хотирага ўзгача руҳ бағишлаб, уни ўзига хос бадий ҳодисага айлантиради. Айтмоқ жоизки, бизда ҳали хотирани бадий асар сифатида (хотира асосида ёзилган бадий асарлар, С. Айнийнинг “Эсдаликлар”, Ойбекнинг “Болалик” каби асарлари бундан мустасно, албатта) баҳолаш ҳозирча урф бўлган эмас. Лекин адабиётимизда яратилган талай хотиралар борки, улар бемалол бадий асар сифатида баҳолашни мумкин. Жумладан, Матёкуб Қўшжоновнинг бир қатор хотиралари ҳам.

Яна мусаввир ҳақидаги хотираларга қайтсак. Хотиранавис ўз жабҳаси шахсига назар ташлайди. Унинг ўзига хослиги ёдловчи қалбида завқ-шавқ уйғотади, зеро ғайриоддийлик, фавқулоддалик чинакам истеъдод белгиси эмасми? Бинобарин мусаввир гап-сўзи билан ўзини-ўзи тавсиф этади.

“– Мен ўзимга нисбатан бешафқат одамман, – дейди у доим.

Дарҳақиқат, у ўзида қанчалик фазилат кўрса, шунча қамчилик ҳам кўради ва бу ҳақда ошқор айтишдан тортинмайди. Ҳатто шу хусусияти билан фахрланади” (“Дийдор...”, 15-бет).

Мустабид тузум давридаги Ўзбекистон раҳбари Шароф Рашидовга бағишланган “Сўнгги имзо” хотирасида эрк ҳақида, аниқроғи марказга қарам республиканинг олий раҳбари эрки ҳақида чуқур ва ғамли мулоҳазалар мавжуд, булар аниқ учра-

шувларда туғилганлиги, ишончлилиги боис айрича қийматга эга. Аввал ўзбек насларининг мумтоз намунаси Гулханий бобонинг “Зарбулмасал” асаридаги “Туя билан бўталок” масалидан тўрт мисра келтирилади:

*Айди онаси боласига боқиб,
Кўзларининг ёшлари сувдек оқиб.
– Кўрки, бурундук кишининг қўлида,
Бу кишининг кўзлари ўз йўлида...*

Бу гапнинг Шароф Рашидовга қандай алоқаси бор, дерсиз. Бўлганда қандок. Гап шундаки, М. Қўшжонов Тил ва адабиёт институтига директор бўлган кезларда илмий ташкилотни кетма-кет комиссиялар босиб, хотиржам ишлашга йўл қўйишмасди. Ҳозир ўйлайдиган бўлсак, ўша пайтлари Мустақилликдан ўн йилча илгари истиклол адабий мафкураси учун кураш бошланган ва бу кураш марказида республика адабиётшунослигининг етакчи даргоҳи раҳбари Матёқуб Қўшжонов турган экан. Ўзимиздан чиққан мафкурачи олим ва олимчалар институт фаолиятига муттасил қаршилик кўрсатишар, тоталитаризмнинг синфийлик ва партиявийлик ақидаларини рўқач қилиб, диний-мистик дея қораланган авлиё боболаримиз, жаҳид адибларимизни, Чўлпон ва Фитрат ижодларини ўрганиш, тадқиқ этишни қоралаб илмий жамоа бошига айблов тошларини ёғдиришди. Бу тошлар эса биринчи навбатда раҳбар бошига ёғиларди. Масаланинг ечими охир-оқибат Марказком ихтиёрида, Шароф Рашидов қўлида бўларди.

Шу тариқа биз у кишини республика олий раҳбари қабулида кўрамиз.

– Йўк! – деди биринчи раҳбар қатъий оҳангда. – Ишлайсиз, ишни биласиз!

Унинг сўзлари қатъий эди. Уларда қарийб буйруқ маъноси мужассам этилган-ди... Олий раҳбар оҳангни бироз паст олиб:

– Эҳтиёт бўлиб ишланг! – деб қўшиб қўйди” (“Дийдор...”, 153-бет).

Айни шу ерда, балки хотиранинг кулминацион нуқтаси бўлган гап айтилади ва бу гап расмий идора муҳитига инсоний оҳанг, қандайдир мунг олиб киради:

“Шароф Рашидов бармоқлари билан столни секин бир неча бор чертиб туриб, ўтқир назарини менга қадади-да:

– Бу ер дўзах, осон эмас бу ерда ўтириш, – деди.

Охирги сўзнинг оҳанги паст эди, қарийб эшитилар-эшитилмас қулоғимга чалинди. Тўғриси айтсам, шу пайт олий раҳбарга раҳмим келди. Яна бурундук эсга тушди” (“Дийдор...”, 153-бет).

Оҳанги балинд бўлса, марказ ўрнатган овозёзғич ускуналар қайд этиб қўяр, бунинг учун ҳам ҳисоб бериш керак эди. Буни, табиийки, Шароф Рашидов яхши биларди.

Худди шунга ўхшаш гапни мен домлам, яъни М. Қўшжоновдан эшитган, уни “Домла” номи хотира-мақоламда келтирган эдим. Шароф Рашидов Тил ва адабиёт институтига ташриф буюрганда ходимлар маош оладиган касса туйнугига ўрнатилган темир панжарани кўриб... “Мен ҳам эътибор қилмаган эканман, – деди Домла, – Рашидов директор хонасидан чиқиб, коридор бўйлаб бир-икки қадам ташлар экан, секин менга ўгирилиб: “Матёқуб, шу панжарани олдириб ташланг” деди синик овозда. Домла бу ҳақда эслар экан, собиқ иттифоқ таркибидаги Ўзбекистон раҳбарининг айни синик овозидан таъсирлангани сезиларди” (Матёқуб Қўшжонов замондошлари хотирасида. Т., 2012. 182-бет).

Бурундук ва темир панжара. Булар ўша мустабид даврнинг симиотик рамзлари эмасми?

“Уйғоқ виждон” деб номланган хотира-мақола эллик ёшга етар-етмас жувонмарг этилган жаҳонга машҳур маъданшунослар олим, ўша пайтда Ўзбекистон Фанлар академиясининг президенти Ҳабиб Абдуллаев хақида. Муаллиф шифохонада давола-

наётган олимни Абдулла Қаҳҳор билан бирга бориб кўришганини хотирлаб, машҳур ёзувчининг “Бу кунлар ҳам ўтар, ҳеч бир империя етмиш йилдан ошмаган” гапини келтиради. Айтиш жоизки, бу гап 1961 йилда айtilмоқда ва у пайтда “империя” деб аталган Совет Иттифоқи оёғида мустаҳкам турган, жаҳоннинг икки супердавлатидан бири, мустабид мафкуранинг ҳам ҳали қиличи кинида эди. Емирилишини-ку қўя туринг, уни “империя” деб аташнинг ўзи ўта хавфли гап эди. Биз бу ерда Абдулла Қаҳҳор жасорати ва башоратиға қойил қоламизми ёки биз ҳам, хотиранавис ҳам билмайдиган бошқа бир гап борми? Нима бўлганда ҳам, муаллиф ёзади:

“Абдулла ака империяни тарқаб кетиши ҳақидаги фикрни билдирганида Ҳабиб Абдуллаевнинг ҳолатини кузатдим. Назаримда, у бироз сергаклангандек бўлди... Мен учун ҳар бир жихати янгилик ва муҳим бўлган суҳбат кизигандан-қизиди. Гап айланиб, республикамиздаги аҳвол, унинг бойликларидан халқ тўла фойдаланмаётгани, зиёлилардаги эркисизлик масалаларига кўчди” (“Дийдор...”, 46-бет).

Бундай сиёсий жиҳатдан ўта қалтис гаплар икки йирик арбоб ва муаллиф иштирокидаги кизгин суҳбатда айtilар экан, бунда, вақт ва замон босими эътиборга олинмаётгандай, назар-писанд қилинмаётгандай туюлмоқда. Шу боис хотира сўнгидаги муаллиф “Бироқ собиқ Иттифок даврида уч-тўрт хонали оддийгина далаҳовли доврўғи бутун дунёға ёйилган олимнинг умрига зомин бўлганини эслаб, эзиласан киши” (“Дийдор...”, 47-бет) деб ёзар экан, энди биз “оддийгина далаҳовли” шунчаки бир баҳона, асл сабаб эса улуғ олимнинг ватанпарварлик – миллатпарварлик фаолияти ва юқоридаги каби “махфий суҳбатлар”да (“Дийдор...”, 200-бет) иштирок этгани-ю, унда ўйлаб-ўйламай айтган ва эшитган гаплари бўлса ажаб эмас, деб ўйлаймиз.

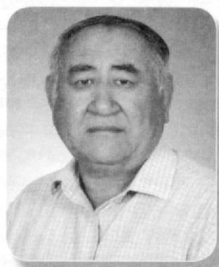
Академик Матёқуб Қўшжоновнинг хотиранавислик ижодига тўхталар эканмиз, асосан, у кишининг “Дийдор...” китобига кирган айрим хотираларига тўхталдик. Маълумки, бу китобда муаллиф умр йўлида учраган, дийдорлашган, мулоқотга киришган машҳур сиймолар ҳақида хотира қаламини тебратган (китобнинг иккинчи сарлавҳаси бежиз “...Улуғлар билан ўтган онларим” эмас). Ҳар бир хотира марказида муайян бир сиймо туради, улар мисолида ўзбек давлатчилиги, илм-фан, санъат ва адабиётининг ўзига хос солномаси яратилади гўё.

Домланинг шогирди ва ҳамюрти профессор Каримбой Куронбоев унинг хотира китоблари ҳақида шундай ёзади: “Китобларнинг ҳаммаси ҳам тажрибали бир адиб қаламидан чиққандек таассурот қолдиради... Бадийят қонуниятларини кашф этган назариётчи бир мунаққиднинг бадий асарлар яратиш бобида ҳам қўпчиликнинг ҳурматини қозониши адабий жараёнда камдан-кам учрайдиган ҳодиса” (Матёқуб Қўшжонов замондошлари хотирасида, 255-бет).

“Дагиш” эсдалик китоби ҳақида махсус мақола ёзган профессор Баҳодир Саримсоқов асарға юқори баҳо берар экан, шу ерда мемуар адабиёти ҳақида самарали бир фикрни олға суради: “Нега мемуарларни, таникли кишиларнинг ёзишмаларини ўқиш мароқли? Чунки мемуар орқали унинг ҳаёт йўли ўрганилади. Инсонни ўрганиш эса, ҳеч қачон зерикарли ва ортикча машғулот бўлмайди. Турли-туман измларға эргшиб, зерикарли роман ва қиссалар ёзгандан кўра жозибали кичик эсдаликлар яратиш кизиқарли ва аҳамиятлидир” (Ўша китоб, 261–262-бетлар). Хулосада олим “Дагиш” китобини ўзбек мемуар адабиётининг ютуғи, деб баҳолайди.

Тўғри, академик Матёқуб Қўшжонов биринчи навбатда йирик назариётчи олим ва мунаққид. Шу билан бирга ул зот йирик хотиранавис адиб ҳам. Ишонамизки, аллома мерос қилиб қолдирган хотира китоблари мамлакатимиз ва маънавиятимиз ривожини ёритишда ноёб тарихий ҳужжат каби асқотади шу билан бирга ўқувчига ҳам бадий-эстетик, ҳам ахборий завқ беради.

МУНАҚҚИД ИЖОДИДА ТАНҚИДИЙ ТАЛҚИННИНГ ЎРНИ

Қурдош
ҚАХРАМОНОВ

Атоқли адабиётшунос олим ва мунаққид Матёкуб Қўшжоновнинг XX аср ўзбек адабиётшунослиги ва танқидчилиги таракқиётига қўшган ҳиссаси бекиёс. Олим ўзининг дастлабки тадқиқотлари биланок шўро адабиётшунослигида авж олган ижтимоий-мафкуравий таҳлилни инкор этиб, унинг ўрнига ижтимоий-эстетик ёндашувни, бадий маҳорат масалаларини дадиллик билан олиб кирганлардан бири саналади. У илмий изланишларининг дастлабки паллаларидаёқ XX аср ўзбек адабиётининг уч забардаст вакили – Абдулла Қодирий, Ойбек ва Абдулла Қахҳор ижодини бадийликнинг айна шу мезонлари асосида таҳлил этиб, уларнинг ижодий оламини ёритишга муваффақ бўлди.

Матёкуб Қўшжоновнинг ушбу тадқиқотлари ўзбек адабиётшунослигида кодирйшунослик, ойбекшунослик ва қахҳоршуносликда янги бир саҳифа очди. Олим кейинчалик ҳам бу адиблар ижодига қайта-қайта мурожаат қилди, улар ижодининг очилмаган қирраларини бутун илмий фаолияти давомида тадқиқ этиб борди.

Матёкуб Қўшжонов фаол мунаққид сифатида адабий жараёнда бўлаётган ўзгаришларга ўз муносабатини билдириб борди. Бадий маҳорат билан ёзилган асарларни олқишлади, ночор асарларни эса қатъият билан танқид қилди. Танқид қилганда ҳам шунчаки уриб ташлаш йўлидан бормади, аксинча, ёзувчи шахсиятини камситмаган ҳолда илмий далиллаб, ўзининг фаол муносабатини билдирди.

Олим илмий таҳлилларининг энг асосий йўналишларини куйидагича белгилаш мумкин: а) реалистик асарлар учун муҳим аҳамият касб этувчи ҳаёт ҳақиқатининг бадий ҳақиқатга айланиш жараёнини тадқиқ этиш. Мунаққиднинг илмий изланишларида энг кўп эътибор қаратилган масала ҳам айна шу масала бўлиб, бунда ёзувчининг бадий далиллаш маҳоратини очиш етакчилик қилади; б) қахрамон характерини яратишда руҳий таҳлилнинг устуворлиги масаласи. М. Қўшжонов бадий мукамал асарни ҳам, саёз, хом-хатала асарларни таҳлил қилганда ҳам асосий эътиборни асар қахрамонларининг ҳаётйилиги, руҳий кечинмаларнинг мантиқан асосланганлиги, бадий далилланганлигига қаратади, таҳлил ва талқинларини шунга йўналтиради; в) олим таҳлилларидаги устувор йўналишлардан яна бири

Қурдош ҚАХРАМОНОВ – филология фанлари доктори. 1954 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг филология факультетини тамамлаган. “Адабий танқид ва ўзбек адабиёти” ва “Адабий танқид: янгилаш жараёнлари” номли монографиялари, “XX аср ўзбек адабиёти” ўқув қўлланмаси, “Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи” дарслиги (ҳаммуаллифликда) муаллифи.

шакл ва мазмун мутаносиблиги масаласидир. Мунаққид мақолаларида бадий асар мазмуни ўзига мос шаклга эгами йўқми, асар композицияси қандай қурилган, деган масала эътибордан четда қолмайди; д) бадий асар конфликтли ва қаҳрамон тилининг индивидуаллиги масалалари ҳам олим таҳлилларидаги етакчи компонентлардан бири ҳисобланади.

Юқорида таъкидланганидек, Матёқуб Қўшжонов илмий фаолиятининг бир қисмини бадий ночор асарларни танқид қилиш, уларнинг китобхон маънавиятини қашшоқлаштирувчи, бадий дидсизликни юзага келтирувчи оқибатлари олдини олиш, шу орқали бадий юксак асарлар ривожига туртки беришга интилиш ташкил қиладики, аynи шу ҳаракат бугунги кун танқидчилиги учун тобора камёб бўлиб бораётир.

Олим ўтган асрнинг етмишинчи йилларидаёқ ўз даврида анча номдор бўлган Ҳамид Ғулом, Иброҳим Раҳим, Мирмуҳсин, Сайёр каби ўнлаб адибларнинг бадий саъз асарларини жиддий танқид қилиб, мақолалар чоп этди. Бу мақолалар адабий жараёнда изсиз қолиб кетмади. Аynи типдаги мақолалар туфайли баъзи бадий саъз асарлар китоб ҳолида қайта нашр этилмади ва китобхонни дидсизлантиришнинг олди олинди. Мунаққид танқидий мақолалар битишда адабий танқиднинг хилма-хил жанрларидан моҳирлик билан фойдаланди. Шу жиҳатдан Иброҳим Раҳимнинг “Одам қандай тобланди” номли романига ёзилган “Давр талаби ва ижод масъулияти” ҳамда Сайёрнинг “Хулқар” киссаси ҳақидаги “Хаёл бошқа, ҳаёт бошқа” номли мақолалари характерлидир.

Ҳар иккала мақолада ҳам олим ўз ёндашув мезонларидан келиб чиқиб, асосий эътиборни асардаги воқелик ва қаҳрамон характерининг ҳаётийлиги, бадийлик ва мантикий асосланганлик масалаларига қаратади.

И. Раҳим романига битилган мақола очик хат жанрида ёзилган бўлиб, жанр талабига кўра ёзувчиға мурожаат шаклида битилган. Мақолада И. Раҳим романи юқорида қайд этилган тадқиқ мезонлари асосида бошдан оёқ танқидий равишда таҳлилға тортилади. Мунаққид ўз услубига содиқ қолиб, асар номининг ёзувчи томонидан топиб танланганини, шунга кўра “Одам қандай тобланди” деган ном даставвал китобхонда асар қаҳрамонининг кўплаб синовларидан ўтиб тобланиши ва ҳаётда ўзининг муносиб ўрнини топиши ҳақида тасаввур ҳосил қилиши, бироқ роман дебачасини ўқиганда туғиладиган бу тасаввурлар асарнинг асосий қисмида бирин-кетин йўққа чиқа бошлашини таҳлиллар билан асослаб беради. Асарда енгил-елпи яшашға ўрганган Эркиннинг қовунфуришлик қилиб қўлга тушгандан кейин суд ҳукми билан мажбурий меҳнатға тортилиши, тасодиф туфайли Сирдарё ГРЭСига ишға бориб қолиши, у ерда деярли қийинчиликсиз, руҳий зарбаларсиз муваффақиятларға эришиб, доврў қазониши, муҳаббат бобидаги саргузаштлари — булар барчаси тизимли равишда танқидий таҳлилдан ўтказилади. Таҳлил жараёнида ҳаёт ҳақиқатининг бадий ҳодисаға айланмаслигининг асосий сабаби сифатида ёзувчининг оддий ҳаётий мантикка рўя этмаслиги, қаҳрамон руҳиятини очиш ўрниға баёнчиликка зўр бериши, романиннг шунчаки ахборотларни баён қилиш воситасига айланиб қолиши каби кўплаб камчиликлари мисоллар билан далилланади. Аynи шу нуқтаи назардан келиб чиқиб романда ҳақиқий драма етишмаслигини, пайдо бўлиши мумкин бўлган драматик вазиятлар бир-икки сўз билан баён этиб кетилавериши, натижада асар китобхонға бирор бир маърифий-эстетик завқ улашмаслиги танқидий руҳда баён этилади. Олим: “Агар Сиз қаҳрамоннинг ички дунёсига кириб борсангиз эди, у ўз мантиғи, табиий ҳаёт йўли билан сизни етаклар, тасвирланиши керак бўлган воқеаларни ўзи кўрсатар эди. Ҳозирги ҳолатда эса сиз

уни етаклаясиз. Уни хоҳлаган томонга бурасиз, хоҳлаган ишни қилдирасиз. У сеҳрланган шахс каби бутунлай сизнинг ихтиёрингизда”¹, деб ёзади.

Нафақат ўз даври учун, балки бугунги кунда ҳам ёзувчиларимиз учун ғоят аҳамиятли бўлган ушбу қарашлар асосида ёзувчининг асарда асосий эътибори қаҳрамон характери ни яратишга эмас, балки ГРЭС қурилиши ҳақидаги ахборотлар баёнини ифодалашга қаратилгани асосли танқид остига олинади. “Сиз учун қаҳрамон ГРЭС қурилиши ҳақида ҳикоя қилишда бир восита холос, бошқача қилиб айтганда: иккинчи объект. Биринчи объект – ГРЭС қурилиши эволюцияси. Бунини сиз Эркин образига иллюстрация қилиш йўли билан бериб борасиз. Биз Эркин қилаётган ишлар орқали ГРЭСда амалга ошаётган тадбирлар даражаси билан танишамиз”². Мунаққиднинг бу хулосаси, асар қаҳрамонини фикр айтиш воситасига айлантириш ҳодисаси нафақат шўро даври учун, балки ҳозирги адабиётимиз учун ҳам бегона бўлмаган нуқсонлардан биридир. Афсуски, бундай ҳолатлар бугунги танқидчилигимиз эътиборидан четда қолмоқда. М. Қўшжоновнинг бу кузатишлари романда қаҳрамон қисмати талқини эмас, балки адабиётнинг асл ўзанларидан узоқлашиб, ижтимоий ҳаётдаги меҳнат тарғиботига айланиб қолиши адабиётда бартараф этилиши лозим бўлган масалалардан бири сифатида талқин этилади. “Биз Эркин қилаётган ишлар орқали ГРЭСда амалга ошаётган тадбирлар даражаси билан танишамиз”, деб ёзади олим.

М. Қўшжонов бадий асар бундай ахборотлар майдони эмаслигини таъкидлар экан, ёзувчини унинг оқибатларидан огоҳлантиради. Бундай ҳолларда китобхоннинг нафақат ёзувчи ёки унинг асари, балки бутун адабиётдан ихлоси қайтишини таъкидлайди.

Шу маънода мақолада яна бир муҳим масала – китобхон диди, савияси масаласига эътибор қаратилади. “...бугунги китобхоннинг даражаси анча юқори, қилни қирқ айирадиган, профессордан ҳам хато излайдиган китобхон. Унинг савияси билан ҳисоблашмаслик, ҳаёт талаби ва ижод масъулиятини унутишдир”³, деб ёзади мунаққид.

Матёқуб Қўшжоновнинг “Хаёл бошқа, ҳаёт бошқа” номли мақоласи Сайёрининг “Хулқар” қиссаси ҳақида. Бу мақола ҳам ўзига хос усул – мунаққиднинг китоб ўқишдан туйган таассуротлари, ўй-мушоҳадлари тарикасида ёзилган. Қисса юқорида кўрсатилган тамойиллар – ҳаёт ҳақиқатининг бадий ҳақиқатга айланиши масалалари, асардаги воқеалар тизими, қаҳрамонлар кечинмалари, ўсмир ёшдаги йигит-қизларнинг маънавий олами, дунёқараши, ҳатти-ҳаракатлари, катталарга бўлган муносабатлари асосида ўрганилади. Мунаққид бу масалаларни асрлар давомида шаклланган миллий менталитетимизга хос хусусиятлар билан, одоб-ахлоқ, севги-муҳаббат бобидаги миллий қадриятлар билан боғлаб тадқиқ этади. Хусусан, китобнинг “Йўқолган севги” қиссасида энди катта ҳаётга қадам қўйиш арафасидаги ўсмир ёшлар – Лобар ва Ферузнинг севги саргузаштларини таҳлил қилар экан, муҳим маънавий-ахлоқий муаммоларни ўртага ташайди.

“Мактаб ёшидаги икки ёш бир-бирини яхши кўриб қолади. Бунга сиз қарши эмассиз, албатта. Сиз уларнинг “Севаман, шу йўлда ўламан”, деб бутун дунёга жар солганига қаршисиз. Негаки, ҳаётда шундай бўлмаслигига кўзингиз этади. Хусусан, миллий анъаналар бунинг асоссиз эканини кўрсатади. Сиз ёшлар ўртасидаги муносабатларнинг одоб доирасида, ибולי, ҳаёли бўлиши тарафдорисиз. Бошқаларга

¹ Қўшжонов М. Ижод масъулияти. Т.: Ф. Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. 1981. – Б. 222.

² Ўша манба. 227-бет.

³ Ўша манба. 237-бет.

ибрат бўладиган ёшлар севгисини сиз шундай тушунасиз”⁴. Мунаққид ушбу мулоҳазаларни давом эттирар экан, қисса қаҳрамонлари муҳаббатини Отабек ва Кумуш, Йўлчи ва Гулнор муҳаббатлари билан қиёслайди. Уларнинг ўтмишда, инсон ҳақ-хуқуклари паймол этилган замонда яшаган бўлишса-да, ўз ҳис-туйғуларини, қалб кечинмаларини миллий одоб-ахлоқларимиз, қадриятларимиз доирасида ифодалашганини, ҳар қандай шароитда ҳам ўз туйғуларини изҳор этишда миллий қадриятларимиздан чекинишмаганлигини таъкидлайди.

Мунаққид шу тариқа Феруз ва Лобар севгисига қиёсий таҳлиллар орқали муносабатини билдирар экан, шунча бақир-қақирларга сабаб бўлган ёшлар севгисининг келажаги қандай кечди, деган масалага тўхталади. Охирида барча хайрихоҳ бўлган, консерватив директорни кечирим сўрашга мажбур этган, мактабни битириб Москвага ўқишга кетган Феруз, ўз ҳис-туйғуларини ўн етти ёшида ифодалашни орзулаб, бонг урган Лобарнинг кейинги кечмиши қандай кечди? Мунаққид бу каби муаммолар тизимини бирма-бир таҳлил қилар экан, бу икки ёшнинг севгиси ҳеч қандай сабабсиз йўқолганини, Феруз ўқишга кетгандан сўнг Лобарнинг бошқага турмушга чиқиб, бола-чакали бўлиб кетганини баён этар экан, шундай ёзади: “Ажабо, дегингиз келади. Шундай экан, севги ҳақида шунча чираниб бақирининг нима кераги бор эди!”⁵

Мунаққид кузатишларини давом эттириб, ҳаётда шундай бўлиши мумкинлигини, ёшликда бир-бирига кўнгил қўйиб, кейинчалик бирор сабаб билан ажралиб кетган ёшлар бўлишини ҳам инкор этмайди. Бироқ, мунаққидни ташвишлантирган масала – асарнинг бошқа қиссаларда ҳам шу каби номсиз “севги” саргузаштларининг давом этаверишидир. Ферузнинг армия хизмати сафида юганида Катя исмли қиз билан танишиши, Москвада Лариса, Тошкентга қайтгандан сўнг Гўзалга ошиқ бўлиши, кейин Гули деган қизга муносабати ва ҳоказо.

Мунаққид Сайёرنинг етти қиссадан иборат асарини шу тариқа таҳлил қилар экан, бадий асарнинг тарбиявий аҳамиятига эътиборни жалб қилади.

“Муҳаббат танҳо деб тушунилгани билан тарбиявий аҳамият касб этади. Шундай экан, “сермуҳаббат” Ферузнинг саргузаштлари ёшларнинг муҳаббат ҳақидаги муқаддас тасаввурига, адабиётда шу кунгача тасвир этилиб келинаётган анъаналарга зид эмасмикан? Ферузнинг қиликлари муҳаббатга енгил-елпи қарашга ундаётганмасмикан?”⁶

Олимнинг мулоҳаза тарзида айтилаётган ушбу қарашларида асарнинг нафақат бадий саёзлиги, балки маънавий-тарбиявий жиҳатдан ҳам миллий қадриятларимизга тўғри келмаслиги тўғрисидаги жиддий оғохлантиришлар ётибди.

Албатта, тилга олинган мақолаларда илгари сурилган етакчи концепциянинг барча томонларини бир-икки кузатишларда тўла қамраб олиш қийин. Мухими шундаки, устоз ўз илмий фаолиятининг муҳим жиҳатларидан бири сифатида мана шундай зўрма-зўраки ёзилган, реал ҳаётини асосга эга бўлмаган бадий ночор асарларни изчил танқид қилиш орқали адабиётимизнинг бадий юксалишига хизмат қилишни ўзининг мунаққидлик бурчи деб билган фидойи олимларимиздан бири эди.

⁴ Ўша манба, 292-бет.

⁵ Ўша манба, 294-бет.

⁶ Ўша манба, 302-бет.

ОЙ ЙЎЛИ

Қисса

Баҳодир ҚОБУЛ

ЙЎЛ КЎРИШ

Кишлокда аввал кўча уйғонади... Каттасойдан бошланиб, кишлокни қоқ иккига бўлиб, нақд Каттатокка бориб қадаладиган йўл аслида ёғин-сочин ғайрат қилганда чағату ўнғир, ҳовли-ю ҳаётлардан йиғиладиган селу селовани сойга қуядиган жар. Ҳам жар, ҳам кўча. Шунинг учун Жаркўча дейишади. Жаркўча тўғри тоғдан тушиб кишлоқ оралаб, етти қават қабристонни ўртасидан ўтганча, эски-янгидан хабар олганча, Қўрғонтепа кўзи остидаги Отабулоқ бошида бир қур айланиб, кейин Бозоржойга тушган. Рўзғор қилиб, тирикликнинг бошини ушлагандан кейин, кизлигида ўйлагани салгина айтганидай чиқмай қолиб, тирнок умидига тушган келинчакларни инсофи бўлса қайнонаси, бўлмаса туғиб, катта қилиб балога қолган ўз онаси булоқ бошига етаклаб келади. Зорикқан ҳамма нарсадан кўзларини чирт юмиб, Ҳу деб кўл ташлайди. Кимга нечта тош илинса, шунча марта янги йўргак йўргаклаган. Супрасини қуриқ қўймаган. Тошбулоқ оти шундан қолган. Булоқ кўзида ҳеч ким тош кўрмаган. Унинг бошқа отлариям бор. Ундай отларни дуч келганга айтавермайдилар. Илинмаган ўзидан кўради. Тилаганга илинса илинади. Сидкидил бўйин эгганга бўйин берган. Булоқ ҳеч кимни алдамаган. Ҳазиллашмайдиам. Оқар кўзи қадимдан қадим дарахтларнинг бир-бирини суяб келган, бўйнига бўйнини берган, бўйнини бўйнига ишонган томирлари орасидан келади. Жаркўча шу ерга келганда икки шох ташлайди. Марра Оқтош. Отабулоқдан изига тоққа тикка ўрлаганда отам замонидан қўрғон бўлган, душмanning зулмини зўридан гўристонга айланган, қадим қалъа ўрнига ўзини ташлаган отамозорлар оралаб Катта шарракка, ундан Ўртақирга кўтарилади. Мачитни кун чиқаридан келиб Кичик шарракда терақзорлар оралаб ўзини сояга олади. Ундан кейин гулмозорлар-наъматаклар, бўритароклар, ундан у ёғида кўзи на очикка, на ёпикка ётадиган, сарғайгангаям сариқ, саргардонгаям сариқ жийдаман деган тизилади. Ўтиб тоқзор, исирикзор. Ора-ораларда шаддод қизларнинг пешонасини ўпиб, қулоғига етмайдиган қилиб кесилган сочидай осилган, осилиб ҳам тинч турмайдиган жар деворларига тирмашган ковуллар ҳам бор.

Баҳодир ҚОБУЛ – 1966 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек ва тожик тили филологияси, ҳуқуқшунослик факультетларини тамомлаган. “Эна шамол”, “Овчининг оғир қуни”, “Ўспиринлик” китоблари муаллифи.

Гуллаганда худди қадимий ҳоконларнинг саройларидаги қандилларга ўхшайди. Ок гули окдан ок, сариқ гули сариқдан сариқ. Бекорчи сув сал қўллаб қолган жойларда итузумлар қур солади. Қизил, қора, сариқ дегандай. Кейин қўқсултонлар аралашган ўриқзор. Қўрсодик, субҳони, ахрорий, қизил юз отлик. Ўзи келиб қолган дарахтлар ҳам бор. Новустепани кун ботаридан ўтиб Бўриўйнар билан ёнма-ён кетади. Ундан у ёғида ёнғокзор. Олашақшақлар эккан. Жарқўчанинг яхшисини ошириб, ёмонини яширган тоқларни дарахтларга чирмашиб кетган зангларига чўпкадилар осилишади. Каттаси катта одамни, кичиги болани қалласидай бошлари шамолда саракланади. Қуз келиб, шамол еб, ранги сарғайиб, пишгандан кейин ичи бўшлиғи бир-бирларига чўқишганларида билинади.

Турқишлоқнинг яхши-ёмони шу кўчада. Қора тортиб қаро сонига кирганим, қора босиб қаро урганим кўчада юришидан маълум. Кўчага чиқа олмай қолгандан асрасин. Кўчада қолгандан асрасин. Кўча сифдирмаган кунни-ку, сўрама. Душманинг итигайм қўрсатмасин. Дони шунда сочилганини, тузи шундан кўтарилиши билган билади. Тўртта қўйни сассигини зўридан, димокқа бошқа нарсани қирмай “кўча маники” дейдиган қўп бўлмасаям бор. Уруғлиққа бўлсаям топилади. Ўғилтўйда туёғига ясатиғли “той келди, қаранг-қаранг” ҳам, қўйлагидан ўзи енгил келинчакни отдан туширишдаги “кўтар-кўтар, ерга қўйма” ҳам қўчанинг елкасида. Ризки шу қўчадан кириб, тобути шу қўчадан чиқади. Бўлғулиғи ҳам, қўргулиғи ҳам. Бўлимиям, бошқасиям. Қўчани қўргани курсин. Бу бош неча бор омон-омон, неча бор ушла-ушла, неча бор қочди-қочдини ўтказган. Ҳамма қўчани бирдай қўрмасаям, қўча ҳаммани бирдай қўради. Ўғри-тўғри, ёш-қари, катта-кичик, урилган-сурилган, қўр-чўлоқ, бой-қулоқ, хаёл-хиёл, хону-хоин, илон-чаён, туёқли-туёқсиз, шапкали-шапкасиз, ўтхўр-сутхўр, оқсуяк-қорасуяк экан демайди. Тенг қўради, тенг қўтарди. Унга бари бир. Ҳеч бирига иши тушмаган. Қуш-қузғун, дарранда-парранда, илон-чаёнгайм яхши гап, вақти хушлик хуш келади. Кўчагайм. Қўча тўй хабарини айтганда, етказганда қўнгли ёришиб кетади. Жарчини орқасидан париллаб эргашади. Қўшилишиб жар солгилари келади. Айтувчи ўз ғарази, алами, гапи келишмай қолган, ўзаро уруш-жанжали борлигидан атайин айтмай ташлаб кетган битта-яримта уйлариим шамолга қўшилиб айтиб, хабарни етказиб чиқади. Қамбағални тўйини бузгиси келмайди. Қўча қишлоқни, қишлоқда қўп нарсани, қўп жойларни яхши қўради. Айниқса, инжиклигига қидолмай, урай деса уролмай, юргин деб юрғизолмай, қўлидан тортиб турғизмоқчи бўлса баттар бақирганча ер депсиниб йиғлайдиган укасини қўндиролмай аламига тишини тишига қўйиб ҳикиллабгина йиғлаётган, ўзидан икки-уч ёш катта акачанинг меҳрли ғазабда андармон-сарсон туриши жуда ёқади. Кейин, яна ҳали мактаб ёшига чиқмаган болаларнинг юз очар ё сочалага бораётган оналарига етишиб юрмай, юришни истамай, орқанга қўтарасан деб тантқиладиганлар қўча юзига ўтириб, жанжални уриб, ер тепиниб, орқада ёлғиз қолган болаларни енгилгина эпкин, елпин, қилпин қуриган барларни олдига солиб келганда унга қўшилиб болақайнинг атрофида айланиб шитирлабгина, шивирлабгина қўрқитишни, қўрққанидан ўрнидан ирғиб туриб онасига етиб олганча шатранглаб қочишни, онасига етиб, этагини тутамлаб орқасидан қим қувганини тополмай, қулоғига қим шивирлаганини англамай келган йўлига қараб қолишни, кейин сесканиб-сесканиб сийиб қўйишини. Шунда онасининг ортидан чопайётган болақайнинг оёғига бир нарса қирмасин, илашмасин, қим қаёққа отса бориб бош ёрадиган, ё қўз чиқарадиган, нима иш қилишдан эмас қўлга олинганидан хурсанд тош қўрқик қилмасин деб гўдак йўлига ўзи тўшанчи бўлади. Болақай ортидан қўтарилиб қолган чангни қўз-қошларига дориликка сур-

тади. Юрагини уришини болакайнинг югургандаги ялангоёғининг кўксига келиб тушишиш шахдига мослайди. Қўшилишиб чошиб кўнгли ёшариб кетади. Бола бўлгиси келиб кетади. Болаланади. Эл ўзидан кўпайиб, кўз кувонч кунлари суюнчи сўраб югуриклаганларнинг бошларидан айлангилари келади. Айланади. Толчивик отликларнинг орқасига мингашади. Бир вақтлар кучоғини ростакан баҳодирлар минган сувлиги кумушдан, узангиси тиллодан, жилов ипакдан, ёпинғичи бир юрт баҳосига тенг ҳашамлик, туриши булутдек гайбатлик, сояси тоғдек хайбатлик арғумоклар тўлдириб юрганини бировга айтарга юраги кўтармайди. Айтарлик тополмайди. Кўклар келиб ёш-яланг бир-бирини қутлашганда уялгандан уялади. Нимагадир шундай. Кўклар келаверса юрагини уриши тезлашиб кетади. Соғинади чоғи. Йигитлар қўлларидаги турли-турли суратлик, нозли-нозли бўйлик, турфатурфа бўйли чечаклар бўйинса, бўйсира кизларнинг қўлларига ўтганда, яхши кўрганидан, учрашиб юрганидан, соғласин бўлган йигитидан совчи келган киздек яширингани жой тополмайди. Ишончли, яхши кўрган жойлари кўп бўлсаям. Энг яхшиси эса Улуғ Энанинг ҳамиша супурилган, сув парча-парча сепилган, эртаю кеч кўчага қараб ўтирадиган супадеккина ери. Энанинг оёғи ости. Ҳидиям бошқача. Оқ кигиз, кигиз устидан ташланган олача, олача устига тўшалган пўстакнинг муздеккина ярғоғини бир четига бошини кўйса бўлди. Шу ерда ўзини бошқача сезади. Кераклигини сезади. Тириклигини сезади. Ҳаётлигини сезади. Ҳаёт, тириклик тугун-тугун бўлса-да, туганмаслигини сезади. Кўчадан ким чангга ботиб, ким чанг ютиб, ким чангитиб, ким чангдай ўтиб кетишини, ўтиб боришини кўриб тургандай бўлади. Ҳамма нарсага ўлчаб берилган вақтнинг чиқиши, чақнаши ва чаннашиниям. Эна бир зум тинмайдиган ҳаёлларини, ўзига-ўзи гапирадигандай туюладиган гап-сўзларини аслида унга омонат қилиб топшираётгандек сезади. Шундай туюлиблар кетади. Энанинг ҳаёлини илғаб, ҳаёлот оҳанги, ҳаёлот ҳангига, ҳаёлот нангига, ҳаёлот рангига, ҳаёлот шахдига, гап маъзаси, сўз тигининг тилига қулоқ солиб ётишдан ортиғини кўрмаган, билмаган, эшитмаган. Кўрмасаям, билмасаям, эшитмасаям керак. Бу гап-сўзларга биров ишонмасаям, нимагадир шундай. Мен эса Энамнинг эртақларини яхши кўраман. Керагидан ортик соддалиги учун қулгига қолган “Лакипай билан Жонипай” ниям, айтишларидан олдин йиғлаб олиб, камига яна йиғлаб-йиғлаб айтадиганлари “Эрдона Чўкки” ниям. Айникса, жуфтини ялмоғиз кампир ямлаб, ёлғиз қолган қушчанинг бормаган жойи, учрашмаган одами қолмаган, ҳеч ким унга ёрдам беришни истамагани, акаларнинг “ҳиммати” билан икки оёқни тиззасидан чўртта айрилган Эрдонабекка “Чилдир – чиначок, чилдир – чиначок” деб зорланишига чидаш қийин. Қушнинг жуфтини ялмоғиз тириклай ютиб чиначоғига бекитган бўлади. Насиб бўлса эртақларни бошқа сафар айтиб берарман. У эртақлар жуда узун. Энам салкам юз йилдан бери айтадиганлар. Ўзларига ўзи эртақ айтиб ўтирадилар. Эртақларини қайта сўраш, мумкин. Лекин, ҳаёлларига аралаштиш мумкин эмас. Ҳаёлларига сўроқсиз эргашсам ҳа, балажон, деб қолсалар уяламан. Жаркўчага биров бир нарса экмаган, бир нарсани кесмаган ҳам. Кесгани кесилган. Кесаман деб келганиям. Ҳамма нарсани кўтарар экан деб ўйламан, жини суймаганини, кўнглига текканни кўтармайди, ағдариб ташлайди. Жаркўчанинг деви, парисиям бор дейишади. Жаркўчанинг деви қилиғи элга ёкмаганларни йўлини пойлаб, тўғри келганда ярим кечаси мешдай бўлиб олдиға чиқаркан. Ўнгдан ҳам чапдан ҳам йўл бермасмиш. Икки ён эса тикка жар. Қаптарлар зўрга ошади. Меш ўзи нималигини биласизми? Иккита тенг ёшли, катта-кичиклигим бир бўлган такаларнинг терисини бир-бирига бетма-бет қўйиб, қопдай қилиб тикилган, тўрт оёғи тўрт томонга туртиб чиққан, Санглоқнинг катта япалоқ тоши

устига ўтказилган фақат боши йўк, бўйни елкасига ташлаб қўйилганни меш дейдилар. Ичи сувга, суюкликка, айтайлик сузмага, айронга тўла меш жуда кўркинчли бўлади. Бир жойда турмайди. Билтанлагани билтанлаган. Шунинг учун мешни мевали дарахтга суяб, бўйнидан боғлаб қуйишади. Кечаси билкиллаган танаси қаёққа юрсанг олдинга думалаб келса, терисининг тақир жойлари ой ёруғида совукдан совук йилтилласса, узун-узу туклари соя ташлаб шалпилласса, одам кўп нарсани кўргандай бўлса керак. Кўчанинг мешига йўликканларни қишлоқ номманом билади. Бети, оғзи-кўзи айтиб туради. Гапириш эсидан чиқиб кетган бўлса ҳам. Париларига эса гап йўкмиш. Олов ёқиб, оловдай бўлиб, давра олиб, соч солиб, елка ташлаб, почка қоқиб, қош учуриб, чаппар уриб, қарсак чалиб, кўзи тушганни йўлдан чолиб ер-у кўкни кўнглини кўклармиш. Ўзи Энамни эртақларидаги девпарилар билан Жарқўчанинг дев-париларини ажратиш кийин.

Маррадан кунчиқарга юргани Ҳасандалани хусни жамолига оғзи очилиб, чиройидан оёғи чалкашиб, Кавсар булоғи хидлик Новқада бошини ювиб, атрофида

СИРЛИ, ҲАРИР ПАРДА ОРҚАСИДАГИ ҲАЁТ

Кўп китобларга сўз боши ёзганман. Укамиз, Баҳодир ижодини илк қиссаси “Ўспиринлик” дан буён қузатиб келаман. “Эна шамол”, “Оқ дала” қиссалари, ҳикояларини ўқиб тўғриси қувонганман, ифтихор қилганман. Ҳозир ҳам шундай. Адабиёт деб аталмиш тилло остонадан ҳатлаб ўтолмаётганлар қанча. Дўстим, Баҳодир Қобул шу остонадан дадил кириб келиб, ўз овозини сақлаб туриб, тилимизнинг очилмаган сандигини, тилимиз хазинасини топганга ўхшайди. Топиб ёзади. Унинг асарлари қўшиққа ўхшайди. Қадим ва таниши қўшиққа ўхшайди. Янги асарини муаллиф қисса деб белгилабди. Мен “поэтик қисса” деган бўлардим. Асар тилининг соддалигида тилимизнинг оғир-босиқ залвори, табиийлигида жилвалари, қочиримларда дарди-дунёси сирли ҳарир парда орасида яшириниши билан биргаликда виқор билан бўй-бастини кўрсатиб туради. Халқ оғзида ҳар кунги такрорландиган ва адабиётга бегонадай бўлиб юрган кўплаб иборалар, мақолу маталлар беғубор соддалик билан олиб қирилганлиги, ўз ўрнини топгани одамни даъфатан қувонтириши билан бир қаторда, ўйлашга ундайди. Бу янада қувончлидир.

“Минг қарага бир кесак”. Бу матални кўп эшитганмиз. Бироқ, унинг миллат фаҳри Амир Темур образи томонидан ишлатилганлиги, ишлатилиши ва бадиий асарга олиб қилиниши нафақат бугунги кун ўқувчиларини, балки келажак ўқувчилариниям қизиқтириши, кўнглида улугвор туйғуларни уйғотиши турган гап. Қиссани ўқиб чиқаркансиз унда бирор марта Ватан деган сўз ишлатилмаганлигига гувоҳ бўласиз. Бироқ, асарнинг ўзидан, ундаги чечаклар, тоғ-тошлар, дов-дарахт, қир-адирлар, шарқироқ сойлардан Ватан атри, ори, гурури, шавкати уфуриб, дарди сизиб туради. Бу асар кўп йиллик ҳаёлларнинг ҳосиласи эканлиги сезилади. Эзгу ҳаёл, эзгу фикр, эзгу туйғу тирик экан адабиёт дегани шу бўлади. Гап энди уни қозғозга тушириш, ёзиш, услубида қолади. Асар услуби асар тилидан қолмишмайди. Тўғри, Баҳодирни ёзганларини етарли илмларга эга ўқувчигина мириқиб ўқийди. Бироқ, бундай бўлмаган ҳолатдаям ўқиган ўқувчи ўзига ярашасини албатта олади. Бенасиб қолмайди, яна қайтадан ўқиш лозимлигиниям унутмайди.

Баҳодир Қобул кўп ўқийдиган, қузададиган ва қаламга содиқ адиб. Дунё тарихи, юрт ўтмиши, уларни бир-бирига боғлайдиган нуқталари хусусида кўп ва хўп ўқиганлиги, ўйлаганлиги, элимизнинг кўз қарашидан нафас олишигача қайта-қайта ўрганганлиги қиссанинг бош-оғидан билиниб турибди. Асарда келтирилган классикларнинг фикр ва ибораларини бир олим ҳам йиғолмайди. Уларни ўз ўрнига қўйиб, яна бадиий талқин этиши, бу энди бутунлай бошқа масала. Буни ҳодиса дейдилар. Фикрлар оқими чўзилиб кетгандай туюлса-да, қиссани қисқартиришга кўзинг қиймайди. Унинг ўз оҳанги бор. “Ой жовдирайди. Жарқўча йўл қарайди. Дининг билан эмас, касбинг билан ризқ топ. Киши силсила била ҳеч ерга етмас. Тушунмаганини қулоғига фақат овоз киради...” Классикларнинг фикрлари-

кишлоқ кўринмасаям минг йиллик гўрларни кўриклаб ётган Қизилмозорда эниб, не бир шоҳлар Оқ чодир тиккан авом халқ Супа дейдиган ҳақиқий шоҳлар кўзи очик юлдузлар билан сирлашган Шоҳсупада бир кеча қолиб, македонлик Искандарнинг тишини синдирган Зоминда кўниб, Ўратепага ўтиб кетадиган йўлни Ўсмаёт йўли дейишади. Ўратепадан нарини Хитой йўли. Икковини кўшганда – “Ёзги карвон йўли”. Эскидан шундай.

Оқтошдан кунга кўшилиб кун ботарга кетгани Оқйўл атоғлиқ. Оқ йўл Самарқандга Ойдала оралаб кетади. Ўрайдан ўтиб, Тайпоқсойда тайпанглаб, Гулбулоқда қарсиллаб, Оқтепада гурсиллаб катта китобларда ёзилганидек, ҳар даштининг юзидан жаннат кўринадиган ва ҳар даласидан Ўрам боғи билинадиган Самарқандга жўнайди. Бир вақтлар боғларидаги мевалар барчага баравар, текин бўлган боғлар ўрнидаги ҳайдовлар оралаб кетади. Йўлма-йўл Молгузарни Тошоҳурдан Отакентнинг Кониғилигача бўғзига довур кўмилиб қолган, бир қарасанг ўтмиш хотираларини ёд этишга даъват этиб тургандек йўл қарайдиган,

ни шундай тизимга тизиб, фикрлар узлуксизлиги ва бир-бирини тўлдириши, тугаллигини шакллантирадики, бундай услуб ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди.

Жаркўча элнинг тарихи, бугунги ва эртаси, элнинг ўзи бўлиб кўринади. Миллатнинг минг йиллик урф-одатлари, яхшиликка, эзгуликка хизмат қилувчи урф-одатлари саҳнада кўрсатилаётгандек кўз ўнгингизда гавдаланади, ўзингиз беихтиёр иштирокчига айланиб қоласиз. Чунки, бу гап-сўзларни эшитгансиз, қўндалик ташвишларда кўргансиз. Асар кўз илғамас сирли оҳанглар ва рангларга тўлиб тошган. Унда инсонлар тақдири бор. Уруш аталмиш даҳшатнинг башараси бор, очарчиликнинг овози, яхшилик ва ёмонликнинг соبتлиги, йўқчилик кўнларининг оҳи, шўрликлар доди, шўрпешоналар тақдири, бир-бирига қараб турган нигоҳлар заҳри ва бир бирига зор кўзлар меҳри бор. Уларнинг бари, ҳаммаси тоза одамлар. Жаркўчада тақдирлар дарёдай, сувдай, селдай оқиб ўтади. Унда мултонини кўйлагидек рангбаранг ранглар, қарнай ва сурнай садолари, мунгли мусиқа бор. Одамларнинг ҳаёли бор. Ёзувчи уларни ардоқлайди.

Мен унинг ёзганларида Чингиз Айтматовнинг нафасини янгича бир руҳда сезгандай, Тоғай Муроднинг шиддатини янги бир кўринишини ҳис этгандай бўламан.

Баҳодир ижодининг ўзига хос томонларидан бири унинг барча асарларида бадиий макон – Самарқанд, Ойқортоғ, Жаркўчада танланади ҳамда ўша-ўша таниш образларнинг давом этишидир. Уларнинг асардан асарга ўтиб, бир-бирини тўлдириб боришидир. Бундай услуб – адабий маконнинг ўзгармаслиги, образларнинг асардан асарга кўчиши, ҳаётийлиги, ҳаёлот узлуксизлигини таъминлаш санокли ижодкорларгагина насиб этган. Бу асарларда қош-кўзи бўялган образлар, бўйнидан арқон боғланган суҳбатлар, тушгаям киришга уяладиган воқеаларнинг ўзи йўқ. Ҳаммасини ҳамма кўргандек. Ҳаммаси табиий. Ҳар кун кўз тушган, қулоқ эшитган нарсалар. Асар тилининг соддалиги эса қувонтирмай қўймайди. Бағрикенг элнинг дўппини бир четга олиб қўйиб ўйлаш, фикрлаш тарзи шундай, шошмай сўйлаш шундай бўлади. Шундай ёзиш эса адабимизнинг қўлидан келади. Баҳодир Қобул шундай ёзади. Эл-юртни суяш шундай бўлади.

Мен кўз ўнгимда шаклланган адаб укам, дўстимнинг яна бир асарига сўзбоши ёзганимдан хурсандман. Бундан кейингилариям шундай ўқимишли, Ватан ва миллат дардига дармон бўлишидан умидворман.

Янги асарларда учрашгунча дейман.

Абдулла Орипов,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири

2016 йил 14 январь

бир қарасанг отасини отини унутиб қўйган боладай, отасини отини айтса, бошини олишларини каттиқ тайинланган гўдакдай, бора-бора отаниям отини унутган эсардай мунғаядиган тепаликларга кўз илганганча қараган бўлади. Бир вақтлар ҳаммасининг отини номма-ном, қайсиси қайсисига товун, қай бири қай бирига хабар бериш тартибига биларди. Ҳозир ҳаммаси эсидан чиққан. Ўртада борди-келди бўлмагандан узилишиб кетасан деганлари шу бўлса керак. Отларини чала-чула, қаторда туриш тартибини бузган бўлса-да, эски қўлдош қадрдонлари отларини қўкайдан ўтказган бўлди. Мирзатепа, Қўрғонтепа, Дунётепа, Қоровултепа, Ноғоратепа, Шунқортепа, Илонлитепа, Адрасмонтепа, Култепа, Сариктепа, Зартепа, Етимтепа, Юмолоктепа, Галатепа, Яполоктепа, Хирмонтепа, Аждартепа, Ғорлитепа, Киндиктепа. Шу кетгандан бек болаларидан бири бир қирқимни пулига солдирган иморат, ўсмадилар Отамаконга борганда қўнадиган, уст-бошини тўғрилаб оладиган, қарайдиган, елка қисмай қирадиган Мулла Дўстбек мадрасаси соясида нафасини ростлайди. Ўпкаси жойига тушгач юз бир ҳадикда мадраса ўнг ёнбоши, йўлнинг нариги бетидаги Регистонга қарайди. Ёлғизгина Улуғбек мадрасаси бўлган, мадраса икки ошёнли, икки қаватли бўлган замонларда бу атрофни оти китобларда Боб ул қуттон, эл оғзида Мискинлар дарвозаси деб аталган вақтлардаги тупроқларни аввал исидан, кейин рангидан танийди. Қўл беради. Азалдан қилдан қийиқ топишга ишқи баланд дўсту душман нозик таъблик ва тез хафа бўлишидан ташқари бошқа бирон нуқсонини тополмаган Алишербек яшаган ҳужрага бўйлайди. Етмиш қур даври даврон, етмиш қатла суру сурон, етмиш қат гарди-гурд қаролиғи остидан ису изини киши билмас ахтарган бўлади. Бир ҳаёлда Самарқандда ҳукмдор ўзгариши очуннинг, оламнинг тақдирида ўрин тутган; рол ўйнамаган, ўйин ўйнамаган, ўйин кўрсатмаган вақтларда, ол қулим деганда, дунёйи-дун шу ердан бошқарилгандаги шуқухини, бир ўйда ўл қулим деганда, чопон қийганлиги учун ўққа, дўппи қўндиргани учун дорға сазовор, уйдан эски ёзиқли бир парча қоғоз чиқиб қолса, унда нима ёзилганидан қатъи назар, уй эгасига кесим қоғозилигига ўтган кунларини, кунли сағатларга қолиб, ёғини ёғий еб суяк талашган хонлар, хонлар, бузуки ва ювқузларга оёқ ости бўлиб, хору зорликдан қарагулигиям қолмай қақшаганлигини, шаҳар хувуллаган тақир даштдай бўлган, санокли рўзғорларгина қаппа тиккан, Регистон мадрасаларида кишда қўй қамалган кунлариниям эслайди. Мадрасалар пештоқлари китобасини, китобатларидаги, минораларни бош-оёқ ушлаб турган, чирой берган, деворларига кўрга ҳассайи килиб ёзилган оят-белги, ёзиқларни пичирлабгина ичида ўқийди. Ўтиб-қайтаётганларнинг бу ёзиқларга суратга, каштага қарагандай, чирой учун қизилган безовга қарагандай без қарашларидан уялади. Бошини юриб келган йўлининг ўзи қурли, тенгқур тупроғига тикиб олади. Ҳансираб турган умрининг рангига қарашга уялади. Орият қўрғони, номус қўрғони Тошқўрғонни таккурсилари ўрнини кўзини юмиб ҳам топади. Ёввойилар Отамаконни, Оксаройу Қўксаройни ўраган Чакарни, унга қўшиб Замон Яғонаси шарафлик Нуриддин Басир отлик авлиё мазори портлатилган Исонинг мавлуди ҳисоби бўйича 1878 йил августининг қора кунли юмса кўз ўнгида, очса ҳаёлида туради. Отакентнинг кунли не бир сағат, не бир безотларга тушганига шохид бўлган, лекин, мазордан кўрқиб, гўр билан уруш қилганларни кўрмаганди. Не бир машойихлар, авлиёлар қабрига бақамти қурилган, неча юз йиллик қабристон устига тасрайтириб қурилган арок заводнинг қорадан қора қўян дарвозаси бетига қарагиси келмайди. Шумхаёл Оқпошшони оқ урганлигига, яратганининг ўзи оқ қилганига ўшанда кўнган. Кучини мазорга кўрсатгандан яхшилик кутмайдилар. Кейин, бир оти Новалик, бир оти Новадон бўлган булоқдан сувланади. Дам ўтмай баҳридили яшнайди. Мингминг йиллик гапу сўз ҳаёлида тикланади. Тиникланади. Рухобод оёғида, Олий Арк

остонасида тўхтайди. Ҳаддини билади. Ўсмадан келганлигини, бир вақтлар, болаликдаги оти Асманд, Саманд аталганлигини, катта пошшоларнинг минг йиллик хат-каламларида шундай юрганлигини, оти Самарқандга уйкаш бўлганлигидан ич-ичдан фахрланади. Ҳаяжоннинг зўридан ичидаги гапнинг ҳаммасини ҳаммага айтиб қўяй, айтиб қўяй дейди. Шошганидан икки қўлини оғзига қўйиб яширган бўлади. Роппароса минг йил олдин, Иброҳим Тамғахон отлик пошшо замонида пошшо ҳисобидан эл учун бепул очилган шифохона ўрнини оёқ учиде босиб ўтади. Ўшандаги Арк дарвозасига Самарқанднинг атоқли ўғри-қароқчилари, “Биз қамишга ўхшаймиз, қанча кўп қирқсалар шунча кўп ўсамиз”, деб ёзиб кетганларини, унга жавобан Тамғахон, “Мен бу ернинг боғбониман! Сизлар қанча ўссангизлар, мен шунчалик кўп юламан”, деган ёзиқларни елкасида кўтариб турган ўринлариниям тусмоллайди. Ҳар сафардагидек, Улуғ Саид оёғи учидан жой тегишидан умидвор бўлган Султони аъзам, Ҳокони акрам, Соҳиби Қирон Катта Ота сағанаси, хотира тоши, отатоши, моҳтобидеги юрак томири суратлик ёзиқларни, отасўзларни ёд билса-да, пичирлабгина қайта ўқийди. Ёзиқлар азалдагидек, бир чизик ўзгармай жой-жойида турганига шукроналик келтиради. Қудратига яна бир марта тан беради. Улуғлигига, ягоналигига гувоҳлик беради. Бир-бирига ўнгдан чапга қўл беришган, ҳамфикр, ҳамхаёл, ҳамўй, ҳамтақдир қўл ушлашган ёзиқлар ортидан пичирлабгина эргашган кўзига кўксидеги товушлар овоз чиқариб қўшилишади. “...ё, Раббий, сен мендан бўлак бандани топарсан, мен эсам қилган гуноҳлару айбларимни афв қиладиган сендан бошқа Эгамни топа олмайман. Эй, Ғафур, эй, Раҳим, эй, Қарим. Менинг гуноҳларимни ўз қараминг ила кечиргин...”

Ҳар бири, “Абул Музаффар вал Мансур Амир Темур Муҳаммад Баҳодирхон сўзим!” деб бошланиб, “...ҳукми олий битилди”, деб тугатиладиган, бодом нусха муҳр босиладиган Ёрлиқларни манзилига етказиш учун шамолга қўшилиб кўтариб чопган даврларни эсларкан, бошидан шундай қўнлар ҳам ўтганидан қувонганидан эси оғиб қолишига сал қолади.

Оқйўлнинг кўзи йўл кўргани билан елкаси енгил тортади. Отатошга узокдан бўлса-да, пешонасини суртган, бир бошни атаган бўлади.

Хаёлида Бобур баҳодир фаслининг устидан буюрган, кадам урдирган, ўн минг олти юз кадам чиккан кўрғон деворларини, кўк орзуманд бўлган Кўксаройни, Оксаройни, давлатчилик ўй-хаёли буткул эсидан чиқсин, болалари отакўрғонини кидириб ҳам тополмасин деб таг-туғи билан портлатиб ташланган кўрғон деворларини тиклайди. Ҳар бир дарвозаси, ҳар бир буржи, деворнинг ҳар бир қаричини, ҳар бир чангал лойда қолган қўл излариниям. Кўзёшлариниям. Қон излариниям. Аллалар яширинган тоқчалариниям.

Хаёлида Тангрининг инояти етиб баҳодирлиги тутган, димоғи доғ вақтларда, “Минг қарғага бир кесак етарли” демокни ёқтирадиган Темурбек ибн Баҳодирнинг юз кўринишини, чеҳрасини кўргилари келади. Дийдор қиёматга қолганини билсаям. Ўттиз минглик қўшинини самарқандликлар, туронликлар нониға семиртириб ётган мўғул хонидан элни орини олиш, озод қилиш ўй-хаёли учун қувғинга учраган, изиға одам қўйилган, қочқинлик йилларида Самарқандда эгачиси Қутлуғ Туркон оға уйида қирқ саккиз кун яшириниб юрган жойнинг тупроғидан бир чимдим олиб, ўнг қошининг устига қўяди. Аламини китобдан, Темурбекнинг ўз оғзидан ёзилган, етти иқлим султонининг ўз кўзи билан кўрган, бирга бир дастурхондан нон еган, қадим давлатларнинг атоқли элчилари ўз қўллари билан ёзган китобларни ўқишдан олади.

...Бу ернинг ҳамма нарсаси зўр, нонлари, май ичимлиги, гўшти, мевалари, қушлари бунга мисол. Самарқанднинг қўйлари семиз ва катта бўлишига қарамай, нархи жуда ҳам арзон. Соҳибқирон ўз қўшини билан шаҳарда бўлган вақтларда,

бир жуфт қўйнинг нархи бир дукат турарди. Бошқа нарсалар ҳам арзон. Бу ерда нондан арзон нарса йўқ... Самарқанд шаҳрида қонун жуда кучли...

...Ма вараъда ан-наҳр – дарё ортидаги ерлар шаҳарларида қурилган хаддан чиройли саноксиз саройлар, мачит-мадрасалар, карвонсарой-ю хилхоналар, бозорухаммомгача ҳар бирининг лойиҳасини Жаноб шахсан ўзи қўриб чиқиб тасдиқлар, дидига, кўнглига ўтирмаса қайта тузаттирар...

...Бу қурилиш битгандан сўнг, Самарқанд шаҳри ҳақида кўп қайғурган Соҳибқирон янги қурилишни бошлаб юборди... Самарқанд – ўта бой шаҳар. Шаҳарда савдо-сотик қилиш учун қулайлик бўлмагани сабабли Жаноб шаҳардан катта кўча ўтказиш ва унинг икки тарафига дўконлар қуришни буюрди. Кўчанинг боши шаҳарнинг бу четида бўлиб, охири унинг нариги тарафидадур. Кўчани жуда кенг қилиб қурдилар, унинг икки тарафига эса дўконлар ва олдиға оқ мармар билан қопланган олий ўриндиклар бино қилдилар. Кўчанинг тепасини эса том билан беркитиб, унга ёруғ тушмаслиги учун туйнуқлар ўрнатдилар. Йигирма кун деганда, шунча катта иш амалга оширилдики, бунга ҳайрон қоласан киши...

Ўша кўчанинг бир чети ўзига тегиб кетгани, ўшандай кўнларни кўрганини, бировга айтса, барибир ишонишмайди.

Эсини йўқотмасдан олдинги охирги борганида маликалар, шахзодалар ва шаҳар аёнларининг хотинлари Муҳаммад Султон Мирзо хонақосида кўк кийиб, сочларини ёйиб, юзларини юлиб қонатиб, қорақуя суртиб, дод-фарёдлар солиб аза очган таъзия маросими устидан чиққанини эс-эс эслайди.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жалаңлаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтади... Ўрлаган билан изма-из ўрлайди...

КИМГА ЖАР, КИМГА КЎЧА

Жаркўча ёзда кечаси билан гушпиллаб қулча уриб чиққан, магазиннинг унидай майин бўлиб кетган тупроқдаги илонларнинг изларига қўшилиб уйғонса, қишда навбатга чиқиб, чакана боқадиган, элнинг молиға бир кун бўлсам хўжайиндек эгаллик қиладиган қулиқ навбатчи қўпонларнинг овозидан уйқуси қочади. Шу вақтгача эшитган овозларининг ичида энг яхши кўргани муаззиннинг овози эди. Кўп йиллар бўлган эшитмайди. Эшитмагандан кейин эсдан ҳам чиқиб кетаркан. Энди ундай одамнинг ўзиям йўқ. Азон айтганда йиғиладиган ҳам. Мардоннинг айтишича, ҳаромнинг дарёси тошган, отдан эшак ўзган, пайтава саллаликка ўтган, эл эгасиз, тўқим кўрмаганлар нўхтасини узиб ўз-ўзига жабдуқ урган, ўзича жиловни ушлаган қаро босган, Худо қисган, қарғиш урган, қуларда азон айтарниям, эшитганда йиғиларниям тухумига қирғин келган. Одамлар кун ботишидан юрак олдириб қўйган. Пичокка илинадиган борки териб кетилган. На дарак, на бедарак. Билса осмондаги ой, кўрган бўлса Ойқордаги ой кўрган дейишади, ярим кесатик, ярим тирсиқ қилиб. Тўрт кўчанинг бошидаги мачит ҳам эгаси бедарак кетган, сўровчиси йўқ, орқаси узилган сувсийдикни уйдаи хувулаган, қолган. Рангида ранг йўқ. Деворларини минг бир пушаймондаги ёмғир ювади. Ёнидан ўтган, салгина ўрнашган, ўрмалашганлар кечаси йўқолиб, йўқолмагани ҳам қундузи қапмасини тополмай қолганидан одамлар мачитдан ҳам безор бўларкан. Зулм билан ҳазиллашмайдилар.

Бир вақтлар Жаркўча Ойқортоғдан тушиб келиб, мачит ёнидаги Шарракнинг

бўйида тўртга бўлинарди. Шу жойни Тўркўча дейишарди. Тўрт кўча дегани. Тўтрига кетса кишлоқдан мазоратни оралаб Ўсмаг каъласига, Темурбекка оғир кунда – Самарқандда туриш хатар, Тошкент ёв қўлида бўлган кунларда бошпана бўлган Қўрғонтепага, орадан анча ўтиб Ойкорни кори неча бор оқариб, неча бор кўкариб, неча бор тупроқ босиб, элни каро босиб яхшидан ёмонни, дўстан душманни ажратолмай қолганда, қарғиш, увол урганда ёшни ёш, қарини қари демай, юримига юрмаганини, хушига ёқмаганини, хат-саводи борни душман санаб, Оқ пошшога қўл қўтарган ўғлиниги, болангни, эрингни топиб берасан деганча тепша-тенг тигдан ўтказган Некалай босқинида таг-тути билан вайрон қилинган, бир элнинг ёппа мазоридай тўмпаиниб турган Қўрғонтепага ёнишади. Дилида бошқа, тилида айри, юракда бошқа, тилакда бўлак, очиям бир бало, тўқиям бир бало, жанжалдан маза топадиган Оқпошшодан ўшанда кўнгли қайтган. Ўрнига ўрин дегандай қўлидан бузгунчиликдан бошқа нарсаси келмайдиган аскар, сотта ўғри, дордан қочган олим ва чўчкахона устидаги қапқасидан судраб тушилан, ўрмондаги ертўласидан ушлаб олинган, оч-яланғоч ҳолига топганини ароққа алмашиб эркак-аёл тепша-тенг тортадиганларга, сургунга йўлиққанларга, онасининг тожидаги қиммат тошни ўйнашига ўғирлаб берган ўғри ўғлини бош қилиб қўшиб жўнатган Оқпошшодан ўшанда кўнгли қолган. Сувга суяниб, Оқпошшога ишониб бўлмас, деган гаплар ўшанда айтилган дейишади. Тўрткўчадан чапга энса Санглоққа тушган, эл Сайноқ дейди, ўнгга жардан ўтган Дунётепага ўрлаган.

Ўсмагга бўйида қўл чархи осиглик меҳмон ялғиз кириб келган кун ҳам эсида. Худди эскида Шох Машраб Намангандан Кешга ўтарда ёлғиз кириб келганидек. Тўғри мачитга тушган. Бир-икки кун сув иситган. Атрофини тозалаган. Айвондаги бир-бирини чотиға бошини тикиб турган эшакларни ҳайдаб тушириб, жар-журдан шох-пох топиб, айвон устунларига боғлаб, мол чиқмайдиган чаппар қилган. Тамом. Шу иш қилмиш топилган. Қидирмишга тортилган. Судра-судра бошланган. Отсанг от, оссанг ос дегандайми, бундай яшагандан кўра ўлган яхши дегандайми, еганини оғзига қараб тозиям кун ўтказида дегандайми, мен одамман дегандайми, ҳар қалай оғиз очмай, мижжа қоқмай қараб тураверган. Сўроқ-савол тафти сал совиғандан кейин битта яримта тиш қоққан ўртага тушиб, меҳмонни соқовга, гунгга чиқариб, камига келишиб, етмаганига рози қилиб, ўртадан олиб чиқишган. Ўртада мачитнинг айвонига эшак чиқолмаслиги фойдага қолган дейишади.

Жаркўча кимга жар, кимга кўча.

– Ҳаммаям феълига яраша йўл топади. Бировни бесабаб бир тарсаки уриб, ҳақини еб жардан юргандан кўра, бир тарсаки еб, оч наҳор катта кўчадан юрган маъқул, – дейдилар Энам урчукларига, урчукнинг гириллаб айланишидан товланиб, пишиб белига ўралиб бораётган ипидан кўз узмай. Мен бунақа гапларни тушунмайман, лекин менга айтилаётганини илғайман. Қулоғи ўргансин деб айтаптилар. Шунинг учун ёзиб қўявераман. Каттарганимда Энамдан сўраб оламан. Мен катта бўлганда Энам юздан ошган бўладилар. Ичимдаги жўрам ҳозир сўра, ҳозир сўра деяртино, Энамининг хаёли ёш болалар бундай нарсаларни сўрамайди, уят, дегандай бўлаяпти-да. Шунинг учун сўролмаяман. Жаркўча менга жўрадай бўлиб қолган. Ундан нимани сўрасам бўлаверади. Мен жўраларимни Жаркўчада топганман. Нафас, Ёфас, Лапас, Лолобек, Гулбек. Эсонни Ясон, Бўронни Боря, Куролни Коля деб чакирганимизни эшитиб қолган кишлоқнинг тентағи Мардон ҳаммамизни хангиси билан бир қатор қилиб қўйиб адабимизни берган. Бирданига гўри-қиёматдан олган. Азону жанозадан келган. Хуррани учирган. Шундан буён ҳаммани азон айтилган оти билан чакирамыз. Аниқ нима деб уришганини айтсам уят бўлади. Жудаям уят бўлади. Жўралар билан топган толчивик, топмаган энасини тандир кўсовини от қилиб, чотини куяга булаб

кўча чангитади. Жаркўча оркадан чангиб эргаганича қолади. Кўчада биров болалигини, биров боласини, биров ўзини, биров молини йўқотганмиш. Бировлар топганмиш. Бировлар, қандай келган бўлса шундай ўтиб кетганмиш. Бунақа гаплар фақат Мардоннинг хаёлида бўлади. Тўғриси, Мардоннинг хаёлидан ўтгандай-у, мен иллагандайман. Нимагадир шундай. Бу гапларниям ёзиб қўяверай. Ўзи энди учинчи синфга ўтдим. Эндигина етмиш битта беш олдим. Одамлар тушунмаган гаплариниям гапиради-ку. Бу гапни аниқ Мардондан эшитганман. Унинг айтишича, яқинда зогора нонга қорни тўйганига димоғи чоғ, палакат уруш етаклаб келган қахатчилигида ака-ука, опа-сингиллари пишмаган чиришни томирини еб қорни хишиб узилишгандан қолган авлод, инсон номига содиқ қолганча, кечаги кунини унутиб, бири-бирин егудек бўлиб нон танлашига қони қайнармиш. У қунларни кўрган Ойқорнинг қорлари ҳали эриб кетмаганмиш. Ўшанда, қишлоқ магазини олдида Саратовнинг уни тарқатилаётганда оёқда зўрға турган, ўзича магазинчига пирчалик, элга ўтағолик қилаётган, ойда бир магазинчини, ё магазинчини ёрдамчиси, ё бирор стол ёғасини устидан ёзмаса қўнгли жойига тушмайдиган, яна ҳеч нарса кўрмагандай ўзидан ўзи кўзи ўлган қўйни кўзидай гезариб, каллани кийшайтириб келиб, текинга қўйиб берса ичиб, бўзариб тураверадиган ўрис тили муаллимига: “...Ўв, булғомиший, ўзинг тушунмайдиган гапни нима қиласан гапириб! Сатқан маллимчилик! Санга ўзи таёқ ҳам хайф! Қаватингда юрган молгаям чўчка касали юктирасан! Балаларни санга ишонганиям, сани ўқитганиям падарига нағлат, кўтар тўқимингни!” деган. Муаллимни нағмасидан кўпнинг оғзи кўп куйганидан одамлар тош отилган чумчуқ галасидай ҳар ёққа тарқаб кетган. Гапнинг бошини эшитмаганман. Мардон чўчка касали деб арок ичишни айтади. Мардонни айтишича инсон арабча сўз. Маъноси, таржима-си “унутувчи” дегани эмиш. Энамдан сўрашга уяламан. Китоб қарашим керак. Лекин ой ҳаммасини билса керак.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жаланглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайтиди, ўрлаган билан ўрлайди...

ЙЎЛ-ЙЎЛАКАЙ

Кеч кузнинг заҳардай совук, турушдан туруш хавоси олакўсов киров босган тонгидан елкаси тиришибгина уйғонган қишлоқни айтувчининг дўриллаган овози босади:

– Дўмникига...

Ўзига ўзи гўнғиллаб, ҳар замонда дардини захга тўш бериб ётган Тўрткўзга айтиб, кечки сабзи жўягига андармон, Давлатмурод чўчиб тушди. Аввал аъзойи бада-ни сесканиб, кейин дир-дир учиб, айтувга қулоқ тутди.

– Дўмникига савоби жанозага...

Ўтира солиб шошганча, хиштаровлаганча калима қайтарган бўлди. Худди ўша болаликларида Илмисдан қўрқиб калима қайтарганларидек, тиззалаб ўтириб, калима қайтарди. Шу асно ўғри хаёллари минг бир жойга кетиб, ич-ичдан хурсанд ҳам бўлди. Хурсандчилик нималигини унутган юзига совукдан совук, беўхшов та-бассум югурди. Юзи ачигандан-ачиди.

– Қулиш ҳам ҳаммага ярашавермас экан, – деди худди оғзи бир бошқа, кўзи бир бошқа ишшайган холида беўхшов, бесўнақай қотиб қолган юзини ойнада кўргандек ўз-ўзига. Сал ўтмай: “Беайб Парвардигор, ўзинг кечир”, деганча яктагининг

ёқасини кўтариб туф-туфлаган, капгирдай бўлиб қолган кетмони бетини бир тумам хас билан тозалаган бўлди. Йиртиқ махси-калиши аввал оёқ остида ўралашган Тўрткўзнинг белидан, кейин, эрганак остонасини хатлаб Жарқўчанинг тупроғига ботганча йўлга тушди. Йўлига шохдан шохларга осилиб туравериш исликкан, каро босган мезон арконлари дор осиб чиқади. Бошинг кўзинг демай жаппа ёпишади. Катта бир тутами бўйнига зуннор солади. Оғзи-бурнига келиб урилганларини тозалаган бўлади. Туфлагандан қолган, ажралмаганларини нима қиларини билмагандан, биров кўрмасин дегандай ямлаб қўя қолади.

Йўл-йўлакай Элмурод билан ўтган кунларни эслади.

Ўшанда Турккишлок нари-бери йигирма чоғли рўзғордан иборат эди. Кейин Барлос, Калтатой, Ирғайчи, Кенагас, Кўрпа, Равот, Юмолокбош, Уяс, Эломон, Ўрай тўплар келиб қўшилган, дейишади. Элмуродларнинг уйи Сепкисойнинг юкори бурилишида жойлашган. Давлатмуродларники эса пастроқда, Мусулмонқулининг тергирмони ёни, Сепкисойнинг Каттасойга қўшилишида эди. Тизза баравар тошларни ярми ерга ботиб, ярми тупроқдан чиқиб, эгат олиб, уруғ сепилгандай кўрингани учун шундай аташган.

Уларнинг болалиги охирги урушдан олдинги катта очарчилик йилларига тўғри келган. Одамларни қорни энди-энди қавзанганига хурсанд кунлар эди. Тўйиб ейиш фақат тушда кўрилган. “Кимматчилик бўлса бўлсин, қахатчилик бўлмасин”, “Нон – пайғамбар, ош – авлиё” деган гаплар ўша вақтларники дейишади. Қилар ишлари элнинг ишонган тоғлари – ёлғиз соғин қўйи, ўзини сан туёғини сиз дейдиган соғин эчкиларини тоққа бир айлантириб келиш, куч етганча ўтин териш бўлган. Тоғ дордан қочганга тўла, кишлок чоллар, кампирлар, аёллар, ўспиринларга қолганидан кўрийдигани йўк. Соғин сигирлар кундузи айвонда, кечаси уйни тўрига чиққан дейишади. Оналарининг айтишича, Элмурод қовун палакларига чумчуқ соялайдиган пайтда, Давлатмурод эса қовуннинг олди бозорга чиққанда туғилган экан. Қиёматли жўра бўлишсин деб отларини атайин қовуш, уйкаш қўйишган.

Давлатмурод анчайин қайсар, ноҳақ бўлса-да, айтганида турадиганлардан эди. Йиқилган ёнини бермаслиги учун “Ўр давлат” дейишарди. “Бироз кўрқоклигининг айтмаса, сендан жўра чиқади”, деган Элмурод ўша вақтлар қўй боқарда куннинг кечига қолиб, эшакка Давлатмуродни миндириб, ўзи пиёда қолган пайтлар.

Ўша кун Элмурод замзама қилганча Кўктош супасида, Давлатмурод сал пастроқда ўтин теришайтганди.

Дўстлик ўзи бир чирок,

Синса асло тузалмас,

Дўстлигимиз чин бўлса,

Уни душман бузолмас.

Кўшиқ жойида узилди. Давлатмурод жўрасининг овози томоғига тикилиб қолганини сезд. Ғиппа буккандек. Тим-тирс тинчлик ваҳимасидан сесканди. Бошини кўтариб жўрасига қаради. Элмурод серрайганча қотиб қолганди. Ундан ўн беш кадамча нарида оппоқ, узундан-узун этаклари шамолда хилпираб турган Илмис товланарди. Сочининг ярми на қора, на оқ, ярми на қизил, на сарик бўлиб қўйлакка уланган, қўйлакнинг учи-кети кўринмас, ҳавога қўшилиб кетгандай. Юзи бормиди-йўқмиди, эслолмайди. Лекин Илмис жуда қиройилигини билишган. Давлатмурод довдираганча аввал пастга югурди, кейин юкорига чопди. Бир бало қилиб жўрасини излаб топди ва унинг орқасига яширинди. Қалтираганча нималардир деб гўлдиради. Ўшанда икковиниям қулоғи ғиппа битган, кўраётганлари тушдагидай бўлган. Оғизлар очилиб ёпилгани билан бирини овози бировига эшитилмаганди.

Улардан тепарокда катта арчанинг айри шохларига бамайлихотир жойлашган, ўз-ўзи билан банд Илмис гоҳ кизалок, гоҳ бўз бола, гоҳ йигит, гоҳ қарсиллаган бўй киз, гоҳ кампир тусига кирарди. Келинчак тусига кирганида атрофида қиз киргин. Қўлларида тошойна. Қирқ ойна кир тарафдан Илмисга қараган. Қиркида қирқ турли сурат кўринади. Бири куш, бири кузгун, бири хур, бир кўр дегандай. Кўрингани қараганча бўлмайди. Илмис бир майдон товланиб тургач, кўздан йўқолди. Қиз-қиргингай қиргин келди. Қирчилгандай бўлди. Осмонга учдими, ерга кирдими – иккиси ҳам англамади. Бирок, Илмис қўнган арчами ё ўша атроф жойдаги шохлар қарсиллаб кетган, икки арча ўз-ўзидан қад ростлагандай кўринган, юкини бир чап, бир ўнг оёғига олган бақолоқ одамдай лапанглаб ҳам қўйишгандай бўлгач, Элмурод ерга ўтирди. Қайта туришга қуч тополмади. Давлатмурод бўлса, тиззалаб ўтирганча бошини кўтармай, ерга қараганча, қалтираган, дирдираган овозда тинмай калима қайтарарди. Орадан сал ўтмай, иккаласиниям кулоғи шангиллаб очилиб кетган, йиққан ўтинлариниям жой-жойига ташлаб, жонҳолатда бири-биридан ўтариға пастга – қўйлар ўтлаб юрган жойга қараб югуришган. Қишлокка қайтишгач, Давлатмурод онасини кўриб йиғлаб юборганди. Шунда Элмурод унга кўрқок номини қўйган. Кейинчалик ҳам бир марта “кўрқоксан” деган. Яхшилаб ўшқирган ҳам. Бунинг устига: “Сендан нафратланаман, иложини топсам отардим! Кўзимга кўринмагин, мани жўра демагин, жўра”, деган.

Давлатмурод ўшандан буён илкисдан синиб тушган шохлар ёки шамолдан қарсиллаб синаётган дов-дарахтларни кўрса, эшитса, юраги ўз-ўзидан шувуллайдиган, боши ўйлашдан тўхтаб қоладиган бўлди.

Давлатмурод отасидан ўн тўрт ёшида қолган, онасининг туққани ҳам, тургани ҳам битта эди. Уруш бошланганида ўн тўққизни босганди. Сталин столбадаги радиодан гапирган куннинг эртасига қўшни қишлоқлик Санам сатанг деган уч эр кўрган, ўзидан ўн икки ёш катта хотинга уйланди. У бир қиз – эргаштирмаси билан Давлатмуродникига тушди-ю, равиш топди. Эски ўйнашлар, эрлик хотиннинг ортидан уялмай-нетмай келадиганларнинг бетига қайтиб қарамади. Рўзгорини маҳкам ушлади. Орадан беш-олти йил ўтиб, яна бир қиз кўрди. Давлатмуроднинг кўз очиб кўрган фарзанди шу бўлди. Яккадан-якка бўлди. Давлатмурод кўп куйинмади. Уруғи ўзи шундай. Яккаотар.

Қиз тенгини топиб кетганига анча бўлган. Санам ҳам ёшини яшади. Сатанг оти Санам отин бўлди. Обрў топди. Хотин-халажлар ўтказадиган мавлудларга бош бўлди. Иззат билан кўз юмди. “Дунё – билгич эмас, бузгуч экан”, – хотинининг жон чиқарда дегани шу бўлди. Бераман деса ҳам, оламан деса ҳам бир нафаслик экан. Бир пуф экан. Илғгани борки Ойга қарайди. Сўзсиз, мўлтиллабгина Ойга зорланади.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жалаңлаган Ой бўлади. Қимирлаган кора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан тепша-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтади, ўрлаган билан ўрлайди...

НАФАҚА ЙЎЛИДА

Неча йилдирки, чол ёлғиз. Катталар ўрмон қоровуллигини бекор қилганидан буён эса ишсиз. Боккан жонворини сўйиб ейишни табиати кўтармайди. Шунинг учун туёқ бокмайди. Яккақўл деҳқончилик қилади. Хотини борида у-бу нарса ортирганди, хотини кетгач, уйдан барака ҳам кўтарилди. Бир вақтлар охиратни йўлига деб йиққанларини ҳам еб-ичиб бўлди-ю, жон чиқай демайди. Давлат нафақаси

унга насиб этмаган. Ўшанда тенгқурларига қўшилиб хужжатларини райсабезга олиб борганди, игна ютган итдек ориқ бир йигит, “Бобой, ёшингиз етмайди, бироз кутасиз...” деса бўладими?

Чол йигитнинг менсимайгина, тагдоргина килиб “бобой” деганига кўнгли сал ғашиққан бўлса-да, тошни ёраман деган кесакдай ор-номуси, ўринсиз дову даскаси йиғрилиб келгандаям иш бермай анграйиб қолди. Талмовсираганча тилига келган гапдан ўзиям хурсанд бўлиб кетди.

– Тенгқурларимга берилаяпти-ку...

Йигит елка қисди. Ўғри-тўғри чоллар билан гаплашавериб соддалигу шумликда улардан ҳам ўтиб кетган йигит сўради:

– Урушга борган қоғозингиз борми?

Жавоб бўлавермагач, тагдор килиб ғўлдираб қўйди:

– Биз билмаймиз, отахон, ўзингиздан сўранг. Кейин яна қўшиб қўйди: – Ёшингизни тўғирлаб келинг, кўрамиз. Ёшни селсовет айтади...

Ўрнинг бетига қон юришди. Жўраси билан битадиган иш экан-ку. Шунга шунча ота гўри қозихонами?

Йигитга, худди кишлоқ магазинидан нарса олиб пули етмай уятга қолган одамдек, эртага хужжатларни тайёрлаб келаман, – дедию кўчага, беҳол, бежон чиқди. Йўл устидалиги учун тўғри Дўмнинг идорасига кирди.

Дўмнинг авзойи бузук эди. Давлатмурод билмаганга олди. Уч кундирки, Дўмнинг соғлиги ёмон, протез киядиган оёғи қакшаб қаттиқ оғрирди. Ҳавога булут чиққан кунлар Дўмга оғир бўлади. Бироқ ҳеч кимга билдирмас, дардни фақат тишлари орасидан сирғалиб чиқаётган гапининг оҳангидан билса бўларди.

Дўм жўрасини совуқ қарши олди.

– Кел, хизмат? Қайси шамол учирди? Ўзиям биринчи бор келишинг, тинчликми? Давлатмурод Дўмнинг “биринчи бор” деганини ўзича англаб, анча тетикланди.

– Испаравка керак экан.

– Нима ҳақда?

– Шу, ҳалол ёшим ҳақида...

Элмуроднинг илкис қараши, вазоҳатидан ҳайиқиб давомини айта олмади. Тили айланмади. Шу гапни айтишга улгурганига, куч топганига ҳам рози бўла қолди.

Дўм индамади. Оғир хўрсинди. Деразадан ташқарига қараб анча тек қотди. Чап қўлининг орқаси билан оғзини яшириб, чуқур дамсар урди. Кейин ёрилди. Юзлари кизариб, кўзлари қаҳр сочиб, қўлини мушт килиб деди:

– Сенда ҳалол ёш борми? Сен ўзингни, ёшингни ҳали ҳалол деб юрибсанми? Сендан истаганчани кутардим-у, бироқ бунисини кутганим йўқ эди. Тенгқурларинг урушга кетаётганда қандай килиб қатордан қолганингдан хабарим бор. Ўшанда ёшингни кичрайтириш учун рўзгорларингдаги биттаю битта сигирни олиб бориб бергандинг. Ўрнингга Ойжамолнинг ёши етмаган норасида сағирини жўнатгандинг. Энди ёшингни каттартиргани келибсан. Ҳалол ёш ҳақида қоғоз керак бўлиб қолдими? Ё сигирни кимга олиб борганингни ҳеч ким билмайди, деб ўйлайсанми? Билганлар урушда ўлиб кетди, дейсанми? Адашасан, оғайни! Каттасой билан Каттаоғ ўртасидаги одам тугул, ҳар бир ит билади бун! Сенинг ҳалол ёшинг йўқ! Менинг Давлатмурод жўрам қирқ иккинчи йил ўлган! Қадим жўрачилик ҳақи, мени ортиқ гапиртирмай бу ердан йўқол. Сендан нафратланаман! Иложини топсам, сен қўрқокни, палидни пешонангдан отардим. Тирик эканман, қўлим билан элнинг нонини, ошу ҳалолини оғзингга солиб қўймайман. Сенинг ҳозирги юпунлигинг, яланғочлигинг кўнглимни заррача юпата олмайди, деганча ўнг қўли билан

кўксини гурсиллатиб қайта-қайта урган, урган вақтида бир нарса бўлди чоғи гапи ичига тушиб кетган, нафасини ўнглагач, яна ўша ғазабда кискароқ қилганди.

– Бировни ҳисобидан бўладиган меҳрибончиликни, бўлари-аслияти ўзидан ожизнинг кўзидан ёшини оқизиб, тириклай кўмиш бўлган тирикчиликни, урушдан қайтмаган ўттиз бир тенгкур билан кўмиб келганман!

Дўм шундай деди-ю, ҳассасини полга қарсиллатиб урди. Ҳасса чўрт иккига бўлинди. Дераза олдидан ортига қайтаркан, юришга қийналиб узундан узун столни бир четини ушлаган бўлди. Стол ночиз, ожиз экан юк тушганидан беўхшов гиқиллаб, қийшая бошлади.

Кейин қўшиб қўйди:

– Сенга ўхшаганлар бизда бир тавоқлик. Менинг болалик жўрачилиги хотирамни ҳаром қилма!

Ўр бир кўнглида жўрасини юришига, жойига ўтиришига ёрдам бермокчи бўлди-ю, яна ўрлиги кўзидими, ё жўрасининг янаям баттар аччиғи чиқишидан ҳайқидими, ишкилиб столни ўзи турган жойдан туриб ушлаган, суяган бўлди. Узундан-узон столнинг бир бошида бир қўли билан столни ушлаган Дўм, бу бошида столни бир қўли билан ушлаган Ўр. Орада совукдан совук жимлик. Бири иложсизликдан пайпаслаб, бири хижолату ҳамиятдан ушлаганлари ҳар иккисига ўтиб бўлмас девордай, даҳмазадай совукдан совук кўринади.

Давлатмурод шўрваси қўйнига тўкилиб, ташқарига чикди. Карахт эди. Дўмни бемехр деб санаса-да, бу қадар деб ўйламаганди. Қирқ йиллик гапга шунчами? Ичида эса:

“Амал битган ўзидан кетмаса-да”, деб қўйди...

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жаланлаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан тепша-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайти, ўрлаган билан ўрлайди...

ТАВБА ЙЎЛИНИНГ ТАШВИШИ

Жанозага одам тупроқ бўлиб келди.

Дўм шу ҳолидаям салобатли эди. Кўзлари юмилган, лаблари қимтилган, кўзини бир пасга юмганча, худди нима ҳақдадир ўйлаётганга ўхшар, тиши оғриб жағини остидан оқ рўмол ўтказиб бойлатгандек, ҳали-замон бир оёғига ҳассасини химо қилиб ўрнидан туриб ишга отланаётгандек.

Бек юриш бор, бек ўлиш йўқ, деганлар хом айтибди, чакки айтибди, ўтирик айтибди, кўрмай айтибди. Минг бой бир бек бўлмаслигини англамаган айтибди. Дўмнинг шу туриши ҳам бир бекча бор эди. Олдига кириб чиқаётганлардан зиёд эди.

Давлатмурод майит олдига эл қатори кириб чикди.

Дўмнинг қирқини ўтиши чўзилгандан чўзилди. Давлатмурод ҳеч қачон кунларни бунчалик узундан-узон бўлишини ўйламаганди. Урушдан қочиб-писиб юрган тўрт йили бир бўлди-ю, Дўмни қирқини кутиш бир бўлди. Маърақадан кейин анча йил бурун йиққан ҳужжатларини қўлтиқлаб йўлга тушди.

Қайтишда жўрасини зиёрат қилмокчи бўлди. Бирок, қабристоннинг, Ўсмаотанинг мол-ҳол ораламасин деб илмок ташлаб қўйилган ғовидан ҳатлашга куч тополмади. Назарида ғовдан ҳатласа, қайтиб чиқолмайдиган, қолиб кетадигандек. Аввалига ёш бола бўйидек келадиган, иссиқ-совук, қор-ёмғирдан тўкилиб бораётган гўристон девори ортидан бўйлаб, кейин ёриғидан мўралаганча Дўмнинг жойини тусмоллаб топди, тўғрайига келиб чўккалади. Узоқдан-узоқ дуои фотиҳа ўқиди.

Бир хаёлда шу ўтириши ўзига ёкиб қолди. Тургиси келмасада кўзғалди. Ўрнидан туриш баробарида вужудига нимадир энганини ҳис этди. Шу нарса тириклигининг барча кўргуликларини ўз-ўзига айтмаса бўлмаслигини, иқрор бўлмаса бошқа ишлари қор этмаслигини таъна қилгандек бўлди. Кўринмасаям, худди одамдай тана қилган бўлди. Овози товушдай эшитилмасаям, хаёлининг ич-ичида акс садо берди. Илғагани сайин енгил торта бошлади. Кўзларига гувуллаб нам келди. Қалтираган бармоқлари билан пайпаслаб кўрганди, қайноқ ховурини сезди. “Тавба!” деди. Бир мартагина айтган тавбаси ич-ичида тоғдан қайтган садодай қайталаётганини илғаркан, аввалига сесканди, кейин совуқ тер босди. Кўзига ёш, кўксига йиғи берганидан, ўзининг чини билан йиғлаётганидан ўзи кўркиб, бошига қўнган ҳолу аҳволни бошқара олмаганча, йўқотган нарсасини изини олган довулдай уввос тортиб, уввос солиб, уввос уриб оёғи чалкашиб, ўзига ўзи пойинтар-сойинтар гап кўшиб, ўрлаб жўнади. Жаркўчанинг тупроғига беланиб, туртиниб-суртиниб, ҳар қадамда яктаги этагини босганча йиқилиб, яна ўрнидан турганча, қишлоқнинг ёш-ялангига кулги бўлганча, ғайрат билан тикка уриб борарди. Майрилган танасини ярмини ўзи, ярмини шамол кўтариб кетаётган ўрнинг боришини кўрган борки бир мартага сесканди. Бир мартага бўлсаям қўли ёқасига борди. Ўрнинг кўзига ҳеч нарса кўринмас, овозида ўқтам иқрорлик бор эди.

– Қийналиб кетдим, Дўм. Ютарга қаттиқ ноним йўқ. Қачон кеч тушса, кўшчилардан қайбири ярим коса ёвғон бераркин, деб ўғри пишакдай йўл пойлайман, сахарни бугун ким маърақа қиларкан, деб кутаман. Одам ҳам шундай шарманда бўладими? Бир умр кетмон кўтариб, чўлда пахтаси-ю, тоғда қўчатхонасига сув тараб эришганим шу бўлди. Феълим тағимга сув қуйиб бўлган экан. Билмабман. Уй-жойингни сот, деб келишяпти. Биласанми, жўра, уйимни нуқул қаердаги қаланғи-қасанғи, мандан ҳам баттарлар сўраб келишяпти. Шунақасиям бўладими? Хи, хи... Тирик бўлганингда ҳаммасини айтиб берардим. Отсанг ҳам майли эди. Йўқ, дедим. Ўлигим ўз уйимдан чиқсин, дедим. Олса, Ойжамолнинг невараларига қолдираман, олмаса кейин давлат билади, дедим. Тўғри қипманми, жўра? Олмазоримниям, бошқасиниям. Ҳалиям раҳмат шу одамларга, ёқадан олсалар ҳам ҳақлари кетарди. Айниқса, Ойжамолнинг авлоди. Тушларимга Ойжамолнинг сағири, қабримни топиб бер деб, киргани-кирган. Чарчаб кетдим, жўра! Жонимни қайси тош остига бекитишни билмайман, жўра? ...Мендан қачон юз ўтирганини, қачон орқага кетганини биламан, жўра! Юракни чоки салгина сўтраган, сўқилган игнани кўзича қақрамагунча тешик кўринмас экан, жўра! Эскиларни гапи эскирмас экан, жўра! Биров эккан райҳондан бесўров бир кулок, барг узиб, бир хидлаб-хидламай кўчага отганиям, бир шохини бесўров синдириб, кулокка қўндирганиям ҳаммаси ҳисобли экан. Бошқасини қўявер, жўра! Йўкотадаган нарсам қолмаган, ўзиям аввалдан бўлмаганга ўхшайди, жўра! Борида, борингда билмаганга ўхшайман, жўра! Ўртакирнинг чўнкайма тошлари кўзимга уч бирдай ўғлини урушга юбориб, дарагини йўқотган, йўл қараб, соғинавериби эси оғиб қолган, ўтган-қайтган самолётларни орқасидан қўл кўтариб югуравериби чарчагандан кейин, ёз-қиш, иссиқ-совуқ демай, туз тотмай икки тиззасида ўтирадиган, йўл қарайдиган Ойнигор кампирдай кўринаверади, жўра! Юзлаб кампирларнинг тиззалаб ўтиришини кўрапсанми, жўра? Энди бу тиррики нима қиларкан деб орқадан қараб қолаётгандек туюлаверади, жўра! Тошлар ҳам одамга қарар экан, жўра!

Жаркўчанинг марзаларига томоша талабида тизилишганлар кўчага бир йиқилганида пешонасини, бир тойинишида қаншарини ёриб, бир сурунганда бурнини қонатиб, бир сурилганда бор тишидан ҳам айрилиб, бор касофати икки каф-

тига тўкилгандай, қонга ботган тишлариниям кўрмаётган, бир ҳўкизнинг қонига қонлатилган одамдай, лахтага тўлган оғзидаги тили айланиб-айланмай бораётган, бир осмонга термилиб, бир Ойқортоғнинг ой суратлиг қорига никталиб ўз-ўзига сандираб, сандираклаб кетаётган, энарида сап-саригу, ўрларида кўм-кўк ранг олган соқоли жикка ҳўл бўлиб, бош-оёқ тупроққа беланган, тупроққа кўшилиб, тупроқ билан бирдай, тенг кетаётган чолни кўриб бирови Турқарик тегирмонининг деви урибди деди, биров тавба деди... Бировлар ёш болаларининг кўзларини қафтлари билан кўрмасин деганча яширди... Кўзи Ўрнинг кўзига тушганларнинг мазаси қочиб, ҳолу аҳволи тўғирланиб, туриш-турмуши шалвираб жойида ўтириб қолди. Чўккалаганлар ҳам бор. Шошганни зўридан жарнинг лаби учган, кўчанинг елкаси кўчган жойлариям бўлди.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини кидирган, жаланглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтади, ўрлаган билан ўрлайди...

ЙЎЛ БОШИДА ДОВУЛ УРГАН ДОВУЛ

Чараклаб, яйраб турган хавонинг феъли бирдан айнаиди. Пуф деганни ярми-ча бўлмай орқаси кўзиди. Зиғирдаги Қора Абдол этагидаги Гулчамбар отлик кишловнинг қоқ ўртасидан, нўхотдаги юз йиллаб кўксини ерга бериб ётган жойи Қароқчитоғ билан изма-из кетган Кампирдеворни соясидан, тошқини тоғдайи бир елкасини Туркистонга бир елкасини Нуротага суяган Темир Қапиғ оғзидан, ғайрати, ҳайбати отни хуркитадигани Ҳаётбошининг Осмонсойидан кўтарилган чанг-тўзон ўрама устун, қуюн, довул бўлиб ер билан кўк ўртасини бир-бирига боғлади. Тўрт ўрама устун аввалига қувлашмачоқ ўйнагандек бийдек дала – Галахирмонжойини у бошидан, бу бошига югуруклашди. Қоракесак, Ёвмгандан чиққанлар ҳам етса етмаса орқадан ўралашди. Бир марраси Самарқанд бўлди, бир томони Садр Ваққос отани маркади бўлди. Бирови бировига етиб олган, кучоклашган, ёш боладай ит-олиш курашда бир-бирини йиқитган жойлариям бўлди. Тўпаланг қилди. Тўпаланг ясади. Тўпалангни катта қилди. Тўпалангни қизитди. Тўпалангни бегона қилмади. Одамлар жинлар рақс тушаяпти дейишганча, худди бир нарсани тушунадигандай, қарамаса бир нарсадан қуруқ қолгандай юзларини қуюнларга қаратдилар, бурдилар. Қуюн сурон солди. Салкам сур чалгандай қилди. Довул довул қокди. Ўрама ўрни ўр, қирни қир демади. Ўлигиниям, тиригиниям кўзини очирмади. Киприк қокқанча бўлмай ўрамалар келишиб олгандек, ўзларини бараварига Жаркўчага урди. Жаркўча бошида бир тан, бир жон бўлиб бирлашдилар. Қизиғи шунда бўлди. Жаркўча бўйлаб, ёкалаб тизилган уйларнинг томи-ю, ҳовлидаги тоғара-ю, дордаги қирларни йиғиштириб, хишириб устунига ўраб олди, кўтарди, кетди. Кўчанинг тит-питонини чиқарди. Мочани ҳидини, мазасини энди-энди тотиб қолиб, хумори тутиб, арқонни узиб, лўкиллабгина йўлга тушгану, шамолнинг шовқинидан шошиб, кўчанинг ўртасида туриб қолган эшакни азот кўтариб, тос тевваси билан ерга урди. Яқинда сутдан чиққан қуррани, эшак болани эрмакка олдига солиб қувиб ўйнади. Кўзларинг шахло, кўзларинг қаро экан демади. Мандан зўр ит йўк, итни зўри манман деганларни елкаси елка жойида, думи дум жойида қисилиб ин-инига кирди-кетди. Дамиям чиқмади. Санғилар пана-пасткамга зор бўлди. Топган топган тешигига ўзини урди. Зўр келгандан сичқоннинг инини минг танга бўлди. Дарах-тман деганнинг кўзига кўрсатди. Терагини толга, ёнғоғини тутта ёпиштирди. Дунё

маники, осмонни суяб турибман деган, бир-бирига шох тирашган шохларни чўртта-чўртта юлиб олди. Оёғини ерга тиккиздирмай олдига солиб кўча супуртирди. Бурнини ерга ишқаб кўча шипиртирди. Чўкиртакка айлангунча кетини ер искатмади. Тутантирикқаям арзимаيدиган бўлгандан кейин, гадои топмас арналарга олиб бориб, суйишга куллукланган кўйдаи килиб тикди. Ташлади. Пичок хайф деди. Кишлоқда қачон экилганлигини, бирлашиб кетганидан нечовлигиниям биров билмайдиган, баландлиги бир кирча бор, энига тўрт одамнинг кулочи етмайдиган Тожихол кампирнинг теракларини қарсиллатиб чўрт белидан иккига бўлиб, Ўрнинг оёғи остига ташлади. Ўр куюннинг нақд ичида қолди. Лекин, Давлатмурод пинагини ҳам бузмади. Дарахтларнинг қарсиллашидан ҳам, шамолнинг увуллашидан ҳам қўрқмади. Қайтага ўзини ўша Илмис кўрган кундан олдинги кунлардаги Давлатмуроддек ҳис этди. Қўрқадиган нарса бошқа нарса эканлигини, умрини қўрқув билан ўтказиб, хотираси тинган, синган, сўнган, тўнган одамга дов-дарахтларнинг қарсиллаши, шохларнинг учиши, томларнинг кўчиши қарашга, қўркишга арзигулик нарса эмасдек туюлди. Бир лаҳза Давлатмурод ўзини болалигига, ўша кунга қайтгандек ҳис этди. Машраби мажзубидай сочи тўзиб келган ўрама-куён Ўрни жойидан кимирлата олмай, йўлидан чалғита олмаслигига кўзи етгач, Жаркўча бўйлаб тоққа ўрлади.

Ўр ўз ташвиши, ўз хаёли, ўз дарди билан олишади.

– Тирикчилик ҳам ўтин теришдек гап экан, жўра! Тирикчиликка мен ўтин бўлдим, жўра! Тирикчилик мени ўтиндай отди, терди, тахлади, ташлади, жўра! Назаримда бир чеккада, девор панасидаги ўтиндай, қачон ўчоққа тушар эканман деб кўзи тасрайган, ғамланган ғарамдан сўппайиб чикиб турган ходадайман, жўра! Одамни терган ўтиниям ўзига ўхшар экан, чоғи. Ким тараша, ким пона, ким тутатки, ким тутантирик дегандай. Хўл-курук дегандай, қарсиллаб ёнар, писиллаб тутар, на ёнар на тутар турмиши сасиш дегандай. Бизники энди на хўл, на курук чиқди, жўра! Энди бўлари шу бўлди, жўра! Терган ўтин елкада, ўтин ҳам ўзим, арқон ҳам ўзим. Эгасиз ўчоғу, бекасиз қозону, эгаси ҳамиша ҳозир қатта-кичик кўсов ҳам ўзим. Ўзимга ўзим. Худо ўзи биларкан қачон, кимга нима қилишини, жўра! Раҳматли Катта энам, кейин опам ҳам кўчада бировдан тушиб қолган ўтинни ғовдан ичкарига олиб кирмай, эгаси таниса олиб кетар деб кўча деворига тикка суяб кўйишларини, суёвдаги ўтинга биров қарамаслигини, эгаси чиқавермаса кўп сарғайтирмай устидан уч марта сув қуйиб, қурт-қумирскдан, ушлаган қўлнинг бало-қазоларидан ювиб, тозалаб кунчувоқда яхшилаб қуритиб, кейин ўтинлар қаторига қўшганларини, ўтинларга одамга гап қўшгандай гап қўшганларини энди тушунгандайман, жўра! Ўтинниям тозаси, нотозаси бўлишини минг марта эшитганман-у, маънисини ўйлаб қўрмаган эканман, жўра! Одамлар ўтин ҳам давлат дейишганда, оғзимни бекитиб кулгандим. Ўтин ҳам давлат эканлигини саратонда совуқ еган биларкан, жўра!

Мен болалигимга қайтдим, жўра. Ҳозир тоғдан келдим. Ўтин териб келдим. Иккимиз ташлаб қочиб келганда қолиб кетган ўтинларни қайта йиғиб-териб келдим. Ҳалиям жой-жойида турган экан, жўра! Худди болалигимиздагидек Дунётепаннинг устидан тикка тушиб келдим, жўра! Қўрқмадим жўра, қўрқмадим! Тикка тушдим! Дунётепадан Жаркўча бошқача кўриниши рост экан, жўра! Сен шундай деганингда, мен ичимда кулгандим, жўра! Мана, мен энди дарахтларнинг қарсиллашидан қўрқмаяпман, эшитяпсанми, қўрқмаяпман. Сен тўғри айтган экансан. Қўрқоклик ифлосликнинг боши экан. Нафас олишим жуда енгил. Қўрқмасдан, ғирромлик қилмасдан нафас олиш бунчалик енгиллигини билганимда, мен бошқача яшаган бўлардим... Сан кетдингу кишлоқ хувуллаб қолди. Мани уйим нима-ю, бошқаси нима... Сани бир ўзинг манга ўхшаганинг, мандан ортигининг бир томими, бир

курими, бир кўрасими, бир қўтаними ишқилиб баридан зиёдлигини энди билдим... ичингда тиригинг борми, деган гапни англагандайман... Ҳаёт сен билан, сенга ўхшаганлар билан ҳаёт экан... Қирқ отар қўй калла талашиб кўча чангитиб кириб, чиққани билан кишлок кишлок бўлиб қолмас экан, жўра! Жон жўра, мени кечир, кечирмасанг жоним чикмайди...

...Мени кимлигимни элга айтмадинг-а, жўра? Қирқ йил гаплашмасанг ҳам элга кимлигимни айтмадинг-а? Ўртада нима гаплигини биров билмади-я? Эл билади деганинг бари аччиқ устида-я? Лекин, мен кимлигимни биламан, жўра. Эртадан-кечгача ишлайман. Эгаси йўқ дайди, суманги итдек мен кирмаган кўча, қилмаган меҳнат, кўрмаган ғурбат қолмади. Итда тиним бор, менда тиним йўқ. Олган ҳосилимга бир кишлокни бокса бўлади. Мандан бошқа бу тирикчиликни қилганда итининг ялоғиям тилладан бўлиб кетарди. Лекин, юкмайди, жўра! Қаёққа кетганини, нимага ишлагганини билмайман. Фирром тирикчиликни шу бўларкан. Буюрмагандан кейин кийин экан. Меҳнатларим зое эканлигини билдим. Кишлоқда ўлган эшакниям одамлар галалашиб, судраб бориб қўмишади. Ўлигим кўчада қолмаслигини, маъракамга келган одам бир тишлам нонимга зор эмаслигини, шунга ўхшамай, деб оғзига олмасликларини, элчилик ориятидан келишларини билсам-да, курук қўл билан ўлиб кетгим келмаяпти. Ҳеч бўлмаса ўлигимни бировларга ташламай дегандим. Ҳамма умидим нафақадан эди... Тўрткўзгаям жавоб бериб юбордим. Ўзи ит кунда яшасанг-у, ит бокқанингга бало борми, дедим. Униям кийнаб нима қилдим. Тўғрисини айтсам, ёмонотлик бўлиб ўлиб кетишдан кўрқаяпман, жўра! Энди отимни оқлаб ололмасам керак-а, жўра? Эсингдами? Кишлоқда Дадахожидеган одам, бўйнида ҳамиша қўл чархи осиклик бўларди. Шу чархни бўйнидан қўймай, яёв-пиёда ҳажга бориб келган дейишарди. Кишлоқдаги охириги Ҳожидейишарди. Энди ҳажга бориш қаерда, шу кетиш бўлса ҳаж дегани нималигиниям одамлар яқинда унутса керак. Келган кунидан бошлаб боши сўроғдан чиқмаган, мелисахонани олдида ўтсам кун бўйи эшик олдида мустар турганлари кўз ўнгимдан кетмайди. Жовдираганча Ойқорнинг бошига қараб тургандай бўлаверади. Бориб салом беролмаганимнинг сўрови, бир бурда нон илинмаганлигим сўрови суякларимни зиркиратади. Энди-энди билсам одам билан итнинг фарқи жуда оз экан. Фарқи икки оёқда юриб туриши эмас экан. Ҳожининг яхши одамлигини, бировга зарари тегмаганлигини ҳамма биларди. Чарх чархлаб, бировдан бирон сўм сўраганини биров кўрмаган, эшитмаган ҳам. Лекин, ҳеч ким яхшилик қилолмасди, яхши одам деёлмасди, жўра! Деёлмади жўра! Нега шундай эди, деб савол бермаслик учун эса одам вахший, ёввойи бўлиши керак, жўра! Бировни кўчасида ўсган райҳонидан бесўров узилган бир қулок барғни хидлаб-хидлаб, кейин кўчага отганнинг уволиям, бир шохини сўрамай сирдириб, қулокқа қўндириб, уйга олиб келиб тўграб айронга қўшиб ичганиям, ҳамма ҳаммаси ҳисобли экан, жўра! Бошқасини қўявер. Гуноҳлар енгиллашармикан? Йўқотадиган нарсам йўқ, жўра! Ўзи аввал бошдаям бўлмаганга ўхшайди, жўра! Ушлаб кўриладиган, сотиладиган, олинадиган нарсанинг бари бир кунмас бир кун сотилиши, олинishi, янги қўлга ўтиши, йўқотилишини, заруратга кўра йўқ қилинишини, йўқотилмайдиган нарсалар қўнгилда, олинмайдиган нарсалар қўкайда, сотилмайдиган нарсалар ҳаёлда, бериладиган нарсалар ниятда бўлишига икрорман, жўра! Нима қилган бўлсак қайтди, жўра! Бир чизик кам ҳам эмас, бир чизик зиёд ҳам эмас. Биларкан. Ойига ўттиз икки сўмдан нафақа берадиган бўлишди. Нафақаниям хили кўп бўларкан, жўра, эшитяпсанми, нафақа берадиган бўлишди. Қарилик нафақаси, дейишди. Яна айтишдики, “Селсоветдан келган рўйхатда номингиз бор, фронт орқасида

уруш орқаси fronti дедими, фронт орқаси дедими, харкалай катнашган эканман". Раҳмат, жўра! Мани кечирибсан-да, а? Кечир деёлмасам-да, кечирибсан-да! Шу итниям кўзи очик кетмасин, дебсан-да. Рўйхатдагилар вақтли, эрта олишса олти ойдан кейин, ғинг дегани бир йилдан нарида нафақа олишар экан. Бунчага етолмайман, дедим. Уч ойдан кейин беришади. Қўлга ушлашга етаманми, йўқми, Худо билади. Икки ойлигини корхақи дейишди. Кархақими, кўрхақими, зўрхақими ишқилиб шундай. Гўрга, дедим. Тушунсам, тушунмасам рози бўлдим. Ўзи кўп нарсани тушунишингния кўпам кизиги йўққа ўхшаркан, жўра. Райсабесни одамидан "нафақа" нима дегани деб сўрасам, неваранг катори бола ёдлаб олгандай, "Гурбатда турарлик тўлови дегани", деди. Ер ёрилмади, ерга кириб кетсам. Санга шу зарилмиди, ўл бу кунингдан дейдиган одам йўқ. Одам хом гапириб пишик гап эшитганда шундай бўларкан. Тўғрисини айтсам, гапи тегиб, тешиб, ўйиб кетди, жўра. Жондан ўтди, жўра. Нафақани ушламасдан тўйганга ўхшайман, жўра! Лекин, айтсам гўр тутайдиган, айтмасам гўристон ёнадиган гурбат гапим, қарз тўлов гапим бор сенга, жўра! Ҳамма нарса сабил қоладиганда-ю, бор гап, бўлган гап, тўғри гап сабил қолмайдигандай, жўра! Оғиздан чиққани у ёқда турсину, хаёлдан ўтганим бир кун бўлмаса бир кун ҳаммага аён бўлишига икром бердим, жўра! Жўрачилик фақат жўрачилик билан қайтарилишини билдим. Мол-дунё душман кўзи, ошна ялоғи деганлар бир нарсани эртароқ кўрган экан, жўра!

Ўрнинг гап-сўзларини эшитган кўчанинг хаёли қочади. Урушнинг эртаси столбадан айтилган гап ҳам Ўрни уйланган куниям кечагидай эсида. Симёғочнинг чеккасига қўндирилган, ўша кундан бошлаб устаси ҳар куни қулоғини қайта-қайта созлайдиган, созлашда ичига тушиб оладиган, ўша тўрт томони темир тўсиқ, кафасдай кўринадиган, усти очик осма айвончага қўнганча, елкасини симёғочга берганча эслайди. "Душман шафқатсиз ва ёвузdir. Унинг муддаоси пешона теримиз тўкилган ерларимизни, меҳнат қилиб топган ғалламизни ва нефтимизни босиб олишdir. Унинг муддаоси помешчиқлар ҳокимиятини тиклаш, чоризмни тиклаш, руслар, украинлар, белоруслар, литвалиқлар, латишлар, ўзбеклар, тоторлар, молдовиянлар, грузинлар, арманлар, озарбайжонлар ва бошқа озод халқлари яратган миллий маданиятларни ва миллий давлатларни вайрон қилиб ташлашdir. Уларни немислаштириш, немис князьлари ва баронларига қул қилиб беришdir. Шундай қилиб, гап халқларининг ҳаёт-мамоти тўғрисида бораётир, халқлари озодлигича қоладими, ёки қулликка тушадими – гап ана шу тўғрида бораётир". Айвончани тахтаси ҳўл-қурук, иссиқ-совуқда тўкилган, тахталиги қолмаган, қарнайни қимдир илиб кетган, кўринмайди. Айвончани оларман кўп-у, олгандан кейин нима қиларини билмаганидан жойида турибди. Билганда аллақачон эғалик бўлиб кетарди. Ким ким? Кўча қимнинг қимлигини билади. Бекорига елкасида кўтариб юргани йўқ. Елкасидан ўтган иссиқ жон иссиғидан симёғоч ҳам бекорига сарғаймаганини сезади. Тилини тушунмаса-да, бошини силаб қўйган бўлади. Уруш ётган кундаги гап-сўзлар ҳам эсида. Тўғриси, уни газетадан ўқиган. "Ҳукумат 1945 йилнинг 24 майида Кремлда кўмондонлар шарафига, Сталин таълимини кўрган лашкарбошилар шарафига зиёфат қилиб берилганини, ўртоқ Сталин бу зиёфат мажлисида совет халқининг, аввало ...иттифоқига қирган барча миллатнинг энг улуғи бўлган рус халқининг Ватан урушида кўрсатган хизматларидан гапиргани, ўртоқ Сталин, бу урушда рус халқига ҳамма қойил қолди, рус халқининг мамлакатимиз халқлари орасида ...ининг раҳбар кучи эканини ҳамма билади дегани, ўртоқ Сталин рус халқи фақат бир раҳбар халқ бўлганлиги учунгина эмас, балки раҳбарлиги билан бирга равшан фикрли бир халқ бўлиб, бардошли, сабр ва тоқатли, шошмаган бир халқ бўлганлиги учун ҳам унинг омонлигига қадах кўтарган"и ҳақидаги ёзиқларни худди

шу айвончанинг симёғоч билан бирлашган, бир-бирига қотирилган қозигининг пешонасига ёпишиб, шамолда пирпираганида ўқиганини, охиригача ўқий олмаганлигини, ўшанда Ойнигор кампир тўртинчи ўғлининг қора хатини олгани ва хатни олганда хушидан ажраб, “суюниб” жарни жар, кўчани кўча демай бир оёғида тоштовон, бир оёғи анчадан яланглигидан ёрилиб-ёрилиб тоштовондай бўлиб кетган Ойнигор кампирнинг сочини ёйганча, қарғаларни самолёт деб орқасида югурганидаги ўкиригидан чўчиб тушган. Айвонча серрайиб қолганиниям, Ўрнинг ҳозирги ҳолига тушгандай бўлганиниям яхши эслайди. Ўша ёзиқларни ўқиганидан буён ўрисни кўрса уялади. Тушунган ўрис ҳам уялишини кўрган, сезган. Шунда шу вақтгача жўраси йўқлиги нимагадир хаёлининг бир чеккасидан ўтиб кетди. Симёғочга қаради. Кўзи симёғочнинг оёғига тушди. Бетига қарашдан ичидаги нимагадир тортди. Хаёлидан ўтган, одамлар бир-бирига кам айтсаям, кўплик қиладиган гап-сўздан ўзидан ўзи хафа бўлиб кетди. Дўст бошга, душман оёкка қарайди.

Ўрис босгандан кейин одамларига қўшилиб келган исқотига қўяйнинг сассиғига дами қайтади. Худди ўзининг сассиғи етмагандай. Пенсиясини олди дегандан ичиб, итни орқа оёғи бўлиб, қўлмакка думалаб, кўчани саситиб, етиб келолган жойдаги симёғочни кучоклаганча тураверадиган, ўргатган мастерини изини босганлар ҳам бор. Ушлатиб кетилган симёғочига чирмашганча, оёқлар қалтираб, ўтгангаям, қайтгангаям бақрайгани билан кўз ҳеч нарсани кўрмайди. Оти чиққан алкашларни отини чиқарган симёғочлар ҳам бор. Фалончини симёғочни деса билинки, ўша пиёниста ўша симёғочни кўп кучоклаган. Ўша жой – ўшанинг марраси. Оти шундан чиққан. Ўзи ўлиб кетган бўлсаям оти симёғочда қолганлариям йўқ эмас. Тўранинг симёғочи, Жўранинг столбаси дегандай. Тўғриси, ўзи ҳамма симёғочни столба деб келган. Симёғоч сўзи, оти, атамаси бегона саналиб, бегонасираб худди эски йўл бузилиб, текисланиб, янги йўлни ўртасида сўппайганча қолиб кетган узун бўйли бир нарсайдай бўлиб қолган. Эл тили билан эл. Тили билан тирик. Тили ўлган элни эл санамайди. Кўчанинг бошидан бир кунлар ўтдики, эсласа, сесканиб кетади. Ўшанда ўй-хаёли битта, эл тили ташвиши эди. Ташвишни зўридан кўзи илинмасди. Хаёли дунёни у бошидан кириб, бу бошидан чиқар, саволига жавоб тополмасди. Хаёлида ота тилда гапирадиган охириги авлодни кўраётгандек, кузатаётгандек бўлаверарди. Кундузи-кечаси шериги ой эди. Ойни ҳамиша бир бети қулган, бир бети йиғлаган эди. Ой ҳамиша қулганга қулган, қуйганган қуйган кўринган.

Одамни одам сонига қўшадиган ҳам, одам сонидан чиқарадиган ҳам, тириклай кўмадиган ҳам, ажали билан ўлганни кетмондан кейин ишини тугатадиган ҳам сўз эмиш. Бу Мардоннинг гаплари. Тилни бериб қўйгандан кейин – саройни қўриклашни кизиги йўқ эмиш. Оқиниям, Кўқиниям. Тил тилга душман эмасмиш. Тилни эгаси бир эмиш. Тил аслида бир эмиш. Бирни бир билганлар билармиш.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини кидирган, жаланглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайди, ўрлаган билан ўрлайди...

ЯНА ЙЎЛДОШ БЎЛАМИЗМИ, ЖЎРА?

Ўр қўлига уста Мавлоннинг молхонаси оғзидан қўлига илинган тешик тоғорани хафсалаю хавасда каштасини келтириб чертиб, гашти келганда кўчани бир четига қўниб, четини орасига олиб савалаб, хумори тутганда ўзи айтган ёр-ёрига ўзи қарсақларни қарсиллатиб чалиб, кўзига нима кўринса ўшани қўшиққа қўшиб, қўшиққа солиб, қимирлаган нарсаларни шу вақтгача кўрмагану энди кўзи тушиб,

термилиб, дов-дарахтни, тоғу тошни, суви-сойни, кушу кузгунни энди кўраётгандек хар бирига хайрату хавасда қараб, ўзини кўзини чўғида ўзини кўриб, кўкай билан тилни бирдай қилиб, ҳамма-хаммасига салом бериб, бошини ҳам қилиб, овозни бор бўйича кўйиб жўнайди. Келин тушириб бораётгандагидек. Жаркўча шошгандан шошади. Шошгандан Жаркўча шошади. Бир шошган Жаркўча бўлади. Тўй деса тўй, марака деса марака эмас. “Ёр-ёр” дунёни бузади.

Тушунмасанг бир дард, ёр-ёр ёрон-э,
 Тушунсанг минг бир дард, ёр-ёр ёрон-э,
 Эски тоғарани тешиги, ёр-ёр ёрон-э,
 Келмиш дунё эшиги, ёр-ёр ёрон-э,
 Қочмиш дунё эшиги, ёр-ёр ёрон-э,
 Қувмиш дунё эшиги, ёр-ёр ёрон-э,
 Етмиш дунё эшиги, ёр-ёр ёрон-э...
 Ҳазор ҳазорга борар, ёр-ёр ёрон-э,
 Ўлик мазорга борар, ёр-ёр ёрон-э,
 Энаси тўрт яшару, ёр-ёр ёрон-э,
 Боласи бозорга борар, ёр-ёр ёрон-э...
 Топишмоғим, топгунча, ёр-ёр ёрон-э,
 Топганларга оқ кулча, ёр-ёр ёрон-э,
 Топмаганга қул қулча, ёр-ёр ёрон-э,
 Қулганларга куй қулча, ёр-ёр ёрон-э...
 Эшик олди бўзалам, ёр-ёр, ёрон-э,
 Қизлар қошида қалам, ёр-ёр ёрон-э,
 Йигитлик давридир дам, ёр-ёр, ёрон-э...
 Кейингиси дард алам, ёр-ёр, ёрон-э...
 Кўлингга қарар қалам, ёр, ёр, ёрон-э,
 Кўзингга қарар қалам, ёр, ёр, ёрон-э,
 Сўзингга қарар қалам, ёр, ёр, ёрон-э,
 Қаламни қадрли баланд, ёр, ёр, ёрон-э.
 Қадридан дарди баланд, ёр, ёр, ёрон-э,
 Ўйлаб ёзиқ ёзилмас, ёр, ёр, ёрон-э,
 Ўйлаб ёзган ёзиқмас, ёр, ёр, ёрон-э,
 Ўйга кунинг қолмасин, ёр, ёр, ёрон-э.
 Кўрга кунинг қолмасин, ёр, ёр, ёрон-э.
 Берганини туширгин, ёр, ёр, ёрон-э,
 Туширмасанг бир дард, ёр-ёр ёрон-э,
 Туширсанг минг бир дард ёр-ёр ёрон-э...
 Там-там, тара-там, там-тарара тара-там.

Кўраяпсанми, ёр-ёр айтаяпман, тик этган товушни тоғарага солиб кўраяпман, жўра? Мулла минмаган эшак хар макомга йўрғалар, жўра! Қариганда отарчи отини олмасайдим. Ҳозир отарчи деган гапниям кўп одам тушунмайдиган бўп кетди. Ҳаммаёқни отарчи босиб кетган бўлсаям. Авваллари қўшиқчи дегани бошқа, отарчи дегани бўлак бўларди. Қилмаган ишимиздан ўзи шу ғарлик қолувди. Хи-хи-хи... Ярамай қолганда ғирт бўлиб кетмасам-а, жўра! Эракани ғари бўлмайди, тўғрими, жўра? Энди яшагим келаяпти-ю, сен йўқсан жўра! Энди ер устида юришни гаштини сезгандайману, сен йўқсан, жўра! Энди нафас олишни мазасини ангнигандайману, сен йўқсан, жўра! Умрни ушлови қолмаганда, шартли кетиб, парти қолганда. Умр кўмирга айланганда. Хи-хи-хи... Шу вақтгача қулоқни орқасида бир энлик муздек бир нарса тургану, энди-энди

илиётгандай, жўра. Тошми, кўрғошингми эриб силжиётгандай, жўра! Бир кунда ўн ўлиб ўн тириламан, жўра! Сенсиз тириклик ўзини қадрига етказди, жўра! Сенсиз умр суробимни тўғрилаб қўйди, жўра! Соянгни пана қилиб бўлсаям суяниб юрган эканман, жўра! Ўзимни нимагадир ўзини ўзи талаган итга ўхшатаман, жўра! Айниқса, илкисдан қўлимга, елкамга кўзим тушганда... Эртаю кеч овчининг ортидан бир ялоқ тўла ювинди умидида тили осилиб, биров буюриб, биров учуриб, биров отган қушни олиб келганидан хушу хурсанд, думни ўйнатиб, қийшанлаган тозига ўхшайман, жўра! Сассик оғзини жон талвасасида патирлаётган қушга ботирган, ўлжасини овчига олиб келиб зўр ишни менгаргандай ялоқланган, ялтоқланган итга ўхшайман, жўра! Боши узра соя солган итга, оғзидан сўлаги оккан итга, сўлаги кўзи жовдираганча қараган қушнинг ўз қонига бўялган бошига томиб дили яйраган, кўзи қушнинг тумшугидаги дониям пакқос қонга ботиб, дон устида эт ўриб қотаётган қонни кўрганда тил бир қарич бўлиб суянган итга ўхшайман, жўра! Болаларига ризқини етказишдан умидини узмаган, оғзидагини ташлашни хаёлигаям келтирмаган, учолмаса-да қанот қокаётган, кўкси билан ер хайдаб бораётган, ҳаммаси албатта яхши бўлишидан умидвор қушларга тиш ботирган итман, жўра! Ўққа учраган бўлса-да, оғзидагини боласига олиб боришдан умидини узмаган қушларнинг кўзига қарашга, қувват бўлишга кучи етмаган итман, жўра! Қушлар қараган итман, жўра! Бир қаноти қора, бир қаноти оқ қушлар агрофимда айланади. Кўзлари кўз ўнгимдан кетмайди. Қанот қокқанларидagi эпкин икки қулоғимга наппар ургандек. Мен ҳам одам сонидаманми, жўра? Нега мени ўшанда отмагансан, жўра? Кўргиликни зўридан тили икки қарич бўлиб оғзидан чиқиб турган итни кўрганмисан, жўра? Кўрган бўлсанг ҳам, кўрмаган бўлсанг ҳам ўша менман, жўра! Гой-гойда ўзимни чўнкайиб, икки тиззасини кўзига навбатма-навбат қўлларини қўйиб, боши қийшайиб тиланиб ўтирган ва бир тўда кўчабезори ўтиб қолиб эрмакка оғзи-бурни қонга тўлгунча калтакланган, қафтидаги чақалари сочилиб кетиб, тепкига-ям қарамай, тангасини йиғаётган тиланчига ўхшатаман, жўра. Дардимни дoston қилиб вовулагиларим келади-ю, элдан уяламан, жўра. Минг йиллик кўтир итлигинини билиб туриб, юзингга солмаган элдан уяламан, жўра! Уятни кеч берганиям ургани ўрнида экан, жўра! Қарғиш теккан қари итман, жўра! Кўринган итдан бир суяк қарздайман, жўра! Қани энди қувватимни борида шу уят ҳам бўлганда эди... Ўзинг урушдан қочган бир тирриқи қочоқ бўлсанг, одамларга ақл ўргатишни санга ким қўйибди дейман ўзимга ўзим. Тўғрими, жўра?! Хаёлимда умрим шу саволга нима деб жавоб беришга сўз тополмаган, топсаям айтолмаган гунгдай ўтди, кетди. Одам қатта йўлда била туриб адашмасин экан, жўра! Мен ўша йўллар узра адашган сўқмоқнинг бошини, йиллар тўқмоғини, тўқмоқларини йиллар тўқмоғи, тўқмоқлари бошга, бошларга тўқиллатган вақтни билгану, ортга қайтолмаган, қайтишга кучи етмаган, қўлидан биров уриб туширган қушни, олиб келишдан бошқа нарса келмайдиган думи ликиллаган този итман, жўра. Йўл бошига қайтишдан қўрққан, нимадан қўрққанини ўзиям тузук-қурук билмайдиган, қайтмаса ҳеч ким ҳеч нарсани билмайдигандай, ҳеч қачон сўров бўлмайдигандай, ўлмайдигандай, ўзини қўлга ололмаган, иккинчй, беэга, бесўров, бесуоров итман, жўра! Тўрткўчанинг ўртасида қолган жўра! Эгалик, сўровлик, ялоқлик ит бўлиш ҳам ҳаммага эмас экан, жўра! Ёмонни ёмони менман, жўра! Мени ёмонам ёмон кўрма, жўра! Мени ёмон кўрма, жон жўра! Мени ўлган дема, жўра! Сендайлар нимага туғилиши, нимага яшаши ва оти нима учун тилдан тушмаслигини билдим, жўра! Эшигинда боғлоғлиқ итинг бўлай, мени кечир, жўра! Сен билан бетма-бет бўлишдан қўрқиб кетаяпман, жўра! Мендайларга теккан барча ланг, барча ойин мен билан қўмилиб кетсин энди, жўра! Қилган қилмишларимга ўзим тўлов бўлай, жўра! Мени бола, бегуноҳ бола хуни урган, жўра! Мени урушим қиёматгача тугамайди, жўра!

Тақдир ўз ишини қилиб қўйганини ўша Ойжамолнинг гўдаги онасини кўксига бошини қўйиб хайрлашганда ва бошини кўтарганда жаланглаб атрофга қараганда тақдир ишни қилиб қўйганини илғовдим, жўра! Онасининг қақшаб, боласининг довдирабгина хайрлашганида, боласини кузатарга, тишлатарга бутун нон тополмай етим кулча тишлатганини Яккатут панасидан, бекиниб кузатиб турганман, жўра! Худди уни урушга кетиши нотўғрилиги очилиб кетмай қолади-ю, мени сен боришинг керак жойингга тур деб судрашадигандек. Жон ширин кўринган, жўра! Жонни жондай асраш ҳаммага эмас экан, жўра! Уруш элни конини бузар экан, жўра! Урушни чиқарганни уйи қуйсин! Урушни бети курсин, бетини тескари қилсин, жўра! Ув, у кунларнинг ялогига қайта кун қолмасин, жўра! Уруш одамларни бошини еган бўлса, мени боримни еди, жўра! Сен кўрган уруш уруш ётганда ётган, мен кўрган уруш ҳеч қачон ётмайди! Қиёматгача ётмайди, жўра! Ёзиқ шундай бўлган, жўра! Мен ёмонман, лекин мени ёмон кўрма, жўра! Ўша-ўша Яккатутниям бетига қаролмайман.

Эзмалик бўлсаям айтай. Гап оғиздан чикса бўлди экан! Йўқ, хаёлда бир айланса бўлди экан, жўра! Биров бўлмаса биров эшитаркан. Мен икрорман! Қилт этган хатсаводим, салом бердирар мол-дунём, ит хуркар амалим бўлмасаям гапим шу, жўра! Ақлли гапларга даъвогарлигим йўғу, лекин, ҳеч бир нарса ўз-ўзидан бўлмаслигини, ҳар бир сўзга сўров, ҳар бир қилиққа ҳисоб бўлишига беш қўлдай икрорман, жўра! Болалалигимизда подаётқодан тезак терган кунларимизни кўмсайман. Элни ярмидан кўпида тезакни қоплагани қопиям йўқ эди. Қопни навбат қилган кунни орзуламасам ҳам одамларнинг ўшандаги бир-бирига оқибатини орзукаман, жўра! Мол-мулкнинг сўрови қаттиқлиги бир жойдан эшиттимми, туш кўрдимми, сояда қолдимми, қаро босдимми ҳар қалай мол-дунёдан совидим, жўра! Бирор ўқимишли муллани гапини эштай десам, зотини кундуз куни чирок ёқиб тополмасанг. Мулламан деб саллани катта ўраб, тўрга чиққанини гапи эшитдинг нима, парткомни гапини эшитдинг нима. Тус бир. Чумоли чакканча бўлмайди. Чим этмайди. Мачит ҳам колхознинг далага соладиган дорихонасига айланган. Дунёдаги бор сассиқ дорини бари шу ерда. Энг ёмони сарик кумга ўхшагани. Яқинлашганни бир мартага йикитмай қўймайди. Ўзинг ўғридан баттар бўлиб, кучни борида ароққа ошна, ошга оғайни, қўлдан иш, оғиздан тиш кетиб, ҳассаниям биров топиб ушлатганда мачитни гамини есанг кулгилими, жўра? Одам ўзининг расво-ю раддигилини билсаям қийин экан, жўра! Жаркўча узумларини болагимиздагидек узиб егим келади, жўра! Лекин, қани уни узишга узатиладиган қўл!? Қани юрак!? Қўрқаман, жўра! Қўл чўзгани кўрқаман, қўлим ўзимга қайтиб келмайдигандек, узанганда шартта синиб тушадигандек, жўра? Узум доналари тизилишган, ғужлашган, бир бошга бирлашган ва ҳар бир қадамни кузатадиган мингқўздек туюлади, жўра! Ипга ўтказиб тизиб қўйгандек, кароқўзлардек. Бир-бирига, “Бу ифлосни бетини кўрманглар!” деганча қараб тургандек, жўра! Кўча тўла кўз, нигоҳ, назар, нафас, жон, сук эканлигини эскилардан эшитганда бу қулоқдан кириб, бунисидан чиқиб кетган экан. Кўч кўронига, эс эсарига кетганда тирикчилик гулмихлари жой-жойларига канқиллатиб қоқилаяпти, жўра! Дадахожидан таварик бир гап қолган, жўра! “Кўлинг тупрокка тўлсин”, деган. Қўл тупрок нархи навосини билмасдан, титроғини сезмасдан олдин бетига тупрок сочилган маддохдайман, жўра! Ойнигор кампирга йўлиққанимда, кетар олдидан бир кун аввал айтган гапи тешиб кетган. “Сен Ойжамолнинг боласимсан, мани болаларимни кўрмадингми?” деса бўладими, жўра!? Энди мани бу ерда қиладиган ишим қолмади, Дўм, – дейди худди иккови Дўмнинг ишхонасида-ю, тўрт оёғи тўрт томонга тарвақайлаган, ўз юкини ўзи кўтара олмай ҳар йили бола ташлайдиган, кўтарам касали теккан сигирдай

чайкалиб, омонат турадиган, устига кип-кизил бахмал солинган столнинг нариги бошида, бахмал остида қачонлардир бир байрам олди стол устига алвон латта ёзилиб унга мойбўёқда “Партия ум, честь и совесть... эс-пес, фалону тугун” деб ёзилгану, ёзиқ латтада ёзилганидан зиёд бўлиб бетига ўтиб қолган столнинг нариги бошида, бир жанжални устида икки оёғи қоқ белидан чўртта синган ва ҳар тарафидан ҳақачак боғлоқлик, яна бир оёғи аввал бошдан калта кесимлигидан понадай қилиб улатки солинган столнинг нариги бошида, иш столини янгилатиб, эскисини ишга ярамайди деган ҳаёлда ўтинхонага чиқариб ташланган столнинг нариги бошида, касалхонада ётадиган кунларидан бошқа маҳал, шому сахар селсоветни идорасини олдида, қўлтиктаёқларини йўлак ёқасига тўшаб устига танда қўядиган, кирганим чикқаним оғзини хидлайдиган, босган изига белги қўйиб қўядиган, ундан бошқа ҳеч ким урушда қатнашмагандай, таёқ ҳамма нарсадан устун, “Адолат ё ўлим, ё ўлдириш!” деганча тутақадиган, қалтировнинг зўридан ранги кўқариб кетадиган, озғидан кўпик сачраб қоладиган, пахта биргадир шийпон ховузи толлари шохини сийрақлатсаям, мол ферма эски гўнгни далага чиқарсаям, чўчкаҳона мегажинлар наслига тортиб боласини еб қўямасин деб ортиқча чўчка болаларини тарқатсаям, қаерда нимадир кимгадир берилган, берилаётган бўлса бўлди, қурик қолмайдиган, зарур нозарурлиги қизиқтирмайдиган, ҳар йили селсоветни қоғози билан бепул оладиган шифер, ёғочларини сотиб яна ҳеч нарса қўрмагандай ҳаммадан олдин мухтожлар, чорасизлар, зор қолганлар рўйхатини бошида турадиган Жўлантуя йўқ ердаги жанжални бошлаб, қаттартириб қатта идораларга қўтариб борган, шундай улуғ шиорга беҳурматлик қилгани учун Дўм мум бўлиб таъзирини еган ва бемаҳалда бехитгина ўз ўрнига қайтган столнинг нариги бошида, бир вақтлар бири боши айлангандан ушламаса йиқилишидан қўриқиб, пайпаслаган, бири ҳамиятдан, ўзини ноҳақ ғазабини қайтариш учун тутамлаган, ушлаган, ҳар иккисига ўтиб бўлмас девордай совукдан-совуқ қўринган столнинг нариги бошида Дўм, бу чеккасида ўзи тик тургандек, шошганча қийгулик суроби, елкага ташларлик айласи, қўйлақлик ҳоли қолмаган жандани ёқаларини тўғирлаган бўлиб, давом этади.

Ҳар ҳолда умидим нафақадан. Бошқасидан буюришидан узилганман. Икки ойлигини йиғсам етади. 64 сўм. Бир йилга 1 сўмдан. Ўтин пули! Нима дединг, жўра. Насиб этса, кафанлигимни йиғсам, бораман... қўлга ушлашга етармиканман?

...Мен ҳам яшадимми, мен ҳам қаридимми?...

Там-там... тарам-тарам. Бу гап тоғарага тушмас экан.

Отанинг отасидан эшитган, менга айтган, тайинлаган эски бир гапи бўларди: “Тишли бўлдинг нима, тишсиз бўлдинг нима, ҳаммаси оғиздан сўрамай чиқиб кетадиган бир пуф, жўра! Жўрани кўпайтиринг, жўра” деган.

...Там-тарам, там-тамтарам, там-тара, там-там тарам... буниси тушди...

...Отани гапи қулоққа кирганга ўхшайди, жўра...

...Ҳаммаси бир пуфга ўхшайди, жўра...

...Ўсмаг ота менга ер берармикан, жўра?...

...Қани энди бола бўлиб қолсанг...

...Яна йўлдош бўламизми, жўра...

...Эҳ, яна жўра бўламизми, жўра?..

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жалаңглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайди, ўрлаган билан бирга бирга ўрлайди...

ЙЎЛ ҚАРАГАН МУСТАРЛАР

Қишлоқда ҳамма ухласаям кўча ухламайди...

Туркқишлоқда ҳамма ухласа ухлайди, Жаркўча ухламайди...

Кўчанинг кўзи ҳамиша очик.

Кўнглиям.

Номардга сарғайгандай бўлса-да...

Ота-она – мард, бола – номард, дейишган....

Кўча довулни, бўронниям, чопкинниям, тўзонниям, селниям, иссиқ-совукниям кўпини кўрган. Йўли неча ёпилиб, неча очилган. Туркқишлоққа кидириб – меҳмонга келган борми, кидириб кетган борми? Бир умр нимани кидириб юрганини ўзиям билмайдиган борми. Кидиришни ўйнаб келиш деган борми? Ҳаммасини хорликка кўникиб қолган кунларида кўп кўрган. Тўйгандан тўйган. Кўшилишиб юришга ор қилган бўлса-да, қўл урмаган – Худодан кўрган. Худога солган. Худодан кўрққан. Кўрган, кўрмаган эмас. Ўрга ўхшаганларниям, улар гапирган гапларини кўпини, ундан оғирини эшитган. Энди эшитган, кўрганларини бир-бир солиштириб кўриши керак. Қачондир кимгадир айтиши керак. Эшитган, кўрган – қарз, деганлар. Суриштиради. Пулга сотилмайдиган, молга алишилмайдиган сирларини айтгани қора ахтариб йўл қарайди. Шох Машраб кашкулини бир майдон қўйган тош, юкини тош кўтара олмай ўйилиб қолган чуқурчани,

Бухорони Бухоро деса бўлур,

Ёзини зимистон деса бўлур,

Агар Баҳовуддин бўлмаса,

Фаранги кофиристон беся бўлур, – деганча хаёл қилиб, қотган нонини сувга ботирган булоқни, Соҳиби Ҳидоянинг ўғли Абу Бакр Марғилоний устозиникига, таҳсилга қатнагандаги изларни, Темурбек ўзи билан ўзи хаёл суриб босган, унга елка тутган ўнгирларни, бошига кўтарган қирларни, хаёлдош бўлган тошларни, Отакентни олиш умидида тоғма-тоғ юрган, неча дурқун олган бўлса-да қўлида тутолмаган, бироқ қалам билан дунёни абадул абадга эгаллаган Бобурбекнинг не бир алам билан “Бизга келганда саховат била машхур бўлгон эл хасис бўлур, мурувват била мазкур бўлгон элнинг муриуввати унутулар”, деган хаёллар, “Ким кўрубтур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиқ?” дегувчи қиёматгача ўкиладиган руқнлар қоғоздан олдин қайси сой сувининг бетига, қайси оғочнинг япроғи қоралаганини, Самарқанд хаёлида йўл қараган хайрихоҳ хотири ва тўғрилиқ истар кўнглидан ўтган хаёлларни, ҳар бир ишининг бошидан охиригача кетадиган вақтни ё “Алҳамдини” ё “Кулфиоллоҳ”ни неча марта такрорлаш билан ҳисоблайдиган, хуржунида ҳамиша қотган нон солиб юришни ёктирадиган болалик хаёлларини, бегуборлик хаёлларини, буюклик хаёлларини, ...яна Тенгрига тавакқул қилиб ўшук хаёл била Васмандтин намози пешиндин сўнг Самарқанд устига илғагандаги жар деворига кўзи тушган қуш уясини, юрган юрук чиройини, хаёлига етишган Мирзо томини устига оқ чодир тикиб ўтирган, қамчини қалам, алифни калтак деб юрган, соя берадиган дарахт кўзига балодай кўринадиган, иморат зотини душман санаганидан, иккинчи қаватига чиққан одам шаҳарни ҳамма жойини кўраркан деб, бир қавати, ошёни бузиб ташланган Улуғбек мадрасасининг бош мударриси Қози Соқийнинг отаюрти Зоминга ўтар-қайтарда қўнган чинорларни, қадим-қадимдан азон айтилган отларига отамерос кўшиқ ал-Усмандий ас-Самарқандий номларини елкадан қўймай келаётган, дунёни китобини ўкиб, дунё ўқийдиган китобларни ёзган, дунёни ўқитган бир этак ўқимишли болаларини қувалаш ўйнаб қайси бири қайси тошнинг устига неча марта

чикиб тушганини, айниқса, ал-алоу-л олам - оламини устуни, ал-ало-устун, ал-алоус Самарқандий, алоу-д-дин-диннинг устуни деган ном, шону шарафларга бурканган боласи – Муҳаммад ибн Абдулҳамид Усмандий Самарқандийнинг элда Ўсмаот атоғликнинг дунё ўқиган, дунёни ўқитган “Калом илмининг жавҳари”, “Ривоятларнинг хилма-хиллиги”, “Кўндаланг ва хилма-хил”, “Калом йўлидаги тўғри йўл”, “Тафсир илмида имло қилинган масалалар”, “Фикх илмида изоҳ”, “Фикх асосларига чуқур назар”, “Ўтган алломалар ўртасида фикх илмидаги ихтилоф йўллари”, “Муайян масалалар ва йўللари” отлик ёзиқлари, китобларига уруғликни қайси қирдан тергани, қайси далаларга эккани, не бир булоқларни кўзидан сув ичгани, унни қайси тошда туйгани, хамиртуруш халтаси осилган гулмихни, ўтин терган сўкмоқларни, тандир оқартирган жойларини кўрсатгиси келади-ю, тийилади. Ўзини ўзи тияди. Сир сандиқда сир! Кейин ювиқли-ювуқсизни нас босган назари, исликни ики, ғашов қарашидан ўртада айбдор бўлиб қолишидан кўркади. Китоблар номларидаги “...йўл”, “...йўл”, “...йўл” сўзлари йўлнинг ҳаёлларини эгаллайди. Қуни кеча шу китобларни мукка тушиб ёзган ёзган болалари, ёзиб бўлганларидан кейин хуш-хурсанд қўлтиклаганча Отакентга тушиб кетганди-я. Эсидан чиққанини қаранг. Ҳар сафар ўзига ўз ёққиси келиб кетганда “Бобурнома”даги туш воқеаларини қайта-қайта эсласи, ёд бўлиб кетган сатрларни ўзига-ўзи айтади, туш кўргиси келади.

Кўзи илинавермаганидан хотирасининг бошқа варағини очади, бир вақтлар отлик, атоқлик оталар Самарқанддан қўш гиламхуржунни оғзигача бозорликка тўлдириб келиб, ғовига етганда, онасининг қўйинг-қўйингигаям қарамай чуғуллашиб чиққан болаларини отига миндириб, қайтабошдан Шарракдан айлантриб келишини, болаларнинг ҳайратдан ҳаққирган қарашлари, оталарнинг боладай бўлиб қолишлари кўз ўнгидан кетмайди. Ўзининг ҳам бола бўлиб кетгиси келади. Совуқ гап эшитса, ноҳақлик кўрса кучи етмаганидан юраги тугиладиган, юраги мушт тугадиган, яхшилик эшитса ўзи йиғламайман десаям кўзлари йиғлаб юборадиган бегубор болалик, бегидир болалик, ботир болалик, баҳодир болаликка қайтгиси келиб кетади. Бунақа болалик ҳаммадаям бўлавермайди. Бундан бошқасини болалик демайдилар. Бундайин болаларини номма-ном билади. Кўпи узоқда яшайди. Самарқанд, Бухоро, Тошкент... Ҳар бири кўзини юмиб шамолидан, ҳидидан танийди. Масков, Лондон, Париж, Кириовгучни ўғлини шаҳри – Вашингтон дегандаям. Яқин ора йўл бўлмаса.

Йўл қарайди... йўл қарагани қараган...

Йўл қараб, кўз очик туш кўрадиган кўчагаям енгил тутмайдилар...

Йўл қараб, кўз очик туш кўрадиган кўчанинг жонига тўзим берсин...

Йўл қараб, кўз очик, ўзига ўзи гапириб, ўзини ўзи хурсанд қиладиган кўчагаям осон эмас...

Ялинғич бўлди сўзларим,

Термулғич бўлди кўзларим.

Йўл қараб, кўз очик ўзига ўзи гапириб, ўзини ўзи хурсанд қилгану оғир уф тортиб, биров эшитмадими деганча тўрткўчанинг бошига қарайдиган, ҳар уфидан кейин чанг бир кўтарилиб тушадиган кўчагаям осон тутмайдилар.

Йўл қараб, кўз очик, елкасини тош босган кўчага гап қўшиш ҳам қийин. Соғинчнинг зўридан юраги бир сув очади, бир сув ичади.

Жойнамозга бош қўймоқ – кундага бош қўймоқ, “Аллоҳи Акбар”, деган энг катта душман, эшитган эшитган жойида сачраб тушган, орқа олдига қарамай ўзини четга олган, ғар – отин, қўшмачи – кайвони, ўғри тўрда, тўғри тўрда, пиён – пешво, беҳабар – супи, кашкир баковулликка ўтиб қўшқўллаб урган кунларни эсласа, қўйнида ётган тошлар тарс иккига бўлиниб кетади. Кетаверади.

Кўча йўл қарайди. Йўл қараб куни ўтади. Кўчани бошида қўриқчидай турадиган Октош ҳам йўл қарайди. Устига болалар чиқиб ўйнашларини кумсайди. Йингит-кизлар элдан уялиб, бири тошнинг бир бетида бошқаси бошқа бетда бир-бирига айтарларини айтишини, ўртада гувоҳ бўлишини соғинади. Худди бир вақтлардагидек. Энг яхши кўргани, китобни яхши кўрган, кўнглига қараган болалари... Йилда бир келади, ё йўк. Уларни кўргиси, кўзларига тўйгиси, овозларидан қувват олгиси, елкасида гурсиллаб юрганларида бор дарди дув-дув тўкилишини кумсаб, ҳасратини ўзига ўзи айтиб янгилаб олади. Кўча, кўча ёқалаган турган-юрган соя борки йўл қарайди. Муродхоналар, мустархоналар, муштипархоналар...Йўл қарайдилар. Сочи супурги, кўли кўсов бўлиб йўл қарайди. Соясини ўзи босиб қолган соясини қайта тикка бўлишидан, изидан эргашиб юришидан умидвор, кўзи очиклар ҳам. Ҳамманинг деразасидан кўриниб турадиган, элнинг яхши кунда тўшанчи бўладиган, дарвишоналар ўтказиладиган кир – Каттақашқа яна бир оти Ўртабаланд ҳаммага бош бўлади. Йўлқарарлар: Тошбулок, Қўрғонтепа, Дунётепа, Каттақашқа, Яккатут, Октош, Октерак, тумшугига катта саватдай қилиб айвонча ўрнатилган Симёғоч. Мардон уни Эломон дейди. Билмасангиз билиб олинг: Эломон қўриқчи, соқчи, қўрувчи дегани. Катта китобларга солиштирганман. Айвонча монтерларни симёғочни учига ишхонаси. Кимни уйига юк машинасинида қанча ғалла келди-кетдисига қараб турадиган, жойлариям. Бир куни ток уриб ўлгунча, албатта. Кейин Катта шаррак. Шаррак. Шарракнинг ўнг елкасига чиқиб олган Хулволик, чап елкасига осилган Кўкбўзалам. Қишлоқда ўзи яшил ўтниям “кўк” дейдилар. “Ер кўклапти”, дейдилар. “Бўз” деганиям кўк дегани. Уларни фарқини фақат қишлоқни тентаги Мардон билади. Кўк. Бўз. Яшил. Уни айтишича, уларни фарқи жонида, ёшида эмиш. Сўзларнинг ҳам ёши бўлармиш. Ёшу қариси, катта ёшлиги, кичик ёшлиги, ўлик-тириги, тансиқ-сассиги, ўткир-ўтмаси дегандай. Сув кесмасиям. Кўчанинг кечаси ёлғиз қўймайдиганлар: Олапар, Тўрткўз, Сартой, Бўрибосар, Сиртлон, Қоплон, Арслон, Қорабош, Йўлбарс. Тунгги жўралар отадошлари минг йил олдин кўчани қандай қўриқлаган бўлсалар шундай қўриқлайдилар. Шундай қарайдилар. Ит содикмиш. Мардонники кўзиб қолганда, “Бир итчалик бўлмаганингдан кейин отинг эшак бўлади-да! Ким устингга чикса зиппиллаб кетаверганингдан кейин эшак бўлмай нимасан!” дейди. бозордаги эшак ўтриларидан бири эшагини миниб жўнаганда ушлаб олиб, эшак ўғрига, “санга тарбия берган устозингга раҳмат, отангга катта раҳмат деганча ўғрини ўрнига эшагини савалаб қолганда. Билганлар билмаганга олади, билмаганлар қулиб қўйиб Тентакдан тегишини олади.

Ҳозир қишлоқдаги энг зўр ит Атаулла тоғанинг ўғли Илҳом чўпоннинг Тўрткўзи. Уйга қараш деса уйга, қўйга қараш деса қўйга қарашади. Қўйда чарчаган итларни ўзини ўнглаб олсин деб уйда қолдиришганда ялогига солинган ювиндига бир қараб, бир қарамагандай тотиланмайди. Борини кўриб кетаверади. Борига кўниб кетаверади. Катта отасини кўргани келган неваралари, чигдан чиққанга тегмайди. Куёвларни қўймайди. Биров чиқиб олиб келмаганча кўчани бошида ушлаб тураверади. Илҳом чўпон қўй бошида битта-яримта билан бакиришиб қолганда ёнида туриб ўша одамга қараб хурганидан уялганидан уйда қолдирган эди. Кўчани оғзида ётса қўли эгри, оёғи чаккилар кимирлолмай қолади. Ит холига ўтган қайтганни юришидан ажратади. Ўзини уйкуга солиб ётгани ёлғон. Тўрткўз тоғадан хайиқади. Кўргандан пана жой топиб бориб бекиниб, бекинган жойидан писиниб тоғанинг кўлига қарайди. Ҳамма итлар катори бойлаб қўяди деб занжирдан кўрқади. Айниқса шакирлаган овозидан. Занжирга меҳр қўйган итни ит демайдилар. Яқинда Ҳақназар чўпон чўпон ит уйда ётмасин, бизга қарашсин деб қўйга олиб кетган экан, бир кун ҳам турмай эгасини олдиға қочиб кетибди.

Мустардан мустарлар ҳам бор. Оналар аввал элак, сал ўтмай қўлида нонпар ушлаб қўшнисидан чекич сўрар баҳонасида кўчага чиққан, оталар талмовсираб бир дарвоза қулфини кўрган, бир суви тўхтаган ариқдан сув тошмадимикан деганча сувдан хабар олган кишидай йўл қарайди. Соғинч ҳар қандай соғни носоғ қилади... Соғади... Сарғайтади... Сарсонлар сонига солади... Бировни дардига биров вой жоним демаган. Ҳамманинг ҳам кўчада иши бор. Кўчадан яхши гап умидвор. Кўчадан яхшилик умидвор. Ишончи кўчада, ишонгани кўчада. Кўзи кўчада қолган. Тирик кўз кўча билан. Тирикни кўзи кўчада. Тирик кўчага чиққани билан тирик. Сояси кўчада изидан юргани билан тирик.

Жаркўча бош қўйган супадаги Энанинг кўнглидан ўтганини, ўзига ўзи гапирган гапни эшитган эшитади. Бирови бировига билдирмайди.

– Худо бир! Расул барҳақ! Нафаси теккан кўкармай қолмайди, – дейди Эна урчуғини айлантириб, кўзлари яхши илғамаса-да йигирган ҳар қулоч ипини қулочи орасида таранг тортиб, текшириб, овозидан, тортилишидан бир текис ва пишиқлигини илғаб, кўнгли тўлғач урчук белига ўрайди. Энанинг йигирган ипиам, ўзига ўзининг гапиришим узилмаган: ҳаммаям бир кун, бир чимдим кўкал бўлиб чиқади-да... Чиксингда... Чиқади... Худо бор!

Ҳа-я, яна битта яхши кўрган қўшиғи бор. Ёмғир ёққанда, кўксига нам тегиб, майсалар ер остидан қимирлаб қолганда, тил чиқарган кўкалларга қўшилиб эшитадиган қўшиғи. Уни ҳамма билади. Катталар ҳам. Ёшлигида айтишган, айтмагани эшитган. Эшитган борки, маза қилган. Катталарнинг қўшиғиниям, гапиниям овоз чиқариб айтиб бўлмайди. Бировига бўлмаса бировига тегиб кетади. Болаликнинг қўшиқлари зўр. Овоз чиқариб, ёмғирда ивиб айтсаям бўлади. Ҳамма эшитади. Сиз ҳам эшитинг:

Ёмғир ёғалок,

Эчки туғалок,

Худо берган янгамни,

Қорни думалок.

Янги келинчаклар нимага жерик бўлганиям ўзи билмайдиган кунларда унга қийин. Бирови калтачасининг киссасини чолдеворни кесагига тўлдирган, бошқаси бир енгини ермойга, соляркага ботириб искаб юради. Кўкпиёзни катта тишлаб, майда чайнагани қанча? Болалигида катта бир лайлакнинг бир бош узум олиб келиб қўл етар жойда, кўз ўнгиде туришини эшитган қиз борки келин бўлганининг эртасидан бошлаб ҳаёлидан кетмайди. Кун кеча хола-хола ўйнаган бўлалар, холаваччаларнинг қизлик билан хайрлашув кечаси ва келинчаклик окшомлари ҳақидаги сўровларига жавоб беролмай қийналаётганлигиниям эшитган, кўрган. Ўзини эрдан безор бўлгандек кўрсатса-да, ерни кўрса бошини охирдан кўтармайдиган, тиши ўтса ўтмаса олдига солиганини қайтармайдиган эски байталдай, оғзига келганини қайтармаган, оғзига сиққанини тўхтатмай янги келинчакларни оғзини очиб қўядиган хотинлар суҳбатидан ўзиям уялиб кетган кунлар бўлган, бўлади, бўлаяпти. Деворники қуллоғи бор, кўчанинг йўқ нарсаси йўқлигини билмаса шу хотинлар билмайди.

Яхши кўрган жойларидан бири ер тоқларнинг ости. Шамолда дарахтлардан синиб тушган ёки биронта инсофли ёнбошлатиб ўрнатиб кетган шохлар устини паққос қоплаган тоқлар ости. Бу тоқлар қўмилмайди. Қишда қўмилмаганлиги, совуққа ўрганганлиги учун қайроқи дейилади. Ёввойи эмас. Токни ёввойи деса уят бўлади. Ёввойи деб қишлоқда тўнғиз билан жар мушукни айтишади. Жаркўча тоқлари ҳаммага кўрингани билан узумлари ҳаммагаям кўринавермайди. Кўринганиям ҳаммага узилавермайди. Нопок қўл чўзилса кўринмай қолармиш. Кўздан йўқолармиш. Шунинг учун кўрганиям кўринганига қўл чўзавермайди. Энам айт-

ганлар. Ер тоқларнинг бўғзига ҳақачак тиралган, сўкичак қўйилганлари алоҳида савлат тўкиб бош тугади. Токни тагига катта-кичик итларни кириб чиқаверганидан оғзи Жаркўчага қараган камарчалар қорайиб туради. Пишиқчиликка етишганда уй чумчуқлар ертоқларни боши кўзи, елкаси демай эга чиқадилар. Дунёни бор чумчуғини шундан топасиз. Йўқолган итларниям. Камарлар шифти шиғил бўлади. Сарик, қизил, қора, гулоби, ярми қизил ярми оқ. Қорайганни зўридан кўкариб кетганлариям бор. Отларининг ўзи бир китоб. Султоний, Шивилғоний, Буваки, Вассарга, Тоифи, Қоражанжал, Бедоний, Чарос, Бахтиёрий, Беҳишти, Баёни шерий, Сояки, Обаки, Тоғоби, Халили, Хусайни. Хусайнисини ўзи йиғилса бир кур. Мурчамиён хусайни, Келинбармоқ хусайни, Қора хусайни, Қизил хусайни, Лўнди хусайни. Қурғурларни отлари худди катта шоирларни отларига ўхшайди. Мен уларни отини Мардон уларга гап отганда, мени эшитсин, эсида қолсин деб қайта айтиб, бир қараб қўйганда илдириб олганман. Мардонни айтишича, одамлар отасининг отига кўшиб, ейдиган емишини еб, отиниям унутиб бўлгач одам сонидан чиқармиш. Този итдай ким нима деб атаса, чақирса ютим йўлида ютоқиб орқасидан думини ликкиллайтиб эргашиб кетаверармиш. Бу гапларни кўчада айтган, кўчаям эшитган. Кўча ҳаммани ҳамма гап-сўздан хабардор. Ёмонини яшириб, яхшисини оширадиган ҳам кўча. Боя ёзганимдек унинг яхши кўрган жойларидан бири тоқлар ости. Тоқларни тагига кириб Олапардай икки қўлини олдинга чўзиб, ерга тўшаб устига бошини қўйиб ўтган қайтган катта шовур-шувурларга мен ҳаммасидан хабардорман дегандай кўзларини бирини очиб, бирини очгиси келмай ётишиниям ёктиради. Кейин итларни янги майсаларни қўйдай узиб олиб емоқчи бўлиб ўхшата олмаслигини, узумларни териб-териб ейишини кўп пойлаган. Жаркўчанинг узумлари кимга қанақа дейишади. Бировга захари қотилдай аччиқ, туриш, бировга шириндан ширини туюлармиш. Шунинг учун биров бировнинг олдида узум узиб олмайди. Қўрқади. Узанган қўл қуруқ қолса уятга, еганда аччиқ туюлса гап-сўзни тагида қолиб кетади. Бир шингилни иккига бўлиб егандаям бировга ундай, бировга бундайи кўп бўлган. Шундан бўлса керак узган ҳам, еган ҳам ҳеч кимга кўрсатмай узиб, кўрсатмай ейди. Ширин чикканиям бировга билдирмайди. Лекин ҳамма кимга нима чикканини, чиқарини билади. Ўзи бир бош узумни бировининг қасалига, бировининг қасамига қараб бир шингили ширин, бир шингили тахир чикқанларям бўлган дейишади. Аввалига тахир, кейин ширин туюладигани ёки акси, аввалига ширин туюлиб, кейинига захардан туриш туюлишиниям бор. Ҳеч бирини яшириб бўлмайди. Тил яширгани билан бет яшира олмайди. Бет яширганни кўз яширолмайди, дейишади. Мен ҳам бир марта Олапарга қўшилиб ертоқни тагига кириб ётганман. Акам билан уришиб қолиб, уйдан чиқиб кетиб, тўғри токни тагидан жой қилганмиз. Қуни билан ичимдаги жўрам билан “мен кўрганни ким кўрди” деган ўйинни ўйнаганмиз. Бу зўр ўйин. Ким тўғри, ким ёлғончилигини дарров билиб олса бўлади. Навбати келган бир нуқтага қараб, “Мен кўрганни ким кўрди?” дейди, топаман деб даъвогарлик қилган, “Мен кўрдим”, дейди. Кейин ўша қараган жойига қарайди ва кўрган нарсасини айтади. Биттада топсаям бўлади. Лекин, уч марта айтганда тополмаса ютқазган бўлади. Ана шу уч мартада кўринган нарсани айтиш чоғида “мен кўрганни ким кўрди” деганнинг ростчилиги ёки ёлғончилиги билинади қолади. Биз бекинган токнинг ости кенгиш. Энгашмай юрса бўладиган жойлариям бор. Қуёшни кўзида қолиб, бошқалардан кўра эртароқ қизара бошлаган узум бошига, унинг ўртасидаги жўраларидан каттароқ ва қизғиштоброқ, ўзига тушган ёруғликни тўрт томонга сочаётган донасига кўзим тушган-у шу ўйинни бошлаганмиз. Жўрам ҳам мен ҳам бир-биримизни алдамаганмиз. Кечга яқин Энам ўзлари

келиб, етаклаб олиб кетганлар. Бўлмаса бормасдим. Ўшанда катта бешиктебратар, кишлоқда бешиктерватар дейишади, кишлоқча гапларни қўшмасам ёзиқларим хаёли бошқа сўзи бошқа касал одамдай бўлиб қолаяпти: шунинг учун оз-оздан араштириб тураман. Кулманг. Шундай қилиб катта бешиктерватар Олапар иккаламиз токни тагига киришимиздан бетини иккала қўлини тили билан ҳўллаб бетини тез-тез ювиб, бошини елкасидан ажраттудек бўлиб, қайта-қайта энгашади. Салом бергани бўлса керак. Мен ҳам салом берган бўламан. Аввалдан кўзтаниш. Ўзи Энамдан узоқда ўйнасам, олдимдан чиқиб қолаверади. Токни тагига бекинганимни шу айтган бўлса керак. Бўлмаса топиша олишмасди. Остидан чиқаётганимда ток этагимга бир бош узум солди. Оласола Энамга бердим. Анжанча айтганда, “Олибла Энамга бердим”. Отадошлар шевасини меҳмонга келганда ўрганиб олганман.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жовдираган Ой бўлади. Қимирлаган қора борки танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайди, — ўрлаган билан ўрлайди...

ЙЎЛ ТЎЛА МЕЗОН ҚЎШИҒИ

Кўча яхши кўрган нарсаларидан яна бирини айтмаган экан. Болакайларнинг қўйинини тўлдириб тандирпиш, уриш навбати келган боланинг панкиллоғини ичига катта туфлаб, “Мусигути (мусича)нинг ўнг қулоғи, чап қулоғи”, деб панкиллоқ ўйнашиниям. Панкиллоқ пиёладек келадиған ва ўхшайдиган лойдан ясалган ва ўйнайдиганлар навбати билан панкиллоғини тескари қилиб ерга урадиган ўйин. Кимни панкиллоғи катта ёриқ очса, ўша ютган бўлади. Шалпайиб ёрилмаган, пициллаб кичкинагина тешик очганлар кулгига қолади. Тешик очмаганларники куй ҳисобланади Панкиллоқни ёриғини ютқизган бола лой билан ямаб тўлдиради. Ёриқ ямашга лойи етмаганлар ютқизган ҳисобланади. Лойни етарлича қилиб вақтида яхши пиширмаганлар ҳамиша ютқазган. Тандирпишда лой керак эмас. Майин тупроқни тўплаб, бир мушгини ерга қўйиб, бу қўли билан мушти устини тупроқ билан ёпиш, устидан яхшилаб пишиб уриш, кейин мушгини тупроқ, тандир ичидан олганда тандирча жойида қолишига айтилади. Кимни тандири катта ва кўп бўлса ўша ютган бўлади. Ана шу ўйинлар ўйналганда Жаркўчанинг чангу-тупроғи ўзини қўяга жой тополмайди. Болакайларнинг қопкиприқларига, кулоқларига чиқиб олади. Бетларини ялагилари келади. Тандирпиш, панкиллоқ ўйнаётган ўғил-қизларининг ота-оналари бир вақтлар худди шу жойда, худди шундай ўйинни ўйнаганларини эслаб кулиб ўтишлари, орқаларига қараб-қараб кетишлари соғинганларидан. Ўйинни ҳар доим Мардиқул духтирнинг оқ халатда кимгадир укол қилиш, дори бериш учун ўтиб қолиши бузган. Болалар духтирни оқ халатидан кўрқийшади. Ундан ҳам ёмон кўлидаги ўзи оқ, корнида қизил рангли қўшув белгиси бор чамадонидан кўрқийшади. Ҳаммаси шуни ичида. Оғизни катта очиб, тилни босиб қийнайдиған ялтироқ оғзи йўқ қошиғиям. Қишлоқнинг итларидан ҳам бунчалик кўрқиймайди. Оқ халатни кўрди деганча турра-турра қочадилар. Кейин ўйинхонага жар мушуклари эга чиқийшади. Керишиб, таннозланиб думларни ҳодадай тик тутиб тумшугини ҳали бу, ҳали нарига тандирга тегизишади. Сичконнинг ини ўрнига дастурхон пойлайдиған мушуклар оёқларига илашган гард-гурдларни оёқларини бирма-бир, навбатма-навбат кўтариб силтаб-силтаб тозалаган ҳам бўладилар. Ўлағойда. Майин тупроқни бўлғаш пишакларга отамерос. Қўйдан қайтиб келаётган чўпон итлари ўйинхонага сер солиб қараб, чеккалаб ўтади. Санқи итлар бир тумшугини теккизиб

булғамаса, кўнгли жойига тушмайди. Уларни қилиғи кўчанинг кўнглига тегиб кетади, ёкмайди. Жўрага ёкмаган нарсаларни ёзмайдилар. Буни ўзим бирдан билиб қолганман. Пақиллоқнинг охирида бўладиган ўйин эса ҳаммасидан зўр. Болақайлар, қизалоқлар жарнинг тикка деворларига, жар ёкалаган уйларнинг деворларига тескари туриб, ичларида сирларини айтиб, охирида, “Отамнинг пули кўп бўлсин”, деб лой отишлари, отганда қандай ушлаб олишларини эса ўзи айттиси келмайди. Болалик сирлари. Ўрталаридаги сир. Сирни бегонага айтмайдилар. Ҳар бир боланинг сирини билади. Қизчаларниям. Қулоғига Зебуннисо оти ўқилган, эл Бийнисо деб кетган қизча болалигида илкис ой изидан юрганани, тўхтаса тўхтаганини, бетини ойдан олиб озгина юриб яна қараса, ой ҳам қараб турганин, яна юрса юрганани, тўхтаса тўхтаганини сезиб, хурсанд бўлиб кетгани, кўзлари чарақлаб кетгани кунни ўзига ўзи айтиб ўзини кўнглини ўзи чоғ қилади.

Ўзига ўзи ёкадиган кунлар ҳам бор. Бу кунлар қамиш кўғаси, ғўғаси паига ўралишган, қизчаларнинг ўйин тўпидан кичикроқ кичикроқ тўппичаларнинг, мезон араваларининг гилдирашиб бир-бирининг орқасидан юрса юриб, тўхтаса тўхтаб сараланган аскардай, тартибли кўшиндай юришидан бошланади. Аравалар ортидан изма-из мезонлар савоқлари қўл етган жойигача дор осадилар. Мезоннинг яна бир оти – Улғу. Улғудан улғу текса чехрада ҳамиша кулгу дегани шунга. Улғуси ўша, шамолда кетаётганлардан ким қанча ушлаб қолиши, тегиш дегани. Бировга бир савок, бировга ўн. Бировга каттасавок, бировга калта савок. Савокни узунлиги мана шунча деган аниқ мезони бўлмайди. Ҳар кимники ўзига, ярим қулоғига яраша ўлчанади. Буруннинг учидан ёнга ёзилган бир қўлни учигача бўлган ип бир савок. Ноқобилнинг савоғи узун бўлади. Мезон дорларининг бўритарокларга ҳаёлдай сузилишиб, чувалашиб келиб илиниши, илиниб кун нафасида солланиши айниқса хуш ёкади. Жаркўча ёқасида бўйнига дор осмаган қолмайди. Бўригулдан тортиб почакирқар, диликаптар, илонқуйруқ, арслонқуйруқ, итбодом, итоғиз, иттовон, латтатикан, отқулоқ, шайтонкелмас, шайтонковуш, қақамиғ-у эшакмиягача. Довдарахтнинг бир йиллик кўз очикликка уйғунлик даврининг хат-чизиғини шамол варақларига ҳаёлан ёзилишидай туюлади. Кимнинг бошидан нима ўтганини бир бирига айтаётгандай. Бир вақтлар келинлар янги келинлик кунлари бошига соладиган, оппоқ ипакдан тўқилган ироқи, сочикли, пўпилли рўмолга ўрангандай бўлади. Шокилалари узун-узун, келинчакни оппоқ бўйнига паққос чирмашиб, яна кўксига бош ташлагандай бўлади. Бундай рўмолни ўраган келинчакнинг армони йўқ эди. Бундай рўмол кишлоқда ўзи битта. Энамнинг энасини, энасини келинлик рўмоли. Қадимдан қадими. Ҳеч ким Энамдан рўмолини бериб туришни сўролмаган. Хушига ўтирган, айтган чизиғидан чиқмаган, бир ватанни обод қилишига ишонган қизлар, ўз оғзи билан рўмолини бериб туришни ваъда қилган қизларгина ўрашган. Арчани ўтин, ҳаммаям хотин бўлади деб юрибсан-да. Эркакни елкасида ватан, аёлни қучоғида чаман бўлсин. Буларниям Энамдан ёзиб олганман. Отдош шамолда номайи аъмолларни бир чизик қилиб ёйиб, ёзиб, судраб, сузиб, сузилиб, сочлари солланиб кириб келган мезон иплари бир савоқлик, бир савоқлик қилиб кўринган шохга ўзини илиб чиқади. Ер билан Кўкнинг бир-бирига кўклагани ўзларига жой танлайдилар. Ҳаёллариниям. Йиллик тириклик ташвишларига тарози осади. Чап елкасиям ўзи, ўнг елкасиям ўзи. Тошини ўзи қўяди, ўзи олади. Шайини, шайтони, тили-ю, тилмочиям ўзи. Калласи хирмон жойдай бўлиб бўритароклар машшоталикка ўтадилар. Шамолга қўшилиб тараган бўлади. Бир-бирига истар-истамасгина қўл бериб, узундан узун бўлиб кетган, ўз юкидан ортиқни кўтараман деган дорлар барибир узилишади. Кучи етган ҳаёллар билан олишади. Куч етмаганларини бўритарокка тароклатади. Мезонлар таниш ва содиқ ҳаёллардек атрофида

ўралашади. Бири бетига, бири кулоғига осилади. Эркаланади. Тарокланган, тозаланган хаёллар қувватли, дилбар бўлишини ўзиям илкис илғайди.

Энам мезон ипларини патмалак дейдилар. Пати малак, малаклар пати. Малаклар, фаришталар еттинчи қават осмондан учиб ўтганда тушган патлар дейдилар. Бир йилнинг ёзиғини кўрган, бир йилнинг ёзиғига жавоб беришда гувоҳ бўладиганлар дейдилар. Кунчувоқда урчук йигириб ўтирганларида атрофларида хаштала осган патмалакларнинг ҳар бири билан бирма-бир гаплашадилар. Хайр-хушлашадилар. Янаги йил, янаги шу ой, янаги шу кунга етказишини сўрайдилар. Дуо қиладилар. Малакларга жавоб берадилар. Думоғи чоғ мезон тиллари осилганча осмонларга сиғмайдилар. Мардон ҳам мезонни кўрди деганча авродга тушиб қолади. Кўнглида ўкиётганлари олдига тушади.

Албатта, мезон ҳақдур.

Албатта, нор-олов ҳақдур.

Албатта, сирот ҳақдур.

Албатта, Ҳавзи Кавсар ҳақдур.

Албатта, шафоат ҳақдур.

Албатта, Мункар ва Накар ҳақдур.

Албатта, ваъда ҳақдур.

АЛБАТТА, САНЪАТ- ҚИЁМАТ ҲАҚДИР.

Бизга инсоний хислатларни ато қил!

Аввалини тўғри, ўртасида нажот бер, охирни имонли қил!

Мезонда ўзи кифоядур.

Энг ёмон кўрган кунни ёшгина келинчақларни кўк кийиб, сочларини ёйиб, юзларини тирнаб қонатиб, қоракуя суртиб, уввос солиб, хушудан кетиб қолганини кўриш. Ҳеч ким йигит ўлмасин деб шунга айтишади.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жаланлаган Ой бўлади. Қимирлаган қора борки танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтайдди, ўрлаган билан ёнма-ён ўрлайди...

ОЙ ЙЎЛИ

Мучал бошда аввал бошдан сичкон турган,

Сўнгра сигир, йўлда йўлбарс қуёни кувган.

Сувда ризкин балиқ билан илон терган,,

Оту кўйнинг қўш-қўраси бирга бўлган..

Изма-изда маймун, товук, ит келади,

Тўнғиз келса мучал деган тутун туккан.

Мучал ағдармаган болани катта бола демайдилар. Кимнинг иши мучалга тушса Мардондан сўрашади. Мучални Мардон ағдарсин. Тўғрисиғаям тескарисиғиям. Менга Энам ўргатганлар. Ўрганганим учун пул ҳам берганлар. Энам ўзи шунақа. Айтган нарсаларини ёдлаб олсам албатта пул берадилар. Олмай дейману, лекин уяламан. Қишлоқда ўзи одамлар туғилган йилини эмас, мучалини ҳисобини қиладилар. Йилдош дегани тенгкур дегани. Лекин итларники бошқача. Бир йили икки йилга ўтади.

Сал бўлмаса Жаркўчанинг олашақшақлар ёнғоқ экандан кейинини айтиш эсимдан чиқибди. Ойқортоғни устига чиқиб Аймоқ қаъласига етгунча, йўлма-йўл кетакетгунча ҳар бир тиккайган тикон, ҳар бир қариш ернинг ўз оти бор. Ҳар бир қўра, қўналға, қўним, қўшқўра, қўтан, тош, бурум, кирра, ўр, энишнинг тус оти бор. Якка

арча, Бир кулок ўрик, Корасовук, Новустепа. Ойкорнинг чап кўлидай узалиб тушган кир – Бўриўйнар. Қирнинг белидан ўтган йўл ҳам атоклик. Бўри йўли. Ундан нарида Ойбодом довони юради. Қишлоқ тутаган, олашақшақлар эккан янғокзордан кейин йўл торайиб торайиб, бир эшак сиғадигандай бўлиб қолса-да Жаркўчадан узилмаган, на жар, на кўчага ётадиган, йўлма-йўл қишлоқдан чиқиб Каттабетни белидан ошиб Ойбетгача борадиган йўлдаги иш кўрсатган соя-соясиз, ҳунарли нарсаси-қора отлик, атоклик. Нега энди етти кир ошиб келадиغان узундан узун йўлнинг оти йўқ? Каттабетга чиққанинг сояси тикка қишлоққа тушади. Ойбетда юрган қорани юришидан ҳамма танийди. Бу йўл элнинг кўзида туради. Бу йўлда ўғри юрмайди. Ишиям, ўзиям тўғрининг йўли. Тоғнинг ортидаги отадошлар меҳмонга шу йўлдан келадилар. Ўғри йўллар бошқа, пана-пастқамда. Сомон ташиш, ўрмончилар билан келишиб ўтин ўғирлашда ишонган ишонгани билан тўда-тўда бўлиб олишади.

Булоқларники, қўяверинг. Номлари қўшша-қўшша, номидан доврўғи зиёд.

Ҳуштак чалиб, хишқирғи дунёни тутиб ётган жойидан учиб келиб Ойбулоқ бошига тушадиган, калласи жуда кағта, тожиям бор илонни илонларнинг пошшоси дейишади. Шамолдан танишармиш. Бир ойда бир булоқ кўзига юрагини куюгини босгани, сувга тушгани келармиш. Шу куни Каттасойнинг суви сергиб қолармиш. Қаттиқ қулча уриб ётса, сув жиппа қурирмиш, гиппа буғилармиш. Кўрганлар кўрганини бировга гапирмайди. Имо-ишора билан тиллашади. Бўлса бордир. Энам ҳам, эски, бор гап деганлар. Отиям қизик. Морилон. Форсийда мор, туркийда илон дегани. Одамни тириклай ютадиган балиқни, Наҳангбалиқ дейишади. Буям худди шундай. Ўзи ҳамма тиллар жўра-жўра бўлса керак. Керагида бир-бирига ёрдам беришади, чоғи. Бўлмаса, Каттаилон ёки Каттабалиқ деса Морилон билан Наҳанг балиқни ҳеч ким ажратолмай қолади-да. Илон-илон, балиқ-балиқ деса қулғули. Дўлтабўриям шундай. Дўлтабўри бу – калласи бир бўлак, танаси бир бўлак катта кўк бўри. Хоҳласа, одамнинг олдига келиб қошини кериб, тилини бир қарич чиқариб, шошмасдан лаб-лунжини аритиб, “ха, жўра!” деб қараб турадиган, истаса, истаган ҳовлисини истаган жойида истаганча чўнкайиб, хаёлини жойига қўйиб олганча бировга бир нима демай, бир нарсаси тегмай индамай яна изига кетадиган, кўзлари ҳамиша йиғлаган, лекин кўз ёшини кўрсатмайдиган, шамол ҳам ҳурмат юзасидан омонатдай силкинган ёлига қўлини учинигина теккизадиган бўрини Дўлтабўри дейдилар. Мен Мардонни Дўлтабўрига ўхшатаман. Юришиниям, туришиниям. Йиғлаётган болага жим Дўлтабўри ойнани орқасида ўтирибди деса кўрмаган бўлсаям, кўзда ёш беш қатор бўлсаям жим бўлади. Отини қон танийди дейишади. Мардонни айтишича, қадимги турк тилидаги дўлта бугунгисиди бўри дегани. Ота бир болаларни муросага келтиргандай гап деб кўяди димоғи чоғ бўлиб, Дўлтабўри ҳақида гап кетганда. Уни одамлар Кўкалай дейди. Мен Кўкёл деб чақираман. Кўкёл ҳар доим катта қор ёққанда Энамни кўргани келади, чоғи. Ҳаётимизнинг бошидаги дўнгликларнинг энг каттасини устига келиб ўтирганда Энам уй ичидан туриб унга гап қўшган бўладилар. Катта отамни китоб ўқигани учун қамашган. Орасида китоблар бор деб йикитилган деворлар ер билан битта бўлиб, бир авлод бирданига бир қунда қўмилгандай тизилишган тўмпоқлар устида ўйнасам Энам жуда хурсанд бўладилар. Ўшанда китоб ўқиганларни ёмон кўришаркан. Кўкалайиниям, Шердор мадрасаси томидагига ўхшаш бояги дўнгчалариниям Энам таништирганлар. Энам бу жойга ҳар эрта қўклам бир мартагина тўшанчи ёздиради. Отамерос оқ кигиз устидан қўғирчоқ сурат нусха қоқма гиламини тўшаттиради. Оддатдагидек урчуқ йигирадилар. Ҳар бир гапларини, “Сан бил, Худо!” деб бошлаб, ўзларига ўзлари гап қўшадилар. Бошқа гапларни ёзиш мумкин эмас. Тамом. Маъқули мухтасар. Оймоҳ

ҳам шундай. У Ойқорнинг устидаги қадими қаъла, кишлок. Ўрислар Туркистонни босиб олганларидан кейин ўлжани ҳисобини олиш учун карта тузишган, ўзини тили, дили, ёзиғига мослаб Оймоҳни Аймах деб туширган, кейин-кейин Аймоққа айланган дейишади. Энам Оймоҳ дейдилар. Мен ҳам. Қолган гап-сўзларни аҳмоқни оғзидаги гап деганлар. Катта эналари Энамга бир замонлар Оймоҳда яшаган даврларини эртақ қилиб айтиб берганлар, Энам менга.

Ҳар сафар эшитганимда Оймоҳ кўчаларида юргандек бўламан, худди бурноғи йил тарих ўқитувчиси Эргаш муаллим ўғиллари Амриддин акага тайинлаган ва у киши қўлимдан етаклаб Афросиёбнинг неча минг-минг йиллик кўчаларини бирмабир таништирганларидек ўзимга ўзим таништираман. У ердаги тумпоқлар ҳам бизни тумпоқларга ўхшаркан. Лекин, қаттароқ-қаттароқ. Энам Оймоҳга болаликларида, Оқпошшони солдати Ўсмадни қирғин қилганда қочиб чиққанлар. Мозорлари узун-узун ва саноғи йўқ, қалъа девори ҳар бири катта тегирмон тошидай келадиган тошлардан қурилган дейишади. У ердан дунёнинг у четидан бу чети кўринармиш. Бир қафтда Самарканд, бирда Панжикент тургандай бўлармиш. Биров Александр Македонский қурдирган деса, биров Искандар Зулқарнайн замонидан қолган дейди. Бошқа бири иккови бир одам дейди. Кимдан қолганини Энамни эртагини эшитсангиз биласиз! Иккови бир одам эканлигини эса аниқ биламан. Китобдан ўқиб, албатта. Катта бўлсам, Мардон Оймоҳга олиб чиқишга сўз берган. Аввал отам руҳсат бериб, Энам ҳўп десалар, албатта. Лекин, ўшандан бери кўзимга Ойқорга чирмашиб кетган Оймоҳга етиш йўли кўринаверади. Энам янги ойни ҳилол дейдилар. Ҳилолой отлик дугоналариям бор. Ҳилол ҳар сафар ҳовли супиргани чиққан бир кунлик келинчақдек уялибгина кўриниш берганда, Энам дуои-фотиҳа қўл очадилар. Қўлларини бетларидан олганларида юз-кўзлари бирдан яшариб, ёшариб кетади. Кейин, ой ҳақидаги қадими топишмоқни бирга-бирга айтамыз.

Чинни, чинни, чинни қиз,

Чин тепага чиқди қиз.

Болаларин етаклаб,

Томошага чиқди қиз.

Нимага энди ҳамма нарсани оти бору Ойқорни устига олиб чиқадиган йўлнинг оти йўқ? Бу йўлнинг отини ҳеч кимдан эшитмаганман. Оти нима деб сўрасам билмас экан деб қулишади. Оти нима бўлиши мумкин? Ойқор йўлими? Оймоҳ йўлими? Аймоқ йўлими? Ундай бўлмаса керак. Нимагадир ўхшамаяпти. Ичимдаги жўрам ҳўп демаяпти. Етти қир йўли? Йўқ. Бундай агалса инглизча отни таржима қилганга ўхшаб қолади. Етти қир ортидаги тоғ йўли. Бундайда немича калланинг гапига ўхшаб қолаяпти. Бўлмайди. Ўзи атрофи тўла ой билан бошланадиган отлар. Ойқор, Оймоҳ, Ойбет, Ойбулоқ, Ойбодом, Ойдала. Лекин уларни бошини бирлаштириб турган, беридан бирига олиб борадиган йўлнинг оти йўқ. Шуюм иш бўлдики? Ой кўчами? Сал келишди. Топдим: “Ой йўли!” Ҳа. Ой йўли бўлиши керак. Ой ҳар куни Ойқорга келгандан кейин, икколови учрашадиган ва хайрлашадиган йўл бўлгандан кейин Ой йўли бўлади-да. Менга ёқаяпти. Жўрамгаям. Тош эга чиққан йўлни Тошйўл, бўрилар юрадиган йўлни Бўри йўли, Хитойга олиб борадиган йўлни Хитой йўли дейишади-ку. Ой қўнган, бошида Ой турадиган, Ой қўриқлайдиган йўлни оти албатта Ой йўли бўлиши керак. Кишлоқдан чиқиб кетган, Ойга қўл берган йўл беот, беном бўлиши мумкин эмас. Энам беном, безотликдан асрасин деганлар. Ой йўлининг энг учига чиқса, Окйўлнинг нариги бошиям кўринса керак. Бу ҳозирча сир. Мен, Ойқор ва Ой ўртағиздаги сир. Ҳеч кимга айтманг, тагин. Аввал Энамга айтишим керак.

Кун совутган. Ҳамма уй-уйига кириб кетган. Ҳали ўчоқ-печка ёққани йўқ. Менинг жойим катта уйнинг ўрта ойнасининг тўғрисида. Ётган жойимда Ойқорга, Оймоҳ дейиладиган жойга тусмоллаганчам термуламан. Ой менга термулади. Дераза икки тавакали. Пастки кўзлари чоғроқ-чоғроқ. Ҳозир тер босиб турибди. Юқоридагилари кичик-кичик уч кўзли, очилмайдиган. Совуқ ва шамол учта кўзгаям муздан кашта ургандай ўхшатиб гул солган. Керак бўлса расм муаллимиям мунчалик чизолмайди. Мултифилмдаги малика устидаги кийими, тожидаги гулларнинг ўзи. Расм дарсида чизиш учун энг чиройлиларини эслаб қолишни ўйлайман. Ой ёруғида, шамолни келди кетгисида расмларнинг жони борга ўхшайди. Қимирлагандай бўлади. Ўртасидаги кўзига Ой ва Ойқорни учрашиш, бир бўлиб сиғиш, бошма-бош сиғиши вақтини кутаман. Унга ҳали сал бор. Ой энди Октошдан паналаб чиқаяпти. Мен ҳам бу тарафдан бораёпман. Ғойибназар тоға оғзаки тушунтириб, қўллари билан чизгандек қилиб кўрсатган жойлардан Ой йўлини тусмоллайман. Топгандай бўламан. Изиллаб Ойга етиб олишга шошганча чопиб бораётгандек бўламан. Йўл бошида Ой туради. Йўл ойдай ёруғ бўлади. Йўл Ой йўли отлик бўлади. Ойқўчани боши Ойга қўлга берган кўринади. Ой суратлик корга, Ойга юзма-юз бўламан. Овозидан мингга кирганлиги билинадиган бўронлар мен тараф бўлади. Этагида қора булут пайпасланиб юргани билан Ойқорнинг боши, Оймоҳ сутдай ёруғ. Ой қўл узатса етгулик жойда. Чироғини ёққанча Ойқорни паналаб яхши кўргани, севгани Самарқандга термулади. Самарқандни қандай яхши кўришини “Эна шамол”да ёзганман. Янги ойнинг қулишиям зўр. Тиниқ. Тўлган ойни бетиям, ўзиям юк доғи тушган келинчақлардек оғир бўлиб қолади. Нафас олишиям. Янги ойнинг шамоли ҳаммадан зўр. Иззиллаб келади. Ёш-яланг демайди. Ҳаммани илигини бир ялаб кетади. Янги Ой шамоли келганини биринчи бўлиб Энам сезади. Ўзи шундай эшикнинг орқасида ҳовлиқиб турганидан, хансирашидан биладилар. Ой ораси шамоли бўлак. У ҳамма нарсани, ҳаммани шоширади, безовта қилиб кетади.

– Айланай, борингга шукур. Берганига, етказганига шукур. Келсанг қари-куррига кел, ёшлар ўйнасин, кулсин, – дейдилар.

Энам Янги ойни Ойқиз тўлганини Оймомоси дейдилар Ойнинг кўргулиги кўп бўлганидан бир ойда ҳам қулиб, ҳам тўлиб, ҳам тўйиб, ҳам тўкилармиш. Янги Ой шамоли Ойдан тушиб, Ойқорни устида ўзини тўғрилаб, қорни совуғидан қўйини тўлдириб олиб, кейин Ой йўлидан тўғри тушиб келса керак.

Ой йўли оқшомда чип-чиройли бўлиб кетади. Ойнинг Ойдан тушгандай хушсуратини таниб қоламан. Ой йўлга, йўл бошига, йўл устида копток отишга тайёрланган кизчадай туриб олган бўлади. Келинчақлар балдоғидаги суратидай, оталар ёдтоши, хотира тоши, отатоши ёзиқлари устидаги суратидагидай туради. Бундай вақтларда эсини таниган борки қўлини дуога очади. “Элга тинч, ўзига нотинч келган ойдан айланай, – дейди. – Янаги йил, янаги шу ой, янаги шу кунларда тўрт кўз тугал кўришайлик”. Ёнбош қараган ой ирини нозликдан нозлик, нозикдан нозик, хуш-руйдан хушруй, тотликдан тотлик, чиройликдан чиройлик бўлади. Ойнинг Ойқор елкасига бошини қўйиб туришини ёзай десам, ёзолмаяпман, йиғлавораёпман.

Ой қўшиқ айтади. Ойқор қўшилган бўлади. Биров эшитмасин деб эмас, ухлагани уйқуси учмасин, бузилмасин деб секингина айтади. Энам эртак айтгандай. Эшитар қулоғи очик тераклар бир қирдай ўсади. Ёнғоклар ховлиққандан энига ташлайди. Сой нафасини ичига ютади. Қушлар ўзларини қўярга жой тополмайдилар. Каттаот яна қачон қўнглигини очишини ҳеч ким билмайди.

Оймоҳнинг кулгуси Ойқордан тушиб келадиган оқ булутдай ёппа энади. Қучоғини бор бўйича очиб, қучоқлаб оладиган, бағрига босадиган, бет-кўзинини

сув қилиб ўпадиган, қўйнидан чиқиб кетганингдан кейин изларингга қафтларини босиб, бармоқларини қошу кўзларига суртиб, йиғлаб-йиғлаб оладаган, қулгуси билан йиғисини ажратиб бўлмайдиган, атирининг хидлари зўр келинчақларникига ўхшаркан. Муз гул чизган ойна ортидаги Ой турган жойида қалтирагандай бўлади. Мен ҳам бир марта мактабда совуқда қалтираганман. Тўғри, у ростакан мактаб эмас, Абдувойит авонинг, биргаднинг шийпони. Лекин, оти мактаб. Дераза ойнасига адашиб келиб уринган жонлиқ ҳаммасини расво қилади. Ой билан Ойқорнинг учрашганини деразанинг ўртасидаги кўзида кўролмай қоламан. Шамсий ҳарфларни ўнч чеккасига, камарийларини пешонасига хаёлан илиб, осиб чиққан Ой Ойқордан ошиб кетган бўлади.

— Аввал отангдан қолган чолдеворга укаларинг билан тикилишма. Капа тик. Элни олдига қаттиқ бўлсам тўртта нон қўй. Ўзинг еган овқатни пулини оғринмай тўлайдиган, ёнда турадиган ёр-жўра ортириб, кейин семиз гапирган ярашади, - дегандилар отам эрталаб қишлоқи бир одамига. Гап-сўзларга қараганда бир жойда қатта гапириб қўйган, этиги тор келиб отамнинг олдига маслаҳатга келган кўринади. Эшитганим, англаганим шу. Иши чатоқлар уйга қирмайди. Дарвозахонада отамни йўлига қарайдилар. Дарвоза остида гап кетса, ҳовлига чиқиш мумкин эмас. Бошқа гаплар секин гаплашилган. Биламан, булар менгайм тегишли. Бир куни бўлмаса бир куни фойдаси тегади, қулоғи илсин, қаллани ишлатсин деб айтаяптилар. Тегишли бўлмаса эшиттириб гапирмайдилар. Бу гапларни ҳозир ёзиб қўёлмайман. Эрталаб ёзиб қўяман. Ҳозир қоронғуда тимирскилансам, отам томоқ қириб, опам ўрниларидан туради. “Дарсларингизни барини қилиб бўлгансиз, балажон? Ётишдан олдин Латофат опангиздан сўраганман, ётаверинг, ё сийиб келасизми?” дейдилар. Энди мен қатта бола бўлсам. Чикким келса, ўзим чиқиб келавераман.

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини қидирган, жаланглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтади, ўрлаган билан ўрлайди...

ЙЎЛНИНГ КЎЗИ ҲАМИША ОЧИҚ

Мардонга ҳамиша қатта кўча. Хоҳлаган жойига қўш ташлайди. Қишнинг чилласидаям тоқларни қўйнига қўл солиб узум узади, керак бўлса. Энамга олиб келади. Бир марта олиб келганда мен Энамга теккан отамнинг майда қавиқ тунларининг ичида ухлаб ётган эдим. Ёношларида. Энам пешонамни қўшиб бошимни силадилар. Бу туринг балажон деганлари. Агар бошимни орқасини, елкамни қўшиб силасалар ётаверинг деганлари. Хаёлларига қўшилиб йиғлаётган бўладилар. Айтмаган бўлсалар ҳам биламан. Бу гапларни қалламдан ёзаяпман, керак бўлса. Мен ўзи ёлғон ёзолмайман. Энам хафа бўладилар. Энамнинг бизни ёзиқларга кўзлари ўтмайди. Катта оталар ёзиқларини биладилар. Ёзиқ дегани ҳарф дегани. Энам ёзганларимни ўқий олмасалар ҳам қандай ёзганимни илғайдилар. Ўзи ёзганларимни, ёзаётганларимни Энам айтиб тургандек бўлаверади. Маънолар маъзини қақувчи нуқтасанжлар кўнглига малол келмасин. Гап-сўзларни салгина тўғрилаб қўйишим мумкин. Жудаям тўғри гапни юки оғирмиш. Зўр келганда тўғри гап тўққанингга, тўғишганингга ёқмасмиш. Тўғри гапни эгри одам қўтариши қийинмиш. Айтишим. Гап қувган гўрга йўлиқармиш. Буларни Энамнинг боши айланишдан тинмайдиган урчуқларига айтган. Менинг боштагим, ёстигим Энамнинг икки буклаб таҳланган,

райхон хиди келадиган кулалари. Отамни чопони остида ётиб эшитганман. Ёзиб қўямасам ҳам эсимдан чиқмайди.

Ўрислар Жиззахнинг кулини эсон-омон қўкка созуриб, тўпларини судраганча, учи-кийри йўқ аскар билан Кампирдевор ёқалаб Самарқандга йўл олган окшом, 1868 йилнинг 1 майига ўтган кечаси, тонг саҳарга яқин осмондан сон-саноксиз юлдузлар тўкилганмиш. Худди юлдузлар кўз ёши тўққандек кўринганмиш. Осмондаги юлдузларнинг фақат биттасигина жойидан қимирламасмиш. Уни оти Олтин қозиқ эмиш. Қолган юлдузлар унинг атрофида айланишар эмиш. Самарқанд ернинг Олтин қозиғи эмиш. Олтин қозиқ ўрни – Самарқанд руҳини ёвга бермаслик учун кўз ёшлари билан қўмганмиш. Босқинчилар эртаси куни шаҳарни олганлари билан, ҳар хил қаламғи-қасанғи тап тортмай кириб чиқадиган эгасиз, эшигу тўсиги йўқ уйдаи бўлиб қолгани билан унинг руҳини синдирилмаган, ололмаган экан. Ололмас ҳам экан.

Инсоф бошида бўлган бўлса, охиригача турармиш. Жарқўча ўриснинг яхши-синиям кўрган. Кўрмаган эмас, кўрган. Кўрмаганман деса кўзи кўр бўлармиш. Отилган, осилган, қамалгандан қолган кишлоқнинг ҳарф танигани сургунга тушган, қўлидан иш келари қулоқ этилган, эл оч, қимматчилик қаҳатчиликка ўтиб кетган, бир чумчукка ҳам бўри, ҳам тулки кўз тиккан, ота ўғилни сотган, ўғил отани отган, бош-оёқ уриб кетган кунларда устига устак оч ўрис тутиб кетганмиш. На ияг на суяк, икки қўм-қўк кўздан бошқаси кўринмаган ўрис босиб кетган. Қаҳатчиликнинг қамига кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ойинлардан арналар шод бўлган, бир ёқда бир бошли-ю, бир ёқда қўш бошли қўзғунни қуни туккан кунлар ўшанда бўлган дейишади. Оч-ялонғочга қўшиб ё гапирган гапи, ё юриш-туриши, ё мол-дунёси ишқилиб нимасидир ҳукуматга ёқмай ҳайдалганлар ҳам бўлган. Эр-хотин духтирларни шундайлардан деб ҳеч ким ҳеч қимга айтмаган бўлсаям, ҳамма шундай деб билади. Бу ердаям дарахтлар ўзидан ўзи қимирламайди. Ана шу духтирлар кўп ёш-яланғи ичтермала, қизамиқ, яна оти жудаям совуқ ойинлардан олиб қолган. Шундоқкина мелисахонанинг кўзи остидан жой берилган духтирлар эшиги боладан узилмасди. Вагонга урилиб, бир неча кун оч-наҳор, совуқда изиллашган қочоқларни Харканада туширишган. Қизчаси бир неча кун олдин узилган бўлса-да узилганини аскарлардан яшириб келишган. Бўлмаса, ота-онанинг қўлидан олиб қўйишлари, ўзларини қайта вагонга қамашларини кўришгани, билишгани учун шундай қилишган. Биттаю-битта қизини Галлаорол станциясига, темирйўлнинг лабига топшириб келганларини ҳамма билади. Сочлари сап-сарик, кўзлари қўм-қўк бўлганлигиниям. Духтирлар Мусулмонкул тегирмончининг Бийнисо отлик қизини, кўзлари қўм-қўк, сочлари сап-сарик қизини, уч акасини уриш еган, бирини бир оёғидан ажратган саккиз яшарлик қизчани кўрди деганларидан бошқача бўлиб қоладилар. Қизчани онаси руҳсат берган кунлар уйларида паҳ-пахлаб қўмилтириб, сочларини қайта-қайта тараб, битталаб санагандай қараб, бири қўйиб, бири қучоқлаган, йиғлаганлариниям. Кунора қадичада сут олиб келадиган, сут ҳақиға икки кесим нон ёки тўрт дона ёнғок берадиган ўрис эр-хотин қизча келди дегандан ўзларини қўярга жой тополмайдилар. Қизгинасининг қийимларини йиғлаб-йиғлаб қийдирган кунлариям бўлган. Эр-хотин қизчани ғовдан чиқиб, катта йўлни кесиб, Ота булок ёнидан мазорлар оралаб Жарқўчага ўрлаб кетгунча қарашиб қолишини, иссиқ-совуқдан терга ботган дараза кўзларига ёпишганча термулишиб қолганларини кўп одам кўрган, кўрмаганлар кўрганлардан эшитган. Уруш бошлангандан кейин бир кечада йўқолиб қолган. Уруш шу икковгинасиниям кўп кўрган. Урушга духтур етишмай қолган экан дейишган. Бу гапларни кўпи ўзи катта китобларда ёзилган. Уларни Мардон ўқиган. Қўй бокқанимизда айтиб берган. Бир

карасанг қизларнинг ўсма қўядиган ойначасидай ялтирайдиган, бир карасанг тош кўмирдай беранг, тош десанг тошгаям ўхшамайдиган тошларни кўлига олиб, “Бу ўша кундагилар” деган, худди бир сирни факат у биладигандек. Катта китоблар Самарқандда бўлади. Самарқанддаги катта китобларни ўқиш учун аввал мактабда яхши ўқиш керак. Энам шундай деганлар. Худо ҳоҳласа, кейин Самарқанддаги китобларни битта қолдирмай ўқийман.

Ўша гап-ўша гап. Мардонга эса ҳамиша катта кўча. Ҳар куни Ҳайит. Тақбири ташриқ тилидан тушмайди. Бир вақтлар одамлар Ҳайит намозини ўқиш учун мачитга кетаётганда, йўлда бир-бирлари билан учрашганда, баланд овозда айтишганидек, кўзига яхши кўриниб қолган дарахтга, тошга, қушга тақбири ташриқ айтиб қолади.

аллоҳу акбар, аллоҳу акбар,
ла илаҳа илла-л-лоҳув- аллоҳу акбар,
аллоҳу акбар ва лиллаҳи-л-хамд.

Тўрт томон қибла. Хоҳлаган жойига қўш ташлайди. Бировдан бир нарсани сўрамайдиям, бировга яхши кўринай деб ҳам, бекорчиликданам гап қўшмайди. Кўчадан топганиям, кўчага топширганиям, топшираётгани, топаётганиям. Биров бирон нарсани сўролмайдиям. Гап қўшса кўчага, дов-дарахтга, тошга, сувга, эшагу итга гап қўшади. Жаркўчанинг бошидан оёғигача каерда нима, ким борлигини, қачон нима бўлганини билса факат Мардон билади. Қишлоқдаги ҳар бир нарса билан ўзаро гапи бордай ўша-ўша гапларни такрорлайди. Яккатутни кўрганда, “Тут яхшиси ерга тушар, киз яхшиси кўрга тушар”, деб кўзиниям бир қисиб қўяди. Айниқса, Жаркўчага тушгандан ҳар кадамда ўнгу чапига салом беришини кўчанинг икки бирдай ёқасиям ёқтиради. Инояти етиб мардонлиги тутганда дажам юради. Гап қўшишим, жаррор-жаррор чиқади.

– Ассалому алайкум аҳли қабр, киёмат яқиндир...

Хоҳласа, гўлдираб ўрлайди, истаса оғзи гапирмасаям, изидан хаёлида айлангани овоз чиқариб эргашади. Кўча Тентакнинг пайпасланиб юришидан қувват олади. Шуниям бориға шукур дейди. Овозини эшитса, фикри ойдинлашади. Айниқса, Ўқотарнинг тандирга тупроқ олинавериб ёрдай бўлиб қолган камарида эски китобларни овоз чиқариб ўқиши ёқади. Биттасини ёдлаб ҳам олган. Тентак бу гапларни ўзига хассадек тутади. Китобдаги ёзиқларни ўзгартириб, ўзига мослаб ёдаки айтиб юради. Туш ичра, хаёл ичра, хуш ичра дегандай.

– Озодваш киши бўл! Бефойда эл била мусоҳиблик қилма, невчунким, бежихат машаққатларни ўзингга раво кўрма! Умид улким, бу давлат барчага насиб бўлғай! Худонинг кули бўлиш, Худо кулим дейиш насиб этсин! Ношукур бўлма! Ерни босиб юрганингни кадрили бил! Ер босгандан кейин қиззиғи йўқ. Совуғиям. Ётасан, чапингдан ўнгингга ўнгарилолмай, кўзингни тешигига ин қурган ўргамчакларни боласини тебратиб.

Хурмат қилса, факат ёш болаларни хурмат қилади. Катталардан кўлини ювиб кўлтиғига урган. Салом берган болаларни кўрганда яйраб кетади. Эшакни бамай-лихотир тўхтатиб, хуржинга қўл солиб, совғаларни шайлаб “Гўзал сўзни ким айтиб берса совғаси тайёр” дейди. Гўзал сўзни айтиб совға олишга қаторлашган болаларни адоғига қараб кўнгли тўлиб, ўпкаси оғзига келиб тиқилади. Навбатма навбат шариллатиб айтилаётган гўзал сўзни ўзиям такрорлаб кун бўйи хурсанд юради. Гўзал сўз: Лаа илаҳа иллоллоҳи.

Жар ёқалаган очик деразалардаги кўз-кулоқлар, йўлдан ўтиб-кайтаётганлар эшитса кўркмасин деган хаёлда бўлади. Хаёлидаги гап-сўзлар ортидан овоз чиқариб эр-

гашгани эшитарга эшитилади. Мардон кўп китоб ўқиган, камини гулмозорлар кесаклари, кўчанинг тошларига ёзиб қўйилгану, кўзини юмганча бир четдан ўқиб бораётгандек, ҳар вақт, ҳар вақт бир чимдим тупроқини энкайиб олиб, пуф-пуфлаб бошлаб, ўнг кейин чап қошига сурганча кўзини юмиб атрофга сер солади. Токларга, узумларга кўзи тушганда “аё, сокий”лайди. Тентак эшак устида, елкага ажралмас йўлдоши таёқ ташланган, таёқ устига икки елкасидан ўсиб чиққан унга алоқаси йўқдай икки қўлини осилтирганча, қўлга тушган асирдай қўллари кўтариғлик энади.

Аё, сокий, суниб жоминг қил эҳсон, яшнасин диллар...

Сабо ечмокчи бўлган хушбўйига онтким... қон бўлди бу диллар..

Жаброил, борғил нари, болу паримни кавлама...

Учоваранинг бири ҳаллози, бири повилғони бўлганда...сўз ...айтма...

Кўнгилчалилар орасида ўтаётгани умр дема...ғил...

Эгри ўсган шох на устун, на тўсин...эрмиш...

Киши силсиласи била ҳеч ерга етмас...

Бору-йўғимиз бари хижолат эрмиш...

На билсин ҳолимизни четда юрган юки енгиллар...

Жонлиқ тўкилса қарға шод, эл қирилса арна шод...эрмиш

Тандир бошига ўтин йиғилса, кўсов халқининг ғайрати келурмиш...

Тупрокнинг етилиш вақтини билган насихат сўраб ўтирмайди.

Ота-онаси, оға-инисига вафо қилмағонни дўст тутмагинким,

бегонага албатта вафо қилмайдур.

Киши силсила била ҳеч ерга етмас.

Ажали етган қарға эғалик гўнгтепага кўнурмиш...

Дон бўлсанг кузғунлар тинч қўймас...

Ҳаммадан ёмони симизлик ва тўқликдир.

Ношукурлик хорлик нахридир...

Аҳмоқлик Худонинг қахридир...

Мундин нари май ила майхона...

Мундин нари бола бўлиб қолсанг...омон...

Айб етма маники айб эрур айб етмак...

Қаршингда ҳасратли ўйга толурман-о...

Яхшидир аччиқ ҳақиқат, лек ширин ёлғон ёмон...

Ирода қилса ул ҳаййу тавоно,

Қилур бир лаҳзада билмасни доно.

Ашрақат мин акси шамси-л-каси анвору-л-Худо

Ёр аксин майда кўр деб жомдин чикди садо.

Хизр билан суҳбат тутсанг, тавба қил,

Бир кечада Ҳиротдан Маккага борсанг, ундаям тавба қил.

Дининг билан эмас, касбинг билан ризқ топ.

Киши силсила ила ҳеч ерга етмас...

Аҳли ваҳшат ақли етмаган қоғозни ёндириб, сояси соя ташлаган иморатни йиқитиб баҳра топади...

Тушунмагани қўлоғига фақат овоз киради.

Кўпкарини охирида катта солинни зотиға, тавоғига бир руқн аштар, бир руқн солим солиб жўнайди:

Ғофил ўлма, эй сокий, гул чоғин ғанимат тут,

Вақти айш эрур бокий, ол чоғир, кетур бот тут...

–Ҳа, Кўрсодиклар, ичдик ва ундан маст бўлдик то яралмасдан бурун! Кўзингда

бошқанинг хаёли бўлганини кўрмасин! Бу юртни, бу элни, бу тилни қанчалар яхши кўришини сезсанг эди... Тил элининг сири, ўртадаги сир, бошқа бандаларидан бекитикчи берган неъмат. Тилдан кетгандан кейин баридан кетдинг. Тил элининг кўнглига экилган гул. Гуллатасанми, қувратасанми энди бу хар бошнинг виждонига ҳавола. Дунёни қапалаги шу ерда, қапалакнинг тозаси шу ерда. —деганча орқа-олдига қарамай мева тукканлиги учун тошу таёқ отилавериш шохлари синган, мевасини кўтаролмай ўз шохини еган букри ўрикларга гап ҳам отган бўлади. Кейин кўшиб қўяди: — Ҳаммаси сен сўзини таниб, сўз сени танигандан кейин бошланади. Ўз сўзингни минглаб ёзиқлар орасидан илғанингдек, миллионлаб ёзиқлар орасидан фақат сен учун айтилган сўзларни туюсанг қанчалар яхши. Ўзи меҳрибон бўлмаса бари бекор. Кейин бир муддат гап-сўзсиз тек туради. Илкис эсига зарур гап келгандек ғайрати тошиб, эшакдан тушиб, куйиб-пишиб хуржундан эски кадрдони, сал кам бир қўлтиқ келадиган радиосини олади. Қулоғини бурайди. Қадим қишлоқнинг тус шеvasи ва тус-туккан оҳанги, тус отабир шахдида ёзилган, айтилаётган, гуриллаётган қўшиқ тирик сонидоғи ҳаммага ёқади. Ҳаммани юрагини ёқади. Гулмозорлар қулоқ осадилар. Исириқлар исирик солади. Ковулар чирок ёқади. Кўчанинг баҳри дили очилиб кетади. Кўча кўшиққа тўлади. Кўчанинг кўнгли кўшиққа тўлади. Кўча кўшиқ айтгандай бўлади. Куйи куйдириб кетади. Куйи ҳамма нарсани куй қилиб кетади. Кўча куйхона бўлади.

Парвойим йўқ зарра хонумонларга...

Лола янғлиғ тўлиб бағрим қонларга...

Хаёли эса, бошқа жойда, худди Кешга етиб, Дор ут-Тиловат билан Дор ус-Сиёдатга эш Ҳовузи Мардон ёқасида фаришталар билан тиллашиб ўтирган ёқавайрон Шох Машрабдай хаёлга чўмади. Чўмилади. Хаёли ўзидан катта кўринади. Шароби антахурни ичиб, Оксарой қасрини томига чиқиб олган-у, ҳаммаси кафтда тургандек. Уни йўлдалигини кўрганлар, борар жойига етгунча эргашмайдилар. Сел Жарқўчани ювганда очилиб қолган гулмозорлар ёриғини ёпадиган ҳам, жағ бир ён, чанок бир ён, хол бир ён аҳвол бир ён, ерга қараб бош кўтаролмай қолган, куннинг сариғини санаб сарғайганларни тўплаб, янгидан қафанлайдиган, тупрокка топширадиган ҳам шу Мардон. Шунинг учун хуржунида хамиша оқ қарслар солиб юради дейишади. Бир ўрлаган, бир энган йўловчиларнинг Ўртақирда учрашиб, бири ҳозиргина Мардон эниб кетди десаю, бошқаси ҳозиргина олдимдан ўтиб ўрлади десаю ишонаверинг. Икковиниям гапи тўғри. Катта сел келганда Новустепадан ўтган кўчанинг икки елкасида лойдан ясалган сандиқчалар очилиб қолади. Токларнинг томирлари уларни каттиқ қучоқлаганидан селга бермайдилар. Ичида нима бор деб боров очиб кўрмайди. Ичида одамни тахланган суяклар бор дейишади. Калласиниям. Мен ҳам сандиқчаларни кўрганман. Сиртида узум, ток новдалари, барглари, ғажакларининг суратлари солинган ёки лойқа босганда ёпишиб қолганидан излари қолган бўлса керак. Кўрганимни Энамга айтганимда қалима қайтариб, фотиҳа ўқиганлар. Кейин, “ХУДО ОЛДИ БЕТИНГИЗДАН РИЗҚ БЕРСИН, ХУДОДАН ҚОЛМАНГ, БАЛАЖОН!” деганлар. Мен ҳамма харфларини худди шундай катта катта қилиб ёзиб қўйганман. Ҳозирча яхши тушунмаган гапларимни шундай ёзаман. Кейин топиб олишимга осон бўлиши учун.

Шундай кунларнинг бирида бўйнига қасмоғи бир қарич бўлиб, олди бетидан иккита чўнтак, икки биқинида қўшқиссали бўғжамадай келадиган, сурат олғич асбобларини соладиган, ранги ўчиб ва сасигандан жийиб кетган сумкасини ўнг елкасига осган, коп-қора ва тарашадай жасадини чапга ташлаб, қийшайиб, жангаллар орасидан, итбурун-у, бўритароқ остидан энқайганча исга ботиб, тортанакка

таланиб, тимирскиланган суратчи жухуд чикиб келади. Худди келишишгандек Тентакка тўғри келади. Ҳамишагидек тегишини бекаму кўст олади.

– Ҳа, яратик, юрибсанми ўзинча ерни босиб...

Суратчи одатдагидек индамайди. Тентакники сал кўзийди.

– Ҳа, Морид итбурунни остида нимангни йўқотувдинг, тиконга таланиб.

Тиконга таланган ўзини тағофулга солади.

– Тўғри йўл туриб жангал оралаб, жар ёқалаб юргандан кейин ҳам кийин экан-да, – дейди. Тентак эшагига аввал томоқ кириб, кейин йўталиб. Эшак тўхтади. Жарни лабидан тушган соя бир Тентакни бетига, бир ерга қарайди. Кейин бошини кўтармайди. Елкасидагини кўчани ўртасига қўйиб, чарчаган, дам олгани тўхтаган киши бўлади. Устига ўтиради. Мардон ўнг оёғини эшагига урилган от эгарини қошидан ўтказиб бўғжама устидагига қараган куйи тек туради. Керак бўлса соатлаб туришади. Шундай кунларда бўғжама очилиб гулмозорлардан топиб олган нарсалар чиқариб берилади. Лаби учган хумчалар, тилла-кумуш тангалар, тақинчоклар, китоблар... Ош ейишга ишқивозлар чинни тавоқ, чойнак-пиёлаларга алмашган тиллақошлар, жамалаклар, зебигардон, исирға-ю, билакузуқларга қайтиб қарамайди. Бўтан, бўлак қўйдиради. Бировнинг савдосига аралашмайди. Тентакни қаҳри келган кунлар, қўзиган кунлар меҳмонни оёғини оёғидан ўтказмай қўйган. Тентак ўтиб кетиб яна ўша жойга қайтиб келгунча, ўша жойдан қайтиб ўтмагунча кимирламай, кимирлолмай турган дейдиганлар ҳам, суратчини ўзи ирим қилиб, кимирламай турган деганлар ҳам бор.

ЙЎЛ САРСОН, ЙИГИТ САРСОН

Юз йилдан зиёддирки кўчанинг эс-хуши ўзида эмас. Юрагини бошига тикилган тош бўшашмайди. Оқйўлнинг бу боши Қўрғонтепа, у боши Тошқўрғон. Иккисиниям оти уйқаш. Иккисиям йиқилган. Иккисиниям йиқитишган. Иккисиниям бир бало йиқитган. Иккисиям йўл қарайди. Кейин Ўрнинг жигар-бағрини тилиб ўрлаб кетгандаги гап-сўзлариям ботгандан ботиб кетган. Унинг ҳам дарди, дардининг пишма гапи отинг ўчгур урушга бориб такалади. Уруш деса юраги безиллаб қолган. Уруш деганда одам деган билан ҳайвон деганнинг қадриям, нархиям теппа-тенг бўлишини у жуда яхши билади. Тириклик ташвишининг тентиратар чарчовининг зўридан кўз илингандай кўрингани билан бош ичидаги вағир-вуғур тинмайди. Тинчитмайди. Уруш ётгандан кейинги қўйни тўлиб кетган бир қўлсиз, бир оёқсиз, чўртта оёқсиз Эрдона Чўккидай икки тиззасини пастидан ажраганларга тўлиб кетган кунларни эслагиси келмайди. Уларни елкасида кўтарган кунлардаги юкнинг юки хали-хали ўйиб кетади. Эслади деганча ҳаёли музлаб, қўзи тўнглаб, тили тушовланиб қолади. Ҳая, энди эсига тушиб қолди. Ўшанда, Самарқандга борганда мадрасалар пештоқлари китобасини, китобатларидаги, минораларни бош-оёқ ушлаб турган, чирой берган, деворларига кўрга хассадай қилиб ёзилган оят-белги, ёзиқларни пичирлабгина ичида ўқиганда ўтиб-қайтаётганларнинг бу ёзиқларга суратга, каштага қарагандай, чирой учун чизилган безовга қарагандай без қарашларидан уялгандан бошини юриб келган йўлининг ўзи қурли тупроғига нимага тикиб олгани энди эсига тушди. Қулоқлари остида губернаторнинг Ойқордаги дам олиш гўшасида қуридагиларга айтган гап сўзлар ўралашади. Жавоб топгандай бўлади. "...Биз туб аҳолини эллик йил мактаб ҳаётидан четда тутдик! Тараккиётдан жиловладик... ижтимоий ва ақлий ривожланиш имкониятидан маҳрум этдик... Шунинг учун қадах кўтарсак арзийди, жаноблар". Ойқордаги базми жамшидда айтилганлар ҳам етмиш йиллик гап. Элликка етмишни қўшиб ҳам

қўрди. Ҳисобини топгиси келмади. Отнинг ўлими – итга байрам. Ҳаромнинг дарёси тошган, отдан эшак ўзган, қарахтлик, қарамлик, мустарлик, занжирбоғлик йилларини, ота болага, бола отга, ака укага, ука акага, ҳамма ҳаммага ёвгарчиликда, хонингарчиликда нон ейилган, нон едилган йилларнинг, кун кундага, ой ойболтага қолган йилларнинг ҳисобини топгиси келмади. Шердор мадрасаси Мулла Дўстбек мадрасасига айтган ва ўша ерда эшитганим кам бўлмаган. Аввалига солдатлар “ҳазрат” деб мурожаат қилишган, кейинроқ, феълӣ кетган, расм чизишдан кўра жаллодликка укуви баландлигини билишгач, Василий Васильевичга айланган қалами паққос қонга тўйган поручукнинг Регистонни ўртасида, “...Ҳазрати Олийлари, рухсат этсангиз бу гапларни айтаётганим қандайдир қаҳрамонлигимдан эмас...” деб бошланган машваратни эшитган борки, диндан чиқиб кетган. “Ярим пошшо шаҳардан ташқарида, Бухоро амирининг қуюшқонини тўғирлаб юрганда, туб ерли эл Самарқандга, уларнинг устига ваҳшийларча “бостириб” келганликларини, касби рассомлик бўлсаям ўзини ўзи ватан хизматига сафарбар қилганлигини, бундай ҳолатда соғлом одамнинг бир чеккада томошабин бўлиб туриши гуноҳи азим ҳамда тасаввурга сиғмайдиган иш бўлишини, кўрсатган қаҳрамонликларини санаб, икки сартни кўчама-кўча қандай қувиб боргани, бирига зарб билан найза санчгани, уйларни ёқиш учун ёнида олиб юрган олови қўлини куйдиргани, сал бўлмаса сарт уни ўлдириб қўйгани, бир солдат етиб келиб жонига оро киргани, ўша солдатга чин юракдан миннатдорчилик билдиргани ва 10 рубл ваъда қилгани, ўзи қаердан ўтган бўлса орқасидан қора тутун буриқсиб кўтарилганини, сартларни руҳини ўлдиришда садоқат билан фидоийлик кўрсатганини жавраган. Кимки дуч келса, кексами-ёш, аёлми-болами ҳаммасини ўлдирганини, аммо ортиқча шавқатсизликка йўл қўймаганлигини, қорабошлар ҳужумини қайтаргандан кейин кечки таом устида шайига айтилган қадах сўзларни, мақтовни йиғидан ўзини зўрга тийган ҳолда тўқинланиб эшитганиниям бирон бир нишон-пишон олиш умидида талмовсираган...дорга осилган одамларнинг типирчилаб турган расмларини чизиш, бирор муллаваччани шахсан минорадан улоқтириб юборишга шароит яратиб беришни илтимос қилганди.... бу гапларни айтаётганим қандайдир қаҳрамонлигимдан эмас Ҳазрати Олийлари...”

Ярим пошшога поручукнинг битта гапи ёкмаган. “Сиз узокда эканлигингизда”, деган гап. Бу гап, “Бизни ташлаб кетганингизда”, “Сиз бўлмасангиз ҳам удаладик”, дегандек теккан. Губернатор ўнг қўлидаги оппоқ қўлқопини чап кафтига қарсиллатиб ургандан кейин тан қўриқчи поручукка қаерда туриш кераклиги кўрсатиб қўйганди. Ҳозиргина унга ҳавас билан, қулибгина қараб турган қўриқчининг киприк қоққанча вақт ўтмай тумшуғи осилиб, жеркиган нигоҳидан оғзидаги гап оғзида, бўғзидагиси бўғзида қолган.

Ўйламай деса бўлмаса. Ичидаги бир кўз пешонадаги икки кўзга тик қарашни қумсайверса. Ўзини оёқ-қўлига қўшиб тилиям кесилгандай сезади. Кўнгли айнайди. Ўлмаган қул кўравераркан. Ҳуши ўзига келиб қолганда дарду хаёли Энам айтган кўкда, ҳа демай тил чиқарадиган янги майсаларда бўлади. Нам теккан ер қўқармай қолмаслигини, қаерда янги майса униб чиқса, уммат қалбида яна тоза орзу бўлишини бурунғилар елкасини жар тупроғига тираб катта китобларни ағдарганда қўзи тушган, ўқишганда эшитган. Акли етмаган нарсаларни Мардонга ўхшаб гулмозорлардан сўрайди. Икки елкаси, бош-оёқ қўм-қўк бўлишини, қўқламни, қўқаламни, қўқ аламни, янги майсаларни бошига кўтаришни қумсайди. Қўрғонлари чинорларга тўлганини кўргандай бўлади. Ўпкаси тўлиб кетади. Шу кунларни орзулайди. Орзиқади. Кечаю-кундуз, ўнгу-туш қандай ўтаётганини билмайди. Билгисиям келмайди. Бир вақтлар кеч бўлгандаям бағрини тўлдириб

ўйнайдиган ёш-яланг қоронғи тушиб, биров бировни танитайдиган, овозидангина тусмоллаб қолгандагина бугунги жўрабоши ўртага чиқиб айтадиган, қўлидаги қоптоқними, чиллик таёғиними осмонга отиб, болалар чувиллашиб ушлаб олишга шошганлари бугунги охириги ўйин эканлигини, бу ўйин бир мартагина бўлишини, ушлаб олган эртага жўрабоши бўлишини, кейин ҳамма уй-уйига кетиши кераклигини билдирадиган гапни ўзига ўзи айтадиган бўлган. Қўшиқ шундай:

Уй уйинга,

Тўй тўйинга,

Битта хўрозим бор,

Қайси биринга?!

Ўзи билан ўзи ўйнайди. Ўзи осмонга отиб ўзи илиб олади. Ўзича бола бўлади. Бугун ҳам шундай қилди. Хаёлида кеча болалар қорашомгача ўйнаганда йўқотиб қўйган тўпни, кейин оламан деб дўлананинг панасига бекитилган ва эсдан чиқиб кетган латта қўрчоқ, қўғирчоқни, иккови жарнинг икки лабида лаблари пирпирашиб бир оғиз гап чиқмайдиган, серрайишадиган севишганлар ёзганлариниям қўлма қўл беролмай кўзлар хатлар беркитиладиган жойларни кўрсатишганлари, йигитнинг ишонгани, ишончи, умиди, тақдири беркитилган Яккатутни, қизгина ўзи устига чиқиб олган, устига устак тинмай оёқлари учида турганидан ниқталанаётган тошни, изҳор босилган тошни кўриб, кўриқлаб чиқиши керак. Ўғрийм бегона эмас. Мен ҳали боламан. Ўғрилар ҳақида ёзишим мумкин эмас.

Жаркўча Оқ йўл ҳам ўзидай хаёллар билан яшашини, хаёлларида йўл кўришини илкис илғаб қолади. Зехни олганидан ўзидан ўзи хурсанд бўлиб октади. Оқ йўл хаёлларига қулоқ осади: Тошқўрғон деворлари тикланган, Оксарой окдай, Кўксарой кўкдай қаддини кўтарган, деворга сирдош булоқ қикирлаб қулган, чўян дарвозалар йиқилган, оёқ ости бўлган арвоҳлар шод, мазор чаман бўлган, экилган дарахтлар кўқарган, кўқарганлари соя берган, соясида майсалар бир-бири билан сирлашган, тиллашган қушларни туш қўрмоқ бўлади. Қани энди кўзи илинса? Йўқ. Кўз илиниши ғафлатга товун. Бир марта илдириб бўлган. Кўрариниям кўрган. Ҳа, дейди ўзига ўзи хаёлники кўнгилга солибдими, ҳа демай насиб қилса ўзиниям кўрсатади. Ўшанда дунёнинг тўрт томонидан келган отадошлар, жўралар билан деворлар устида қувалаш-қувалаш ўйнайди. Уларни хидидан, шамолидан танийди. Ҳа, шамолидан танийди. Илкис шундай туюлди. Кўзи илинишида алданган, заҳарланганлигини, илингандан кейин бўғилган, хўрланган руҳининг кўз очаётганини, бош-оёқ ора-лаб илиқлик югураётганини, танасидаги музлатилган, ухлатилган, қарахланган, чавақланган, қалтақдан қорайган, тушов қийиб юборган, занжир эзган ўринлардаги кўзчаларни, юракчаларни, қўлчаларни ўйғонаётганини, ўйғонганини. Хотира яраларидан сизаётган зардоб ундан олдин оқиб-оқиб чарчаб тинган, тўнган қон ғадирига қараркан ачинди. Ўзининг аҳволига ўзи ачинди. Ачинишдан фойда йўқлигини энди сизиб чиққан зардобнинг ялтираган кўзидаги белгидан сезди.

Қорасовуқнинг изидан изма-из етиб келган кўкаёз ҳунарини кўрсатади. Тиккайган нарсани жой-жойида қотиради. Қимирлаган, инига қиролганни инидан чиқармайди. Етолмаган етолмаган жойда қолади. Ишни билдирмайдиган билганидай қилади. Совуқ қирқиб кетганидан ёмони йўқ. Қурт-қумирскаларни жой-жойида жонини суғриб олади. Жир битганини оёғини оёғидан ўтказмади. Кечагина дарахт шоҳида осилишган кўм-кўк олмалар бир кечада совуқни дамидан қип-қизилга айланадилар. Қадрдон, эски таниш қарғалар бир кечада, қоронғидаям ўз жойларини адашмай топадилар. Эгасиз гўнгтепаларга эга чиқади. Эгалик гўнгтепаларни итлари кўрийди. Ёнига санқи-панқи, чўлоқ-мўлоқ, мошак-пошак

бир қўтан майда-чуйдаларни ияртиб, эргаштириб, иликтириб олади. Қарға зотини қўнгани қўймайди. Оёғини ерга теккизмайди. Худди ҳаммасини еб қўяётгандек, камайиб қоладигандек. “Бекорчи ит-суғорар, ишдан чиккан ит-гўнгтепа кўрир” деганлари шундан қолганмиш. Гўнг титиш ҳам қарғага хунармиш. Йўл тортган, кўпни кўрганлари, кўзи пишганлари юкорирокдан, ёнғок шохларини эгаллайдилар. Дунё беҳабарлар, тўдага қўшилганидан хурсандлари мевасиз дарахтга омонатгина кўнишади. Устаси фаранглари ёнғокни тошни устига уриб чақишни, мағзини, ёғини таъминоти тогтанлари, тириклик мағзини тушинишга кўп йилларнинг тошини бошдан ўтказиш кераклигини қаноти энди қораётган қарғаларга ўргатишнинг истмайдилар. Кўзи очиги, эс энгани, ўзи кўриб, ўзи билиб ўрганишини юз йилликлардан иборат гўнгга ботган узокдан узок умр ўқимай ўргатган. Қари қарғалар зерикканда ёнғок экадилар. Дунёда бургут, лочин, қирғий, қалхат деганлар борлигини фақатгина эшитганлари қанотларини ёйганча ўзларини шамолга соладилар. Қарға ҳолига шамол билан ўйнашган бўладилар, курғур.

Аввалига ёқимсиз бўлиб дарахтлар баргларига қўнган, ёпишган, сувалишган битта-иккита томчининг оркаси зўр келди. Бошламасига шувот шиддат кўрсатди. Куз ёмғирининг шашти баланд келди. Динг-динг, диги-динг деб ёғди. Бир-бири билан қувалашмочок ўйнади ёки от чоптиришди чоғи. Биз ҳам толчивик от минганимизда диги-диг деб чоптирамыз. Шамолга кўшилиб ёз бўйи чанг босган, жатмаланган япроқларни орқа олдини ағдариб ювгандай қилди. Кўрмагандай қилди. Дарду дунёсини тўқкандай қилди. Онадан туғилгандай қилди. Пешонасида ялтиради. Бирини бирига ойнадай қилди. Бирини кўзида бири кўринди. Кўчаниям.

Губорсиз Жаркўчанинг ҳарпирабгина ийманишидан ортиқроқ чиройилик кам. Бўлса, Туркқишлоқнинг қизлари бордир. Кўзинг кўзига тушса, йўқ, кўзи кўзингга тушса кўзингни чўғи ёниб, тутаб кетганингни ўзинг ҳам билмайсан. Каппанг қаён, каппонинг каердалигини тополмай. Бир қараб, бир қулиб, катта ёмғирдан кейин кўчада тошлар устида юриб, этакка нам тегмасин деб салгина кўтариб, тошдан тошга хатлагандай, тош териб, бир бир қадам ташлаб ўтиб кетган бўлса, рўмолини учи бир пирпираб кетган бўлса, тамом. Ўққа учган каптардай патирлайсан, қоласан. Соянг сани, сан сояни босиб, судраб, бош-кўзинг қонга ботиб дегандай. Мардон тилида тап-тайёр шоир бўлади. Энди очди нима, кўмди нима, барибир ўша суррат. То кўз ўзи билмай юмилгунча. Уйқуни ҳалол ҳаромлигини энди биров ажратиб беролмайди. Энди кўчага қоровул керак эмас. Эрмалла ўрлайди, эрмалла энади. Бораверади, келаверади. Йўл сарсон, йигит сарсон. Кўчанинг итлариям жўра бўлиб кетади. Дунё бош-оёқ бир деразадан, Жаркўча елкасидаги кўк рангги урниқиб кетган, бир деразасининг ошиқ-мошўғиям кўчадаги ошиқдай бориб келаверганидан мойи қочиб, фикқиллаб, шилқиллаб қолган, очилса ёпилмайдиган бўлади қолади. Қани энди деразанинг ортидаги ҳарир парда бир мартагагина қилт этса, ортидан ингичка соя бекингандай ўтса, бўксуклаган, дурдонаси кўтарилиб зийнати кўриниб қолган қоматнинг пардага тушган шамойилини кўрса? Кўз тушса бўлди, ғувуллаб қолган бошга қон силжиса кифоя, илиқлик юрса етади дейишади. Мен қизларни ҳали билмайман, боламан. Қизларни чаток, шайтон дейишади. Насиб этса бир бола бўлай, ҳамма ҳавас қилсин. Энам шундай деганлар. Кейин қизлар ҳақида ёзаман. Ўзи келинчаклар ҳам, қизлар ҳам ҳеч кимга айтмаган сирларини менга келиб айтаверадилар. Нимагадир шундай. Лекин, мен бировни сирини бировга айтмаганман. Айтмайман ҳам. Йиғлаганлари ямон-да. Алдандим, укажон, алдандим. Айб ўзимда деб йиғлаганлари ямон-да. Алдаган ҳам ялғон гапирганга киради-ку, тўғрими? Ялғон гапирган ҳаммадан ямон. Ялғончи энг ямон одам.

КЎЗ ОЧИҚ – ЙЎЛ ОЧИҚ

Қишлоқда ҳамма ухласа ухлайди кўча ухламайди...

...Фақат сочини ёйиб, жалпиллаб юрганларни кўрса сесканиб кетади...

Ширабўрон майдалаб урди. Шамол аралаш майда қор-ёмғирни ширабўрон дейдилар. Кучайса чопкин, зўрайса бўрон бўлади. Авзойидан авжига оладиган кўринади. Катта қорни совуғи келаяпти. Ҳа, демай қиш. Қалин қор остида, иссиқда, елкани томири ёзилиб, кўзлардан панада майсалар билан тиллашиб, паҳ-пахлашиб ётишга нима етсин.

Қишлоқда ҳамма ухласа ухлайди кўча ухламайди...

Ойкорнинг окбадан булутлари ҳар окшом қўйинга тушиб сузишиб, сузилишиб кун пешонага ургангача кучоғидан бош кўтармай йўлдан урсаям...ярми очик елкаси, елкасидаги қўйлагиям бир ранг ҳаво эрта қарошомдан сарғайиб этагига этана бўлсаям...ҳар ойда ёшариб, яшнаб, ҳилолланиб келадиған Ой йил ўн икки ой ҳаёлини ўғрилсаям.

Қишлоқда ҳамма ухласа ухлайди кўча ухламайди... эломон ҳам.

Қишлоққа одатда ўтга келгандай, тутантирикка чўкка келгандай шошиб келиб, ёв қувгандай хиштаровлаб қайтадиған, ота уйига, укасининг уйига, яхшиям укаси бор, укасиникига меҳмонга келган Шаҳарлик ака бир ёнида учинчига чиққан Катта бола, бирида беш яшарлик Кичик бола билан “нон ейиш”га айтилган, авваллариям кўп марта айтилган-у уканинг вақти бўлмай, оши қозонда, патири ўчоғида қолиб кетган, шундаям хафа бўлмайдиған амманикига йўлга тушадилар. Кўчанинг ҳар бир тоши, пасту-баланди, дов-дарахти таниш. Уларнинг мани танирмикан деб қараб турган, кўп йиллар кўришмаған кадрдонлардай ийманибгина қараётганини илғаркан, бир вақтлар кечқурилари қўшниларга қўшни тавоқ ташиганда шу нигоҳлардан кўрканини, кўркмаслиги учун Энаси ўргатган шеърни овоз чиқариб айтса, кўрккани кетиб қолганлари эсига келди. Ҳаракат қилувди эсига тушди. Овоз чиқариб айтмоқчи бўлганди, юраги бўшашганидан овози бошқачалигини илғаб, болалар кўркмасин деган ҳаёлда ичида такрорлади.

Қоронғи кеча,

Тошларинг қанча,

Қизингни қувай,

Йўлимни бўшат.

Ота кўпга қўшилиб кетган, она ҳаёт вақтларда шаҳардан ойда бир йўқлаб келар кунлар ҳам омонат экан. У кунлар ҳам кетган, онага қўшилиб. Энди қишлоққа йилда бир келса келади, бўлмаса йўқ. Энасининг ҳар бир гапи олдидан чиқаяпти.

– Ман борман, балажон, қийин бўлсаям ойда бир келасиз. Кейин ҳам келиб туринг. Кўзимиз барибир йўлда бўлади. Сиз Тошкентдан йўлга чиқишингизни билгандан отангиз кўчани тозалашга тушади. Бир хас қолдирмайди. “Тур, қара, баланг келаяпти, йўл чангимасин”– дейди ғазабга олиб, кечаси билан қайта-қайта тушимга кириб. Мен келишингизни шундан биламан. Арвоҳ ҳамиша ҳозир. Ота-она ўғилларидан бир ховуч фотиҳа умидвор-да. Қиз бола Худогаям банда, бандагаям банда. Эртага мен ҳам шундай ётаман. Йўлда-қирда, тоғда-сойда қайда бўлманг омонда бўлинг, балажон. Мени сизга насиҳат қиладиган саводим йўқ, лекин сиз билан кўпроқ гаплашгим келаганидан гапираяпман, балажон. Ота суйгани Худо суйгани деганлар, балажон. Яна келганингизча борманми йўқманми Худо билади...

Ўша кўча, ўша уйлар, ўша тоғ, ўша шамол, ўша ой, ўша-ўша хид. Ўша кўнгил. Йўқ. Кўнгил ўша кўнгилга ўхшамайди. Тўғри, уларни ҳаммаси бир-бирини бир кун

кўрмай қолмаган, сояси соясига тушмаган куни йўқ. Фақат кўнгил сал бегоналашгандай, сал узилишгандай бўлиб қолгани хаёли, отаховлидан чиққан ўғилнинг йигирма йил деганда туғишган опанинг уйига одамдай бўлиб меҳмонга бораётгани хаёли ёғовнинг фиккилашидан кейин, ё оёқлари ерга тегай-тегай деб бораётган эшак устидаги одамнинг салом берганидан кейин келди. Келди-ю қиличдай ялаб ўтди. Қачон, қаерда текканини билмай қолди. Шошганидан болаларнинг бетига қарашга уялди. Амманнинг уйи кўчанинг нари бетида.

Жаркўча одамнинг оёқ олишидан танийди. Танисмай ўлсинми. Хурсандлигидан елкалари титраб кетади. Ота болалар гурунғидан, болаларнинг бир-бирига гап бермай чулдирашидан ичи-ташидаги ғуборлар тутдай тўкилади. Оғзи ҳервайиб қолади. Бир кўзи сояларнинг олдига тушган, бири орқадан эргашган бўлади. Биронта курт-қумурсқа бежағимлик қилиб қўймасин, меҳмон экан деб хунар кўрсатмасин, болалар кўркмасин, бегона эмас, ота-эна арвоқлари қараб турибди деган ўйда бўлади. Неча бор энди оёққа турганда, эсини таниб, оқ-қорани ажратганда ёвгарчилик даврони ўтмаганини, ўзидан чиққан ўзини сотгани, ўз боласи ўз бошига ёвни етаклаб келгани, бирда зарга, бирда ғарга учикқанга куни қолганини, бирда араққа бош қоронғу, бирда бебисмилло, бирда бесавод, бирда бесалом, бирда бенамоз, бирда беота, бирда беномус, беимонларга йўлиққанидан йўлини йўқотган кунларани эсларкан эсини етаклаб келган хаёлининг кўзига, икки қошининг ўртасида важоҳат билан қараб турган ўз хаёлини кўзига қарашга силласи, қуввати етмади. Шунча кўргуликни кўрган бўлса-да иноятини дариғ тутмаганига шукур қилди. Этагини йиғиштирди. Дўппини бостирган бўлди. Бош ёриғи бурк остида деган хаёл билан кўп бошлар ўтган бу кўчадан. Оғзи гапирганни қулоғи эшитмаган ҳам. Оғзи катта ҳам. Оғзига кучи етмаган ҳам. Оғзи билан юрадиган ҳам.

Ота қадим ва таниш ҳулвوزордан бир шох ялпиз узиб аввал ўзи ҳидлаб, кейин бир шох узиб Катта бола, бир шох Кичик болага беради. Ҳидлар ҳидламас Кичикнинг гапи тайёр.

- Дадажон, ялпиздан сакични ҳиди келаркан.
- Тўғри.
- Дадажон, капалак ҳам ўзи гул-а.
- Ҳа.
- Дадажон, ада дегани ота деганими, дада деганими?
- Ота дегани.
- Аввал дадажон, соқол қўйгандан кейин отажон бўлади-а.
- Шундай десаям бўлади.
- Дадажон, дадаларни тиши бўлади, оталар тишини кечқурун пиёлага солиб қўяди-а.
- Ундай десаям бўлади.
- Ана, ака, мен сизга нима девдим.
- Дадажон, мен энди катта боламан-а.
- Ҳа, лекин акангдан кичкина.
- Дадажон, Ой касал бўб қопти, қаранг, – деганча қўли билан кўрсатган бўлади,

Катта бола.

- Нимага ундай деяпсан?
- Қаранг, рангги касалга ўхшайдику.
- Булутни орқасидалиги учун шундай кўриняпти. Касал эмас.
- Гапга беш яшарлик қўшилади:
- Дадажон, Оймомо нимага юрсам юради, тўхтасам тўхтайди?
- Сани яхши кўрганидан.

- Дадажон, Ой чироғ-а?
- Ҳа.
- Йўлларни ёруғ қилади-а?
- Ҳа.
- Одамлар қоронғуда адашмасин дейди-а?
- Ҳа.
- Ана, ака, мен сизга нима девдим. Дадажон, Ойқортоғни устига чикса Ой билан кўришса бўлади-а?
- Ҳа.
- Ана, ака мен сизга нима девдим.
- Катта болани кўзлари катта-катта бўлиб дадага қарайди. Дада кулиб юбормас-лик йўлини қилиб, икки қошни бир-бирига теккудек уйиб, бошини киши билмас этган бўлади. Катта бола ва дада тил топишади. Кичик бола Ой билан кўришганда қайси шеърни айтиб беришини ўзига ўзи гужурлайди.
- Дадажон, Оймомога шеър айтиб берса совға беради-а?
- Ҳа. Кўчагаям шеър айтиб берса совға беради.
- Беш ҳам қўядими?
- Ҳа.
- Беш қўйишни дадаларни устозларига айтади-а?
- Ҳа.
- Бўлмаса мен биринчи.
- Фақат сув биринчи кичкиналардан, қолган нарсаларда катталар биринчи, - дейди Катта бола ҳам шошгандан, ҳам қизғониш аралаш.
- Бўлди, бўлди, чулдириглар, чулдирашма! Эртага, ёруғвошда айтиб берасилар. Келишдикми?
- Келишдик.
- Ака, Тошкентга борганда, боғчага борганимда сумкамни эсимга солинг. Эсимдан чиқмасин, тагин.
- Сумкани нима қиласиз, балажон?
- Беш олиб келаман.
- Ҳа.
- Дадажон, аммажонникида ётиб қоламизми?
- Худо хохласа.
- Художон ҳамма нарсани билади-а?
- Ҳа.
- Ҳаммадан зўр-а?
- Ҳа.
- Аммажон бизани яхши кўрадилар-а?
- Ҳа.
- Мен катта бўлсам аммажонга телефон олиб бераман.
- Ҳа.
- Телефонлари йўқ экан. Кейин ҳар куни гаплашаман.
- Ҳа.
- Дадажон! Балонгизни олай, балажон дегани нима дегани?
- Қаердан эшитдинг?
- Аммажон манга айтганлар.
- Мангаям айтганлар...
- Дадажон, шамол дарахтни панасига ўтиривопти.

- Нима қилиш керак?
- Салом бериш керак. – Салом, Шамол!
- Салом, Шамол!
- Салом, Шамол!
- Дадажон, дадажон ёр дегани жўра деганини синоними-а?
- Ҳа. Нима эди?
- Аммажон менга Худо ёрингиз бўлсин деганлар.
- Менга айтганлар..
- Дадажон, эртага тиши йўқ аммажонни кийга айтганлар..

Аввал юракнинг бошига бештошни тошидай, кейин томоққа ўймоқдайгина нарсани тикилгандайгина бўлади.

- Ундай деса уят бўлади, Катта аммажонни кийга дейиш керак... ука...
- Эснаганда чап қўлни орқаси билан оғизни ёпади-а?
- Қўлни эмас, кафтни орқаси дейилади, ука...
- Ман кичкинаман-ку...
- Дадажон, нимага энди одамлар кўчага чиққанда гапирса оғзидан тутун чиқади?

Аввал ундаймасди-ку?

- Тутун эмас, у буғ ука. Тутун яхши ёнмаган оловдан чиқади, билдинг?
- Одамларни ичида олови борми?
- Э, бор-э.
- Дадажон, қаранг Оймомони атрофини камалак ўраб олипти.
- Булут сийраклашган. Шундан.
- Дадажон, Оймомони шу туриши акварел билан чизилган гулга ўхшар экан.

Қаранг. Сарик, тўқ сарик, пушти, оқ, яшил...

- Ҳа.
- Дадажон, ойгул десаям бўлади-а?
- Ойгул қизларни оти, ука.

Жаркўча аввал ухласаям энди ухламайди...

Кўйни ой нурига тўлган, қўлчи ой нурига кучган, бош-оёқ ой нурига қўмилганини, икки ёқасига уганиб келган арчаларнинг қадим шамолда, шаҳдунанги ўлиқни тирилтирадиган, орани очик қиладиган ой совуғи шамолнинг қадимдагидай шовуллашини, янги майсаларнинг, тупроқ остида ўйноклашиб, турткилашиб қолган сон минг турлик чечакларнинг таниш ширин шивирини илғаркан тушу-хушлигини ажратолмайди. Шу вақтга шу нарсаларни эси олмаганига, олмаганидан, кўзи кўрмаганидан, қўлиги эшитмаганидан ёқасини тутамлайди.

Жаркўча аввал ухласаям энди ухламайди...

Кўчанинг ўртасига тушиб, ой нурида, икки ёнида икки боласини қўлидан ушлаганча етаклаб бораётган сояга, икки ёнида пилдирашаётган сояларга, ора-орада бирлашиб кетадиган сояларга сер соларкан юраги ёрилиб кетай ёрилиб кетай дейди. Бир вақтлар бомдодга одамлар шундай борарди. Ўзи ўшанда сояларнинг шовур-шувирдан ўйғонарди. Қўшилишиб бомдодга кузатиб борарди. Хаёллари, кўнглининг кўз илғамас сохилларида кўтарилаётган таниш ёғдулар жилоси на туш, на ўнглигини айрит қиолмайди. Ақли бир етиб, бир етмайди. Бир хуш, бир беҳуш бўлади. Шошганидан тушини бошқаришни эндигина ўрганган одамдай ўнг ёнига қараб пичирлаган бўлади.

Юсуф алайҳиссалом яхшиликка йўйсин...

Юсуф алайҳиссалом яхшиликка жўрисин...

Юсуф алайҳиссалом...

Жаркўча аввал ухласаям энди ухламайди...

Ой хар пути айри, боши юмалокни кўзига кўнглидаги бўлиб кўринади. Зорикканга бешик, хиёлга тешик, басиратга эшик, сарроф, майдакашга танга, ўлмаса тўймасга тавок, ўз хуснига ўз ҳайронга юз кўрар ойнак, янги сопчига ўроқ, сўрокдагига сўроқ, қасоскорга қилич, ўйинчига чилдирма, гунга кар, беҳушга хийлаган дилбар, ўзини таниганга бомдоду-хуфтон оята-белгиси бўлиб кўринади. Қараганга қараганнинг ҳаёлини ўзига кўрсатади. Ҳамма ўзини кўради...

Бир нарсасини йўқотгандай, нима йўқотганини ўзиям билмайдиган, йўқотганини кидирган, жаланглаган Ой бўлади. Қимирлаган қора борки танишдай туюлиб орқасидан эргашади... Жовдирагандан Ой жовдирайди. Жовдираган Ой бўлади. Оқ йўлдан энган билан теппа-тенг париллаб жўнайди. Юрса юради, тўхтаса тўхтади... Ўрлаган билан ўралашиб ўрлайди... Ўйнагилари келади...

Бекитган қизлари неваларик бўлиб кетган, неча бир йилдан бери тоқлар остида ётган, шамол кўзғатиб Жаркўчанинг ўртасига туширган бештош тошлари қарсиллаганча ўшандаги ўйиндаги гапларни гап деб бир-бирларига гап бермайдилар.

– Мен кўрганни, ким кўрди?

– Мен кўрганни, ким кўрди?

Учинчи мартасини айтмай тураман.

Узумни таъми қандай чиққанини бировга айтмайдилар...

Гўзал сўз йўлдошингиз бўлсин. Ичингизда айтиб юрсангиз яна яхши.

Турқишлоқда ҳамма ухласа ухлайди Жаркўча ухламайди.

Тошкент

2016 йил 12 январь

Тамом

*Билишини биладиган одамга эргашинг,
билишини билмагани оғохлантиринг,
билмаслигини биладиганга ўргатинг,
билмаслигини билмагандан қочинг.*

Конфуций

ойдиннисо

Афв

Шеърий қисса¹

VI

Ташкарида шамол супураётир
тақдир бўлакларини...

Вакт томар чак-чак.

Вакти тўхтаб турган
бир хотин куйлар,
хиёнат қўшиғи – хурракни.
Ҳеч не тугамайди,
бошланмас ҳеч не,
осмон оқарсада,
аввалгидай давом этар унинг ҳаёти.
Бу шундай хотинки,
инсонмас,
совуқ башара,
айёр нигоҳ,
сохта табассум чизилган
парча жонли гўшт.
Ҳирс ва нафс бир сиқим.
Ўн тўрт ёшли ўз кизин сотган,
давом этаётган ўзин сотишда,
агар ёпиқ қозон ёпиғлиқ қолса,
ўз нафсини қондирмоқ учун
тайёр хотин ҳар қабих ишга.
Жабрдийда оналикка даъвогардир:
бегона қўлларда эмас,
ўзи дунё юзин кўрсатган
ўз қизининг қўлларида яксон бўлганидан.
Бордир унинг бир эртаги:
*Кўгирчоқбоз кўгирчоқ ясаб,
унга ато этган экан жон.
Кўзин очиб кўгирчоқбозга
қилич ўқталибди ул ҳайвон...*

¹ Охири. Боши ўтган сонда.

Ва яна бор унинг битта орзуси:
соткин қизчасидан ўч олмоқ,
адоватдан куч олмоқ!

Бир куни дафъатан, қутилмаганда
дахшатли ўқирик тутди оламини.
Кўрдилар ёлғон юзда рост қайғу,
айёр кўзда аламли йиғи.
Эмишки, хотиннинг қизи ўлибди.
У қуйиблар кетди кизидан эмас,
орзусидан айрилганига.

Иситгим келади қахратон қишини,
қалбларни тўрткилаб уйғотгим келар.
Лек, биламан,
уриш бефойда қилишни тошга,
тузни сувга беркитиш – аҳмоқона иш.
Яна биламанки,
биламанки, шундай дахшатла,
насиҳат беришга йўқ ҳаққим,
мен устоз эмасман,
бор-йўғи, маҳбус!

* * *

Мен, энди, ҳеч кимга хотин эмасдим,
маъшуқа ҳам эмасдим ҳеч кимга,
муаллима ҳам эмасдим.
Фақат бир гўдакнинг онаси эдим.
Ҳаёт мени букиб, синдириб, мажаклади
ва аямасдан отди қар она ва
пияниста ўғилнинг
арзонгаров ижара уйига.
Каталакдай икки хона.
Бирида кампир ва
қизилбурун қилтирик ўғли яшар.
Иккинчисида ўғилчам ва мен.
Ҳар куни янграйди бир хил қуй:
қадах сўзлари,
шишалар жаранги,
қизилбурун қилтирик ўғилнинг
бежо нигоҳлари,
синаётган идишлар жаранги,
хуррак...

Йиқилмаслик учун
майда одамларга қокилиб,
заминга чирмашаман маҳкамроқ.

Қиш эди ўшанда ҳам.
Қуёш бахилроқ эди доимгидан кўра.
Тонг оқариб улгурмаганди.

Туни бўйи ухламаган эдим.
 Қўшни талабанинг рефератини ёзиб чиққандим.
 Шу йўл билан боламни боқардим
 сўнгги пайтларда.
 Рефератлар, иншолар ёзардим,
 конспект дафтарларни тўлдирардим.

Ёзувимни тугатиб, дераза ойнасига боқдим.

Нозима ўтиб борар машинасида
 икки боласи билан.
 Институтга ишга ўтганмиш.
 Кафедра мудираси эмиш.
 Юрар эди ўқиш пайтлари
 дарснинг сўнгги сиёғи бўлиб.
 Қизлар бўлар эди ёдлаб айтиб бергувчи.
 Битта вергулию нуқтасини ҳам қолдирмай
 ёдлар эди дарсларни.
 Мустакил фикрли бир сўз ҳам қўшмай ёдлар эди.
 Хатто, шулар қаторида ҳам эмасди Нозима.
 Югуриб юргувчи эди баҳосини ололмай.
 Патак қизнинг бахтини берар, дегичлар,
 рост айтар экан.
 Қайнотаси декан эмиш ишлаётган институтида.

Дераза ортида ишга шошаётир одамлар.
 Дераза ойнасидан ожиз боқар менга,
 устихонга ёпишган эт:
 – Қаеринг кам улардан?
 Ёки ниманг ортиқ?
 Улар сендан ақллироқми?
 Ё айёрроқми?
 Виждонсизроқми ё?
 Ҳаққим йўқ, деган эдинг, болаларни алдашга.
 Дарс беришдан бош тортган эдинг.
 Алдагандан баттарроқ иш қилмаяпсанми энди?
 Каллангнинг қувватини,
 билимингни сотишдан бўлак
 иш топмадингку, барибир.
 Қай йўл билан сотаяпсан энди?
 Қай йўл билан душманлик қилаяпсан болаларга?
 Қўлимдаги қоғозларни йиртиб ташламоқчи бўламан.
 Фариштадай ухлар эди ўғилчам.
 Уйғонса, нон сўрашини билардим.
 Йиртолмайман.
 Дераза ойнасига бокаман яна.

Дераза ортида оталарининг қўлидан тутиб,
 боғчага шошар эди болалар.
 Қорни тўйиб нонушта қилган,
 усти боши янги, оёқ кийими бут.

Дераза ойнасидан ожиз бокарди менга
устихонга ёпишган эт:
– Ўғлимнинг қаери кам улардан?
Қалбим билан уйғун яшайман, дегандинг.
Қалб қолдими сенда?
Гурур қолдими?
Нима қолди?
Нима?
Мушт туширмоқчи бўламан аксимга.
Туширолмаيمان.

Дераза ортида ўқишга шошаётир талабалар.
Рефератни чиқариб бериш керак.
Пул олиш керак.
Нон келтириш керак.
Фариштадай ухлар ҳамон ўғилчам.
Ташқарига отланаман.

Нон олаётиб,
юрагим хаприқар бирдан.
Қайтаётиб, юрагим қўймайди мени ўз ҳолимга.
Негадир ҳеч қачон етмайдигандай
шошилиб югураман хонага.

Боламнинг чинқириғи эшитилар
хонадан.
Ваҳимали чинқирик!
Ўзимдан олдин етиб келган юрагимнинг орқасидан
отликиб кираман.
Ўғлимни хўрлар қизилбурун...

Қутуриб кетар юрагимда мудраб ётган шерларим.
Қўпириб кетар қоним.
Аёвсиз ғажийман қизилбурунни
дераза раҳида турган пичок ила.
Бир эмас, икки эмас,
ўттиз марта ғажийман биратўла...

Қўрқувдан дир-дир титрар болажоним.
Ҳоли қолмас йиғламоққа ҳам.
Уни кучоклаб, бошини силамоқчи бўламан,
кўраманки,
қўлларим қон!
Манглайимга бокаман: мен – қотил!
Нималар қилиб қўйдим?
Нималар қилиб қўйдим мен?

– Ахир, болам учун қилдим, –
овутмоқчи бўламан ўзимни. –
Боласининг хўрланганини кўрган
ҳар қандайин она миниши мумкин
бундай ғазаб отига.

Лек, ғазаб отининг ўзимиди у?
 Фақат боласига меҳри учун
 курашимиди онанинг?
 Унда, нега,
 аввалроқ курашмадим бу меҳр учун?
 Нега отасиз қолдирдим боламини?
 Нега ҳимоясиз қолдирдим?

Хасталанган руҳнинг
 исёни эмасмиди у қисматга қарши?
 Ўз қўллари билан яратган
 қисматга қарши исёни!
 Тилларини чиқариб масҳара қилаётган
 оналик виждонимга,
 муаллимлик виждонимга,
 аёллик виждонимга қарши исёни!
 Оналик меҳримга хиёнат қилган
 мухаббатга қарши исёни!
 Қулиб пичоқ санчган ишончга
 қарши исёни!
 Ва, ниҳоят,
 номусларни топтовчи
 одамсифат ҳайвонларга қарши исёни!

Мени суд қилдилар, қотиллигим учун.
 Йигирма йил жазо сўрадилар.
 Олдилар ўн йилини,
 ўн йилини қайтариб бердилар ўзимга.
 Аёллигим учун,
 пушаймоним учун,
 яхшилигим, тартибим, меҳнаткашлигим учун.
 Афв этдилар менинг қотиллигимни.
 Билмайдилар,
 олдинроқ содир этган жиноятим учун
 Яратганининг жазоси эканин
 бу савдолар.
 Билмайдилар,
 афв этилмаяжак бу жиноятлар менинг ичимда...

VII

Ташқарида шамол супураётир
 тақдир бўлақларини...

Вақт томар чак-чак.

Қиров қўнган кишки дарахтдай
 жунжикиб ўтирар Шарифа дўхтир.
 Қўзлари юмук,
 ўйчанлигин ошириб кўрсатар
 оппоқ, тўзгин сочлари.

Неларни ўйлар?
 Болаларидан кўнгли тинч унинг.
 Чоли ҳам каровсиз эмас,
 эътиборсиз ҳам эмас унга.
 Ишини ўйлар, эҳтимол.
 Осмон қора ридосин ечса,
 олам оқарса,
 маҳбуслик либосини ечар Шарифа дўхтир ҳам.
 Кияр оппоқкина дўхтирлик либосин.
 Ва қураша бошлар оғишмай
 эски мавқеини тикламоқ йўлида.
 Бўлим бошлиғи.
 Ўттиз йиллик тажрибага эга жаррох.
 Қушнинг қанотидай енгил қўллари.
 Унутиб қўймаган бўлса бас учишни
 бу қўллар,
 бериб қўймайжак
 Обидбойдай майда одамларга
 йирик вазифани!

Унинг ўзи айтган буни менга.
 Китоб ўқиётди айтган:
 – Худо хоҳласа,
 бу ердан эсон-омон чиқиб олсам, –
 деб бошлаган эди гапини.
 Ажабланиб қараган эдим унга:
 – Неча ёшга кирдингиз, опа? – деб сўрагандим.
 Сизган эди Шарифа дўхтир
 қай томон бурилганин ҳаёл оқими.

Ҳар нарсани билар бу зийрак дўхтир,
 кечиримни билмас фақат.
 Кечирмади бир хотинни
 тароғини ўғирлагани учун.
 Бошқасини
 эғнига лой сачратгани учун кечирмади.
 Бироқ, мадад берар ҳар бирига
 тоби қочган паллада.
 Хастага айланган ҳар кас қошида
 табибга айланиб қолар у.
 Унутиб турар адоватини –
 эслашда давом этар яна
 хастасини тузатиб олгач.
 Давом этаверар сўзлашмасликда.
 Дўхтир бўлиб фақат ишлаган эмас,
 дўхтир бўлиб яшар у.
 Келиб қолган бу ерларга ҳам
 дўхтирлиги ила.

Мандат куни экан ўшанда.
 Хушхабарлар сийлаган кун экан
 Шарифа дўхтирни.

Кичик ўғли ўқишга кирибди –
 дўхтирликка!
 Қизи яна неvara ҳадя қилибди –
 ўғил!
 Уйга меҳмон чақириб қўйган,
 шошаётган экан Шарифа дўхтир.
 Олиб келишибди бир хаста қизни.
 Ёшгина,
 лек, қартайиб борар лаҳза сайин.
 Чиройлиқкина,
 хунуклашиб борар оғрик зўридан.
 Ризки бутунгина,
 емас, қусар, ризки яримлаб борар.
 Ичак тутилиши.
 Шундай ёзилган йўлланмада.
 Ўзи ўтказмаги керак операцияни.
 Меҳмонлар қочмас...

Оққуш каби оппоқ,
 оққуш каби енгил,
 оққуш каби учмакка шай экан қиз.
 Ташна экан ҳаётга унинг кўзлари.
 Ташна бўлиб қолар наркоз таъсирида юмилгунича.
 Кесарлар –
 бир хайрли мақсад ила
 кизил қонига бўярлар оккушни.

Хавфли ўсма!

Катта артерияни ўраб олган, ахир,
 лаънати бераҳм без!
 Қўли титраб кетса нима бўлади?
 Нима бўлар томирга тегиб кетса?
 Кесиb, шифо улашиб юрган одам
 кетмасми “кесиbиb” шифосиз ерга?
 Бир парча хат ҳам ёздириб олмабди яқинларидан.

– Тўхтатамизми, Шарифа Алиевна?
 Сув бўлиб кетар Шарифа дўхтирнинг
 шапка остидаги
 оқармаган сочлари.
 Сув бўлиб кетар диққатга айланган вужуди.
 Ахир, ёши эндигина йигирма бешда.
 Қизи Адолат тенги.
 Унинг ўрнида Адолат бўлса нетарди?
 Чўкаётган одам хаста ёпишган каби
 давом эттирмасми операцияни?
 Рози бўлмасми икки-уч кунлик даҳшатли азобни
 икки-уч ойга тақсимлаб, оз-оздан чекишига?
 Дийдоргаку тўйиб бўлмас.

Видо айтишга улгурар икки-уч ойда.
Тавба-тазарруга, рози-ризоликка улгурар.
Улгурар хотиржамроқ оёқ узатишга...

Операцияни давом эттирар Шарифа дўхтир.
Тегиб кетар катта артерияга!..

Юрак ёргим келар бировга.
Шарифа дўхтирни якин оламан
бир қадар.
Одам ўлдирмак ила боғлиқлик.
Китоб ўқимак ила боғлиқлик.
Бир куни сўрайман:
– Безовта қилмасми тушларингизни
ўшал киз?
– Йўқ! – кескин бош силкир
Шарифа дўхтир. – Безовта қилмоққа ҳаққи йўқ!
Уни ўлдирмадим, ҳалос этдим азобдан!

Сергак тортаман.
Хаёлимга келган ўй суғуриб отар
юрагимдан алланечук оғирликни
ҳар кеч уйга қайтиб,
вужудимни нигоҳлар оғирлигидан
ҳалос эттали,
ечиб қўйган каби ҳамма кўрган қиёфамни:
– Ахир, мен ҳам ҳалос этган эдимку!
Ҳалос этдимку ўғлимни!
Ҳалос этдимку жамиятни бир бало-қазодан!

Ҳалос этаман тушларимни ҳам
ўз қонига бўялган қизилбуруннинг
таҳдидларидан.
Ўзгача тушлардан нажот истайман,
Ўзгача тушлардан излайман паноҳ.
Юракка отилар тушда гулсўзлар:
– Сизни яхши кўраман, ая!
Мен сизни жудаям соғиниб кетдим!
Чекинаман бир қадам ортга:
– Болам, келма бунга!
Якин келма, ўзингни қутқар!
Мендан қутқар ўзингни, болам!

Фақат нафрат эмас, фақат қаҳрмас,
гар нолойиқ бўлсанг севилишга сен
ё нолойиқдайин хис этиб турсанг,
меҳр ҳам эзгилаб, азоблаб,
юрагингни бурдалар экан!

VIII

Ташқарида шамол супураётир
тақдир бўлакларини...

Вақт томар чак-чак.

Елкалаб ўтдимку оғир ўн йилни,
борган сари оғир сўнгги лахзалар.
Борган сари оғир сўнгги лахзалар
ва, лекин ва яна, барибир, мени
боғлаб тургандайин бунда нимадир.
Нимадир?

Мен кун санаб ҳар окшом
тош ила белгилар чизган деворнинг
тункўрпасин кўтараётир тонг.
Ўн йил белларимни оғритиб,
гичирлатган букри каравот ҳам.
Борган сари аниқроқ бўй кўрсатаётир,
ўн йил менинг юзимга ёпилиб,
ҳоли қолиш ва йиғлаш учун
жой ҳозирлаб берган
эски рўмолимнинг гуллари.
Тонг кўтараётир, атай қилгандай,
ҳамхоналарнинг чехрасидан ҳам тунни.
Тобора ёрқинроқ кўринаётир,
маҳбусликнинг ғамгин илк кун:
ёввойи нигоҳлар, аламзада қаҳқаҳалар,
қарғишу ёввойи қарашлар ила
дардимга дард кўшиб, топтаб, таҳқирлаб,
сўнг дўстлашиб, дардимни олган,
кўникиб қолганим
ҳамхоналарнинг кадрдон чехраси...

Бетон деворлару темир панжара
орасида бўғилаётган
диккинафас, касалманд шаҳар
ўз самовий кучин кўз-кўз қилар ва
намоиш этади эшик ортида
бутун қудратини тўсатдан.
Ахир, нима уни бу қадар
хуснга тўлдирар, қулдирар?
Ғамгин кўзларини бунчалар
жозибатор чакнатар нима?
Туссиз юзларига кон югуртар ким?
Ким шавқ берар латиф ёноғига?
Бу ҳаётбахш товуш қайдан келар?
Ширин энтикишла, хаёллар ичра
тўйиб бокавераман шаҳарга.
Югуриб чикади таниш бинолар,
самимий кўз қисар деразалари.

Нақ, таъзим қилгудай меҳрли нигоҳлар,
очилгандай диллар дарвозалари...

...Чиқиб кетаяпман қоронғиликдан,
йиғиштириб қора хотираларни,
лек, сезиб турибман
машъум туш,
ўн йиллик машъум туш
ва, ҳатто,
ундан мерос дилда нохушлик
кандайдир,
кандайдир қадрдон?!

Кўзларимни юмиб, кучоқ очаман,
бағримга отилар мендан йироқда
бўйлари чўзилган болам.
Тўйиб-тўйиб ҳидлайман ифорларини.
Мабодо дунёнинг эгаси бўлиш
манглайимга битилганда ҳам
ҳис эта олмасдим бундайин бахтни:
– Мўйлаблари сабза уриб қолгандир?
Кўнгил қўйгани бормикан?
Қотил онасидан ор қилмасмикан?
“Она” дедимикан бошқани?
Дегандир?
Йўкса, хабар олмасмиди ўн йилда бир?

Кўзларимни очиб, юмаман қайта.
Бағрини очади мендан йироқда
ҳаёти эскирган онам.
Ёнарқуртдай липиллар умид,
сўнг айланар ҳақиқий чўғга.
Ички ишонч билан ўйлайман:
Онам соғинган.
Қишлоққа кетаман.
Қисматим синиғи кесиб, тилкалаб,
чандиқ босиб кетган табассумила,
куч топа олади у мени
жилмайиб кутиб олишга.

Тўкилиб кетади нохуш ўйларим.
Мохир мусаввирдай чизаман ўрнига
нақшинкор хуш ҳаёлларни.
Биргина шамс ила оламини
қиздиради кун.
Биргина ой ила оламини
ёритар осмон.
Ҳамиша бор бахтли яшашга имкон!

Алангага дўнар ёнарқурт умид:
ер остида ётган уруғни
кўрмайдилар, қизикмайдилар.

Парвариш қиларлар
униб чиқса бир куни.
Униб чиқажакман, мен ҳам эртанги
уругдай!
Ҳосил беражакман сермахсул!..

Баланд-баланд парвоз этар куш,
чир айланиб рақсга тушар.
Айлана-айлана, баногоҳ,
пастга шўнғий бошлар,
давом эттургудай хайр-хўшини.
Бир муддат ҳавода муаллақ турар,
иккиланган каби.
Сўнгра, қайтиб кирар кафасга...

Уни яна кафтимга олиб,
такрорлайман:
– Уч, учавер, озодсан, ахир!
Эндигина очилгандай кўк бағри,
озод-озод ҳаволарни симириб,
эркин-эркин қанот қоқар ул кушча.
Кушнинг озодлиги ила севиnamан, мен...

* * *

Сочлари жингалак жувон ётар
четдаги каравотда.
хотиржам ётар.
Билиб бўлмас унинг
ухлокми ё уйғоқлигини.
Қирқ беш кун бўлган келганига.
Уни илк бор қандай қилиб,
кай аҳволда кўрганим эсимда йўқ.
Илк бор қандай суҳбат кўрганимни ҳам
эслай олмайман.
Ўзи у билан суҳбатлашдимми, йўқми,
буням билмам?
Билганим,
кўзичоқнинг юнгидай жингалак унинг сочлари.
Яна тўполон қилар у ҳар лаҳза
ўзининг борлиги ила.
Ўзининг сўзсизлиги ила
шовқин кўтарар.
Қоғозга ҳам туширган экан шовқинларини
шундай сўзлар ила:
“Мен – ёлғиз аёл.
Осмони йўқ ойдай ёлғиз.
Ёлғиз ташмалайман болаларимга емакни.
Оллоҳим уларнинг ризқини
менинг тижоратим ила улашар.
Четдан мол олиб келаман.

Зарари тегмас ҳеч кимга
олиб келган нарсаларимнинг.
Кийим-кечак бари.
Бурнини қонатмадим ҳеч кимнинг,
огзидаги ошини ўғирламадим.
Бир айбим –
божхона декларациясига ёзмадим
олиб ўтаётган нарсаларим ҳақида
Ёзсам, рухсат бермас эдилар.
Ёзсам, юпун қолар эди болаларим.
Тўғри, қонун ҳамма нарсадан устун.
Тўғри, унга ҳамма амал қилмоғи жоиз...
...Менга раҳмингиз келсин!
Раҳмингиз келсин бир ёлғиз аёлга.
Осмони йўқ ойдаёй ёлғиз аёл
ва унинг етим болаларига
раҳмингиз келсин!
Афв этинг мени!"

Қирк беш кун бўлди унинг бунга келганига.
Бу тонг уйига қайтар.
Давлат пул ҳам берар
ҳаётини ўнгламоғи учун.

Мен томон бошини бурар
тонгдан тухфа бир томчи –
Лола:
– Биласизми нима? – дер у. –
Менга шафкатда ҳам
тахқир бордай туюлар қандайдир.
Ожиз эканингга ишора бордай.
– Сен адашдинг, Лола,
бошқачароқ бу шафкат тури.
Юзи кароларнинг юзини ювар,
қалби кароларнинг қалбини.
Унда инонмоқ бор,
суянмоқ бор.
Инонганга инончли бўлади одам,
суянганга суягулик қадар ўсар.
Бу шафкатда бордир тарбия.
Ўйлаб кўр,
калтакнинг кучи билан
яхши бўлиб коларми ёмон бола?
У кўркиши, таслим бўлиши мумкин
фақат бир муддат.
Сўнг, яна кураша бошлайди
ўз ёмонлиги йўлида.
Бирок, унинг бошини силаб:
– Сен ҳаммадан яхшисан! – деб кўр.
Дегинки:

– Яхшилигинг ўзинг билмассан,
адашиб кетарсан ёмонман, дея.
У интила бошлар, шу ондан бошлаб,
исботлашга ўз яхшилигин.
Ва, албатта, яхши бўлажак!

Тонг уйғонмоқда.
Бошқачароқ ёришарди аввалги тонглар:
совуқ корнинг шуъласи янглиғ.
Кўзларини ёркинроқ очмоқда бу тонг.
Демишларки,
кўзларда акс этажак ботин.
Туннинг зулматидан судраб чикмоқда
тонгнинг кўзлари,
турли манзаралар ила бирга:
шафоатни,
адолатни,
кадрни,
бадрни,
шукрни,
эркни...

Ташқарида шамол супураётир
тақдир бўлақларини...
Вақт томар чак-чак!¹...

¹ Шеъринг қисса журнал учун қисқартириб босилди.

“МЕН ЮРТДОШИ ЧИНГИЗНИНГ!..”

Абдугани СУЛАЙМОН

Буюк қирғиз адиби Чингиз Айтматов жаҳон адабиётининг йирик намояндаси бўлиши баробарида ўзбек ва қирғиз халқлари ўртасидаги дўстлик ва қардошлиқни чин маънода мустаҳкамлаган бекиёс арбоб ҳам эди. Шунинг учун ҳам бу буюк адибни қирғизлар қанчалик эъзозласа, ўзбеклар ундан ҳам кўпроқ қадрлайди. Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Буюк адиб ва жамоат арбоби Чингиз Айтматов таваллудининг 90 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори бунинг ёрқин далилидир.

Давлатимиз раҳбарининг бу қарори тарихий аҳамиятга эга. Негаки, унда “Чингиз Айтматовнинг минтақамиз тинчлиги ва осойишталиги, унинг келажаги ва раънақи, халқларимиз ўртасида дўстлик ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаш, уларни турли зиддият ва қарама-қаршиликлардан асраш йўлида олиб борган фидокорона фаолияти” юксак эътироф этилган. “Ўтган асрнинг 80-йилларида собиқ Марказ томонидан уюштирилган “Ўзбек иши”, “пахта иши” каби ноҳақ сиёсий компаниялар чоғида бу улуғ адибнинг адолат ва ҳақиқат куйчиси сифатида халқимизнинг шаъни ва обрў-эътиборини катта минбарлардан туриб химоя қилганини эл-юртимиз ҳаммаша миннатдорлик билан эслаши” чуқур ҳурмат билан таъкидланган.

Дарҳақиқат, буюк адиб ва нодир шахс Чингиз Айтматов асарларида инсон ва унинг руҳияти бутун қўлами, мураккабликларию зиддиятлари билан очиб берилди. Миллатидан, дини ва ирқидан қатъи назар, одамзотни ўйлантириб келган ва келажакда ҳам ўйлантириши муқаррар бўлган муаммолар бадий теранлик билан тасвирланди. Инсон ва табиат, дин ва ахлоқ, шахс эрки ва озодлиги масалалари умуминсоний миқёсларда ёритилди. Эзгулик ва ёвузлик, маърифат ва жаҳолат ўртасидаги асрлар бўйи давом этиб келган аёвсиз зиддият, шиддатли кураш моҳияти хайратланарли даражада юксак мезонлар асосида инкишоф этилди.

“Асрга татигулик кун”, “Қиёмат”, “Кассандра тамғаси” сингари мухташам романлари, “Оқ кема”, “Жамила”, “Биринчи муаллим”, “Алвидо, Гулсари” каби бадий баркамол кинсалари билан жаҳон адабиётининг йирик намояндаси даражасига кўтарилган Чингиз оғанинг: “Қадим-қадим ўзбек маданиятининг Ўрта Осиёга кўрсатган таъсирини кўхна Византиянинг Қадим Русга кўрсатган таъсири билан

Абдугани СУЛАЙМОН – 1943 йилда туғилган. Шинжонг университетининг журналистика факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Кўнглимдаги дарё” ва “Кўнглим китоби” шеърӣ китоблари нашр этилган. Унинг асарлари қозоқ, қирғиз, уйғур тилларига таржима қилинган.

киёслаш мумкин!” – деган эътирофи ҳар бир ўзбек зиёлиси қалбида чуқур эҳтиром туйғусини уйғотади.

Чингиз Айтматов икки биродар халқ ўртасидаги дўстликни бениҳоя кадрлар ва юксак ҳурмат билан муносабатда бўлар эди. Буюк адибнинг: “Ўзбеклар ва қирғизлар – менинг учун бир халқ, бу – менинг халқим” деган ёниқ сўзлари ҳам фикримизни тасдиқлайди. Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев Қирғизистонга ташрифи чоғида қирғиз жамоатчилиги олдида буюк адибнинг тарихий хизматларини мана бундай эътироф этди: “Бу фазилат, улуғ ижодкорнинг бутун қалби билан оилаларимиз ва фарзандларимизнинг тинчлиги ва осойишталиги, келажаги ва равнаки, дўстлиги ва бирдамлиги, уларни ҳар қандай таҳдид, келишмовчилик ва қарама-қаршиликлардан асраш йўлидаги мардона курашида, ижодий ва жамоатчилик фаолиятида ўзининг мукамал ифодасини топди. Чингиз Айтматов нафақат қирғизларнинг, балки бутун туркий халқларнинг буюк сиймоси, гурури ва ифтихоридир”.

Чингиз Айтматов ўзбек халқининг Пиримкул Қодиров, Одил Ёкубов, Саид Аҳмад, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов сингари атоқли шоиру адиблари, адабиёт аҳли билан бир умр дўстона муносабатда бўлди. Бу буюк ижодкорлар ўртасидаги дўстлик халқларимиз қисматидаги мураккаб ва зиддиятли кезларда тақдир синовларидан муваффақиятли ўтди. 1995 йили Марказий Осиё халқлари маданияти ассамблеяси Президенти этиб сайланган Чингиз Айтматов юқорида номлари саналган ўзбек ижодкорлари билан бирга минтақамизда адабий-маданий ҳаракатни чин маънода янги босқичга кўтарди, десак асло муболага бўлмайди.

Абдулла Орипов: “Ҳиндистонда Тагор, Японияда Кавабата мактабини камситмаган ҳолда айтиш керакки, дунёда айтматовшунослик деган фан аллақачон шаклланган”, дея таъкидлаган эди.

2000 йиллар, Қирғизистонда яшаган кезларим Европа давлатларига саёҳатга бордим. Қайси давлатдан келганимизни сўраганларида жавоб бердим: “Қирғизистондан”. Улар бундай мамлакатни билмасликларини айтишди. Ўзаро суҳбат жараёнида Иссиқкўл ҳақида гапирдим, билишар экан. Машҳур адиб Чингиз Айтматов номини тилга олсам, унинг асарларини ўқиганлари аён бўлди. “Манас” эпоси тўғрисида сўзладим, ундан хабардор эканларини айтишди. Шунда мен қирғизни дунёга танитган ана шу уч бойлик ҳақида ёзмоқчи бўлдим. Ана шу ниятда қўлимга қалам олар эканман, “Манас”дай йирик ҳажмдаги дostonни қарийб минг йилдан буён, ҳатто ёзув бўлмаган кезларда ҳам ёдда сақлаб, авлоддан авлодга мерос қолдириб келган қирғизнинг беназир хотираси ҳеч нарсасига киёслаб бўлмайдиган бойлик экани ҳақида ўйлаб қолдим ва шеърга солдим. Бу шеърдаги самимият Чингиз оғага бениҳоя маъқул келди. У мени таҳририятдан суриштириб топибди. Шундан кейин хонадонига чақириб меҳмон қилди ва қувониб: “Ногошим (қирғизча “қардош” дегани) Абдуғани қирғизнинг уч бойлигини биздан олдин топиб олган экансиз”, дея миннатдорлик билдирди. Замонамизнинг шундай улкан адиби билан бир замонда, бир заминда яшаганим, шахсан дийдор кўришиб, азиз хонадонига меҳмон бўлганим мен учун бахт, деб биламан.

Дунёнинг фоний, умрнинг бебақо экани – адабиётнинг мангу мавзуи. Бу ҳақда ёзмаган адибу шоирни топиш қийин. Чингиз Айтматов асарларида ҳам бу ҳақиқат бор бўй-басти билан намоён бўлиб туради. Лекин чинакам ижодкор ҳаёти бу ҳақиқатнинг ҳам нисбий эканини кўрсатади. Чингиз Айтматов адабий мероси бунинг ёркин исботидир. Йиллар, замонлар ўтган сайин буюк адиб асарларининг қиммати тобора ошиб бораётгани ҳам шундан дарак беради. Унинг асарлари нафақат китобларда, балки одамлар кўнглида абадий яшайди.

ШЕЪРДАН ДИЛГА КЎЧГАН ҚУВОНЧ

Насриддин ИСМОИЛОВ

Шаникли шоира Мунаввара Усмонова менга, Ўзбекистон халқ шоири Махмуд Тоирнинг “Бедорларга беринг дунёни” деб номланган китобини совға килди. Китобни бир бошидан берилиб ўқий бошладим, армонни тошладим.

*Ой бизнинг қишлоқда ерга яқиндир,
Кўкка ҳам тоғларни ўпиб юз очар.
Паркент осмонида юлдуз учса гар,
Қирларнинг кўзидан уйқулар қочар...*

Шоирнинг “Паркентда тонг” шеърини ўқир эканман, ҳамюртим, деновлик, тенгқур дўстим, Тоғай Муроднинг Паркент ҳақидаги ҳикоялари хотирамда тикланди кайта. Тоғай Мурод суюнарни, қувончдан айта-айта. Таниқли ижодкорларни ҳам ошиқ айлаган, дилига илҳом париси ишқини жойлаган, шеърни ўқигандан сўнг Паркент ҳақидаги тасаввурларим ошди, дилимдан тошди.

Шоирнинг шеърларида Тоғай Муроднинг нафаси борлигини ҳис этдим, хотирага берилиб кетдим. Тоғай Муродни ёдга олдим, ҳаёл оғушида қолдим. Кўшиқ бўлган асарлари дилга малҳам, ўқимаган инсон топилар кам. Оқ рангни ёқтирди, кўпларни ўзига боқтирди. Оқ кийинди, оқ. Ҳаётдан олди сабоқ. Ижод дардидан ёнди, номард нигоҳидан тонди.

*Саргайдими сандиқларда юзларингиз,
Укажонлар, соғиндик биз сўзларингиз,
Балки йўқдир, қўлларингиз, кўзларингиз,
Сандиқларда бормидингиз ўзларингиз?..
Сиз қайтмайсиз, улар абад бўзлайдилар,
Укаларим, сизни қайдан излайдилар.*

Насриддин ИСМОИЛОВ – 1948 йилда туғилган. Ижодкорнинг “Қаҳрамонлар мангу яшайди”, “Умр дафтари”, “Ватан рамзи, жасорат рамзи”, “Умр лаҳзалари”, “Денов таронаси”, “Ҳовучимдаги хазина”, “Юлдузлар ёғдуси”, “Табобат шамчироғи”, “Кўнгул мулки”, “Денов гўлдастаси”, “Ҳаёт қарвонлари” каби китоблари нашр этилган. Асарлари хорижий тилларга таржима қилинган.

Шоирнинг “Фарёд” шеърини ўқиб хаёлга чўмдим, армонни дилимга кўмдим. Ох тортдим, ох. Дилимда титради гоҳ. Дилимни титратган онларни, эсладим. Танамдан оққан қонларни, эсладим. Деновда ҳам қабристонлар кўп. Қабрлар ҳам тўп-тўп. “Сармозор ота” қабристонини кезиб-кезиб, дилимни эзиб-эзиб, ох тортган онларим бор. Охларим бўлганда дор. Осилганман тонгдан тунгача, оҳим етмай кунгача. Афғон уруши ҳам, бошқа урушлардан бўлмаган кам. Онаизорни кўрганман унда, ох тортиб йиғлаган кунда. Дарди битилмаган китоб. Оҳим шоирнинг фарёдига кўчди, дилимда армон олови ўчди.

Шоирнинг охидан ёндим, кўнгилнинг чоғидан қондим. Шоирнинг шеъри олди дилимнинг тафтини, гўё қўйиб кўксимга шоирнинг кафтини. Енгил тортдим, армонни, армонга ортдим.

*Нафсин қули – улфатдан қўрқинг,
Ногоҳ келган кулфатдан қўрқинг,
Гар қўрқсангиз, гафлатдан қўрқинг,
Бедорларга беринг дунёни...*

*Деманг, биздан қоладир дунё,
Узилмаган лоладир дунё,
Бешикдаги боладир дунё,
Бедорларга беринг дунёни.*

Шоирнинг “Бедорларга беринг дунёни” шеърини ўқидим неча бор, дилимда бўлди тор. Туйғуларим куйга кўчди, олдин айтилган. Шоирнинг ўйноқи сатрлари қўлимдан тортди, дилимга одамийлик юкини ортди. Узокларга боқдим, шоирнинг куйида оқдим.

*Ошиқликни даъво қилишдан олдин,
Мажнуннинг ҳолига бир назар солгин.*

*Саодат дийдори соҳилда эмас,
Оқилнинг ойнаси жоҳилда эмас*

*Ўтган кун умрдан узилган томчи,
Қўлингдан келса гар, бир ушлаб қолчи.*

*Болини бош учун яратган Худо,
Фақат бевақт ундан этмасин жудо.*

*Ўйламай айтган ҳар битта сўзинг,
Дўзахнинг тубида очилган кўзинг.*

*Офтобнинг меҳри бор сочган нурида,
Шул сабаб, ўлтирар осмон тўрида.*

Икки мисрага романларга тенг, кенг фалсафий фикрни жо айлаш катта маҳорат. Шеърят бўстонида ғоядан ясалган иморат. Бу бир санъат. Нафақат санъат, балким, битилмаган хат. Ҳар ким битар ўз йўлида, қалам тутиб кўлида. Икки мисрага дунёни битишнинг ўзи бўлмайди.

*Яхшилик ярашар ёмонларга ҳам,
Омонлик ярашар осмонларга ҳам.
Хуш боқинг кун ботган томонларга ҳам,
Омонлик тилайлик бир-биримизга.*

Шоирнинг нафис, гўзал, одамийлик бобида, кўнгил тобида, ёзилган шеърларига бокдим, дилимга эзгулик шамини ёқдим.

*Миллатнинг дардига дармон шоирим,
Энди ўз халқига армон шоирим,
Йўқ, сенинг ўлганинг ёлгон шоирим,
Наҳот ажал йўлин бўлмайди тўсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф.*

Маҳмуд Тоирнинг бетакрор қобилият эгаси, Муҳаммад Юсуфнинг бевакт ўлимига бағишлаб, ёзган шеърини ўқиб, оҳ тортдим, оҳ. Армон бўлди чоҳ. Шоирнинг дарди дилимнинг тубига етди. Дилим титраб кетди.

Китобни ўқиб бўлдим, завққа тўлдим. Кўзим ёшланди... Тўйғуларим дилимда от бўлди, от. Ёмон ният ёт бўлди, ёт. Шоира Мунаввара Усмонованинг инсоний фазилатидан қувончим кўкка етди, дилдан дилнинг охи кетди. Шоиранинг совғаси дилимга олов бўлди, олов. Эзгулик дардига ялов бўлди, ялов. Шоир Маҳмуд Тоирнинг китобга кўчган қалбидан, унинг кимлигини билиб олдим, туйғулари охида қолдим, армонлар кўксини тилдим. Дилимда шоиранинг совғасидан олган бебаҳо бойлигимни оққа битдим, кўнгилни ситдим. Шоирнинг китобга қалби кўчган, минг дардидан қай бири ўчган, билмадим. Лекин, шоирнинг дилини сездим. Дилимни эздим. Шоирнинг минг дардидан бирини, топдим сирини. Тонг отди. Китоб дўконидан Ўзбекистон халқ шоири, Муҳаммад Юсуфнинг қаламига мансуб бўлган китобни сотиб олдим, бир фурсат ўйга толдим. Дўстимнинг хузурига бориб, китобни совға қилдим. Шоир дилига соя солиб турган, булут кўксини тилдим. Дўстим кулиб кўйди, билмам дилида нени туйди. Назаримда, чехраси очилиб, армонлари сочилиб, кетгандек туюлди. Дилимга қувонч уюлди. Енгил тортдим. Эзгулик куйини китобга ортдим. Шоира Мунаввара Усмонованинг совғасидан бошим осмонга етди, дилимдан армонлар чекиниб кетди. Дилимда, шоир Маҳмуд Тоирнинг самимий, инсоний туйғуларга йўғрилган шеърлари қолди. Дунёда китобдан ортик, йўқ экан тортик...

Фарида АНИС

Ф Фалакнинг тоқига интиқ кўзимла изланиб кетдим

Сани ўйлаб, ширин жоним, кўёша кўзланиб кетдим,
Яшинга топшириб ўзни, кўзима сўзланиб кетдим.

Кўнгилнинг осмонида булутлар тарқади ғужғон,
Фанимимла бўлиб сирдош, сўзима сизланиб кетдим.

Бу кун пойим ўпар майса тугул ҳатто тиконлар ҳам,
Чағир тоши ёролмас бош, ўзига ўзланиб кетдим.

Ҳасаддин кечганиданми, чароғон кунларим беҳад,
Фалакнинг тоқига интиқ кўзимла изланиб кетдим.

Қаранг, қумри килур “ку-ку”, камарнинг қошида тинмай,
Юзимнинг кони қочмасдан, аларга бўзланиб кетдим.

Атаб ўзни жаҳонми ё дилиқуш сайладим бу кун,
Жаҳонда чин Анис излаб, ўзига юзланиб кетдим.

Келди гул қошига гирён анбарафшоним кўриб,
Солди зулфин торидин, дорин паришоним кўриб.

Хаста ҳолим ул табибга ман нечук изҳор этай,
Кўк сарвин соясинда ранги сомоним кўриб.

Ёр рубобини чалмиш, сувратим мизроб этиб,
Бул ҳазин ошиқ севинди севги дostonин кўриб.

Фарида АНИС – 1968 йилда туғилган. Кўçon давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини битирган. Унинг “Ойдин йўлим”, “Отамнинг орзулари” шеърый тўпламлари нашр қилинган.

Муз шамолу гармселлар сўлдириб кўйди гулим,
Қайта кўклай орса эрди моҳитобоним кўриб.

Ёра етмоқлик учун жон кумриси айлар ҳаво,
Кенг қафасга сиғмагай қуш эркин осмоним кўриб.

Ишқ аро бир далли, девонанг эрурмен, Фард Анис,
Йўлласам, гар бўлма ҳайрон, дарди пайконим кўриб.

* * *

Сани севдим, тилим гўё асир ўлди ширин сўзга,
Таним рози эмас атлас, алак, читми ва, ё, бўзга.

Мухаббат ўтидир балки, мани масрур этиб қўйган,
Юракнинг оташидин маст бўлмас мендано ўзга.

Ҳаётим – дур, ҳаёлим – нур, чароғон кунларим беҳад,
Қаро тунлар эмас маҳзун, забаржад кўринур кўзга.

Куриб битган ниҳолим ҳам кўз очгай ноз этиб аста,
Дилимнинг даштида дайдиб, баҳор йўл бермагай кузга.

Қаландарман, қарори йўқ, қаён борсам килурлар қасд,
Қизур қалбим қиёмида кўнгулда жой йўқ музга.

Анисинг қалби ўтлуғдир, куйиб битманг хазон янглиғ,
Баён этмоғидир душвор, тили ожиз бу кун сўзга.

* * *

Санинг хуснингни кўрмоққа ғарибинг мубтало этдинг,
Жамолингни этиб пинҳон, ўзингга ошно этдинг.

Йўқоттим ақлу ҳуш, ҳайҳот, жунундир аслими билсанг,
Тилимни лол этиб қумринг, бутунлай бенаво этдинг.

Етолмам васлингга жоно, куйиб ишқингда кул бўлдим,
Қаён бошимни урсам, сен бу дардим бедаво этдинг.

Кўйингда куйдириб кемтик кўнгилининг корини кўрмай,
Санингла севгилинг сархуш сўзини сарсаро этдинг.

Дилимнинг осмонида кўринмас ойу юлдузлар,
Қуёш излаб қизир қалбим, қамарсиз бир гадо этдинг.

Ширин сўзлаб ўзинг дилқуш, учирма қушларинг ҳаргиз,
Анисинг нола-афғонин бу кўкка ҳамд сано этдинг.

* * *

Юзларинг кирмизми ёхуд сабза ранг ўлди гилос,
Эъғиланди қўлда, кўргил, холи танг ўлди гилос.

Сўнг, саватда йиғлаганча етди бозор кўшкига,
Ул харидори талашса, чангу чанг ўлди гилос.

Қайнаган шарбатга тушди, чўқди қозон домига,
Сув ила шаккар ичинда тоза жанг ўлди гилос.

Ўзлигин топмай саросар бағрини қон-қон этиб,
Кулмади, лом-мим деёлмай, мисли ганг ўлди гилос.

Танга кувват, жонга роҳат элтайин деб, эй Анис,
Хуснидин айрилди шу он, лоларанг ўлди гилос.

* * *

Ҳасаддин бир-бирига тош отарлардан безиб кетдим,
Яқосин чок-чокидан тотарлардан безиб кетдим.

Алар тирноғдин кирлар кидиргайдир қаён борсанг,
Этинг чайнаб, хузурла гап сотарлардан безиб кетдим.

Ўзида борини бермас, санингда борини кўрмас,
Ўзини дўстман деб, жон тотарлардан безиб кетдим.

Йиқилсанг чоҳга, қаҳ-қаҳ қилиб дўппин отар кўкка,
Чалай деб, пойингни кўзлаб ётарлардан безиб кетдим.

Магар кийсанг чапонинг зар ва тахти равон ўлса,
Разолат ё зулуматга ботарлардан безиб кетдим.

Анисинг кўз юмиб ўтгай, ичи мумдек қаро хасдан,
Ўзи муммас, юраги санг қотарлардан безиб кетдим.

* * *

Кел, эй жоним, кўнгул айвонида бирга қурай суҳбат,
Сўзим пардоз айлашга, гўзал ёрим, бери муҳлат.

Кўзим фаррош, киприклар кўриклар қаҳрабосин хўп,
Санингсиз тотмагай кунлар, чекинсамда узоқ узлат.

Висол они эрур тотлиғ, билурман, етмагай тоқат,
Жамолингла этиб сархуш, танимни майлига музлат.

Муҳаббат жомида ишқинг мани масрур этар бўлса,
Тилим бийрон этиб, тўти эмас, булбулдайин сўзлат.

Сани ўздин қилурман рашк ўтида ўртаниб жоним,
Басе, куллик қилай сенга, йўлингда бўтадек бўзлат.

Анисинг дарди дастурхон, тановул эт бўлиб меҳмон,
Етай аршингни кўшкига, манга рухсорингни кўрсат.

Hoʻz saltanati

Jahon shoirlari – bolalarga

Alfredo VALLINI

(Argentina)

Oltin baliqcha

Billur jomda parishon
Suzar oltin baliqcha.
Befarq boqar, ishi yoʻq
Dunyo bilan tariqcha.
Moviy osmon, zilol soy,
Ziynatli kuz, kumush oy...
Unutgan hammasini,
Chirildoq nagʻmasini.
Majnuntollar oʻksinar,
Chirildoqlar xoʻrsinar.
Billur jomda baliqcha
Tinmay aylanar giryon.
Oʻz erkidan ayirgan
Billur jomdagi zindon.

Yan BJEXVA

(Polsha)

Kuchukcha qaygʻulari

Mittigina jussasi,
Lekin koʻpdir gʻussasi.
Xalal berishar ishga –
Pianino gʻajishga.
Yogʻoch oʻlguday taxir,
Tergamoq shartmi axir?!
Gʻussalar tinchlik bermas,
Nega suv quruq emas?
Qoʻshnini tishlolmasa,
Mushukni ushlolmasa,
Osmondan suyak yogʻmas,

Unga bu ishlar yoqmas.
Sohibiga vafodor,
Tag'in qanday xato bor?
Ovqat keldi, bas, yetar,
Qorin to'ygach, g'am ketar!

Ovsey DRIZ

(Isroil)

Qo'ng'iroqcha

Bo'ydor buqa bo'ynida
Jiringlar quvnoq,
Bir maromda tebrantar
Jajji qo'ng'iroq.
Degan kabi maqtanib:
"Meni ko'ringlar!"
Bo'ydor buqa bo'ynida
Xushnud jiringlar:
– Jing-jing, jing-jing,
Jing-jiring...
Menga qaranglar, –
Deya o'ynab, siltanib
Tinmay jaranglar.
– Chiqqan edim bozorga
Kecha yumushga.
Almashmoqchi bo'lishdi
Bir qop kumushga!
Qo'ng'iroqcha jiringlar,
Baxtidan rozi,
Aslida boshqacharoq
Tosh-u tarozi.
Maqtasa-da garchand u
O'zini nuqul,
Bo'ydor buqa bo'lmasa,
Barisi bir pul!

Nima, qayerda?

Daraxtlar ildizi
Tuproqda pinhon.
Uchqunlar otashi
Gulxanda ayon.

Mevalar mag'zida
Eman bayoti,
Tuxumda pinhondir
Bir qush hayoti.

Sadafda dur nihon,
Anhorda baliq.
Nodonlik hamisha
Ko'rinar aniq!

Onil KANDISILAL

(Bengaliya)

Hammadan qanday qochdim

Talab tashladi pashsha,
Qochib ketdim o'rmonga.
Pashsha chaqqandan ko'ra,
yem bo'laman arslonga.

Cheksiz o'rmon chetida
Yo'lbars izini ko'rdim.
Darhol panalab yurdim,
Daryo tomon yugurdim.

Deydilarki: daryoda
Timsohlar yashar emish.
Ketaqolay daraga,
Yirtqichga bo'lmay yemish.

Darada ilonlar ko'p,
Kimki duch kelsa, chaqar.
Katta ko'chaga chiqdim,
Yo'qdir deb hech xavf-xatar.

Nogoh mushukni quvib,
Ko'ppak o'tdi yugurib.
Irjaytirib tishini,
Meni quvladi hurib.

Onajon, deb qichqirdim,
Uyga tomon yugurdim.
Battol ko'ppak kelguncha,
Uyga kirib ulgurdim.

Onam kaltakni olib,
Kuchukni haydab soldi.
So'ng eshikni tambalab,
Meni bag'riga oldi.

Genri LONGFELLO

(AQSH)

Zarrin shafaq

Naqadar zarhal osmon,
Aksidan dengiz alvon.
Yatangandir tasmaday
Qirg' oqda yashil o'rmon.

Qoyalar parqu bulut,
Bulutlar qoya misol.
O'rtasida bir kema –
yeru ko'kdagi timsol.

Dengiz osmonga o'xshar,
Osmon dengizday alvon.
Tasavvurimda go'yo
Qorishgan yeru osmon.

Robert Luis STIVENSON

(Angliya)

Arg'imchoq

Bir balandga, bir pastga
Parvoz qilar qo'nimsiz.
Mazza qilib shodlanar
Bolajonlar tinimsiz.

Uchayapman havolab,
Kumush anhor jimirlar.
Qoldi pastda bog'devor,
Uylar, qo'ylar, sigirlar.

Pastda so'qmoq-daralar,
Bog'lar yam-yashil chaman.
Arg'imchoqda aylanib,
Tag'in yerga qaytaman.

Yomg'ir

Yomg'ir yog'ar, shivalar,
Shalabbo qir-tepalar.
Shamsiyamni savalar,
Ivib ketdi kemalar.

Lennart XELSING

(*Shvetsiya*)

Shaqir-shiqir

(*Igna haqida qo'shiq*)

Juda abjir o'yinchi,
Sehrgar Shaqir-shiqir.
Uyga charm g'ilofda
Ish izlab kelgan axir.

O'tirolmaydi ishsiz,
Likillatib dumini.
Har narsaga tinmasdan
Tiqa-verer burnini.

Bir ko'zli sehrgarga
Bo'lmoq kerak ko'z-quloq.
Qo'lga nogoh sanchilsa,
Og'rib qoladi barmoq.

Sehrgar Shaqir-shiqir,
Sendan bitta iltimos:
Bizga turli matodan
Tikib ber ko'rkam libos!

TARJIMONDAN

Ushbu jahon bolalar she'riyati turkumidan taniqli bolalar shoirlari – Yan Bjexva, Alfredo Vallini, Onil Kandisilal, Robert Luis Stivenzon, Ovsey Driz, Genri Longfello, Lennart Xelsing, Xalfdan Rasmussen, Shel Silverstayn, Ogen Nesh, Uolter De La Mar she'rlari tarjimasi o'rin olgan.

Polyak shoiri Yan Bjexva bolalarga ishonadi, u bolalar ko'p narsani anglashiga va his qilish qobiliyatiga ega ekanini tushunadi, shuning uchun shoirning she'rlarida ana shu jihatlar bo'rtib ko'zga tashlanadi. U o'z o'quvchisi bilan bolalik pillapoyalaridan ko'tarilar ekan, faqatgina o'yinchoqlar, tabiat, odamlar dunyosini ochish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mitti qalbiga ana shu dunyoga axloqiy munosabatda bo'lish tuyg'usini joylaydi.

Agar Astrid Lindgren shved bolalar adabiyotining qirolichasi bo'lsa, Lennart Xelsing albatta uning qirolidir, degan qanotli ibora bor shvedlarda. Buyuk eksperimentator Lennart Xelsing bolalar adabiyoti chegaralarini son-sanoqsiz yangi mavzular, yangi qahramonlar, o'ynoqi ohanglar bilan cheksiz darajada kengaytirdi. Uning quvnoq she'rlari Shvetsiyada kattayu-kichik tomonidan qo'shiq qilib kuylanadi. "Har qanday pand-nasihatli san'at yaxshi emas, lekin har qanday yaxshi san'at ibratlidir", degan edi Lennart Xelsing. Uning keskin va jo'shqin she'riyati bolalarni ijod erkinligi, quvonch va shodlikka undaydi.

Xalfdan Rasmussen – Daniya bolalar shoirlari ichida eng ko'p nufuzli sovrinlarga ega bo'lgan xalqchil va e'zozli shoir hisoblanadi. 1967 yilda chop etilgan "Xalfdan alifbosi" Daniya madaniyatida muhim o'rin tutgan va xalq madaniy boyligining ajralmas qismi deb rasmiy tan olingan 108 san'at asarlari tarkibiga kiritilgan.

Shuni ta'kidlash joizki, quyida tarjima namunalarini keltirilgan shoirlar ijodida eng avvalo, qaysi mavzuda bo'lmasin, bolalarni tarbiyalashdek murakkab ishda quvnoq yumor ishtirok etadi, she'r oldiga qo'yilgan asosiy maqsaddan chekinmagan holda bolalarni fikrlash va his qilishga, ona tilini sevishtga, shoir fikrini uqishga, she'r ohangidagi musiqiylikni anglash va tushunishga undaydi.

Yoz saltanati

Sarin yellar yeladi
yeru falakda.
Turfa ranglar aks etar
Naykamalakda.

Chechaklarga burkangan
Zamin zangor, ol.
Keldi Yoz saltanati,
Men unda qirol!

Majnuntol xonishidan
Binafsha masrur,
Bunday damlar yodingda
Qolar bir umr!

Suvda qalqar nilufar,
Suzolmay halak.
Nigohlarim parvozda
Misli kapalak!

Qirqoyoq

Yorishmaydi hech ko'ngli,
Yoqishsa ham qirq chiroq.
Hammada ikki oyoq –
Unda esa qirq oyoq!

Qirqoyoq bo'lib yurmoq,
Kulgili emas, biroq
Kunbo'yi yuvar oyoq,
Bir hafta olar tirnoq!

Halfdan RASSMUSSEN

(Daniya)

Mitti odamcha

Qadim-qadim zamonda,
Bir mamlakat tomonda
Sichqoncha bilan hamdam,
Yasharkan mitti odam.
Ba'zan qo'shiq aytarmish

Uy yonida ikkovlon.
 Ohangidan soy toshib,
 Sado berarmish o'rmon.
 Ikki mitti ayvonda
 Qo'shiq kuylar bo'lib jo'r.
 Jimitgina bo'lsa ham,
 Qo'shig'i ajabtovur.

Toshbaqaning tungi o'ylari

Maysazorda toshbaqa
 Yotar misli toshdaqa.
 Boshni xiyol buradi,
 Shunday xayol suradi:
 Bunchalar qismat taxir,
 yer – zarang va tap-taqir!

Shel SILVERSTAYN

(AQSH)

Agar bo'lsam...

Agar bo'lsam jimitday,
 Shabnamga cho'milardim.
 Xonqizini minvolib,
 To'rt tomonga yelardim.
 Eshik tirqishi menga
 Bo'lar edi katta yo'l.
 Pashsha – bahaybat burgut,
 Likopcha – bepoyon ko'l.
 Agar jimitday bo'lsam,
 Onamni qucholmasdim.
 Kuchukvachchadan qo'rqib,
 Qutulib qocholmasdim.
 Konfet tutqazsa xolam,
 Yilbo'yi yalar edim.
 Qog'ozini yarim kun
 Ocholmay qolar edim.
 Asli o'zim jimitman,
 No'xatpolvon yigitman.
 "Salom" so'zin bitishga
 Bir hafta kamlik qildi.
 Ushbu she'rni yozishga
 O'n to'rt yil kerak bo'ldi!

Ogden NESH

(AQSH)

Mikrob

Mikrob juda quv, ayyor,
Moyil turar kir-chirga.
Isqirt bo'lsa kimda-kim,
Darrov olar asirga.
Mikrob har yerda hozir,
O'z ishini biladi.
Hayvonlarga joylashib,
Tekinxo'rlik qiladi.
Tumov, yo'tal, bosh og'riq
Azob berar bemorga.
Kim mikrobnı yuqtirsa,
Jonni qo'yar ozorga.
Qo'g'irchog'im, turdingmi,
Yuz-qo'lingni yuvdingmi?
Kir-chir yurgandan tulki,
Mikrobgı bo'ldi kulgi.
Bo'lsang toza-ozoda,
Mikrob sendan qochadi.
Kimki yuvinmay yursa,
Shunga quchoq ochadi!

Uolter DE LA MAR

(Angliya)

Bahor

Boychechaklar ochildi,
So'ng lolaga yetdi gal.
Oq libos kiydi nargis,
Za'faron guli zarhal.
Bog'lar gulga burkandi,
Dala-qirda gul atri.
Har tomon yashil, alvon,
Kelmoqda bahor fasli!

Nurulloh OSTON tarjimalari

Nurulloh OSTON

1955 yilda tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O'zMU) jurnalistika fakultetini bitirgan. Uning "Yulduzlar chaqnagan tun", "Tongga peshvoz chiqaylik", "Yuragimning bezovta guli", "Qadim yo'llarda", "Fasli ishq", "Hidoyat charog'i" nomli she'riy to'plamlari nashr etilgan.

ҚУЁШНИНГ БОЛАСИ

Сафо МАТЖОН

Унсон хотираси билан тирик. Ўтмишни бўйлаганидами, кундалик ҳаёти-ю келажак режаси хусусида фикрлаганидами, албатта мантикий тафаккур қудрати билан йўғрилган хотирасига суянади. Худди шундай бошқалар билан муомала-муносабатда ҳам кўп кечмишларни хотирадан ўтказишга тўғри келади. Мабодо ҳамиша ҳамсухбат бўлиб юрадиган одам бу фоний дунёни бевақт тарк этиб кетса, дийдорлашув қиёматга қолади-ю ҳамсухбатлик ҳаёлот оламига кўчади. Атиги бир лаҳзалик “омон бўл, бор бўл”лар ҳам хотирангга қайта-қайта жонланаверади. Таниқли болалар ёзувчиси, шоир, публицист ва ношир Сафар Барноев назаримда яқин таниш-билишлар учун ана шундай кишилардан эди.

Шуниси эътиборлики, тасодифий учрашувларда ҳам кўп ҳолларда бошқаларга ўз сўзини гоҳ жиддий, гоҳ ҳазил-хузул билан ўтказишига кўра ташаббус у кишида кетарди.

Адашмасам, Озод Шарафиддиновнинг “Шеър кўп, аммо шоир-чи?” номли мақоласи матбуотда эълон қилинган кезлар эди. Мақолада кўтарилган муаммо адабий давраларда бот-бот тилга олинарди.

Сафар ака билан кўришувларимиздан бирида нимадир сабаб бўлиб у кишининг ўзи гап очиб қолди: “Устоз айтган муаммо бизда (болалар адабиётида демуқчи – С. М.) ўн чандон оғирроқ. Шеър ҳам, шоир ҳам етарлича. Аммо проза... Ҳозирча биз уч авлодмиз. Ғафур Ғулом, Ғайратий – биринчи авлод, Шукур Саъдулла, Ҳабиб Пўлатов, Одил Ёқубов, Суннатилла Анорбоев, Носир Ғоziлов, Худойберди Тўхтабоев – иккинчи авлод, Фарҳод Мусажон, Латиф Маҳмудов, Йўлдош Сулаймон ва мениям ҳисоблашса – учинчи авлодмиз. Хўш биздан кейин кимлар бор?”

Болалар насри хусусида бу хилдаги қойиниш адабиёт келажаги ва кенг китобхонлар оммаси олдидаги масъулият туфайли юзага чиқишига шак-шубҳа йўқдир.

Сафар Барноевнинг ҳаётда бир қадам олдинда юришга бўлган интилиши “Ёш гвардия” нашриёти, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, “Гулхан” журнали, Халқ таълими вазирлигидаги фаолиятида камол топди, деб ўйлайман.

Мактаблар, кутубхоналар ва ижодий жамоалардаги учрашувларда сўз берилиши ҳамон залда ўтирганлар билан тўғридан-тўғри мулоқотга киришиб кетиши йиғилганларга ўзгача завқ-шавқ бағишлаганига кўп бор гувоҳ бўлганман.

Сафо МАТЖОН – педагогика фанлари доктори, профессор. 1947 йилда тугилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида таҳсил олган. Болалар адабиётига бағишланган “Тириклик суви”, “Китоб ўқини биласизми?” номли тўпламлари нашр этилган.

Болаларга, болаликка бўлган самимий меҳр-муҳаббати назаримда уни доимо изланишга даъват этиб келган омиллардандир.

“Менга қолса, – деб ёзган эди адиб публицистик мақолаларидан бирида, – умр дафтарини болалик дафтари деб атардим. Чунки, болаликда кўрган, билганинг, эшитганинг бир умр сенга ҳамроҳ бўлади. Ана ўшанинг завқи билан яшайсан. Ҳар бир дақиқада бола бўлгинг келаверади. Болалик дунёси чорлаб тураверади”. Сафар Барноев асарлари билан танишган китобхон унинг ижоди болалиги кечган уруш давридаги кечмишларидан сув ичганини пайқаши қийин эмас.

Бир қарашда болалар учун асар ёзишдан кўра жўн нарса йўққа ўхшаб кўринади. Болалар адабиёти намунаси деб эълон қилинадиган талай “асарлар” сюжетининг сунъий тўқималардан, қуруқ панд-насихатлардан ташкил топишини фақат талантсизлик оқибати деб баҳоламасдан юқоридаги каби енгил-елпи қарашларнинг ҳам маҳсули деб тушунмоқ жоиз.

Болалар ёзувчиси бўлиш учун қайта бола бўлмоқ кераклиги тўғрисидаги эски ақида ўз кучини йўқотмайди.

Сафар Барноев ижодига шу жиҳатдан назар ташланса, кўпчилик асарлари мавзуси бевосита ўз болалиги кечган уруш давридан танланганининг гувоҳи бўласиз. Болалар адабиёти хазинасидан муносиб жой эгаллаган “Дадамнинг кўллари”, “Соғинч”, “Дадам ҳақида кўшиқ”, “47-йил туркум ҳикоялари”, “Солдат қайтган кун”, “Янги ой” номли асарларининг етакчи қаҳрамонлари адиб билан тенгдош ўша давр болаларидир.

Урушда шахид кетган отасининг қисматидан қўнгли нолон болакайнинг қалб туғёнларидан иборат қуйидаги кечинмаларини ўша давр фожиаларини бошдан ўтказган ижодкоргина шу тарзда қаламга олиши мумкин:

*...Бу бир тун каби ўтди,
Юрт бўлди омон-омон.
Мен отамнинг ёди-ла,
Нафас олдим ҳар қачон.*

*Отамни қора хатга,
Билмадим алишганим.
Бировлар етим деса,
Жимирлайди баданим...*

Шу ўринда шоир шеъриятида кичкинтой қаҳрамоннинг ўйинқароқлиги-ю, шўхликлари билан йўғрилган лирик кечинмаларининг ижтимоий муаммолар билан боғлиқ ҳолда тасвирланишини тилга олиб ўтиш ўринли бўлар эди.

“Аланга” балладаси, “Ўлмаслар”, “Қуёш боласи”, “Нон сандик”, “Ёргучок” каби шеърларида тотли турмушимиз учун курашган оталар анъанасини улуғлашга қаратилиши билан ажралиб туради. “Қуёш боласи” шеърининг лирик қаҳрамони:

*Қуёш етаклаганим,
Болаларнинг йўли бу.
– Ҳар бир уйда қуёш бор,
Мен қуёшнинг боласи, –*

дейиши бежиз эмас. Сафар Барноев кишилар қалбига китоб шаклидаги нур бўлиб кирди ва у жойда мангу маскан топди.

Уруш даври фожиалари ҳақида чуқур таассурот қолдирувчи “Қирқ еттинчи йил ҳикоялари” туркумига хос хусусият уруш асратининг катталар билан бирга

болалар ҳаётида ҳам ўчмас из қолдирганини жонли образлар воситасида очиб беришида, ўша даврни унутмасликка даъват қилишидадир. Шунинг учун ҳам мазкур ҳикоялар бир қарашда яхлит асарнинг айрим қисмларига ўхшаб туюлади.

“Янги ой” қиссасида тўпламдаги туркум ҳикояларга хос муштараклик – болаларнинг ғолиб оталарни интиқ қутиши қолипловчи ҳикоя вазифасини ўтаган. Қисса қаҳрамони Карим шундай дейди: “Шаҳарда янги ой чиқишини кўришим билан дарров: “Салом, янги ой! Салом, дарахтлар!” дердим. Агар шундай десанг, янги ойнинг пойқадами қутлуг келармиш. Ҳамма ёқ дарахтзор бўлиб, яшнаб кетармиш. Кейин нима ният қилсанг, муродингга етармишсан...”

Менинг яккаю ягона орзуим бор. У ҳам бўлса, тезроқ уруш тугасин. Отам келсинлар. Эргашнинг отаси ҳам. Ҳамма-ҳамманинг отаси.

Унинг бу гапи тўпламнинг асосий лейтмотивини ташкил этади. Каримнинг дадасини соғиниб юришлари, онасининг мурутли амакига чой-чақа ҳисобига хат ёздириши, қишлоқдаги саргузаштлари, шубҳасиз, узоқ эсда сақланиб қолади. Китобхон гўё Карим билан бирга қишлоққа саёҳат қилади. У ерда меҳрибон бобо ва раис ҳамда Давлат, Эргаш, Аббос каби самимий шўх болалар билан учрашади. Улардан ўзига нимадир юктиради.

Адибнинг сўнгги давр болалар ҳаётидан олиб ёзилган “Оқ лайлақлар” қиссасининг бош қаҳрамони пенсия ёшига етган бўлса ҳам, мактаб билан қаттиқ боғланиб қолган, кадрдон ўқувчиларидан кўнгил уза олмай юрган кекса ўқитувчи Аббос акадир. Асар тугуни оддийгина воқеа асосига қурилган: нима ҳам бўлади-ю, 8-синф ўқувчиларидан бири доскага Аббос аканинг расмини чизиб, “пенсияга” деб ёзиб қўяди. Ўқитувчи учун ўқувчилар олдида калака бўлишдан оғир нарса йўқ. Шунинг учун бу воқеа кекса ўқитувчига ҳам, синфдаги бошқа болаларга ҳам қаттиқ таъсир қилади. Ўқувчилар айбдорни топиш ва жазолашга қарор қиладилар. Ботир ва Раҳмоннинг ҳамма айбни Юсуфга тўнкаши, унинг эса қайсарлик билан ўзини “гуноҳкор” қилиб кўрсатиши ҳеч кимни қаноатлантирмайди. Чунки Юсуф характерида бировни, айниқса, ўқитувчисини майна қилиш одати йўқлигини ўртоқлари яхши билишади. Лекин Юсуф расм чизишга уста. Қолаверса, ўқитувчи уни доска олдида бўр ушлаб турган ҳолатда кўради. Қисса сюжетининг ривожига муҳим туртки берувчи бу жумбоқ кичик китобхонни ҳам кизиктириб қўяди. Энди ёзувчи синфдаги вазият, Зафар, Ботир, Юсуф, Раҳмон ва бошқа болаларнинг оилавий аҳволи, уларнинг ўзаро муносабатини кўрсатувчи воқеалар тасвирига ўтади. Шу баҳонада қаҳрамонларнинг маънавий дунёсига назар ташлайди.

Ҳамма гап шундаки, Аббос акани калака қилишга ҳеч қандай асос йўқ. “Доим ўнг елкасини қийшайтириб, йўл чеккасидан, беҳавотирроқ жойдан юрадиган, олтишдан ошган бу қотма одам” жуда қатта ҳаётий ва педагогик тажрибага эга. У ўзининг бор билими ва меҳрини ёшлар қалбига сингдиришга ҳаракат қилувчи кўнгилли пок, олижаноб инсон.

Ёзувчи Аббос ака мисолида маънавий софлик, адолат учун курашиш, эл-юрт ишига фидойилик каби юксак инсоний фазилатларни улуғлайди. Умуман, муаллиф кекса ўқитувчи характерини чизиш билан ўзбек болалар насида катталарнинг тўлақонли ижобий образларини яратиш борасидаги кемтикни тўлдиришга бир қадар эришган. Ёзувчининг ҳаёт материалларини чуқур ўрганганлиги қаҳрамонлар характерини индивидуаллаштиришда, асар тилини бойитишда, айниқса, қўл келган. Қаҳрамонлар нуткида бухоро шеvasидан унумли фойдалангани қиссанинг ҳаётийлигини таъминлаган муҳим ютуқларидан бири ҳисобланади.

Сафар Барноев гарчи бугун орамизда бўлмаса-да, ўз асарлари билан ёш авлод тарбиясига муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

Дилмурод
ХОЛДОРОВ

БАДИИЙ ТАСВИР ВА СЕРЖИЛО ИФОДА

Мунаққидлар насрий асарлар таҳлилида кўпинча, мантикий тафаккурга, назмий битиклар тадқиқида эса, хиссий идрокка таянадилар. Бу мезоннинг танланиши бежиз бўлмай, шеърый асарлар оний лаҳзадаги кечинма маҳсули ўларок, шоир қалбидан булоқдек тошиб чиқиб, ўкувчи ва тингловчи дилларига шаффоф зарраларини сочиш табиатидан келиб чиқади. 2017 йилда яратилган шеърый асарлар ижод булогидан жилгага, ундан ҳайбатли бир дарёга айланиб, газета ва журналлар саҳифасини зийнатлади, алоҳида китоблар шаклида китобхонлар дилига нур улашди.

Жумладан, юз элликка яқин ижодкорнинг шакл, мазмун ва услубий жиҳатдан ўзига хос турфа шеърлари “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Китоб дунёси” газеталари саҳифаларини безади. Зотан, қалам аҳли орасида аллақачон ўз индивидуал услуби ва ифода оҳангини топиб, эл назарига тушган шоирлар билан бир қаторда, назм олами сарҳадларига илк бор нигоҳ ташлаётган ёки шу манзилга интилиш иштиёқи билан қўлига қалам олган ёшларимиз ҳам борлиги кишини қувонтиради. Мазкур шеърларни ижод аҳлининг ёши, малакаси, касб-кори, ижодий тажрибаси ва ҳатто вилоятлар кесимида тасниф қилиш мумкин.

Жорий адабий жараёни синчков кузатиб юрган мунаққидда даставвал, замонавий ўзбек шеърини мавзу қўлами тўғрисида муайян тўхтамлар пайдо бўладики, ўрни келганида, улар ҳақида илмий-адабий жамоатчилик билан ўртоқлашиш, муайян муносабат билдириш, мубоҳаса жараёнларига фаол аралаштириш иштиёқи пайдо бўлади. Устоз шоиримиз Омон Матжон бир шеърда:

*Кўк тубида ҳар бир муҳим ўзгариш,
Шоир учун бир ашъорнинг хабари,*

деб ёзганида, шоирнинг муаззам борлиқ ва жамият ҳодисаларидан илҳом олиши, уларга муносабат асносидаги фаол фуқаролик позициясини назарда тутган эди. Хўш, бугунги воқелик қайси жиҳатлари билан нафис сўз аҳлини гоҳ хайратга солиб, гоҳ фикрга толдириб, илҳомига қанот, қаламига қудрат бахш этмоқда? Шеъ-

Дилмурод ХОЛДОРОВ – филология фанлари бўйича фалсафа доктори. 1962 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Адабиётишуноснинг “Ижод моҳияти – услуб хосияти”, “Ҳозирги ўзбек қиссаларида бадиий услуб муаммоси” китоблари, қирққа яқин адабий-танқидий мақолалари хорижий ва республика нашрларида чоп этилган.

рийат кўнгил мулки экан, у мулкнинг эгаси ҳисобланмиш ижодкор нималар ҳақида ўй сурмоқда? Бугунги глобаллашув замони, кескин ўзгаришлар, сиёсий-иқтисодий ислохотлар даври ижодкор кўнгли ва руҳияти маҳсули бўлган шеърятга нечоғлик таъсир кўрсатмоқда? Поэтик ифода имкониятлар қайси омиллар ҳисобига бойиб бормоқда? – деган саволларга жавоб топмоқ учун газеталар саҳифасига бир кур нигоҳ ташладик.

2017 йил газеталарда чоп этилган шеърларда истиқлол неъматларига шукроналик, ватанга муҳаббат, шиддат билан ўзгараётган янгилинишларга поэтик муносабат йўсинида ёзилган шеърлар талайгина. Турсун Алининг “Китоб”, “Қалбим куши”, Гулчеҳра Жўраеванинг “Ҳаёт”, Саъдулла Ҳакимнинг “Ўзбек”, “Тил билиш”, Мирпўлат Мирзониинг “Бу замон”, Хол Муҳаммад Ҳасаннинг “Самарқанднома”, “Зомин тоғлари”, Икром Отамураднинг “Ватан – меҳру мурувват”, Зикрилла Неъматнинг “Саодат”, “Юрт қадри”, Икбол Мирзониинг “Шу ватандан ўзга ватан йўқ”, Адиба Умированинг “Ватан тупроғи”, Абдували Қутбиддиннинг “Ният”, Ҳалим Каримнинг “Изҳор”, Раззоқ Абдурашиднинг “Хур диёр”, Сафар Оллоёрнинг “Масрурлик”, Абдуғани Сулаймонларнинг айрим шеърларида юртимизда кечаётган буюк ўзгаришлар, халқ манфаатлари, юрт келажагини кўзлаб олиб борилаётган сиёсатдан масрурлик кайфияти барқ уриб туради. Жумладан, Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиёвнинг:

*Сени сокин кўрсам, осуда кўрсам,
Боғу рогларингни авжиди кўрсам,
Юрагингни маром-мавжиди кўрсам,
Бағрингда ниҳолдай ёзаман япроқ.*

сатрлари замирида, инсон эрки ва шон-шавкати юрт тинчлиги, эл осудалиги билан чамбарчас боғлиқликда идрок этаётган лирик қаҳрамон руҳияти сезилиб туради. Шоир Абдували Қутбиддиннинг:

*Ўтган замонларда қолди аламлар,
Сабр занжирлари фарёди йитди.
Кўнгил ичра кўнгил тонди одамлар,
Истиқлол умидлар мағзига етди.
Ёруғлик бахш этди, о улуг дамлар.*

каби мисраларида Ватаннинг аламли ўтмиши, сабри баланд, бардоши метин юртдошларимиз орзу-армонларининг мустақиллик йилларида реалликка айланишидан мамнунлик ҳислари, одамлар онгу шуурида табора улканлашиб бораётган Истиқлол неъматидан мамнунлик туйғулари изҳор этилади. Иктидорли шоир Шодмонкул Саломнинг:

*Ана шу манзилдан ёниб ўтаман,
Ёғоч тулпорда ҳам севиб кетаман,
Бу меники дейман, ғурур этаман,
Ўғлимнинг, қизимнинг қўлини тутаман,
Ватан деб шивирлар кафтларим менинг,
Шундай тўлиб борар дафтарим менинг.*

каби ёниқ сатрларида ватанга бўлган меҳр-муҳаббат икки дунё сарҳадларида ҳам мангу эканига бўлган ишонч, фарзандлар қамолидан туйилган ғурур ҳислари

балкиб туради. Ватанни чин дилдан севган ижодкоргина “Ёғоч тулпорда ҳам севиб кетаман”, — каби ташбеҳлар қўллаши мумкин, албатта. Шоира Нилуфар Умарова “Юрт ифори” шеърда:

*Лой супада ёшбошлар согинч,
Юлдузларни кўрмоқ умиди.
Сув сепилган тупроқ юзидан,
Гуллилайди Она Ер ҳиди.*

дея, ватанга муҳаббат кишининг беғубор болалигидан бошланиши, димоқда ер ҳидини туйган беғубор болалик дамлари соғинчи орқали ифодасини топади.

Фозил Фарход эса, дунёга юз тутаётган Ватанимиз эртасини: “*Қунлар келар, барча йўллар Ўзбекистонга элтар*” дея мадҳ этади. Унинг истиқболига умид ва ишонч ҳисси билан бокади.

Маълумки, шеърят барча замонларда борлиқдан, замину замондан ўзини ахтарётган, кўнгил ҳислари билан олишайтган инсон тийнатиши тасвирлаб келган. Бу етакчи лейтмотивнинг армонга йўтрлган даврлари ортда қолди. Шеърлар орасида Абдулла Шернинг ўтган йили чоп этилган “Илҳом”, Ойгул Суюндиқованинг “Ойдинлик”, Дилором Исмоилованинг “Илтижо”, Фарида Афрўзнинг “Кўзимда дарёлар жимирлар аста” туркум шеърлари, Даврон Ражабнинг “Ой кўшиғи”, Фароғат Худойкулованинг “Кўнгил”, Адиба Умированинг “Зангори йўллар”, Мансур Жумаевнинг “Кўнглим” каби шеърларида ўз қалби билан сўзлашайтган, уни тушунишга интилайтган, тақдирдан мамнун лирик қаҳрамон туйғулари поэтик ифодага кўчган.

Турсун Алининг “*Хазонга тўлмоқда тобора йўлим, Хотирам ҳаққуши учар бошимда*”, Мукарама Муродованинг “*Тан олдим, ортиқ бахт йўқ имконимда — Кўриб, бир хўрсиниб олишдан бошқа*”, Шодмон Сулаймоннинг “*Ҳар ёлгоннинг аввалида бир сукут, Ҳар ёлгоннинг кейинида бир тўфон*”, Ахтамкулининг “*Дардиға қўшилиб дард қорғанимда, Тупроққа қадаيمان ногаҳон кўзни*”, Нодир Жонузоқнинг “*Кўзимни кир қилган яғир кўзларни Кўрмай дедим, кўрмай дедим, — бот кўрдим*”, Воҳид Луқмоннинг “*Дунё деганлари ажиб қурилган, Ўпаман бўғзимда турган қўлини*”, Гулноз Мўминованинг “*Ўзинг айт, қачондир учратганмидинг, севги билан бахтнинг бирга юрганин?*”, Наргиза Асадованинг “*Йиғласам... овултмас минг йиллик лофлар*” ёки “*Ўрганиб қолмасам бўлди изгиринларга*”, Баҳодир Баҳромнинг “*Найга айланмаган қамишлар Зовурларга сўйлар дардини*”, Дилрабо Норкулованинг: “*Гулхан ёқиб лоладан қирга, Энг ёқимли ўлан айтармиз*”, Шавкат Дўстмуҳаммаднинг “*Ёмғир сенинг қалбингга ёғиб, кўзингдан сел бўлишга тайёр, Менинг кўзим ёшларин йиғиб, босиб қолган қор*”, деган сатрларини чуқур ҳаёлот оламига шўнғимай туриб ҳис қилиб, англаб бўлмайди. Зотан, биз юқорида танишган ҳароратли мисралар дунёни, инсонни, тириклик моҳиятини метафорик тафаккур билан ҳис қилиш ва англашнинг гўзал кўринишидир. Уларда қадим анъаналарнинг янгича либосдаги поэтик жилолари кўзга ташланади. Икром Отамуроднинг:

*...Мени зинҳор-зинҳор тарк этма ҳаёл,
канглумнинг тубида мудом макон тут.
Канглум бор бўлади,
бор бўлса ҳаёл,
ҳаёл канглум танин айлагайсан бут.*

каби мисраларида ўз хаёллари аро кезинаётган, кўнгил сарҳадлари аро учиб юрган лирик қаҳрамоннинг дил изҳорини сезиш мумкин. Инсон мудом хаёллар оғушида яшайди, хаёллар кўнгилларга таскин беради, яшаш, интилиш ва яратишга бўлган ишончни мустаҳкамлайди.

Турсун Алининг *“Шундоқ кириб келди юрагимга куз...”* номли туркум шеърлари, Гўзал Бегимнинг *“Сўзим бор”* номли тиниш белгиларисиз, сўзлар бўронидан иборат шеърлари ҳам хаёлот кенгликларига кезинишлар ҳақидаги тасаввурларимизни яхлитлайди.

Севги, мухаббат, висол, ҳижрон каби тушунчалар шеърятнинг азалий мавзуси бўлиб келган. 2017 йилда ҳам азалий мавзунинг гўзал намуналари яратилди. Саъдулла Ҳакимнинг *“Кўзларинг”*, Шарифа Салимованинг *“Сенинг йўлларингга бу дунё муштоқ”*, Боқий Мирзонинг *“Сенга ишқим”* ғазали, Турсун Алининг *“Севгим”*, *“Ўн саккиз ёш дунё”*, Ҳалим Каримнинг *“Илк севи”* Фарида Афрўзнинг *“Сен ва мен”*, Хуршиданинг *“Саодат”*, Азизбек Анварнинг *“Бизнинг ҳижрон”*, Мухиддин Абдусамаднинг *“Висол”* каби шеърларида ўша бокира туйғунинг гўзал манзараларини кузатиш мумкин. Ёш шоира Гулруҳ Худоёрова:

*Сен чиройли изҳор айтардинг,
Мен чиройли уялар эдим.
Сен мардликдан топгандинг камол,
Мен ҳаёдан улғаяр эдим.*

мисраларини аёлнинг мухаббати Шарқона шарм-ҳаёси билан, йигитнинг ишқдаги қамоли эса, шу аёлни химоя қила олиш, элга қалқон бўлиш каби жасорати билан белгиланиши; мухаббат изҳоридаги андиша туйғусининг қудрати улуғланади. Бу гўзал туйғу ва унинг изҳори қадим аждодларимиздан бизга отамерос, онамерос бўлиб келган кадриятларимизни соғиниш, уларга муносиб бўлишга чорлов каби жаранглайди.

2017 йилда Ошик Эркин, Аҳтамқули, Дилором Эргашева, Шоира Қаландаровалар кўҳна аруз вазнида ажойиб ғазаллар битишди.

Севимли шоиримиз Минҳожиддин Мирзонинг *“Соҳибқирон ёғдуси”* деб номланган туркум битикларини маърифий шеърларнинг гўзал намуналари дейиш мумкин. Зеро, ибратли ишларни нафосатли сўз воситасида халққа қайта тақдим қилиш ҳам гўзал маърифат белгисидир.

Янги давр ўзбек жанговар шеърятининг юзага келганига ҳали кўп вақт бўлгани йўқ. Бироқ ўтган йили унинг гўзал намуналари яратилди. Масалан, Искандар Раҳмоннинг *“Жасур марди майдонлар”* туркум шеърлари, Мирпўлат Мирзонинг *“Ўзбек аскар”* номли шеърлари замонавий миллий шеърятимизнинг мавзу кўлами ва даъваткорлик руҳини кучайтиришга қўшилган муносиб ҳисса бўлганини таъкидлаш лозим.

Биз кузатган ҳар иккала газета саҳифаларида муштарий эътиборига XX асрда ва қисман XXI асрда элимиз ардоғида бўлган турли авлодга мансуб: Чўлпон, Элбек, Боту, Исҳоқхон Иброт, Тавалло, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Усмон Носир, Миртемир, Шароф Рашидов, Шухрат, Назармат, Ибройим Юсупов, Жуманиёз Жабборов, Ҳусниддин Шарипов, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Шавкат Раҳмон, Мирпўлат Мирзо каби шоирлар ижодидан гўзал намуналар тақдим этилди. Айни пайтда, ўзбек шеърятини осмонда яшиндек порлаб, эрта сўнган, лекин шеърхонлар қалбидан мангу жой олган шоирлар – Тилак Жўра, Мухаммад Юсуф, Асқар Қосим, Равшан Файз, Замира Эгамбердиева, Аъзам

Ўқтам, Чори Авазнинг ўтли шеърларидан берилган намуналар ҳам ўқувчиларни мамнун этди.

Газета саҳифаларида чоп этилган Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети талабалари Камолиддин Эгамқулов, Жавлонбек Яхшибоев, Хулкар Муртозаева, Санжар Туримов, шунингдек, вилоятларда яшаб ижод қилаётган ёш каламкашлар: Зулайхо Зарфуллаева (Жиззах), Малоҳат Нуриддинова (Сурхондарё), Гулёр Жуманазарова (Қорақалпоғистон Республикаси), Алишер Боймуродов (Навоий), Севинч Авазова (Тошкент) шеърларини ўқиб, ўзбек адабиётига, миллий шеърятимизга бир гуруҳ ўзига хос овоз соҳиблари кириб келаётганидан хурсанд бўлдик.

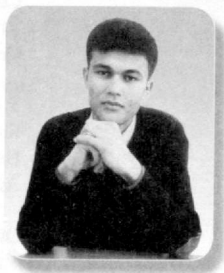
Хисобот йилида болалар шеъряти ҳам ортда қолгани йўқ. Ҳар галгидек, сеvimли шоиримиз Анвар Обиджон унинг олдинги сафида бўлса, Моҳидилхон Абдуллаева, Азамат Худойназаров, Абдумалик Хурсаналиев, Фарангиз Собиржонова каби ёшлар ҳам ажойиб шеърлари билан болажонларимизни хушнуд этди.

Шунингдек, 2017 йилда рус, хитой, қозок, тожик, қирғиз, озарбайжон, қорақалпоқ тилларидан бир қатор таржима шеърлар ҳам эълон қилиндики, бу ўқувчига ўзбек шеърятинини бошқа халқлар шеъряти билан солиштириш, уларнинг ҳиссий олами билан танишиш имконини берди.

Ҳар тўқисда бир камчилик бўлганидек, 2017 йилда эълон қилинган шеърлар орасида ҳам қуруқ насиҳатбозлик, мадҳиябозлик, яланғоч риторикадан иборат шеърлар ҳам юзага келди. Бундай ҳолнинг бўлишига ҳам табиий жараён деб қараш мақсадга мувофиқдир. Зотан, истеъдод ва маҳорат барчанинг тийнатида бир хил, фикрий теранлик ҳамманинг фитратида ёрқин намоён бўлган, деб ўйлаш соддалик бўлар эди.

Умуман, 2017 йилда газеталарда чоп этилган шеърлар мисолида ўзбек шеъряти жанр, мавзу кўламига кўра анча кенгайгани, поэтик ифоданинг оҳорли намуналари юзага келганини кўриш мумкин. Айни пайтда, миллий шеърятимизнинг бир гуруҳ иқтидорли ёшлар ҳисобига бойиб бораётгани ҳам қувонарли ҳолдир. Афсус билан шунини таъкидлаш лозимки, мазкур газеталарда адабий жараёнда юзага келаётган бундай ўзгаришларни таҳлил ва тадқиқ этувчи мақолаларга етарлича ўрин берилмаяпти.

Сирға айланади тонг оқариши

Хуршид
АБДУРАШИД

Соғинч соатлари

Юрагим устина бошингни қўйгил,
Қўксим ётоқ бўлсин харир сочингга.
Табассуминг нури сабуҳий сабо,
Яноғингда икки чечак очилган.

Бўлса истеъдодим мусаввирона,
Тасвир айлай олсам сувратингни, бас.
Кўнглум тублариндан пичирлаб тургин,
Бир умр ичимда дайдисин бу сас.

Жодуваш кўзларинг тамом олислар,
Ул бозигарга тўр ташлаяжакман.
Сенинг нафасларинг ёмғур ҳавоси,
Ёмғурсиз умримни бошлаяжакман.

Сўнгсиз изтироблар ибтидосида,
Адоксиз елларга соврилур борим.
Менинг хотирамнинг қаватларида
Жилоланиб тургин гавҳарнигорим.

Сунбулбўй малагим, гулҳад дилбарим,
Тушларим сеҳрини чертиб тур доим.
Сенинг орзуларинг илтижосида
Шамоллар олами бўлар мулойим.

Хуршид АБДУРАШИД – 1985 йилда туғилган. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини битирган.

Кўзларингки маржон тўқаркан бир кун,
Соғинч соатлари бўлур меҳмонинг.
Ўшал дам сочингни силаб қўймагай,
Севаман демагай азиз инсонинг.

У жуда олисда бўлажак шу дам,
Балки соғинчингдан у ҳам ўртанар.
Ишқ аҳли севгини висолда эмас,
Айрилиқ сабоғин ёдлаб ўрганар.

Эй менинг борлигим, гулдор оразим,
Ўтиб тур ёдимнинг кўприқларидан.
Сен меним бахтиёр дақиқаларда
Умрим бўйи топган йўқлиқларимсан.

Дарсда

Дарсда кўзларингга ташлайман тузук,
Жудаям сезгирда манави қизлар.
Ғашимга тегади уларнинг гапи
Овим бароридан келмаган кезлар.

Улар тингламайди маърузаларни,
Кулоғи кўз бўлиб бизга тикилган.
Ҳар ҳолда ёмонмас, саксон дақиқа
Дийдорлашувимизга имзо чекилган.

Ёнимдан ўтасан, ўтасан тез-тез,
Нигоҳим тасвирга олар ушбуни.
Хушёр тортаман сўнг дафтар қатига
Беркитиб қўяман ўша туйғуни.

Сенга узатаман дафтарларимни,
Пинҳона алишар дафтарларимиз.
Аммо, тил остига думалаб тушар,
Айтажакларимиз, айтарларимиз.

Уйга вазифани топширган чоғинг
Товушларинг жуда яқин келади.
Ҳар сўзинг негадир кулоқларимга
Муҳаббат тилида эшитилади.

Дарсга бўлганида, ногоҳ, қўнғироқ,
Жўнамоқ бўласан шунда уйингга.
“Мана, дафтарингиз”, дейсан ўтрилиб,
Йўқ, олиб кет уни, бу дафтар сенга.

Тақдир

Агар ўша қоп-қора булут
бизга ёмғир сочмаса эди,
билмасмидик ёмғирнинг таъмин.

Агар ўша ёмғир сепалаб
бошимизда ёғмаса узок
англамасдик бахтнинг исини.

Бахтимизни етаклаб келган
фақат ўша иккиси эмас:
мана, сенинг соябонинг йўқ,
менда бор...

Тонг

Куёшни уйғотинг.
Бугун кеч қолди,
Юзимиз силамас нурлари унинг.
Бир туртинг, нурга зор чехралар ҳаққи
Уйғотиб кўринг.
Тонгга ташбеҳ топайин десам,
Бу кашфимда йўқ эрур маъни.
Азизим, қаерда кўрган эдингиз
Тонг куёшсиз отаётганин?
Мана, ҳамма уйда дераза очик,
Бу нурга интизор қалбларнинг иши.
Сирли сукунатнинг силсиласида
Сирга айланади тонг оқариши.

Шеър – руҳият изҳори. Шунинг учун ҳам шеър руҳият ҳиссиёти, руҳият тўлғониши, руҳият сирли тарзида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам шеър борлиқнинг, мавжудликнинг бир парчаси, ҳазин ҳолати, умид изҳори, соғинч йўли, хотира шивири, таассурот кечими.

Ёш шоир Хурийд Абдурашид туйғусини чизгига, шиорани рангга, нигоҳини созига изҳор қилаётганига кангдумда тасаввур пайдо бўлди:

*Сирли сукунатнинг силсиласида
Сирга айланади тонг оқариши.*

Сўз сукунати самимият имконига, ҳаракат довушига, изтироб ифодасига жойлашади. Хурийд Абдурашидга шу йўлда сабр тилайман.

Махфуза ДАВРОНОВА

УСМОН АЗИМ ШЕЪРИЯТИДА ТАСАВВУФИЙ ДУНЁҚАРАШ

Унсон ва дин, жамият ва дин, маданият ва дин ҳамда адабиёт ва дин ўртасидаги муносабат неча асрлардан буён инсониятни ўйлантириб, мушоҳадага ундаб келаётган масалалар сирасига киради. “Мустақиллик йилларида адабиёт билан ислом дини ўртасидаги муносабатларда ҳам кескин бурилиш юз берди. Ўзбек адабиётининг ислом фалсафасидан ва ислом таълимотидан илҳомланиб, ундан таъсириланиб, ўрни келганда ўзи ҳам унга муайян таъсир кўрсатиб ривожланиши энди расман тан олинди. Шу сабабдан бу масалага бағишланган катта-кичик илмий асарлар пайдо бўла бошлади. Улар дин ва адабиёт алоқаларининг қадимийлиги ва кўламдорлигини кўрсатиш билан бирга, бу соҳада қилиниши даркор бўлган ишларни аниқлашга ҳам ёрдам бермоқда”¹.

Дин инсонни фикрлашга, фикрлаш орқали ўзлигини англашга, англаш орқали Ҳақни танишга ундайди. Албатта, бунда тасаввуф илмининг ўрни бекиёс. “Тасаввуф ибодат, риёзат, севги, маърифат билан қалбни тасфия этиш, ўз борлигини ҳақиқий ишққа бағишлаш, дилни мосиводан кутказиш, Оллоҳнинг барча амрларини бажариш, таъқиқланган ишлардан қочишдир. Тасаввуф худбинлик, манманлик, зоҳирий ютук ва муваффақиятларга таслим бўлишни енгиб, ҳиммат ва шафқат, марҳамат ва садоқат йўлидаги хизматдир. Тасаввуф лоф тўкиш, сўзбозлик қилиш, ўзни кўз-кўз этиш ўрнида самимият, ихлос, ҳикмат ва ирфонни барқарор айлаш малакаси”². Демак, ислом динида тасаввуф инсонни иллатлардан тозалаб, яхши хулқ билан ҳаёт кечиришга ундайди. Бу борада у инсон ва жамият ўртасидаги кўприкка айланади. Нафақат инсон ва жамият ўртасидаги, балки инсон ва адабиёт ўртасидаги кўприк ҳам саналади. Тасаввуфда асосан тўрт босқич муқим саналади. Бу шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқатдир. Адабиёт инсон дилини поклаган сари у қувватланиб бораверади. Тасаввуф тўғрисида ҳам худди шундай фикрлар юритиш мумкин. Мунаққид Нажмиддин Қомилонинг тасаввуф ҳақидаги фикрлари ҳам қимматлидир: “Ҳаёт мураккаб. Аслини олганда, табиатнинг ўзи ҳам ғоят мураккабдир. Табиатнинг гултожи бўлган инсон эса ундан-да мураккаброкдир. Бу мураккаблик инсонларнинг ўзаро муносабатида ёрқин акс этади. Чунки ҳар бир шахснинг ўзи бир оламдир. Шу маънода Гёте: “Бир шахснинг вафоти билан бир олам йўқ бўлди”, – деганида бениҳоя ҳақ эди.

Ҳар бир инсоннинг орзу-армонлари, илми, тафаккури, кечинмалари, ҳис-туйғулари беҳисоб. Ана шуларнинг ҳаммаси жам бўлиб бир таълимотни вужудга келтирган. Бу

¹ Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. – Тошкент: Шарк, 2004, 181-бет.

² Иброҳим Ҳаққул. Тасаввуф: тарих, моҳият ва тадқиқ талаблари.// Ўзбек тили ва адабиёти журнали, 2017 йил, 4-сон, 34-бет.

Махфуза ДАВРОНОВА – филология фанлари номзоди. 1974 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетини тамомлаган. 40 дан ортқ мақолалар муаллифи.

ажойиб таълимот юракка суянадиган, инсоннинг қалбини эзгулик билан тўлдириш ниятида пайдо бўлган таълимотдир. Ана шунинг учун у шоирларга, шеърятга жуда катта таъсир қилган. Унинг таъсирида ажойиб, дунёда энг гўзал, энг жўшқин шеърят вужудга келгандир. Тасаввуф таъсиридаги шоирлар, адабиётчилар ҳозир ҳам мавжуд. Улар янгича талкин қилиб, бадий асарлар ёзмоқдалар. Бу унинг ўлмаслигидан далолат беради”³. Бу борада ўзбек адабиётида ўз услуби ва овозига эга бўлган ижодкор Усмон Азим шеърятига назар ташлаймиз.

Сен – чоғир,

Симирсам – тугамас чоғир,

Сен – сароб, югурсам – етиб бўлмайди.

Сен – ҳаёт, меҳрингни кўтармоқ оғир,

Ўлмасдан дунёнгдан кетиб бўлмайди.

Сен – дўзах, ёнаман йўқ гуноҳ учун,

Сен – беҳишт, гуноҳим учун бу лаззат.

Сендан айрилмоққа етмайди кучим –

Сен – тангрим йўқлаган сўнгим – охират...⁴

Усмон Азим ишқ тушунчасини мажозий маънода ифодалайди. Мажозий маънодаги ишқ Аршдан бошланиб ердан қарор топади. Ишққа мубтало бўлган шахс эса мана шу ораликда яшашга маҳкум. Асл муҳаббатга эврилган қалбни ишқ ҳеч қачон тарк этмайди. Унингчун ишқ ҳаётидаги тамом бўлмас жараён. Шу сабаб уни (чоғирни) қанча симирсада, у тугамайди. Кўз кўриб, қўл билан ушламаганлиги боис уни саробга тенглаштиради, бироқ унгада ета олмайди. Гоҳ у ҳаётни ўргатади ва ундан меҳр олади, гоҳида эса ўлимни енгиб ўта олмаслиги, унга ета олмаслиги кундек равшанлашади. Қалбдаги ишқ лирик қахрамон учун гоҳида йўқ гуноҳ учун тортилаётган азобга айланса, гоҳ ишқ сабаб жаннатни топган туйғуларга мубтало этади. Асл ҳақиқатни англагандан сўнг “Сендан айрилмоққа етмайди кучим – //Сен – тангрим йўқлаган сўнгим – охират...” дея хотималайди. Махшар куни ҳеч бир нарсаси ёки ҳеч бир жараён четда қолмаслиги ва у барча ишлар учун жавоб беражаги тайин бўлганлиги сабаб шоир сўз ўйинидан фойдаланиб, тангрим йўқлаган сўнгим дея ишққа ҳамда охиратга мурожаат этади.

Усмон Азимнинг кўпгина шеърларида Оллоҳга аталган муҳаббат ўз ифодасини топган. Шоир, тасаввуфда таъкидлаб ўтилганидек, ҳаётни елга совуришни истамайди. У барча ижодкорлар сингари ўқувчини огоҳликка даъват этиб инсон ўзидаги қусурларни йўқотиши, ҳою-ҳаваслардан воз кечиши, сабр-қаноатли бўлиши, нафс кетидан қувмасдан, унга эргашмасдан балки сабр ила эзгу мартабага эргашшини ўз бурчи деб билади. Шу боис шеърларида Ҳаққа бўлган ишонч, унга бўлган муҳаббат, шоирни Оллоҳ йўлининг воситачисига айлантиради.

Ҳар нарсани англаш учун Оллоҳ инсонга идрок ато этган. Шу сабаб фойда-зиёнини ажрата олади. Дунёнинг макр-хийласига алданмаслиги, қурбон бўлмаслиги учун алдамчилик, макр, хийла, хиёнат каби иллатларни ўзининг шеърларида очиб ташлайди. Шоирга бу оғир юкни бажариш учун албатта тасаввуф фалсафаси ёрдамга келади.

Дунё оғусини тутмади ошкор,

Пинҳон зуғум қилди... зўриқиб ичдим.

Жончиқар оғриққа айлади дучор,

Оқди қўшиқдарё – эриган жисмим.

Асли қурбон бўлмоқ бизга қисматдир...

Нимадан сиқилдинг – захилдир рўйинг?

Дорға осмоқ бўлсанг – бўйим баланддир,

Қўкка осмоқ бўлсанг – етмайди бўйинг...⁵

³ Комилов Н. Тасаввуф. – Тошкент: Мовароуннахр нашриёти, 2009, 433-бет. (448 б)

⁴ Усмон Азим. Юрак. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009, 109-бет.

⁵ Ўша асар. 250-бет.

Хаёт кечириётган ҳар бир шахс ёшлик сабаб куч-қувватга эришади. Шижоат ва бойлик уни ғайратга келтиради. Бу каби омиллар бирлашганда инсон завққа тўлади ва матонатни ўзида туяди. Унингчун хавф-хатар йўқдек, дахл қила олмасдек туюлади. Ҳою-хавас натижасида нафс исканжасида қолади. Огоҳликни йўқотади. Ғафлатда қолиб ғофиллик ботқоғига ботади. Лирик қаҳрамон дунё оғуси дея нафсни назарда тутди. Зеро, бардош, қаноат, ақл ва мулоҳаза нафс исканжасидан инсонни қутқаради. Ундан кутулиш бутун умр кураш билан баробарлиги боис жони қўшиқдарёга айланади. Имонни нафсдан устун қилиши эса нафсга нисбатан риторик сўроқ орқали тажалли топади. Нафс енгилаетгани боис дардга чалинган инсон киёфасига қиради. Лирик қаҳрамон эса умр бўйи курашганлиги сабаб “Асли курбон бўлмоқ бизга қисматдир...” дея қалбига гурур туяди. Чунки имон икки дунё саодати қалитидир. Шеърда шоир ортикча панд-насихатларга йўл қўймайди. Унда тафаккур орқали тасаввуфни беришга ва ундан керакли хулоса чиқаришга ундайди.

*Оромим йўқ менинг, уйқум йўқ менинг,
“Кўзни юмай” деган туйғум йўқ менинг,
Худога минг шукур, ҳушим уйғоқдир,
Юрагим уйғоқдир, тушим уйғоқдир,
Ловуллаб тураман, ўчиб тураман –
Ўзимдан ҳар лаҳза кечиб тураман.
Ўзимга ҳақ сўзлар айтиб тураман –
Ўзимга ҳар лаҳза қайтиб тураман.
Қўлимда ҳеч не йўқ, борим – дилимда,
Қўшигим – ҳақиқат – дорим – тилимда.
Ҳар битта сўзимда топишраман экан,
Яшашим – қийиндир, ўлимим – осон...⁶*

Инсон руҳий-ахлоқий етукликка эришиш учун ўз ҳаётида маълум босқичларни босиб ўтиши зарур. Асосийси у маънавий жиҳатдан тарбияланмоғи лозим. Маънавий етукликлик ақлий етуклик билан қўшилсагина, ахлоқи пок инсон қарашлари юзага чиқа бошлайди. У ҳаётини эзгу ишларга сафарбар этади. Тасаввуф адабиётида ҳам ахлоқий етуклик хусусида сўз боради. Унда айтилишича ахлоқий етуклик барча ижобий хислат ва фазилатларнинг асосидир. Ушбу шеърдаги лирик қаҳрамон ўзидан ўзлигини излаган ва Ҳақни таниган шахсдир. Ҳақни таниш асносида у тунларини бедор ўтказади, юраги ловуллаб турганлиги сабаб ўзлигини ўзидан таний бошлайди, мол-дунёдан воз кечганлиги сабаб қўлимда ҳеч нарса йўқ дейди. Дили ва тили бирлиги сабаб ҳар бир айтилган сўзи учун жавоб бера олишини айтади, Оллоҳни дилида туйганлиги сабаб яшаш унингчун қийинлашади, ўлим эса осонлашади. Асосийси ахлоқий етукликка эришганлиги сабаб ҳуши бедордир. “Сўфиёна адабиётнинг тасвир мавзуи (объекти) тариқат йўли билан покланаётган ва тинмай қомиллик сари тараққий этаётган Инсон бўлгани учун ана шу солиқ – йўловчи Инсоннинг дунёкараши, эстетикаси, кечинмалар олами муҳим аҳамият касб этиб келган. Тасаввуфий адабиётнинг барча кўринишлари, жанрларида ана шу солиқ Инсоннинг туйғулари, тушунчаси тасвирга олинади, уни тарбиялаш, унга Ҳақни ва ўзлигини тушунтириш, турли ривоят ва ҳикоятлар келтириш, ўғит-насихатлар қилиш билан унинг онги ва қалбига йўл топиш бош масала қилиб олинади”⁷. Юқоридаги шеърда ҳам Ҳақни ва ўзлигини тушунтиришга бўлган ҳис-туйғулар ўз ифодасини топган.

Хуллас, ҳозирги давр ўзбек шеърляти, жумладан, Усмон Азим шеърляти ҳам тасаввуфий оҳанглари ўзида акс эттирган шеърлят саналади.

⁶ Усмон Азим. Фонус. – Тошкент: Шарқ, 2010, 37-бет. (-160 б.)

⁷ Комилов Н. Тасаввуф. – Тошкент: Мовароуннахр нашриёти, 2009, 141-бет.

БУЮК ХИТОЙ ДЕВОРИГА БЎЙЛАШГАН — КАНПИРАК

Нормурод
НОРҚОБИЛОВ

Мазкур мақолани қоралашимга аксарият ватандошларимизнинг Буюк Хитой деворига “махлиё” бўлгани ҳолда қадимда худди ўшандай мудофаа иншоотлари юртимизда ҳам мавжуд бўлгани ва унинг қолдиқлари бугунги кунга қадар сақланиб қолганлигидан бутунлай беҳабарлиги ва шунингдек, айрим ҳамюртларимизнинг бу ёдгорликка нисбатан ўта лоқайдликлари туртки бўлди.

Маълумки, куёшли Ўзбекистон — жаҳон цивилизациясининг қадимги марказларидан бири ҳисобланади. Ўрта Осиё, жумладан, Ўзбекистон халқи томонидан бой ҳамда ўзига хос маданият яратилганлиги бугунги кунда башариятга аён ҳақиқат. Шу жумладан, икки дарё оралигидан ўрин олган қадимги манзилгоҳларни ташқи ҳамладан иҳоталаш ниятида тикланган мудофаа иншоотларининг тақомили ҳамда хусусияти ижтимоий ривожланиш даражасининг муҳим кўрсаткичи сифатида доимо тилга олиб келинади. Дунёда қадим Хитой деворини билмаган ва у ҳақда маълум бир тасаввурга эга бўлмаган одам кам топилади. Камина хизмат юзасидан хитойлик сайёҳлар билан кўп бора учрашганман ва улар ўз қадрият ва қадимиятлари билан ҳаддан зиёд фахрланишларига шахсан ўзим гувоҳ бўлганман. Аммо уларнинг аксарияти қадим деворлар тизими фақат Хитойга хосдек фикр юритади. Табиий, шунда ҳар қандай кишининг ўз ватани тарихи, кўҳна обидалари ҳамда деворлар тизими билан мақтангиси, аниқроғи, ғурурлангиси келади. Ана шунда, ҳақли бир савол ўз-ўзидан юзага калқийди: “Хўш, бизда худди Буюк Хитой деворидек олис уфқлар сари чўзилиб кетган кўҳна деворлар бўлганми?” Агар сиз, синаш учун, айни шу савол билан кишиларга мурожаат қилиб кўринг, кўпчилик елка қисмокдан нарига ўтмайди ёхуд кўҳна Хива деворларини рўқач қилишади. Биз эса қадим шаҳар деворларини эмас, маълум бир воҳа ёхуд мамлакатлар сарҳадини белгилаб, улар мудофаасини таъмин этувчи деворлар тизимини назарда тутмоқдамиз.

Камина она юртни кадамма-кадам кезиб чиққан киши сифатида кўҳна Хоразм диёридаги қадимий мудофаа деворларига жуда кўп бор дуч келганман ва улар тарихи ва ўзига хослиги тўғрисида зангори экран орқали кўп ва ҳўп ҳикоя қилганман. Мен ўша кезларидаёқ қадимги воҳа деворларига, яъниким уларнинг мавжудлиги ва тарихига жуда-жуда қизиқардим. Бир куни, чамаси, бундан тўққиз йилча муқаддам,

Нормурод НОРҚОБИЛОВ — Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими. 1953 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тугатган. “Унутилган қўшиқ”, “Юзма-юз”, “Сариқ гўл”, “Темур гори”, “Бекатдаги оқ уйча” каби ҳикоя ва қиссалар тўпламлари, “Дашту далаларда”, “Қорақуюн” каби романлари нашр этилган.

навоийлик таникли журналист Раҳим ака Мақсудов менга қўнғирок қилиб қолди ва феълига хос босиқлик билан деди: “Эшитишимча, сизни кўхна воҳа деворлари жуда кизиқтирар экан. Шунинг учун вақт топиб, бизнинг Қизилтепа туманига бир келиб кетсангиз”. Навоий вилояти бўйлаб қилинган навбатдаги сафаримизда биринчи қилган ишимиз Раҳим Мақсудовни қидириб топиш бўлди. У киши бизга ортиқча бир сўз демай, тумanning шимоли-шарқий, жануби-ғарб томонидаги мавзеларда маҳобатли тарзда кўкка бўй чўзганча, паст-баланд ва узук-юлук ҳолда олис-олисларга чўзилиб кетган қадимий девор ёнига бошлаб келди. Кулочини кенг ёзганча, фахр-ифтихор билан деди: “Сизни кизиқтираётган қадимият мана шу! Бу қадимият тарихчи олимларимиз томонидан “Қанпирак девор”, ерли аҳоли тарафидан эса “Қампирдевол” деб аталади. Бу истехкомнинг фарқли жиҳати, бир неча ўнлаб эмас, бир неча юзлаб километрга чўзилиб кетган...”

Биз, мўъжизага дуч келгандай, юзлаб километрга чўзилиб кетган қадим деворнинг паст-баланд қолдиқларини зўр қизиқиш билан ўрганиб, зўр иштиёк билан тасвирга ола бошладик. Тарихчи ва археолог олимлар билан ҳамкорликда кўхна Хоразм ҳудудидаги қалъа ва қўрғонларни кўздан кечиравериб, анча-мунча пишиб кетган эмасмизми, Раҳим Мақсудов кўмағида тағзамини шағал аралаш тупроқдан иборат бўлмиш бу деворнинг эни, кўп эмас, кам эмас, ўн уч метрдан зиёددигини, асоси паҳсадан, айрим ўринлари эса тўғри тўртбурчак шаклдаги йирик хом ғиштлардан қўтарилганлигини аниқлашга муяссар бўлдик. “Эни ўн уч метр бўлмиш деворнинг баландлиги ўн беш-йигирма метр бўлиши табиий ҳол, – деди Раҳим Мақсудов бу ҳақдаги саволларга жавобан, сўнг эса алоҳида жиддийат билан: – Бу Қанпирак девори Ўрта Осиё мудофаа истехкомлари меъморчилигининг энг нодир намуналаридан бири сифатида ўрганилмоқда. Бу иншоот қадимшунос олимларимиз томонидан “воҳа девори” деб ҳам аталади”, деди.

Воҳа девори.

Хўш, бу агама нимани англатади?

Бу – Қанпирак девори маълум бир шаҳар ёки қалъа мудофааси учун эмас, балки бутун воҳа мудофааси мақсадлари йўлида хизмат қилганини ва, ўз навбатида, ўзининг меъморий-қурилиш услуби жиҳатидан жаҳонга машҳур Хитой деворига ўхшаб кетиши билан ўзига хос меъморий обидалар сирасига киришини англатади. Энди унинг юзага келиш тарихига тўхталар бўлсак, бу иншоот ўтроқ аҳоли яшайдиган воҳаларни кўчманчи қабилалар ҳужумидан ҳимоя қилиш мақсадида барпо этилган. Ва нечун у “Қанпирак девор” деб аталади? Бу саволга Раҳим Мақсудов қуйидагича изоҳ беради: “Қанпирак девор” ибораси “қазилган чоҳ” деган маънони англатади. Аммо талаффузда “н” билан “м” алмашуви кузатилади. “Пир” бўғини эса қадимги пайрай – айлана, ўров маъносини, “Қанпир” сўзининг ўзи эса “ҳандақли девор” деган маънони билдиради. “Девор” сўзи кейинчалик, яъни “қанпир” сўзи ўзининг туб маъносини йўқотиб бўлгандан сўнг қўшилган. Қанпирак девор!”

Қанпирак девори юртимиз ҳудудида ягона бўлмаган, археолог ва тарихчи олимларимиз фикрига кўра, ilk ўрта асрлардаёқ уларнинг сони бешта бўлган экан.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюқ тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган улуғ аجدодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган беқиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, ҳавас қилса арзийдиган буюқ келажакимиз, буюқ адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади”, деган гаплари бугун Ватаним деб қўлига қалам тутган ҳар бир ижодкорни буюқ тарихимиз, улуғ аجدодларимиз ва беқиёс бойликларимизни буюқ келажакка етказиш учун ижод қилишларига чексиз илҳом бағишлаб келмоқда.

Ана шундай ижодкор, ёзувчи Нормурод Норқобитов “Буюқ Хитой деворига бўйлашган – Қанпирак” мақоласида шонли тарихимизнинг бир бўлаги бўлган, юртимиз меъморчилигининг жавоҳирларидан бири – Қанпирак девори ҳақида сўз юртади.

Тахририят

Биринчиси, кадимги Бухоро воҳасидаги барча шаҳар ва қишлоқларни ўз бағрига чирмаб олган Канпирак девор. Аммо бу ўринда бир-бирига зид маълумотларга дуч келиш ҳам мумкин. Тарихчи Наршахийнинг “Бухоро тарихи” асарига назар солсак, мазкур истехком 782–831 йилларда барпо этилганлиги айтилади. Аммо ўнинчи асрда яшаб ўтган араб тарихчиси ва сайёҳи Масъудий бу фикрни инкор этиб, мазкур иншоот Суғд хукмдорлиги пайтида, яъни V–VI асрларда барпо этилган дейди. Шунга кўра, тарихчи олимларимиз кўпгина кадимий иншоотлар бир неча марталаб қайта тикланиш паллаларини бошдан кечиришини назарда тутиб, ўз қарашларини археологик олимлар изланишлари билан мустаҳкамлаб, Наршахий берган маълумотда истехкомнинг қайта тикланиш даври тилга олинган деган фикрни илгари сурадilar. Чунончи, Масъудий қайдиномасида тилга олинган дастлабки кўҳна девор Наршахий ёзган Канпирак деворга нисбатан кичикроқ майдонни эгаллаган. Бу деворнинг узунлиги эса 336 кмни ташкил этган. Бу борада Раҳим Мақсудов шундай дейди: “Бухоро Суғдига қарашли Карманадан чўл ҳудуди бўйлаб ҳозирги Когон туман марказига қадар, шунингдек, шимоли-ғарб, шимол ва шимоли-шарқ томондан Бухоро воҳаси ушбу мудофаа девори билан ўраб олинган. Бу девор шимоли-ғарбда Варахша (Жондор тумани), ундан Субуктепа, Бўронтепа (Ромитон), Хўжакултепа (Пешкў), сарҳадлари бўйлаб ўтиб, Шофиркон каналининг чап қирғоғи бўйлаб ўтган ва Абу Муслимтепага бориб туташган. Ва шунингдек, Ҳазора дараси бўйлаб яна бир кўтарма девор Конимех воҳасини кесиб ўтган ва Кармана тумани марказида Қоратовга бориб тақалган. Мана шу схемага қараб, мазкур Канпирак деворнинг неча юз чақиримга чўзилганини ўзингиз тасаввур қилиб олаверинг...”

Канпирак девори шунчаки девор тизими эмас, унинг йўналиши бўйлаб, ҳар бир фарсах (6–8 км.) масофада шаҳар ёки қишлоқлар, жумладан, работлар бунёд этилган. “Мазкур манзилгоҳлар нечун бунёд этилган, деган савол туғилиши табиий, – дейди Раҳим Мақсудов. – Бундан шу нарса аён бўладики, кадимги аجدодларимиз шунчаки девор кўтармаган, балки ҳар бир тошу кесакни, ҳар бир ғишт ҳамда чангал лойни режа асосида ишлатган, оқибатда, мудофаа деворининг таркибий қисми бўлмиш бу манзиллар ҳам тураржой, ҳам чегара кўрғонлари вазифасини ўтаган. Бундан ташқари, девор билан ўраб олинган ҳар бир кўрғон ва ҳудуд учун махсус дарвозалар, шунингдек, кўрғонлар орасидаги масофанинг ҳар бир чақиримида ҳарбий буржлар бунёд этилган. Буржлардан куну тун соқчилар аримаган. Бундан шу нарса кўриниб турибдики, Канпирак девори, худди Хитой девори каби, кўп тармокли, қудратли мудофаа истехкоми сифатида фаолият кўрсатган”.

Шу ўринда, буржлар тўғрисида хиёл тўхталар бўлсак, буржлар мудофаа иншоотларининг ўта муҳим элементларидан бири бўлиб, мудофаа деворлари периметри бўйлаб, одатда, девордан баланд бўлгани ҳолда ташқарига туртиб чиққан қурилмадир. Шунга кўра, буржлар ҳеч қачон бир хил типда бўлмаган, жойлашиш тарҳига қараб, улар турли кўринишда: тўғри бурчак, квадрат ва овал шаклида бўлган. Тарҳи ярим овал шаклидаги буржлар эса энг кадимги типларга киради. Канпирак девордаги буржлар қандай шакл-шамойилга эга бўлган, чамаси, бу ҳали олимларимиз томонидан тўла-тўқис ўрганилмаган. Аммо олимларимиз, археологик тадқиқотлар натижасига кўра, Канпирак деворнинг илк босқичи – V асрнинг охири ва VI асрнинг биринчи ярми билан боғлиқлигини тўла исботлаб беришди. Бу эса, табиийки, қуйидаги саволнинг юзага келмоғига сабаб бўлади: мазкур истехком бунёд этилган даврда тарихий жараён қандай бўлган, негаки, бу каби истехкомлар сабабсиз юзага келмайди ва уларнинг бунёд этилишида воқелик ҳаминша муҳим сабаб ролини ўйнайди.

Бу саволга жавобни тарихчи олимларимиз Қ. Ражабов, Б. Қандов, И. Шаймардонов ва О. Норматов қаламига мансуб “Жаҳон тарихининг муҳим саналари” китобидан кидирамиз. Ушбу китобнинг 47–48-бетларида шундай дейилади: ми-

лодий эранинг V асрида Ўрта Осиё, Шаркий Туркистон, Афғонистон ҳамда Шимолӣ Ҳиндистоннинг катта қисмида қудратли Эфталӣлар давлати ташкил топади. Бу давлат айрим манбаларда Ок хунлар давлати дея тилга олинади. Кўпчилик тадқиқотчилар фикрича, эфталӣлар Сирдарё водийсида истиқомат қилган, дастлабки ҳаёти кўчманчи чорвадор қабила тарзида бўлган, кейинчалик эса жануб томонга йўналишган. Бу давлат эфталӣлар, эфталитлар, хайталлар, абдаллар, йе-да қаби турли номлар билан аталган Эфталӣлар қабилалари иттифоқиға асос солган. 420–579 йилларда фаолият кўрсатган Эфталӣлар туркий давлатининг пойтахти аввал Бухоро яқинидаги Пойкент ва Варахша шаҳарлари, сўнгра Ҳиндистондаги Шакала шаҳри (ҳозирги Сялкат) бўлган. Олтинчи асрнинг бошлари ва ўрталарида Эфталӣлар давлати учун энг катта хавф Эрон Сосонийлар давлати ҳамда Буюк Турк хоқонлиги томонидан туғдирилган. Охир-оқибат, милодий эрамизнинг 563–567 йиллар орасида Бухоро остонасида турклар билан эфталӣлар ўртасидаги жангда эфталӣлар мағлубиятға учраган. Эфталӣлар давлати 579 йилда бутунлай барҳам толган. Бу қаби тарихий жараёнлар мудофаа иншоотларини юзага келмоғиға муҳим туртки ролини ўйнамай қолмаган, албатта.

Канпирак деворининг яна бир муҳим тарихий жиҳати – у Бухоронинг V–VI асрлардаги чегараларини тўла аниқлаб берувчи ягона иншоот сифатида ғоятда қадрлидир. Тарихчи олимлар таъбири билан айтганда, бу улкан ҳудуд ўз даврида энг анъанавий, мумтоз давлатчилик куртаклари мавжуд бўлган йирик маданий ўлка сифатида фаолият кўрсатган. Ва шунингдек, Канпирак девори ҳам ягона бўлмаган, “Жаҳон тарихининг муҳим саналари” китобида қайд этилишича, юртимиз ҳудудида улар сони бир нечта бўлган. Фурсатдан фойдаланиб, уларни бирмабир санаб ўтамыз: иккинчи Канпирак девори VIII–IX аср бошларида тикланган бўлиб, унинг узунлиги 120 км ташкил этган ва у қадимги Суғд диёрида қомат қериб турган. Учинчи Канпирак девори эса, ҳозирги Ўратепа, Зомин ва Жиззахни ўз ичига олган қадимги Усрушона воҳасида қад кўтарган. Тўртинчи Канпирак девори Фарғона водийси ғарбида VIII аср охири ва IX аср бошларида барпо этилган. Тошкент воҳасининг шимол тарафида бунёд этилган Бешинчи Канпирак девори эса Хўжакентдан Сирдарёғача қўзилган. Ҳуллас, VIII–IX асрларда, яъни Ўрта Осиёда араблар ҳукмронлиги даврида Бухоро, Суғд ва Усрушона воҳалари теваарағидаги барча Канпирак деворлари бир-бириға туташтирилиб, ягона мудофаа тизими вужудға келтирилган. Тағин эслатиб ўтамыз, қадимий Канпирак деворлари кўчманчи қабила ва элатларнинг ўтрок дехқончилик воҳалариға босқинчилик, талончилик юришлариға қарши тўсик ҳосил қилиш учун барпо этилган ва мазкур мудофаа тизимининг йўналиш чизиклари Бухоро, Марказий Суғд, Усрушона, Тошкент ва Ғарбий Фарғона воҳалари бўйлаб ўтган. Гапнинг қисқаси, қадимда юртимизни теваараклаб, унинг мудофаасини таъминлаб турган Канпирак деворининг нечоғлиқ узунлигини, мана, ўзингиз бемалол тасаввур қилиб олаверинг.

Бу кўҳна девор қолдиқлари жойларда ҳозир ҳам мавжуд.

Мазкур истехкомнинг маълум бир қисмларини Навоий вилоятининг Қизилтепа туманида ва шунингдек, бошқа ҳудудларда ҳам учратиш мумкин. У баъзи жойларда кўҳна девор, баъзи ўринларда эса тепалик шаклида ҳали-ҳануз кўкка бўйлағиб турибди. Бироқ ўта ачинарли жиҳати шундаки, бу ноёб тарихий обидаға қизиқувчилар деярли йўқ десак ҳам бўлади. Бу борада Раҳим Максудов ачиниш билан шундай деганди: “Олисидаги Хитой деворининг нафақат мавжудлигини, балки унинг тарихини, қимлар томонидан қачон ва нима сабабдан бунёд этилганлигини мисоли беш қўлдай биламиз-у, лекин тарихий қадрияти ва аҳамияти ундан асло кам бўлмаган осор – Канпирак деворини билмаймиз, аниқроғи, бу тарихий обидаға нисбатан жуда лоқайдмиз. Чамамда, олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, деб шуни айтсалар керак. Бунинг акси

ўларок, биз теваракка ҳамиша теран нигоҳ билан боқишимиз керак. Бунинг учун эса кўп китоб ўқимоғимиз лозим. Боиси, китоб ақлни пешлабгина қолмай, идрокни чархлайди. Ана шунда, теваракимиздаги обидаларга кўхна девор ёхуд оддий тепалик деб эмас, Ватанимиз тарихининг олтин саҳифаси сифатида қараймиз ва лоқайдлик иллатидан қутуламиз...” Яна бир гап, бу ёқда она табиат ҳам тек қараб тургани йўқ — зимдан ўз амалини қилмоқда, яъниким тупроқдан бунёд этилган қадимиятни қайта тупроққа айлантириш илинжида оддий ёмғирни жалага, елни бўронга, тунги шудрингни қорга ўгириб, асрлар давомида бор кучи билан ҳаракат қилмоқда. Бирок минг йилликнинг анча нарисиди яшаб ўтган ва ушбу тарихий иншоотни тиклаш ишида қатнашган меъморларимиз ҳақиқатан ҳам ўз ишининг усталари бўлишган. Табиат ҳарчанд уринмасин, Канпирак деворининг айрим қисмлари ҳалигача қилт этмай турибди. Агар у ёлғиз табиат измига ташлаб қўйилмай, эътиборга олинса, Ватанимиз тарихининг яна бир олтин саҳифаси ўз сир-асрорини баён этган бўларди.

Энди яна мозийга қайтамиз-да, хикоямизни давом эттирамиз. Одатда, мавжуд нарсалар вақти-вақти билан ўз мавқеи ва аҳамиятини йўқотгандай, кўхна обидалар ҳам бу жараёни ўз бошларидан кечириб туради. Бу тарихий ҳодиса Канпирак деворига ҳам бегона эмас, у ўрта асрда илк бор бир муддатга ўз мавқеини йўқотган. Бунинг сабабини тарихчи А. Отаҳўжаевнинг “Илк ўрта асрлар Марказий Осиё цивилизациясида турк-суғд муносабатлари” китобидан қидирамиз. Тарихчи олим бу ҳолатни қуйидагича изоҳлайди: турк хоқонлиги даврида хоқонликнинг зодагонлар қисми чўл-дашт ҳудудларида яшаган эса-да, хоқонлик маҳаллий суғдий аҳоли ҳамда қўчманчилар ўртасида тинчлик, ҳамжихатлик алоқаларини ўрнатиш, савдо-сотикни ривожлантиришдан жуда манфаатдор бўлган. Турк хоқонлиги даврида ҳозирги Ўзбекистон ва Ўрта Осиё ҳудудида мавжуд бўлган ўн бешга яқин катта-кичик давлатларнинг мустақиллиги чекланиб, улар хоқонликка расман бўйсундирилган ва йиллик бож-хирожлар тўлаттирилган. Бу катта-кичик давлатлар, яъни Бухорхудотлар пошолоғи, Вардонхудотлар подшолоғи, Самарқанд Суғди ва бошқалар Суғд конфедерацияси бўлиб уюшган ва Буюк Турон хоқонлиги таркибига кирган. Хоқонлик савдо-сотикдан, айниқса, ипак савдосидан катта фойда кўргани сабаб Суғд савдогарларига катта имкониятлар яратилган, уларга дунёнинг энг узоқ ўлкаларида ҳам савдо манзилгоҳлари қуриб берилган. Бу тарихий жараён пайтида, турган гап, Канпирак деворига эҳтиёж сезилмаган ва вақтинчага, яъни араб босқинига қадар у ўз аҳамиятини йўқотган.

Хуллас, VII асрнинг чорағи ва VIII асрнинг бошларида тарих ғилдирағи бежо айланиб, Турон ҳудудига яна бир сиёсий куч — арабларнинг истилочилик юришлари бошланди. Хуросон ноиб Кутайба ибн Муслим (660–715)нинг дастлабки уринишларидан сўнг, VIII аср бошларида Мовароуннаҳр, жумладан, Бухоро ҳам босиб олинади ва шаҳар аҳолисини исломлаштириш бошланади. Бу даврда исломга кирган маданий воҳа аҳолиси ва ислом динини қабул қилмаган чўл-дашт қўчманчи аҳли ўртасида қарама-қаршилик кучайиб, Канпирак деворига яна эҳтиёж туғилади ва у тикланади. Аммо IX аср бошларида Мовароуннаҳр ва Хуросонда сомонийлар сулоласи ҳокимият тепасига келгач, мазкур иншоот тагин сояда қолади ва ўз аҳамиятини тўла йўқотади.

Қиссадан хисса шундаки, юртимиздаги мангуликка дахлдор қадимий археологик обидалар тарихимизнинг тилсиз гувоҳи сифатида халқимизнинг бой ўтмиши ҳақида хикоя қилиб, бу заминнинг нақадар муқаддас эканлиги ҳамда бу юрт қадимий цивилизация ватани бўлганини оламга кўз-кўз қилиб келмоқда. Бу эса барчамизнинг зиммамизга нурли Ўзбекистон тарихини янада теранроқ ўрганиш, тиклаш ва мозийнинг ҳали очилмаган сирли саҳифаларини очишдек шарафли вазифани юклайди. Биз Канпирак деворини тарих саҳифаларидагина эмас, балки она замин кўксидида муқаддас тарихий обиди сифатида мангу сақлаб қолмоғимиз лозим.

Ирода ПАРДАЕВА

“БЎЛИБ САЛТАНАТ ТАХТИДА ФАҚРЖЎЙ...”

Хазрат Алишер Навоий “Тарихи мулуки Ажам”ни ёзиш билан ўзбек тилида илк маротаба шохлар образи тасвирланган насрий шаклдаги мустақил тарихий-адабий асар яратишга муваффақ бўлди. Бу асарида ўзи кўришни орзу қилган камолотга эришган идеал шохнинг мукамал тасвирини беради.

Шоир орзусидаги идеал шох, кўпинча, Искандар ёки Шох Ғозий тимсолида акс эттирилган. Шох Ғозий, маълумки, теурий шохлардан бири Хусайн Бойқаронинг Навоий шеъриятидаги бадиий тимсолидир. Шу ўринда Хусайн Бойқаро шахсияти хусусида тўхталиб ўтмоқ мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Тарихий манбалардан бизга маълумки, Хусайн Бойқаро шахс сифатида улуғ хислат ва хусусиятлар эгаси бўлган. Теурий шахзодалар орасида қиличбозлик ва чавандозлик бобида унга тенг келадигани бўлмаган. Унинг энг эътиборга молик жиҳати шундаки, Хусайн Бойқаро ёлғончилик ва зулмни ҳеч қачон кечиролмас эди. Бунга мисол тарикасида ўғилларидан бирини одам ўлдиргани учун хунталабларга топширганлигини келтиришимиз мумкин. Мазкур фазилатлар билан бир қаторда, Хусайн Бойқаро санъатга, адабиётга ўта қизиқувчанлиги билан ҳам теурий шахзодалар орасида алоҳида ўрин тутган. 1469 йилда тахтни эгаллагандан сўнг мамлакатда илм-фан, адабиёт ва санъатнинг гуллаб-яшнаганлиги, доврўғи дунёни тутган Алишер Навоий, Камолиддин Беҳзод, Маҳмуд Музаҳҳиб, Хусайн Воиз Кошифий, Хондамир, Мирхонд каби ўнлаб даҳоларнинг ўша даврда Ҳиротдан етишиб чиқиши, Хусайн Бойқародан бизгача “Девон” ва “Рисола” мерос қолганлиги фикримизнинг исботидир.

Навоий Хусайн Бойқаро ҳокимият тепасига келгандан кейин ёзган деярли барча асарларида уни адолатли, ватанпарвар шох, адабиёт ва санъат, илм-фан ва ҳунар аҳлига саховатли ҳомий сифатида қайта-қайта мадҳ этади, таъриф-тавсиф қилади, у билан фахрланади. Бу таъриф-тавсифларда ҳақиқат ҳам, муболага ҳам мавжуд. Навоий бу ўринда, бир томондан, шохнинг ижобий фазилатларини улуғласа, қўллаб-қувватласа, иккинчи томондан, ҳукмдор характеридаги айрим салбий қирраларни мактов йўли билан бартараф этишга ҳаракат қилади.

Ирода ПАРДАЕВА – 1974 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Ўндан ортиқ мақолалар ҳамда “Рисолат ат-таворих” монографияси муаллифи.

Алишер Навоий “Хамса” дostonларида, “Мажолис ун-нафоис”, “Лисон ут-тайр” ва бошқа асарларида Хусайн Бойқаро мадҳига махсус боблар, катта-катта лирик парчалар бағишлайди. Уларда Султон Хусайн Бойқарони улкан давлатнинг элпарвар, доно ва адолатли ҳукмдори сифатида кўриш истаги акс этади, ана шу истак “Тарихи мулуки Ажам”нинг охириги кismiда битилган маснавийда ҳам ўз ifодасини топган.

Асардаги учинчи маснавий улуғ шоирнинг қудратли замондоши, дўсти, ҳаммаслаги бўлмиш Султон Хусайн Бойқаро васфи билан тугайди. Маснавийни эронзаминнинг тўртинчи табақа салотини-сосонийлар сулоласи вакиллари тарихи билан бошлаган шоир унга ўз замонаси шаҳаншоҳи Султон Хусайн мадҳини улаб юбориш билан аниқ бир ниятни назарда тутайди. У Султон Хусайн Бойқаро шоир тавсифларини келтирган шавкатли шохлардан ҳам мартабаси баландрок, фазилат-да юксакроқ эканлигини таъкидлашни истайди.

Қаноатли инсон ўз нафси билан курашиб, тамадан халос бўлади ва маънавий комиллик сари қадам ташлайди. Навоий подшоҳнинг қаноатли бўлишини жуда-жуда истайди, чунки қаноатли киши саховатли бўлади. Навоий назарида шох шундай бўлиши керакки, бу дунёнинг ўткинчи ҳашам – бойликлари унинг қаноати туфайли кўзига кўринмаслиги, Ҳақ амридан ўзга (халқни талон-тарож қилиш, оғир солиқларни солиш каби) амалларни бажармаслиги лозим. Ўшандагина у адолатли подшоҳ бўла олади. Ҳақ амри бу халқпарварликдир. Яъни, подшоҳ Оллоҳнинг ердаги сояси, у Яратганнинг ихтиёри билан бу мартабага эришди. Бу сабабсиз эмас. Чунки халқ гала бўлса, шох – чўпон, халқ дарахт бўлса, шох боғбон бўлиши керак. Шох халқ аҳволидан хабардор бўлиб туриши, унинг арз-додини эшита олиши ва уларга яраша чора-тадбирларни кўра билиши лозим:

*Адолат учун истаса мулку жоҳ,
Ситам дафъ айларга чекса сипоҳ.*

Навоий подшоҳ мамлакат мол-мулкни айш-ишрат, ўйин-кулги, маишат учун эмас, балки давлатда адолатни тиклаш, ўрнатиш учун сарф этса, шох сипоҳ (аскар) лари билан ситам (азоб-уқубат)ларни йўқотиш учун ёвга қарши курашгандек кураш олиб борса, деб орзу қилади.

*Ҳар ишким бўлур муддаоси анга,
Ғараз бўлса тенгри ризоси анга.*

Мамлакат бошлиғи юритаётган ҳар бир амалда, аввало, халқнинг манфаатлари, орзу-умидлари, мақсадлари кўзда тутилган бўлса, унинг ҳар бир амалидан Тангри рози бўлса, деб умид қилади.

*Бўлиб салтанат тахтида факржўй,
Шаҳ ўлса вале бўлса дарвешхўй.*

Бу байтда Навоий орзусидаги одил шохнинг энг мукаммал киёфаси акс этган. Ҳам шохлик, ҳам дарвешлик хислатларига эга бўлган инсонни ҳаётда учратиш мушкул. Агар шохда дарвешлик аломати кўрина бошласа, шу ондаёқ шохлик тахтини тарк этган. Бунга мисол қилиб, Иброҳим Адҳам тарихини кўрсатиш мумкин. Чунки шохлик ва дарвешлик бири иккинчисини рад этади. Бири бу

дунё ўткинчи мол-дунёсига шайдо бўлиб яшаса, иккинчиси у олам муҳаббати билан яшайди. Иккисининг бир кишида жамлигини кўриш ҳаёт ҳақиқатига тўғри келмайди. Навоий бу хусусиятларни Шоҳ Ғозийда жамлаш орқали Ҳусайн Бойқарони ана шундай хислат эгаси бўлишга, Ҳақ амри йўлида адолатли иш юритишга чорлайди.

Тасаввуф адабиётида азалдан шоҳ ва дарвеш образи бир-бирига қарама-қарши қўйиб келинган. Бунинг сабаби: шоҳ – дунё тимсоли бўлса, дарвеш – Илоҳ жамонининг маънаси. Шоҳ ўзининг тоғу тахтига, молу дунёсига хурсанд бўлиб, Ҳақни унутган. Воқеан, дунё ва нафс – Оллоҳни билиш, англаш йўлида парда, тўсик. Дарвеш эса, аксинча, Худо ишқида дунёни тарк этган, нафс хархашаларидан қутулган. Шунинг учун ҳам, дарвеш Ҳақ йўлида тургани, Оллоҳга яқинлиги, қалби илоҳий ишққа лиммо-лим эканлиги билан амал ва мартаба кули бўлган, дунё ва нафс чирмовуклари билан ўралган, илоҳий ва маърифат нуридан махрум шоҳдан устун ва афзал. Уни бу дунёнинг хоё хаваслари, ўткинчи бойликлари кизиктирмайди. У хазина тўплаш дардида эмас, балки Ҳақ дарди билан яшайди. У доимо ёдида, қалбида Оллоҳни зикр этиб туради.

Навоий дарвешдаги худди ана шу хислатнинг подшоҳда ҳам акс этишини ис- тайди. Шоҳ қалбидаги Оллоҳга бўлган муҳаббат ва ишонч унинг одил ва ҳаққоний йўл тутишида, шунингдек, холис ҳукм чиқаришида муҳим сабаб бўлади.

Ўтмиш шоирлари дарвешни дунёга қулликдан қутулган ҳақиқий ҳур инсон, Ҳақни таниган ҳақшунос, қалби илоҳий файзга қон, Ҳақ ошиғи, қаноат мулкининг подшоҳи, фароғат гўшасининг сокини, маърифат аҳлининг пешвоси, маънавий мулкининг султони, жамиятнинг энг мўътабар, энг азиз кишиси, Ҳақ ва халқ муқобилида турган нажиб зот сифатида улуғлаб, дўст-ёр, маъшуқа, маҳбуба тимсо- лида таъриф-тавсиф этиб келганлар. Худди шу барча инсоний ва илоҳий фазилат- лар соҳиби эканлиги жиҳатидан дарвеш қомил инсон тимсоли ҳисобланган.

Лекин Навоий орзусидаги идеал шоҳ фақат дарвештабиат эмас, балки фақирлик фазилатини ҳам ўзида мужассам этгандир.

Маълумки, Муҳаммад алайҳиссалом “Фақирлик менинг фаҳримдир!” дея марҳамат қилганлар. Бу ҳадис тасаввуф аҳлининг шиориға айланган. Чунки бу ерда фақирлик – қамбағаллик, қашшоқлик маъносида эмас, балки Оллоҳга фақирлик, дунёга эҳтиёжсизлик ҳақида. Дарвеш мол-дунё жиҳатидан фақир ва қашшоқ эмас, балки айнан Оллоҳга муҳаббат, иштиёқ борасидагина фақир ва ниёзманддир.

Шу маънода, фақр – дарвешликнинг моҳияти, воқеан фақр – тариқатнинг мақомларидан бири ҳисобланади. Бунда солиқ дунёнинг барча неъматидан, вужуд- нинг ҳамма эҳтиёжидан қўл тортади. Унинг фақирлиги ҳеч нарсаси йўқлигидан фахрланиш даражасига етади. Фақирлик унинг учун ҳам ички, ҳам ташқи либосга, зийнатга айланиб, унга ором бағишлайди.

Навоий орзусидаги шоҳда фақирликнинг муҳим фазилатлари: қуёшдек меҳрибон, тупроқдек хоксор, булутдек ҳаммага бирдек меҳр-шафқатли, саховатли ҳамда Ҳақ маърифатига интилувчан бўлишини хоҳлайди.

Навоий бу билан фақр ва дарвешлик сифатларини ўзида мужассам этган етук маънавий қомилликка эришган, яъни сурати шоҳ, сийрати дарвеш қиёфасидаги му- каммал подшоҳ образини яратди.

Шу ўринда, Навоий ўзи орзу қилган қомил подшоҳни ҳаётда учрата олди- ми, деган савол туғилади. Навоий шундай ёзади:

*Вале қилмади шоҳлардин киши,
Ки бу иш эрур Шоҳ Ғозий иши.*

Тарихда ўтган шоҳлардан ҳеч бири Навоий идеалини ўзида мужассам эта олмаган эди. Факат Шоҳ Ғозийгина шоирнинг орзусини амалга ошира олди. У Навоий орзусидаги фақирсифат, дарвешсифат подшоҳ, адолатли ҳукмдор.

Навоий Шоҳ Ғозий тимсолидаги Хусайн Бойқарони муайян маъноларда, комил инсон, одил давлат ҳукмдори сифатида тасвирлашда, биринчи ўринда, тарихий ҳақиқатга таянган бўлса, иккинчидан, бадий муболағадан кенг фойдаланган.

Навоийнинг Султон Хусайн Бойқародаги ижобий фазилатлари бўрттириб тасвирлашдан асосий мақсади уни ва у орқали барча тождорларни, биринчи навбатда, Хусайн Бойқаронинг ўн тўрт тождор ўғлини ана шундай комиллик сари чорлашдан, бу билан мамлакатда тинчликни барқарорлаштириш, "навосиз улус" ҳаётини энгиллаштиришдан иборат эди.

*Қитоб - машғуллик пайтингда ўзи
сўз бошламайдиган, иш вақтингда
тақирмайдиган суҳбатдосдир. Унга
чиройли кўринишинг шарт эмас.*

*Қитоб - сенга мағанибардорлик
қилмайдиган ўртоқ, сени алдамайдиган
дўст, малол келмайдиган йўлдош ва
тахқирламайдиган насихатгўйдир.*

Аҳмад ибн Исмоил

Артюр РЕМБО

Мовий оқшом Бағрида кезгум ёлғиз

Беғубор тонг хаёли

Тонг отмайин ҳали, ёзнинг кунлари
Уйқу ширин, ишқий туш оғушида.
Оқшомги зиёфат исларин жуда
Тарқатади шафақ нурлари.

Аммо, у ёқларда, кўкка ташланган
Осмонўпар янги уйлар томонда,
Уста дурадгорлар, аллақачонда,
Тўхтаб қолган ишин бошлаган.

Энгилларин ечиб, айтмай бир сўз ҳам,
Улар ишлашяпти сахро бағрида,
Маҳобатли кентлар тошлар сеҳрида
Қотиб қолар табассум билан.

Тарк этгил, Венера, ахир, уларни,
Тарк этгил сен, ҳеч курса бир дам
Ўзинг назар қилган, толеи кулган
Лаззат тотин татиганларни.

Чўпонлар париси! Сен шароб билан
Қўлла фидоларни ўзинг! Уларга
Куч-қувват бер, токи, оташ кунларда,
Кейин денгиз қилади бардам.

Артюр РЕМБО – 1854 йилда тугилган. Кўп мамлакатларга саёҳат қилган. Унинг ижоди уч босқичга йўналади. Биринчиси романтизм; иккинчиси символизм; учинчиси символизм инқирози. Замондош ижодкорлар – Виктор Гюго, Поль Варлен унинг ижодига юксак баҳо беришади. У 1891 йилда вафот этган.

Сеҳрланганлар

Қор тумандан ертўла дарчасига
Боқишади оқ шуъла парчасига
Ва мўъжиза кутар.

Беш болакай – о, сен бешафкат қисмат!
Тиз чўкиб ўтирар, тикилар фақат
Нон қандай ёпилар?

Бу жойдан сира кўз узиб бўлмайди,
Новвой ёғли хамирдан нон ясайди
Ва аста олиб,

Уни маҳкам тутиб, печга жойлайди,
Тўқликдан кўзларин юмиб, куйлайди,
Хиргойи қилиб.

Болалар бўлсачи, ютиб нафасин,
Кўз узмай бу кучли билаклардан, жим
Боқар барчаси.

Ахир, қачон иссиқ, олтин, биллурдай
Пишган ширин нонни у печдан узгай
Ярим кечаси.

Чигиртка тим қора гумбаз остида
Хилват бурчакларда жўшганда жуда,
Тўлиб-тошганда.

Ҳаёт нафасига бу ўра, чуқур,
Болаларнинг қалби, уст-боши жулдур,
Завқдан жўшганда.

Роҳатланар, аъзойи баданин сезмай,
Ҳис этмай, аёзли оқ қиров қандай
Сочларин коплар.

Панжарага босиб жажжи юзларин
Ва аллаким аста мулойим, майин
Уларга куйлар.

Ва болалар борар жуда суқланиб,
Само ҳақидаги кўшиққа қониб
Ва иссиқ ҳақида.

Хилвираган кўйлаклари йиртилар,
Бечоралар изғиринда дилдирар
Аёз қаҳрида.

Менинг дарбадарлигим

Илма-тешик чўнтакда иситдим муздай кўлим,
Устим юпун, бир аҳвол, эгнимда жулдур чопон,
Илҳом париси, сенга йўлдош бўлдим, саргардон
Ва – ла-ла! Эртакдаги севгини орзу қилдим.

Йиртиқ-ямок шолворим, мана, томошаталаб,
Ўзи митти боламан, қофияга шошқалок.
Тунашга Катта айиқ жой берди менга бу чок,
Юлдузлари осмондан пичирлашар эркалаб.

Мезон оқшоми эди, йўл бўйида ўлтириб,
Эшитдим юлдузларнинг шивирин, лабим титраб
Шабнамдан, сархуш қилар, эски шароб каби ол;

Булутлар узра учдим, кофия излаб инжиқ,
Чилтордай совуқ котган тиззамни қучиб, инжиб,
Этигимнинг кўнжини чертиб-чертиб тор мисол.

Ишқ

I

Босиклик ярашарми ўн еттига кирганда?
Қадаҳу косаларни бир оқшом ташлаб кетиб,
Шовкин қаҳвахонаю ёрқин чирокни бунда?
Жўказор соясида сайрон пайтингиз етди.

Жавзо куни хушҳаво жўкаларнинг сояси,
Кўз юмиб олгинг келар, қандай гўзал барчаси.
Шаҳар олис эмасда, келиб туради саси,
Шамолда эса хушдир гиёҳ ҳам шароб иси.

II

Бирдан сезасан унда, бир парча бошинг узра,
Қораяр парча осмон, ҳошияси новдалар.
Милтираган юлдузлар чамбари уни безар,
Аста титраб бир лаҳза ўтаркан тиниб қолар.

Жавзо! Ўн етти ёшлик! Гуллаган шох шарбати –
Шампан шароби каби гангитади хойнаҳой!
Лабингизда митти жон, бесабр муҳаббатни
Титратар оташ бўса, сўзлар эса пойма-пой.

4 июль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси хузуридаги “Онажоним шеърят” тўғарагида адабиётшунос олим, профессор Омонулла Мадаев билан ижодий учрашув бўлиб ўтди. Унда адабиёт мухлислари, шоир ва ёзувчилар ҳамда талаба ёшлар иштирок этди.

Олим Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидовнинг “Сўз латофати” асари талқини юзасидан фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашди.

* * *

5–7 июль. Жиззах вилоятининг Зомин туманидаги сўлим Ўриклисой дам олиш масканида Республика ёш ижодкорларининг анъанавий Зомин семинари бўлиб ўтди.

Семинарнинг тантанали очилиш маросимида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Сирожиiddин Саййид, Жиззах вилояти ҳокими Эргаш Салиев, Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Кенгесбой Каримов, Ўзбекистон халқ шоирлари Анвар Обиджон, Маҳмуд Тоир ва бошқалар сўнгги йилларда миллий адабиётимизни янада раванқ топтириш, ижодкорлар, айниқса, ёш икtidор эгаларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилаётганини таъкидлади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан жорий йилнинг апрель-июнь ойларида семинарнинг ҳудудий босқичлари ўтказилган эди. Ушбу босқичларда ўз ижод намуналари билан иштирок этган 200 нафарга яқин ёш ижодкордан 80 нафари Зомин семинарига йўлланма олди. Улар уч кун давомида шеърят, наср, драматургия, бадний таржима, адабий танқид каби йўналишларда устоз адиблардан сабоқ олди, тенгдошлари ижодидан баҳраманд бўлиб, тажриба ва маҳорат оширди.

* * *

10 июль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Украина элчихонаси ҳамкорлигида украин шоираси Леся Украинаниннг ўзбек тилига таржима қилинган асарлари тўплами – “Марварид ёшлар” китоби тақдироти ўтказилди.

Тадбирда ёзувчи ва шоирлар, адабиётшунос олимлар, кенг жамоатчилик вакиллари ва ёшлар иштирок этди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Минҳожиддин Мирзо, Украинаниннг мамлакатимиздаги Фавқулodда ва мухтор элчиси Юрий Савченко, “Жаҳон адабиёти” журнали бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев ва бошқалар ўзбек ва украин халқлари дўстлигини мустаҳкамлашда адабиётнинг аҳамияти бекиёс эканини таъкидлади.

Леся Украинка украин драматургиясининг асосчиларидан бири, адабиётда драма мавқеини кўтарган ижодкор. “Мовийгул”, “Телба”, “Куз эртаги”, “Могораларда”, “Кассандра”, “Тўқайзорда”, “Тошбағир хўжайин”, “Бояриня” драмалари Украина адабиётида бу жанрнинг ривожланишига катта ҳисса қўшган. Шоир Сирожиiddин Рауф томонидан тилимизга ўгирилиб, “Марварид ёшлар”дан жой олган “Ўрмон қўшиғи” драмаси эса унинг шох асари ҳисобланади. Шоира ушбу асарида украин халқ оғзаки ижоди афсоналаридан унумли фойдаланган ҳолда эзгу инсоний туйғуларни тараннум этган.

* * *

18 июль. Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасининг кичик мажлислар залида таникли ёш шоир, Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси, “Шуҳрат” медали соҳиби Носиржон Жўраев иштирокида адабий учрашув бўлиб ўтди.

Учрашувни Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси раисининг ёшлар билан ишлаш бўйича ўринбосари Нодир Жонузок очиб берди ва шоир ҳаёти, ижоди ҳақида самимий фикрлар билдирди. Тадбирда ижодкорлар, шоир, ёзувчилар ҳамда “Онажоним шеърят” тўғарагининг фаол аъзолари иштирок этди.

* * *

19 июль. Ёзувчилар уюшмаси Наср кенгашида ёзувчи Абдужалол Раҳимнинг “Абу Али ибн Сино” романи муҳокамаси бўлиб ўтди.

– Муаллифнинг улуғ аллома ҳаёти, илмий фаолияти, ижодини чуқур ўргангани сезилиб турибди, – деди Наср кенгаши раиси Абдуқаюм Йўлдош. – Асар самимий эҳтиром ва меҳр билан ёзилган.

Адабиётшунос Қозокбой Йўлдош, таникли ёзувчи Исажон Султон, шунингдек, тадқиқотчи Раъно Исомиддинова ҳамда бошқалар муаллиф романида ижодий мақсадга эришганини таъкидлаб, айрим эътиборталаб ўринларни кўрсатиб ўтишди. Кенгаш романни нашрга тавсия этди.

* * *

26 июль. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари кўмитасида “Жаҳон адабиёти” журналининг Тожикистон Республикасига бағишланган махсус сони тақдими бўлиб ўтди. Журнал саҳифаларида тожик мумтоз ва замонавий шеърининг атокли намоёндалари Мирзо Турсунзода, Мўмин Қаноат, Атоҳон Сайфуллоев, Гулрухсор Сафиева, Бозор Собир, Ҳақназар Ғойиб, Зулфия Атоий ижодидан намуналар, Меҳмон Бахтийнинг “Қария”, Абдулҳамид Самаднинг “Қанийди”, “От кетиб борарди” номли қисса ва ҳикоялари эълон қилинган.

Тадбирда Тожикистон Бадий академияси академиги Абдуғаффор Абдуҷабборов ва ёзувчи Карас Сафаров ҳамда олимлар, шоир ва ёзувчилар, “Жаҳон адабиёти” ва “Шарқ юлдузи” журналлари таҳририяти аъзолари иштирок этди.

Мамлакатимизда тожик маданияти, санъати тарғиботига ва ўзаро адабий алоқалар ривожига қўшган ҳиссаси учун моҳир таржимон, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Амир Файзулла ва таникли драматург, адабиётшунос Шухрат Ризаевга Тожикистон Бадий академияси қошидаги Халқаро фундаментал таълим университетининг фахрий доктори унвони тақдим этилди.

* * *

31 июль. “Туркистон” санъат саройида Эркин Воҳидов ижодини халқ орасида янада кенгроқ тарғиб қилишга бағишланган “Кўнгил таронаси” деб номланган назм ва наво кеча-си бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 12–13 июнь кунлари Фарғона вилоятига ташрифи давомида белгилаб берган вазифалар доирасида Ўзбекистон халқ шоири, Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов ижодини халқ орасида янада кенгроқ тарғиб қилиш мақсадида Ўзбекистон бадий жамоалари ижодий бирлашмаси томонидан ўтказилган ижодий кечада Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вакиллари, Ўзбекистон бадий жамоалари ижодий бирлашмаси раҳбарияти, адибнинг оила аъзолари, шоғирдлари, эл суйган хонандалар қатнашди.

Ижодий-мусликий кечада шоир шеърларидан қўшиқлар яратган санъаткорлар – Ўзбекистон халқ артисти Шерали Жўраев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Эркин Қайтаров, Алишер Турдиев ҳамда Муҳсинбек ва Яхёбек Мўминовлар иштирок этди.

Адиб ижодига бағишланган кечада нафақат унинг шеърларига басталанган қўшиқлар янгради, балки шоирнинг шеърлари издошлари томонидан маромига етказиб ўқилиб, илик хотиралар ёдга олинди.

ХАЛҚАРО КОНФЕРЕНЦИЯ

“Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференция иштирокчиларига.	4
Адабий дўстлик – абадий дўстлик.	7

ДУРДОНА

Умархон АМИРИЙ. Фалак илгина олган бир варақ хуснунг китобидур.	12
--	----

НАЗМ

Йўлдош ЭШБЕК. Кўнглимда кезади овозсиз қўшиқ.	16
Фарида ХУСАИНОВА. Тўлин ойга айтаман сирим.	20
Гулистон МАТЕҚУБОВА. Келажакка тиргак бўлмоқ бахт.	50
Мухиддин ОМОН. Меҳримдан яралган сержило кошин.	53
Ойдиннисо. Афв. (охир).	118

НАСР

Қулмон ОЧИЛ. Гардан ва гардун. (қисса).	21
Тоҳир МАЛИК. Юлдузга айланган қизалоқ. (ҳикоя).	55
Баҳодир ҚОБУЛ. Ой йўли. (қисса).	67

МАТЕҚУБ ҚЎШЖОНОВНИНГ 100 ЙИЛЛИГИГА

Сувон МЕЛИ. Йирик хотиранавис.	61
Қурдош ҚАХРАМОНОВ. Мунаққид ижодида танқидий талқиннинг ўрни.	65

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ ТАВАЛЛУДИНИНГ 90 ЙИЛЛИГИГА

Абдуғани СУЛАЙМОН. “Мен юртдоши Чингизнинг!..”131	131
---	-----

МУТОЛАА

Насриддин ИСМОИЛОВ. Шеърдан дилга кўчган кувонч.133	133
--	-----

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Фарида АНИС. Фалакнинг тоқига интиққўзимла изланиб кетдим.136	136
--	-----

BOLALAR DUNYOSI

Yoz saltanati.139	139
------------------------	-----

ЁДНОМА

Сафо МАТЖОН. Куёшнинг боласи.147	147
---------------------------------------	-----

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА

Дилмурод ХОЛДОРОВ. Бадий тасвир ва сержило ифода.150	150
---	-----

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Хуршид АБДУРАШИД. Сирга айланади тонг оқариши.155	155
--	-----

ТАДҚИҚОТ

Маҳфуза ДАВРОНОВА. Усмон Азим шеърлятида тасаввуфий дунёқараш.158	158
--	-----

ВАТАНИМИЗ ЖАВОҲИРЛАРИ

Нормурод НОРҚОБИЛОВ. Буюк Хитой деворига бўйлашган – Канпирак.161	161
--	-----

НАВОИЙНИ ЎҚИБ

Иродо ПАРДАЕВА. “Бўлиб салтанат тахтида факржўй...”166	166
--	-----

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Артюр РЕМБО. Мовий оқшом бағрида кезгум ёлғиз.170	170
Адабий ҳаёт.174	174

Шарқ юлдузи

2018

7-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктаи назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек адабиёти” ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шуғулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100066, Тошкент шаҳри, Бунёдор шоҳкўча, Адбилар хиёбони, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биноси.

Телефонлар:

231-23-65, 231-23-66, 231-23-68

www.sharqyulduzi.uz

e-mail: sharqyulduzi@umail.uz

sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди
16.08.2018 йил.

Қоғоз бичими 70x108 1/16.
Офсет босма усулида офсет қоғозида
босилди. Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.

Адади 3280 нуска.

Буюртма № 11

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й. 0562-рақам билан рўйхатга олинган.

“PRINT REBEL” МЧЖ
матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Ўразбоев кўчаси, 35-уй.

Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусаххих:

Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Мадина Абдуллаева

Copyright © “Шарқ юлдузи”

Унутилмас лаҳзалар

Матёқуб Қўшжонов ҳаётидан лавҳалар

Медат КАГАРОВ. Йўл бошида